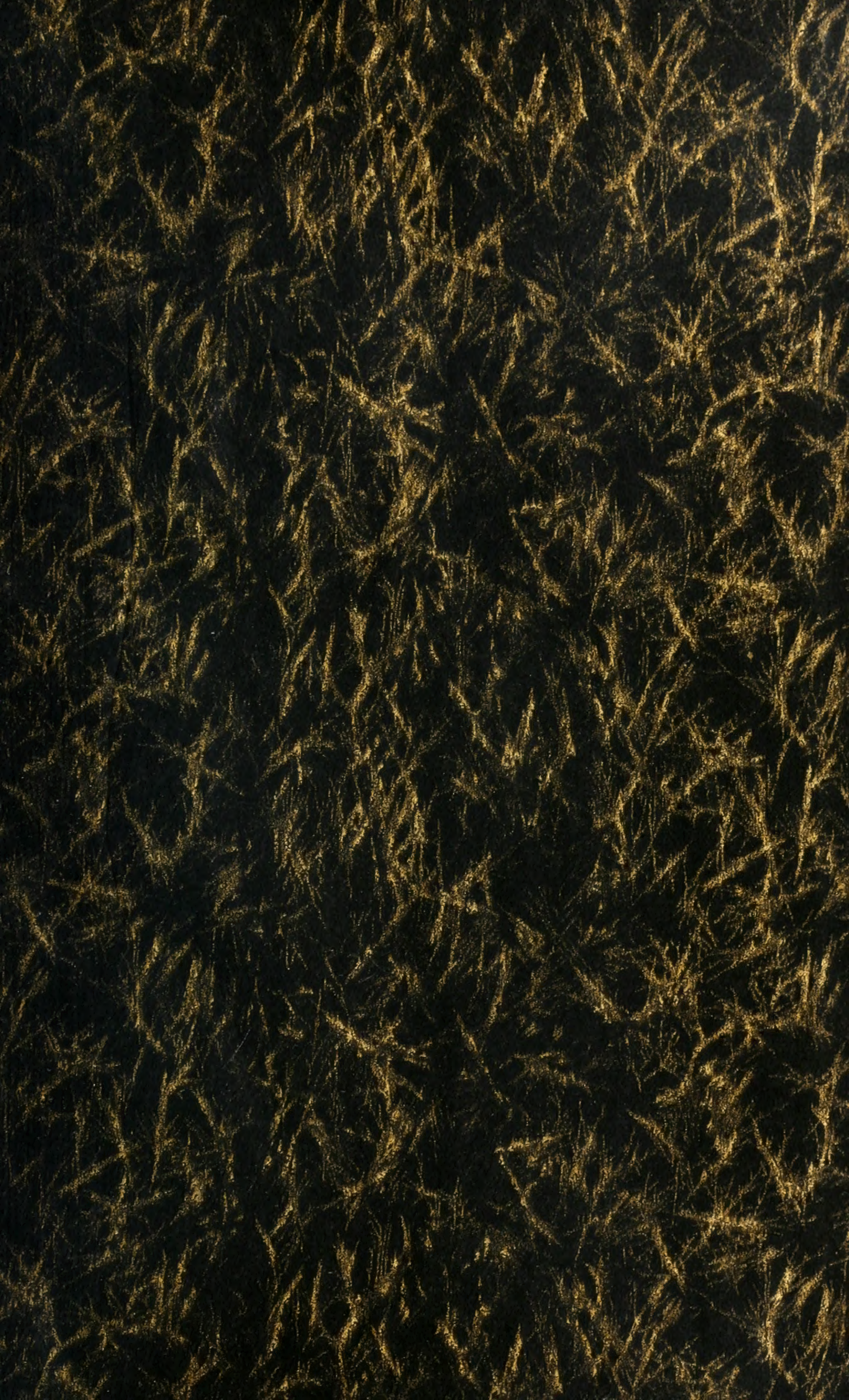

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01593311 2

ת.

פליאה, מאת אביגדור קרא.
פניני שד"ל, מאת ר' שמואל דוד לוצאטו.
פעולות הצדיקים.
פרדס רמונים, מאת ר' משה קורדיאורו.
פרי עץ חיים מ"ר חיים ויטל.
פרי הארץ, מ"ר מנחם מנדל מוויטיבסק.

צ.

צוואת הריב"ש, מאת ר"י בעש"ט.
צל העולם, מאת מתתיהו דלקרוט.
צפנת פענח, מאת ר' יעקב יוסף הכהן מפולנאה.

ק.

קב הישר מ"ר צבי קידינובר.
קבוצת יעקב (קובץ מאמרים וספורי צדיקים).
קדושת לוי מ"ר לוי יצחק, ה"רב" מברדיטשוב.
קהל חסידים, (קובץ אגדות וספורי צדיקים).
קנה, מאת אביגדור קרא.
קריה נאמנה מאת ש"י פין.

ר.

ראשית חכמה, מאת ר' אליהו די וידאש.
רב ייבי, מ"ר יעקב יוסף מאוסטרהא.
רמתים צופים.
רקאנטי.
רשפי אש, מר"ם מנשחיז.

ש.

שארית ישראל, מר' ישראל דוב מווילדניק.
שבחי האר"י.
שבחי הבעש"ט, הוצאת קאפוסט תקע"ה.
שבחי הבעש"ט, הוצאת ברדיטשוב תקע"ה.
שבחי הבעש"ט, הוצאת הרובשוב, תקע"ז.
שבחי הבעש"ט, הוצאת לבוב תרס"ו.
שבחי הבעש"ט, הוצאת "עינות" תרפ"ב.
שבחי הר"ן, מ"ר נתן מנימירוב.
שבט לגיו כסילים, (ע"ד ר' בער מלעווי).
שבר פושעים, נגד החסידים הבעש"טנים.
שבר פושעים, (ע"ד ר' בער מלעווי).
שו"ת ב"ח.
שו"ת בית יעקב.
שו"ת דברי חיים, מ"ר חיים מסאנץ.
שו"ת הרשב"א.
שו"ת השיב משה, מ"ר משה טיטלבוים.
שו"ת מאיר נתיבים, מ"ר מאיר מרגלית.

מורה נבוכים.
מזכרת לגדולי אוסטרהא, מאת מ"מ ביבער.
ממזרח וממערב, מאסף.
מנורת המאור, מר"י אבוהב.
מערכת אלהות.
מעשי טוביה, מ"ר טוביה הרופא.
מעשיות ומאמרים יקרים.
מצרף העבודה.
מקור חיים, (ע"ד ר' חיים "הרב" מסאנץ).
מקור חיים, (לד"ר נכט).
מראה אופנים, תרגום ע"י ר' שלמה ב"ר אברהם אביגדור.
משנה תורה לרמב"ם.

נ.

נועם אלימלך, מ"ר אלימלך מליזנסק.
נועם מגדים, מ"ר אליעזר הורויץ.
נפש החיים, מ"ר חיים מוואלאזין.
נר ישראל, מ"ר ישראל "המגיד" מקוזניץ.
נתיב מצותיך, מ"ר יצחק מקומרני.

ס.

סדר הדורות החדש.
סדורו של שבת.
סוגה בשושנים, מ"ר צבי אלימלך מדינוב.
סוד יכין ובועז, מ"ר מאיר מרגלית.
סמא דחיי, (ע"ד ר' בער מלעווי).
ספורי מעשיות, מ"ר נחמן מברצלב.
ספורים נחמדים.
ספר המדות, מ"ר נחמן מברצלב.
ספר יצירה.
ספרא דצניעות עם ביאור הגר"א.

ע.

עבודת ישראל, מ"המגיד" מקוזניץ.
עזרא—ד', I, VII.
עטהיק, מאת שפינוצה.
עטרת ישראל, מ"ר ישראל "הרבי" מסדיגורה.
עין משפט, מ"ר יעקב יוסף מאוסטרהא.
עירין קדישין, מ"ר ישראל מריזין.
עלים לתרופה (קובץ מכתבים), מ"ר נתן מנימירוב.
עמק המלך, מ"ר נפתלי כ"ץ.
עץ חיים, מ"ר חיים ויטאל.
ערבי נחל, מ"ר דוד שלמה מסראקא.
עשר אורות, (קובץ של אגדות ומאמרים מצדיקים).
עשר צחצחות, (קובץ אגדות ומאמרים מצדיקים).
עשר קדושות, (קובץ ספורים ומאמרים מצדיקים).

פ.

פורת יוסף, מ"ר יעקב יוסף הכהן מפולנאה.
פלח הרמון, מאת ר' מנחם עזריה מפאנו.

ט.

טור אור״ח.

י.

יד מלאכי.
יידישע מערקווירדיגקייטען, מאת י. י. שודט (פפ״מ 1715).
יון מצולה, מ״ר נתן הנובר.
ילקוט הרועים, (ע״ד ר׳ בער מלעווי).
ים של שלמה, מ״ר שלמה לוריה.
ימי מהרנ״ת, מ״ר נתן מנימירוב.
ירושלים, מאת משה מנדלסון.
ירושלים, מאסף, ע״י לונץ.
ישועות ישראל, שני חלקים, (תולדות ר״י מריזין).
ישמח לב, מ״ר נחום מטשרנוביל.

כ.

כנסת הגדולה, ילקוט ספורים והגדות על אדות חיי הצדיקים.
כנסת ישראל, (אספת ספורים ומאמרים מן ר״י מריזין ובניו).
כתונת פסים, מ״ר יעקב יוסף הכהן מפולנאה.
כתר כהונה, מאלכסנדר צדרבוים.
כתר שם טוב, מר״י בעש״ט.
כתר תורה, מ״ר מאיר בן ״הרב״ מברדיטשוב.

ל.

לבוש האורה, מר״ש יפה.
לקוטי מהר״ן, מר״נ מרבצלב.
לקוטי עצות, מ״ר נתן מנימירוב.
לקוטי קדמוניות, מר״ש פינסקר.
לקוטי שושנים, מ״ר שמשון מאוסטרופולי.
לקוטי תורה, מהר״ם מטשרנוביל.
לקוטי תורה, מ״ר שניאור זלמן מליאדי.
לקוטי תפלות, מ״ר נתן מנימירוב.
לקוטים יקרים.
לקורות היהודים בפודוליא, מאת מ. מ. ליטנסקי.
לקורות הרבנות, מאת ש. א. הורודצקי.

מ.

מאור עינים, מ״ר נחום מטשרנוביל.
מאור ושמש, מ״ר קלונימוס מקראקא.
מאמר יין המשומר, וויניציה ת״כ.
מאמר קדישין.
מאָנאַטססשריפט פיר געשיכטע אונד וויססענשאַפט דעס יודענטומס.
מאָנאָלאָגען, מאת שלייערמכר.
מגדל עוז, מר״י עמדן.
מגיד דבריו ליעקב, מ״ר בער ממזיריטש.
מגיד שיחות, מ״ר נתן מנימירוב.
מגלה עמוקות, מ״ר נתן שפירא.
מגלת ספר ליעב״ץ.
מדרש רבה.
מדרש פנחס, מ״ר פנחס מקוריץ.
מורא מקדש, מ״ר יעקב יוסף מאוסטרהא.

ספרים

א·

ב·

ג׳

ד׳

ה׳

ז׳

ב׳

אנשים

ש.

ת.

ק׳

ר׳

ג׳

ד׳

ה׳

ענינים*)

א.

*) המספרים הרומיים I, II, III, IV, מציינים כרך ראשון, כרך שני, כרך שלישי, כרך רביעי; שאר המספרים הרומיים מכוונים לעמודי המבוא.

רשימת
הענינים, האנשים והספרים
שנזכרו בספר

ר׳ בֶּר מִלֶּווּי

כשעה לפני יציאת נשמתו התחיל לומר "נשמת כל חי". כשהגיע ל"נהללך ונשבחך" החלה הגסיסה. ובמשך של חצי שעה היה שונה וחוזר על שתי המלים האלה "נהללך ונשבחך" עד שיצאה נשמתו בשבח.

הרה"צ מהוסיאטיז ז"ל.

הוא היה מתבודד, פרוש מבני אדם באין אומר ובאין דברים. מעולם לא אמר דברי תורה בפני החסידים, גם מעשיות לא ספר בפניהם, ולא רק מהחסידים היה פרוש, כי אם גם מבני משפחתו.

הוא היה אוהב את היופי ואהב לקנות דברים יפים בשביל ביתו. הוא לא היה מאותם הקונים מכל הבא בידו כי אם היה קונה חפצים יפים מלאי־טעם. וכן היה עוסק בקשוט גנו ולא חס על כספו בשביל להזמין את הגננים היותר טובים.

קודם שקבע דירתו „בהוסיאטין" היה דר באופן ארעי בעיר „סטריסוק". אחרי אשר הלך בפעם הראשונה אל המרחץ וזה האחרון לא נבדל כמובן בכלום מכל שאר בתי־המרחץ אשר בעירות הקטנות שבגליציה ולא מצא מקום מתאים בשביל לפשוט את בגדיו שלא לטנפם . . . לא הוסיף עוד ללכת למרחץ. שנה תמימה לא הלך למקוה. התנהגותו זו היתה, כמובן' זרה בעיני החסידים. האיך, שנה תמימה בלא מקוה? אבל לא העיזו לשאול אותו.

לאחר שנדפס ונכרך הכרך השלישי עלה בידי המחבר להשיג המונתו של ר' בר מליווי והוכרחנו להכניסה בכרך זה אם כי מקומה הנכון בסוף כרך ג'.

בית הוצאת ספרים „דביר".

האהבה אלא מאי „קדושה וברכו" צחק בקול ואמר, זאת אני שומע בכל יום מהחיה העומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם „ברכו את השם המבורך „ובשעה שהמלאכים מקבלים עליהם עול מלכות שמים ואומרים ביראה: „קדוש, קדוש, קדוש"; פעם שאל על איזה איש מה טיבו של זה! ענו לו הוא באמת „אַ פרו־מער יוד" (תמים עם ה') אז צחק כדרכו ואמר: הרה"ק ר' פנחס מקוריטץ ז"ל לא יכל לסבול ה„פרומים" והצדק אתו כי על כן „פרום" הוא מין בגד כדכתוב, „ובגדיו יהיו פרומים", חלק העליון מבגד זה הוא מרה שחורה, חלק התחתון—המרפד הוא גדלות, התפירה היא כעס.

שתי שעות לפני יציאת נשמתו עזב את מטתו, רחץ פניו, סדר פאות ראשו וזקנו, לבש את בגדיו, ישב על הספה והתחיל לזמר את הזמר הידוע (זמר „הריזיני" שכל בניו ונכדיו מזמרים אותו בסעודת שבת וחגים בעת „השלחן"[1]), קולו הלך הלך ורפה עד שאסף רגליו אל הספה ומת.

הרה"צ מטשורטקוב ז"ל.

אחיו השטיפנשטיר ז"ל תאר אותו על פי דרכו ואמר: „אחי „דוד'ל" בשעה שהוא עומד להתפלל – הקב"ה מוסר כל המפתחות לידיו, אבל הוא בהיותו איש טוב משיבם מבלי שישתמש בהם". ובאמת היה הוא ז"ל איש טוב, נחמד ונוח לכל אדם בלי יוצא מן הכלל. ואם גם חסר לו הרצון הכביר שהיה מצוי אצל כל אחיו הנה היה לו לעומת זה כח־מושך גדול, וכל אשר ראהו היה נמשך אחריו כברזל זה הנמשך אל אבן השואבת, אם כי בחיצוניות לא עשה כל רושם. אף על פי שהוא היה אומר את „הקידוש" מלה במלה כדרך כל אדם בלי כל „העויות", בכל זאת עשה „הקידוש" שלו רושם בלתי רגיל על השומע. „אתה הראית" שלו בשמחת התורה עלה על הכל. אף על פי שהוא היה שונה וחוזר על המלים „מלכותך מלכות כל עולמים" כמה וכמה פעמים, ולפרקים היה קורא כרגיל „הייליגער רחמים", מכל מקום הוא עשה רושם לא רק על קהל החסידים, כי עם גם על אותם האנשים שהחסידות רחוקה מהם.

בעת המחלוקת הידועה של סאנץ היו באים לפניו לעתים חסידים ומספרים לו על על החרופים והגדופים של כת הסאנזער. אבל הוא ז"ל שמע, שתק ולא ענה דבר. אז קפץ אחד מהזקנים ואמר, קשה מנשוא, חלול־השם מגיע מסוף העולם ועד סופו, ואדמו"ר שותק כאילו אין זאת נוגע לו כלל. אז ענה הוא ז"ל „שווייגען ווערט מען ניט מיד" (השתיקה אינה מיגעת).

הקנאות הידועה וחוסר־הסבלנות השכיחות אצל ההרדים זרות היו גם להריזינאי וגם לבניו. אף כי הוא ז"ל היה החרד שבחרדים, היה מתפלל ממש כל היום היה רגיל לישב בתענית, ולא ישן דרך שכיבה במטה, כי אם דרך ישיבה, ועוד עם כל זאת רחוקות היו ממנו חוסר הסבלנות והקנאות. פעם אחת אמר הוא ז"ל: מתקנא אני במדתו של הברון הירש. וכאשר ערער אחד ואמר, אבל סוף־סוף גוי פשוט הוא, ענה הוא ז"ל לו ומה בכך „יש קונה עולמו בשעה אחת".

[1]) נגון בלי מלים.

שאסן" (במקוה הייתי ואת העורב המתי) כעת אלך להתפלל. כאשר בנה לעצמו את הארמון בשטיפנשט עשה בו חדר אחד גדול ביותר ופאר אותו החדר בכל מיני קשוטים. התקרה עשה רעפות, הרצפה משכית. וכן קנה בשביל הדר זה מרבדים ורהיטים יקרים מאד, ואסור היה למי שהוא להכנס לחדר זה. פעם שלח לאמור לחסידים שיהיו נכונים, כי מחר יראה להם את החדר. למחרתו כאשר התאספו החסידים צוה להם לאמור: שלו נעליכם מעל רגליכם, כי אדמת קודש היא. דעו! כאשר יבוא הגואל משיח ה' אז ידור בחדר זה. ועד היום דורשים החסידות, כאשר הם באים לשטיפנשט, מאת המשמש שיראה להם את "חדרו של משיח".

חסיד זה שספר לי את המעשה הבא – היה שמו "מוטי", וחבריו החסידים קראו לו "מוטי שקץ". הוא היה איש תם וישר, בר אורין, בטלן, אבל לא מאותם הבטלנים שהבטלנות מביאה אותם לידי טפלות. רק מעט חוצפה דקדושה היתה לו בבחינת "חוצפה אפילו כלפי שמיא מהני". הוא היה מפרנס עצמו כל ימיו מיגיע כפיו. הוא היה שומר ביערות. כל השבועה בלה ביער ולא אכל שום תבשיל. היה לוקח עמו גמרא, זוהר וספרי־חסידות ולמד בשעה שלא היתה לו עבודה ביער, ובפרט בלילות־החרף הארוכים. לשבת היה נוסע הכפרה לב"ב ולחגים — לשטיפנשט וזה היה חלקו מכל עמלו. איש זה ספר לי את הספור הבא בתמימות, ואני אספר אותו כאן כמו ששמעתיו מפיו.

פעם הופיעה איזו בריאה משונה בשטיפנשט, גלוח־זקן וקצוץ פאה, עם שערות ארוכות עד הכתפים ויאמר כי מזמר הוא. הוא היה כקוץ בעיני החסידים וכן היה בעיני ג"כ. אבל כאשר ראינו, כי הוא ז"ל מקרבו מאד וחבה יתרה נודעת לו ממנו ז"ל, לא אמרנו דבר, כי חשבנו שהוא בלי ספק אחד מל"ו צדיקים. פעם אחר ה"הבדלה" אמר הוא ז"ל לבריאה זו לזמר, אבל מה שמזמרים א צ ל ם. הוא פתח באיזה מין זמר משונה והוא ז"ל שמט ראשו אחורנית והקשיב בשימת־לב ומעיניו זלגו דמעות. לאחר שגמר לזמר אמר הוא ז"ל אל המזמר: "ספר נא לי מה זאת?" התחיל המזמר לספר ואמר: מעשה באחד שהיה לו בית מרזח והוא דר שם עם אמו. במקרה באו אל בית־מרזחו כמה כמרים, אשר לתמהונם הגדול ראו בדמות דיוקנו של זה – קלסתר פניו של דוד מלך ישראל. הם פתוהו לעזוב בחשאי את ביתו ולילך עמהם למקום שאינם מכירים אותו ושם כתרוהו לנביא. ביום ההכתרה ערכו חגיגה גדולה במנזר. בין כל ההמון הרב אשר בא אל החגיגה, באה במקרה גם אמו. כאשר יצא הנביא מהמנזר לבוש בגדי־מלכות, הכירה אותו אמו והתחילה לצעוק: בני, בני! הוא בא במבוכה גדולה כי ידע שאם יתודע אליה ויאמר שזו היא אמו והוא הנהו ילוד אשה יהרגו אותו! ואם יתיכחש אליה – יהרגו אותה. במצב זה של יאוש הוא שר שיר זה שאני שרתי כאן. הוא ז"ל לא התפלל בצבור כי אם ביחידות בביתו זולתי בשבת בבקר ובחג. פעם הוא אמר, אין אני רוצה לחיות העשירי בין תשעה בטלנים ולמשך אחרי אנשים האומרים בפיהם "ואהבת. את ה'" ולבם בל עמם, יותר מזה אין להם כל מושג שהוא ע"ד

הסוס לרכוב — עליו לדעת תורה זו שאם לא כן נפל יפל ממנו). שמעתי מחסיד מהימן מחסידי הלעוויר, כי פעם אחת הי׳ הלעוויר מהלך בחדר אנה ואנה שקוע במחשבותיו, פתאום עמד ואמר: אנ׳ אוכל להושיע את ישראל בשני דרכים: הדרך האחת היא לרומם אותם אלי ולהביאם עד למדרגתי. אבל מה שלא עלה בידי משה רבנו בודאי לא יעלה בידי. הדרך השניה היא – להשפיל עצמי עד למדרגתם. אלא מתירא אני שלא יהי׳ „והביטו אחרי משה״ כדעת האומר לגנאי . . . הפסיק מעט, אחרי כן נאנח אנחה עמוקה ואמר: אוי להם לראשי ישראל ומנהיגיו. לא די שהם יטרחו ויתעמלו עמהם, בעם קשה־עורף זה, וימסרו נפשם עליהם „אם אין מחני נא מספרך״ הם מדברים עוד בהם סרה. ודא עקא! שדבריהם עושים רושם גם בשמים, ומשם מודים על דבריהם „יען לא האמנתם בי לכן לא תביאו את הקהל הזה לארץ ישראל״. צחק צחוק תמרורים וסים. „טוביה חטא וזיגוד מינגד״.

הרה״צ משטיפנשט ז״ל.

הוא הי׳ רגשן מטבעו, בעל דמיונות, בעל הכרה־עצמית גדולה מאד, ובעל רצון כביר, עליז ושבע־רצון, וצחוק תמים רחף על שפתיו תמיד. מקפיד היה מאד על נקיות, והיה מתרגז מאד כאשר מצא מעט טיט על רגלי סוסיו או על המרכבה. הוא הי׳ מתלהב לדבר טוב ויפה. אהב מאד לספר גוזמאות. (מעולם לא אמר דברי־תורה בפני החסידים, רק הי׳ מספר להם ספורים ומעשיות מלאים גוזמאות ובעיני חסידיו היו אלו נחשבים לגוזמאות „דרבה בר בר חנא״). וכאשר הי׳ חוזר לביתו מנסיעותיו למערב, למקום שם נסע לרגלי מחלתו לשאול ברופאים או למקומות־מרפא, הי׳ מספר לחסידים מה שראו עיניו שם עפ״י דרך ההפלגה, למשל: הוא ראה סוס וקרנים במצחו וצוארו היה כל־כך גדול עד שיכול הי׳ לאכול מפסגת כנסית הנוצרים היותר גדולה וכן ספר להם שראה שם ארמון גדול, גדול מאד. בו היו חלונות לאלפים ולרבבות. ובשביל לנקות את החלונות ולטהר אותם סדרו מסלת־הברזל, נתנו בראש הרכבת מטאטאים רבים ובכל בקר ובקר היתה עוברת הרכבת עם המטאטאים לפני הארמון וטהרה את החלונות. וכן היה יכול לדבר בפני חסידיו בשבח סוסיו שבכל כדור הארץ לא נמצא דוגמתם (וכמובן הי׳ נחשב זאת בעיני חסידיו „למעשה מרכבה״). ואחרי כל ספור וספור היה צוחק בקול. פעם בבקר הלך לטבול עצמו במקוה. כשחזר מהטבילה לביתו חשבו החסידים שבלי ספק הוא הולך להתפלל, כי כבר היתה השעה מאוחרת. אבל מה גדול היה תמהונם כאשר כעבור רגעים אחדים ראו את הצדיק יוצא מביתו וקנה־רובה בידו: הלך אל גנו והתחיל לירות. כעבור חצי שעה עלה בידו לקלוע אל המטרה ועורב אחד נפל מת ארצה. פנה הצדיק אל החסידים שהלכו אחריו, התחיל לצחוק בקול, כדרכו ואמר: „אין מקוה געוועזן אין דעם פאָגעל אבגע־

לפניו היה מוסר את הפתקא לריז׳יני ואל המטפחת אשר ביד המשמש היה זורק את ה״פדיון״ בהסתר, כאילו ענין של גנבה לפניו. כלום צריך הוא הריז׳יני למעותיו? הוא ז״ל לא שם לב לראות אם בכלל הוא נותן, מה הוא נותן וכמה הוא נותן, כאילו אין זה נוגע לו כלל. פעם אחת בא איזה חסיד לפניו לבקש בן־זכר, ואמר לו כשתתמלא בקשתי אתן לאדמו״ר נ״ב זהובים כמנין ״בן״. הוא ז״ל התחיל מחיך ואמר למשמשו, שעמד מן הצד, ראה, שוטה זה מבטיח לי מעות, כלום למעותיו אני צריך. אם אני רוצה הריני יכול למלא כל ביתי בזהובים, ממש מהרצפה עד התקרה, ושוטה זה מבטיח לי מעות. וכך התנהגו גם בניו. לפיכך עלה בידם להכניס משמעת בקרב החסידים, ושיהיו נחשבים בעיניהם לאוטוריטה היותר גדולה. כאביהם הם לא השתמשו בדברי־הזיה ולא עשו עויות משונות. לא נתנו קמיעות, לא לחשים ולא סגולות, כשאר הרביים. המשמעת היתה כל־כך חזקה והאטוריטה כל כך גדולה שלא רק הרבי בעצמו היה בעיני החסידים כבלתי־עלול לטעות, ועל כן החובה על כל חסיד לילך אחריו בעינים, עצומות, כי אם כל אחד ממשפחת ריזין ולו גם יהא זה ילד קטן, המוטל בעריסה. יודע אנכי אל נכון שהחסידים היו מתגנבים ובאים לחדריהם של נכדי־הריז׳יני הקטנים וזורקים פתקאות אל העריסות שבהן הם היו שוכבים. פעם פנה חסיד אחד אל אחד־התינוקות בשאלה: אמור לי ילד חמד, האם מתירא אתה מהשי״ת? הילד השיב בתמימות: לא! מה ענה על זה החסיד, כלום הרהר חלילה אחרי התינוק, או חשב, למצער, תינוק שוטה הוא זה? הוא אמר: ״פלא! מנעורם הם מתרגלים להיות נסתרים״.

בקיצור, מה שלא עלה — מיום שנתיסדה החסידות — לשום רבי שבעולם עלה בידי הריז׳יני ובניו. הם העלו את האוטוריטה שלהם על הגבה ויתכן שזו האחרונה עלתה על האוטוריטה של הרבנות בזמנה. אבל להשתמש באוטוריטה זו לא אסתייעא מלתא מטעם שאמרנו למעלה. רדיפות הריז׳יניר מצד הממשלה לרוסית ומפלת הלעוויר גזל מאחיו את אמץ לבבם.

הרה״צ מלעווי ז״ל

הצדיק מלעווי ז״ל היה בעל דמיון, נוטה למרה שחורה, רוח של אצילות היתה תמיד מרחפת על פניו, נמוסי וטוב־לב. אחיו הרה״צ משטיפנשט אהבהו מאד, חבבו יותר מכל אחיו ותמיד היה פיו מלא תהלתו. פעם נפל הצדיק משטיפנשט למשכב וחלה מחלה אנושה. בא הלעוויר לבקרו והוא שמח מאד לבקור זה כאשר בא, הוא נכנס מיד החדרה והתמהמה שם יותר משתי שעות. שום איש לא היה בחדר בעת השיחה, רק העומדים בחדר השני שמעו, כי באו לידי התרגזות. כאשר נפרד הלעוויר מעמו והלך לו נכנס בנו לאביו ומצא אותו בפנים זועפות וישאל אותו ע״ז. ענה הוא ז״ל: ״אז מ׳זאָגט משוגע זאָל מען גלייבן״ (אם אומרים על אדם משוגע הוא האיש — האמין!) מחשבותיו מבולבלות עליו: ״אַז מען שטייגט אף איין פפערד מוז מען קאָנען רייטן, ווען ניט פאַלט מען אַראָפּ״ (העולה על

ועוד שח לי אותו חסיד: פעם אחת בא אברך אחד ממערב גליציה בעל פאות משונות. לקחו סכין וחתכו לו פאה אחת.

החסידות חתרה תחת האוטוריטה היחידה שהיתה לישראל בגלות: הרבנות וכח התורה שבידה ולא בראה תמורתה, כי עד ימי הריזיני היתה החסידות מיוסדת על בטלנות מצד זה ועל קבצנות והזיה מצד זה. וחסידות כזו לא יכלה בשום אופן להשלים ולמלא את הרבנות ולהיות אוטוריטה המכניעה ומנמסת את העם. בא הריזיני ומצא את הדרך הנכונה שעל ידה יכלה החסידות להגיע למדרגה זו שהכל יודו בה ויאמרו כי זו רק זו היא האוטוריטה האמיתית, לקבל מרותה ולהכנע לה.

שנים המה הדברים העושים רושם על בני־אדם בכלל ועל הדמיון בפרט: הופעה נהדרה ועשירות. על כן השתמש הריזיני בשני האמצעים האלה והצליח. הוא לבש מלבושים מפוארים, דר בארמון, סוסים ועגלות משלו עמדו לשירותו, השתמש בכלי כסף וזהב, פרש עצמו מהחסידים, לא אכל ולא שתה אתם ביחד (זולתי בעת „השלחן", אבל זו לא היתה אכילה, אלא מזבח וקרבנות ובפועל לא אכל כלל בעת „השלחן" רק טעם שלש פעמים מכל מאכל ושתה רק כמלוא לגימה) וכן לא התפלל עם החסידים ביחד כי חדר מיוחד היה לו בבית־הכנסת לתפילה. וכן במרחץ היה בשבילו חדר־רהיצה ומקוה מיוחדים. מגבעת השטריימיל היה הובש לראשו באופן אחר לגמרי משהיו חבושים שאר הצדיקים. ובימי חגי־החול, כגון ראש־חודש וכדומה, היה חובש מצנפת־סוביל וכן ה„עליה" לתורה עשה לעצמו „שלישי" במקום „ששי". הוא היה נזהר מאד בדבוריו בפני החסידים, לא אמר כל הלצה ולא התל עמהם כדרך הרביים, היה סגור ומסוגר ולא כל חסיד היה יכול לבוא לפניו. שום אדם לא ישב בפניו, כנכבד כזקן, כעשיר כרב. כל הבא להדרו מוכרח היה לעמוד על רגליו. מראהו היה גאוני, רציני ונהדר. דבר בנחת ובשקול־הדעת. מעולם לא ראהו איש בפאות וזקן פרועים או בבלבול־הדעת.

איש אחד מעיר שַׁרְגְרָאד, שח לי, כי פעם אחת בא פתאום לעירם, והיה להתעכב שם עד אחרי ימים נוראים. בעיו"כ לא הלך אל המקוה, רק עשה „שלחן", ואחר „השלחן" אמר, כי השעה כבר מאוחרת היא ואי־אפשר לילך למקוה. התחיל לומר דברי תורה, וסים בדברי הרמב"ם „סוף הלכו מקואות" כשם שהמכין לבו לטהר כיון שטבל טהר ואף על פי שבגופו לא נתחדש דבר, כך המכין לבו לטהר נפשו מטומאת הנפשות, שהן מחשבות האון הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן הדעות והביא נפשו במי הדעת־טהר, וזהו מה שנאמר: „וזרקתם עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם".

הריז'יני השתדל בדבור ובמעשה להוכיח לחסידים כי רק הוא המשפיע והם המקבלים. כי כמה טרחות טרח החסיד עד שעלה בידו להכנס ולבוא לפניו וליתן לו את המעות. וכן מעולם לא דרש ולא בקש מעות מהחסידים כמו שאר אדמו"רים, וגם אופן קבלת המעות מאת החסידים היה פשוט וקל. המשמש היה עומד מן הצד אצל השלחן ובידו מטפחת. כאשר בא החסיד

חובה· וכן פאות שאין להם שעור· בטלנות מלאכותית ועוד ועוד· בא פתאום צעיר אחד ואמר׳ כל זאת לאו דוקא· לבש שחורים נעל מנעלים סלסל פאותיו שלא היו ארוכות כלל· ובטלנות מאן דכר שמיה׳ אדרבה׳ מרכבה וסוסים מוסיקה וכל מיני לוקסוס כמו ה״גרפים״ בזמנו· ואין פוצה פה ומצפצף יען מה? יען אמץ לבבו ורצונו הכביר עשה רושם על כל רואיו· עד שאחד מזקני הדור הרה״צ מאַפּטע — כן מספרים החסידים — כאשר בא הריזיני לבקרו היתה התפעלותו בלי גבול· וכאשר נפל האבנט מעל הריז׳יני כפף הזקן את עצמו הרים אותו והתחיל לחגור את הריז׳יני׳ אבל הוא מחה משום כבוד הזקן· אז אמר לו ה״סב״ מאפּטע הנח לי׳ רוצה אני לקיים גלילת ספר תורה. ואם, כמובן׳ הפריזו החסידים על המדה בספור זה׳ הנה יכולים למצער ללמוד מזה כי הוא לא עורר התמרמרות הזקן׳ לא הוא׳ לא לבושו ולא התנהגותו·

ולא רק שלא עשה כמעשיהם· כי אם—הוא ז״ל—עוד התנגד לאלה בגלוי וכשבא הדבר לפניו׳ אז אמר את דעתו בלי התחפשות כלל. שמעתי מבר־סמכא׳ פעם אחת בא איזה ״נכד״ אל הריז׳יני לבקש ממנו סמיכה· הוא ז״ל היה עומד אצל החלון ומקטרתו בידו· הי׳ אז חרף׳ בחוץ שלג וקרח גדול והנכד עומד לפניו ומבקש סמיכה מידו· והתחיל לספר לפניו איך הוא התקין עצמו בכל מיני הכנות לתפקיד זה׳ ואמר׳ הוא לובש רק בגדי לבן׳ שום משקה שבעולם חוץ מים קרים לא יבא אל פיו׳ נתן מסמרים לתוך מנעליו כדי שירגיש תמיד מכאוב· וכן יש לו בכל יום ויום גלגול שלג גם בקור היותר גדול· וכן הוא מקבל משמשו בכל יום ארבעים מלקות ועוד ועוד· בעת שעמד וספר מסגופיו הגדולים נכנס איזה סוס לבן לחצר׳ נגש אל הבאר׳ שתה ממנו מים ואחרי־כן גלגל עצמו בשלג כדרך הסוסים· אז פנה הוא ז״ל אל הנכד ואמר׳ ראה גם סוס זה לובש רק לבן׳ גם אל פיו לא יבא מעולם שום משקה חוץ מים קרים· גם במנעליו נמצאים מסמרים· גם לו גלגולי שלג· ובעל־העגלה נותן לו בכל יום יותר מארבעים מלקות· בכל זאת סוס הוא· פשט את ידו להנכד ואמר לו לך לשלום·

וכן בניו ז״ל התנהגו כאביהם· אמץ־לב ורצון כביר נמצא גם אצלם· ספר לי איש בר־סמכא שהוא בעצמו היה אז בין שאר האנשים הבאים לעיר ״פּאַטיק״׳ יען יצאה השמועה כי שלשת בני הריז׳יני באו ל״פּאַטיק״ לבקר את האחוזה שרצה אביהם לקנות· כמובן התאספו כל אנשי העיר וכן באו אנשים רבים מהסביבה וכלנו — ספר לי האיש — הלכנו ״לקחת שלום״· המשמש ענה לנו כי אי־אפשר כעת· חכו עד שהם ילכו לבקר את האחוזה ואז ״יקחו שלום״· היו אנשים הרבה מאד: עמדנו צפופים ודחוקים בתקוה כי סוף־סוף נוכל לקבל פניהם ו״ליתן שלום״· פתאום לתמהון כל הנאספים הביאו שלשה סוסים מרוסנים׳ ובני הריז׳יני יצאו מהבית לבושים גלימות אורות באבנטים גדולים׳ כדרך ״הפריצים״׳ עלו על הסוסים וכן עברו בין מחנה החסידים ונתנו שלום לכל אחד ואחד·

לתולדות הצדיק מריזין ובניו.

(עיין החסידות והחסידים ספר שלישי).

אחד מנכדי הצדיק מריזין כתב לי בנדון הצדיק מריזין ובניו דברים שראויים הם לשום להם לב כן מצד תוכנם החשוב וכן מצד כותבם הנכבד שהפץ בעלום שמו. למרות אמונתו החזקה בקדושת הריזיני ובניו, למרות מסורתו הנאמנה לחסידות בכלל והחסידות הסדיגורית בפרט, יודע הוא להביט על „בית הצדיקים מסדיגורה" מתוך נקודת־השקפה אחרת לגמרי מן אותה ההשקפה הרגילה בין יתר החסידים. ואם כי אין אני מסכים בהרבה עם המחבר הנכבד בכל זאת אני מדפיס את דבריו כמו שהם:

שמעתי מחסיד בר סמכא: פעם אחת בא להריזיני חסיד אחד ולקח עמו את בנו הקטן לחנכו בחסידות. הנער הי' מפותח ביותר, וכאשר באו לבית הריזיני לקחת „שלום" פנה הנער לאביו בתמהון ושאל: אבי! הלא לא פעם אחת שמעתי אותך לאמר כי הריזיני הוא מלאך ה' צבאות, ואיפה כנפיו. הלא לכל מלאך יש שש כנפים? — ויגער בו אביו. הס נער שוטה! — אבל הריזיני שמע שאלת הנער היך ואמר לאבי הנער: לך והראה לו את ששה בני.

ששה בנים היו להריזיני ואלו הם: ר' שלום ז"ל בנו הבכור, והשני לו ר' אברהם יעקב מסאדיגורא ז"ל, והשלישי הרב ר' דוב מלעווי ז"ל, הרביעי הרב ר' נחום משטיפנשט ז"ל: החמישי הרב ר' דוד משה מטשארטקוב ז"ל: והשישי הרב ר' מרדכי מהוסיאטין ז"ל: —

הוא הי' מונה שבהם: „שלומני" שמי בקרבו. „אברהם יעקב" עמוד התורה והחכמה. „בעריני" הוא הדוב הגדול, אבל צריך שמירה שלא יזחל העש בעור הדוב. „נחומני" הוא נתיב לא ידעו עיט. „דוד משהני" הוא הבטלן שלי. אבל הוא יוכל לבטל בתפלתו כל גזרות רעות. „מוטלי" הוא איש פלא. —

הם כמו אביהם ז"ל נוצרו לגדולות. אבל הצליח מעשה שטן. הריזיני היה נרדף כל ימיו מממשלת רוסיה. בנו הבכור מת בשנה שמת אביו. הרב משטיפנשט הי' חלש כל ימיו ומת צעיר לימים. הלעוויר הרים עצמו לגדולות אבל הוא התנכר לא רק מאנשי סביבתו, כי אם גם מאחיו. ונפל נפילה קשה וגרם חלול השם נורא. וזאת הפחיד את שאר אחיו מבלי יעיזו עוד לקבל עליהם מעשים גדולים ולצור נצורות. זאת היא במלים קצרות הטרגדיה מהריזינר ובניו ז"ל. —

להריזיני ובניו היו מצד אחד הכרה עצמית בלתי מצויה. ומצד אחד אומץ־לב שאין דוגמתו. ונוסף לזה עוד רצון כביר. — בזמנו כבר היו עיקרים להחסידות. לכל תנוק ותנוק היו חקים ודינים: כן מוכרח הצדיק להתלבש וכן מוכרח לילך ועל דרך זה להתנהג. למשל, בגדי לבן ופזמקים ונעלים היו

ועוד כאלה וכאלה כותב המחבר על ר׳ נחמן· והדברים יוצאים מן הלב, לב מאמין אדוק מסור בכל לרבו העולה בעיניו על הכל, על כל היש והנמצא· ואחר שהוא מונה שבחו של ר׳ נתן, תלמידו ויד ימינו של ר׳ נחמן, הוא גומר את מחברתו בדברים כאלה:

בינו נא ישועת ד׳ אשר עשה עמנו כל אנשי שלומנו· זכרי
תורת משה ללמדה ואת מצוותיה תלמדינו·
ולברכה תהא עמלינו בספרי אדונינו מורינו ורבינו
אשר לקיים מצות התורה מביאנו·
נהפוך בהם ונהפוך בהם ומהם לא יזיזנו יצרינו ואשרינו·
שזכינו לידע מספרי חיבוריך חזקו ידים רפות ואמצו·
ברכים כושלות למה תעצלו ועל מה תעצבו ולמה
תפחדו הלא ד׳ אלקינו עמנו ואתנו ואצלינו·
ואיש אשר רוח אלקים בו שלח לנו הוא אדמו״ר זצ״ל
אשר הולך לפנינו ולוחם את מלחמתינו·
אתם אבנים ומים וסיד תשאו [1] והוא יבנה בתים לדרכינו
להשתעשע שם נפשינו ונשמתינו·
בעולם הבא אחרינו· אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו [2]·

(חיי מהרן ח״א וח״ב לבוב 1874; לקוטי מהרן לבוב 1876· עיין ספרי „תורת ר׳ נחמן מברצלב ושיחותיו“ כה. מ· ברלין תרפ״ג)·

---

1) המחבר רמז לדברי ר׳ נחמן לחסידיו: „אין אתם צריכים כי אם לתת אבנים וסיד ואני בונה מהם בנינים נפלאים ונוראים“·

2) חיי מהר״ן ח״א וח״ב· לבוב 1874 וכו׳ וכו׳·

נחל נובע מקור חכמה· מי יפאר ומי יהלל
רוממות נפלאות נשמתך·
רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה· מי יספר ומי ימלל גדולות
יגיעות עבודתך·
מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה· מי ישיג ומי יבין
רוממות נוראות השגתך·

בהתלהבות גדולה, באמונה חזקה ותמימה מספר המחבר על גודל קדושת גופו ונשמתו של ר׳ נחמן: „נפש רוח ונשמה חיה יחידה על רום המעלות זכית אין דוגמתך, על כן נורא מאד השגת נשמתך· גודל עבודתך וזכות אבותיך הנה היו בסעדיך· את גופך טהרת וזיככת בתכלית הזיכוך עד שנשמתך יכולה להתקרב אל בשר גופך להודע לו מנוראות השגתך· וע״כ אמרת שאתה פלא ופלא גדול היא נשמתך״·

וכל הנשמות שבעולם השתוקקו להתאגד ולהתקשר עם נשמתו הגדולה של ר׳ נחמן: „נפשות כל העולמות השתוקקו להכלל ביחד עם נפשך ונשמתך ולהבטל ולהכלל ביחד עם נפשך במחויב המציאות בעת התבודדותך ע״י גודל הביטול ושבירת כל מדותיך וע״י גודל ביטולך והתפשטות גשמיותך וגודל הדביקות והשתוקקות שהיית משתוקק להש״י בעת התבודדתך״·

בהתפעלות עצומה הוא מדבר על תורת ר׳ נחמן ושיחותיו:

„נשגבו מאד השגותיך· עם דרי מעלה ועם דרי מטה
היה לימודך· וכולם היו נצרכין לקבל ממך·
לדרי מעלה ולצדיקים גיבורי כח הודעת בלימודך
והורית להם הלימוד של איה מקום כבודו״·

במקום אחר הוא כותב על תורת ר״נ:

„מעינות החכמה המשכת ממקור החכמה העליונה די סיפוקך
והשקית מהם את כל אנשי שלומך
ומשם ידעת כל השבעה חכמות לתכליתך והרוית בהם
כל החכמים צמאונם באמירתיך
ובכל דבר גשמי ובכל שיחה ומעשה אשר ספרו לפניך
מצאת בהם דברי תורתך כל רז לא אניס לך·

ועל תפלת ר׳ נחמן הוא כותב:

„נפשות דומם צומח חי מדבר נכספו להכלל בתפלתך וכולם
מצפים לתיקונך״·

מן המחברת הזאת אני מעתיק פה קטעים אחדים:

אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו

נחל נובע מקור חכמה מי יפאר ומי
יהלל רוממות נפלאות נשמתך.
רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה. מי יספר
ומי ימלל גודל יגיעות עבודתך.
מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה. מי ישיג
ומי יבין רוממות נוראות השגתך.
נשמתך ושמך הם מהשבעה דברים שקדמו להעולם.
על כן אמרת שאתה זוכר לאו כלום*) שהיא לנר"נ קודם.
ואמרת שאתה סבא דסבין וזקן שבזקנים ועדיין אתה יניק לגמרי
ולא התחלת לחיות כלל בעולם.
וע"כ אמרת שכל זמני העולם להרף עין אצלך עולים, וזכית
לחיים נצחיים. ועליך נאמר בני אתה אני היום ילדתיך.
חדוש גדול כנשמתך עדיין לא היה משנים קדמונים.
נשמתך היא שושנה הנתונה בראש הכסא במרום.
ובעוון הדורות ומפני המחלוקת מונחת למטה בהסתר
ובהעלם עוד יבא אחד באחרית הימים.
אשר יגביהך ויחזירך למקומך למעלה בשמי מרום ואז תנגן הנגון
הנפלא בע"ב נימין.
אשר יהיה העוה"ב של כל הצדיקים, ע"כ אמרת
שחידוש כמותך עדיין לא היה בעולם.
מגנזי מרומים נמשכה נשמתך וירדה לתחתונים והוליכיה
בכל העולמות העליונים.
להכריזן לפניה אם יש מי שיאמר עשיה חובות ואשמים,
ולא נמצא עליה שום חוב ואשם.
ובא אחד וצעק רבון העולמים, עלמה שוא בראתני להסית את בני האדם.
אם הנשמה הזאת תרד לתחתונים אין לי מה לעשות בעולם.
והשיבוהו הנשמה זאת לירד להעולם.
מוכרחת בשביל תקון העולם ואתה תן לך עצות ותחבולים.
נתן לעצמו אותו האחד עצות רעים והעמיד עליך איש
אחד מן הגדולים.[1]
אשר הוא ממכיריו משנים קדמונים והגדיל שמו בעולם. איש
מעלג שפתים אשר לא שמע אל קול מלחשים חכמים.
והכניס בלבול עליך קנאה ושנאת חנם ובדה מלבך דברים
שלא היו מעולם והרחיק ממך בני העולם.

---

*) המחבר רמז לדברי „הקבצנים" בספרי ר' נחמן.

**) המחבר רמז להסבא משפולי שעורר המחלוקת נגד ר' נחמן מברצלב.

וכבוד מלך ישראל חי וקיים אתה· נחל נובע מקור חכמה
יפיצו חוצה מעיינותיך, חיים ארוכים חיים
טובים חיים נצחיים חיית כל ימיך·

מדרגא לדרגא עלית בכל פעמי רגליך· כל העולם כולו
לכף זכות הכרעת בכל פסיעותיך·

נטע נעמן נטעת בתוכנו זרע קודש יוצאי חלצך
היקרים ותלמידך ה״ק וחידושי תורותיך·

יהי׳ שלום בחילך שלוה בארמנותיך·

השיר השלישי נתחבר ע״י החסיד הברצלבי ר׳ יחיאל מנדל ממדודיוקע ונדפס בחוברת מיוחדת בירושלים תרפ״ז. על שער המחברת כתובים הדברים האלה:

שיר ידידות:

לכבוד אדמו״ר הרב ר׳ נחמן זצ״ל ותלמידו המובהק
הר׳ נתן זצ״ל נגידים אדברי·
ולכבוד ספריהם הקדושים וחיבוריהם היקרים שיר ידידות אחברי·
את עוצם נפלאות עבודתם לפאר ולהדרי·
ואת נוראות תורתם והשגתם להגדיל תורה ולהאדיר.
ומתוך ספר שבחי הר״ן וספורי מעשיות אלקט ציצים
ופרחים להודיע ולבררי·
ואת אנ״ש קטני ערך כמוני ומעוטי שכל וחסירי
מעשה להשמיע ולהזכירי·
ואת לבבינו הערל מהבלי עולם ומתרדימת הזמן להתעוררי·
למען את ב׳ העולמות העובר והנצחי לא נאבד ונפשינו
לא ילך לכליון ולגמרי·
ולמען את נפשותינו לנפשותיהם הקדושים נשתדל לקשר ולחברי·
והוא כאשר נשים דעתינו לספריהם הקדושים לחברם בגמר והדר סברי·
ואת דרכיהם הקדושים ואת עצותיהם היקרות לילך בהם
את עצמותינו נשמורי·
אולי נזכה על יצרינו הרע לגבר ואת טפשות לבבינו
וטבעת טבעינו לשברי·
יאז נזכה גם אנחנו בעולם הנצחי את נפשותינו בצרור החיים לצרורי·
ואפשר נזכה שגם הגוף ינוח בשלום בקבר עד יקום
בתחיה כאשר בעפר יתבררי·

לבי ומצפוניה ממני לא אכחש· להודות לפניו אמהר ואחיש·
דבר איש ועצתו יבין וירחש· כי פלא יועץ הוא ונבון לחש·
טוב הוא ומציל חוסיו מעצת נחש· יריביו עליו בדו כזב וכחש·
אומר אביע עלי מתחיל וגומר· אומר וגומר
לא יכבה אשו ויגמר· אך יהי עולה ומתמר·
אני העני הנדכה המשורר· באבק רגליו איחל להתעפר
או כעפר תחת רגליו להתפורר·
מעשי הטובים יברר ויהדר· והרעים יכפר ויגדר·
צרי נפשי יעקר וימגר·
למלך חמתו יעצור· בעדי יעתיר ויפציר· כל חמתו עלי לא יעיר·
לשוני אלמד תמיד לומר· איני יודע שבחו לגמור,
בלחש ארחש כענבים בכומר·
עט עופרת וברזל וצפורן שמיר נערוך לחקוק על לב קשה כצור·
דברי תורתו אשרו גלה ואמר·
סופר צעדי איש להדריכו יושר, מכחו יתן בעדו
שוחד וכופר, להוציא ממסגר אסור בכושר·
מהיר במלאכת מקדש והעיר· לפני מלאכים יתיצב לשאול
להעיר· מה זה ידעתם ומה זה השגתם מאור הבהיר·
יפיפית יפיפית כי בעיניך מלך ביופיו חזית וענין נתן לך
כי צדיק אתה, ארץ מרחקים בעיניך ראית·
מבני עליה נתעלית· כי בן יקיר אתה ועבודת עבד עבדת·
אדם לשבת על הכסא נהיית· את אדוניך בשתי
עולמות כבדת· משפט לבאי עולם תתן אתה·
הוצק שמן ראש על ראשך אשר קדשת· התגדלת
והתרוממת ונתכבדת· כי חותם ברית קודש שמרת ונטרת·
חן בעיני כל נשאתה, כי בתפילתך לכל השפעת לעליונים,
ותחתונים מלוה נהיית, בכן כל עז פנים במבטך השפלת·
בשפתיך רבים רעית· ומרעים טובים עשית· כי צדיק אתה·
על כן בחכמתך היכל קודש בנית, בירושלים לך יאמר
קדוש אתה· בבית וחומה יד ושם קנית·
כן בקודש שיחותיך אשר שחת· כבלמוד תורתך פה
לאלם התרת· ובעלי תרופותיך פה עקרות התרת·
ברכך מבנים אשר כן הולדת· ונשמות מצוחצחות להם המשכת·
כבני רחביה למעלה רבית· אך מחטאי הדור אותם לא גדלת·
אלקים יראת חליפות השארת, חכמות אשר בפיך דברת· ותבונות
אשר בלבבך הגית, גם בנות מחוטבות צמח דוד בהם נטעת·
לעולם העליון עלית· בצרור החיים נצררת· חכמתך אחריך ברכה
השארת לתלמידך ה״ק אשר נתן לך ובחרת, ובזה אתה כלא מתה,

כמה לך בשרי· צמאה לך נפשי· כי אין מספר לטובותיך עוד לספור כי חדל:
הולך ואור· עד נכון היום· ירום ונשא וגדל:

לחיי עולם הבא· יזכנו ויביאנו לנצח:
עולם שכלו טוב ינחילנו· אור צח ומצוחצח:
הבא לטהר מסייעין לו· עד יזכה נעימות בימינו נצח:
נפש נענה תשביע טוב· פתוח תפתח את ידך נתן תתן:
תן לי מה שהבטחתני· כי עד שתחננו דמי לך לא אתן:
נפש רעבה תמלא· טוב להלק לעמך כרצונך· תתן להם ילקוטין:

השיר השני נתחבר ע״י חסיד ברצלבי בלתי נודע:

שיר ידידות לכבוד מורינו ורבינו
נמצא באמתחת של אחד מאנ״ש!

שיר זה בספירים יסדתיו· לכבוד אדמו״ר רפדתיו· אין כבוד אלא מכבוד תורותיו כבדתיו· זעיר משם זעיר משם קבצתיו· כי מעולם מקצת שבחו להיות על לשוני חמדתיו· יגעתיו ומצאתיו שמרתיו ולא אבדתיו·

למנצח אשר לנצח ינצח· במזמור שיר בנגינות אנצח·
למנצח למדתיו נצח כאשר פיו פצח· האני לא נצחתי נצחתי ואנצח·
על כן נחמן בשם יקרא בפצח· כי מנחם
וניח לנצח· מצורר המחרף ברצח·
שושנים שפתותיו מעשה רוקח· כקטורת סמים
לריח ניחוח· עצת נפש במתק יפצח·
לבני תמותה יתיר קוח· לאין אונים יתן
כח· לדלת עם הארץ היה מנוח·
קרח מאבדון כתמר יפריח· חטאת ירבעם ירפא
וימריח· חוסיו משמאל יוציא ומתחתית יגיח·
משכיל אל עשוקים למלטם מפח· בחכמה נשפט את
אוילים ועם חכמים התוכח· חושב מחשבות לבל ידח נדח·
שיר פשוט יכפיל ישלש וירבע בנגון וניצוח· עלי ע״שו״ר יע״ל״ה
ל״ע״ב אור צח ומצוחצח· לחלק גמול לישרים לעת חיי נצח·
ידידות אורותיו הופיע והזריח· עלי תלמידו הק׳ נת״ן·
והניח וינח עליו את הרוח·
רחש לבב אנוש ממנו לא התכחש· בניענוע שפתים הכיר לחש·

נוראות בצדקך תעננו. אלהי ישענו:
חסדך הפלאת עמנו. כן תגמור נא בעדינו:
מה טוב חלקנו. ומה נעים גורלנו אשרנו:
נכספה וגם כלתה נפשנו לחצרות ד׳. לבנו ובשרנו אל חי ירננו.

נפלאות היא בעינינו. אשר עשה עמנו אלקינו:
חדאי נפשנו חדאי נפשנו. כי ד׳ עמנו אל יעזבנו ואל יטשנו:
מה נשיב לד׳ כל תגמולוהי עלינו. מי יאמין לשמועתנו:
נגילה ונשמחה בישועתו. כי הנה אלקינו זה. קוינו לו ויושיענו:

נבונים וחכמים. נערים וזקנים:
חורי עם. ראשים פרתמים וסגנים:
מאד הטו אזניכם. לאמרי הנכונים:
נפשיכם תגול בד׳. ראו כי נתן לכם ד׳. גנזי מטמונים:

בית ישראל ברכו את ד׳. כי הפליא לעזרת עמכם:
התגבר ונתחזק ונתאמץ. בעבודת ד׳. באמת. הנה זה יצא לפנינו להלחם:

נשמע ישראל. אתם קרבים היום. להלחם עם אויביכם אל ירך לבבכם:
מאד מאד חזקו ואמצו בד׳. אל תיראו ואל תערצו כי ד׳ עמכם:

חוסו וחמלו על נפשיכם, טרם יכבה נרכם:
נבו ידכם לד׳. בקשר אמיץ וחזק בל ימוט אז תעלה בידכם:

זכותו יגן עלינו. ומכל צרותנו יושיענו.
כבוד אלקים הסתר דבר. לכן נשא בשרינו בשנינו:
רחמיך רבים ד׳. ראינו בעינינו אשר חמלת עלינו:

צדקות ד׳ עשה. ומשפטו עם ישראל:
דרכיו ישרים. לכל החפץ חיים אמתים כרצון האל:
יחיד בדורותיו. איש חיל רב פעלים. מקבציאל:
קדוש וטהור. מעודו ועד חלדו. ממעל לכוכבי אל:

לי נאה לספר מעט מזער מתהלתו. פחות מטפה מן הים הגדול:
בית צדיק חוסן רב. אשר כל חוסי בו לעולם. ירננו עד כי שלה יגדל:
רב מחולל כל. עליונים ותחתונים. כקטן כגדול:

מי ידמה לך· בכל כחך עבדת את אדונך:
נחל נובע מקור חכמה· מי יספר הדרך וגאונך:

נפש גחלים תלהט· בזכרי ידידות עריבות נועם אמרתך:
חיל עשו רבות. ואת עלית על כולנה· עדי שגבה מעלתך:
מבני אדם יפיפית· הוצק חן בשפתותיך:
נפלאות היא בעינינו· במה זכינו לשקוד על דלתותיך:

נשים לפינו מחסום· מלספר שבחיך ותהילתיך:
חמדה גנוז קנית· עדי שרשיו ויסודיו· מאד עמקו מחשבותיך:
מאסת וגאלת בכל הבלי העולם לגמרי· אשר לא נמצא דוגמתך:
נקוה ונוחיל עדי ערב יהיה אור· אז ידעו עוצם נוראות גדולתך:

נפש עמל עמלה לו:
חי החיים יסובבהו יבוננהו מימינו ומשמאלו:
מנהיג אמת לכל· מרום המעלות· עד תכלית נפשות
העשוקות כקטן כגדול להועיל:
נורא ואיום נודע בשערים דלבך· כי אתה ידעת כי גדול ד׳·
על כן נוחיל לו:

בן ידיד· בן יקיר· בן אהוב· בן נחמד· בן העובד אותו:
נפש· רוח· נשמה· חיה· יחידה· עד תכלית רום המעלה· השיג אין כמותו:

ישמחו מאד אביו ואמו יולדיו· אשריכם שיצא זה מחלציכם:
ממנו יצא הגואל צדק· לכן כפול שכרכם:
חיים וחסד עשה עמנו· כן יוסיף ד׳ לעשות עמנו ועמכם:
העם ההולכים בחשך· ראו אור גדול על ידו·
שמתו בדי אתם ואבותיכם:

נפשנו חכתה מאד נועם אמרותיו:
חשקה נפשנו מאורות נוראות תורתיו:
מה נמלצו חביבת נעימות פלאותיו:
נאמנים מאמריו חשוקים נחמדים לעד לכל בני ישראל לדורותיו:

נחמד אוצרו הטוב· המלא יראת שמים:
חפץ בחיים· ישמע לעצתו יחייהו מיומים:
מהרב טוב אשר עשה· עמנו לעד ולנצח· עד בלתי שמים:
נקשרה נפשו בנפשנו עם כל הכתוב לחיים בירושלים:

משותפים עם המלאכים ועם בני אדם בגימול
מברית קודש בורחים הנאמר בו המול ימול
חובטים כבמקלות בצורתם המשונות
חוברי חברים ומכשפים מכריעים אותם בהשבעתם המכונות
התורה הקדושה שומרת אותנו מכל טומאות
הצדקה מצלת ממיתות מגונות·

נבואה אין לנו
חרוקת שן האומות על אומה יחידה תבונה אין בנו
מריסת השכירות איך להשקות הם דנו
נסבול עולם עד יבוא עני
בן יחפש בגנזי אביו
נזר עטרת בבן חביב
שיר חדש אז נשיר
מלכינו כל אחד ואחד מראה באצבע בשר
חתום תורה בלב כל אחד מלהשכח
המות לנצח יבולע כקטורת ריח·

נביא לבב חכמה להבין תכונת גופינו ומרחקי פרקיו ועריכות איבריו·
חיוב הבנתו מועילה לידיעת הבורא המצייר אלו היצירות כולם·
מרפא כל חולי ואיש מכאובות עור ופסח צרוע ונגוע דואג וכואב·
נאכל לבד לקיום נפשותינו ולמעט תאוות טבעינו· **חזק**·

תלמידיו וחסידיו של ר׳ נחמן מברצלב העריצו את רבם בחייו ולאחר מותו הערצה בלתי מוגבלה. בחוברות ובספרים שלמים נסו לתאר את גודל קדושתו וכחו הרוחני. ויש שנסו את כחם גם בשיר ובמליצה מוקדשים לשם ולזכרון רבם· בהם תארו את גודל קדושתו והשפעתו בעולמות העליונים והתחתונים. החסידים הברצלבים הם היחידים במדת הערצה זו ל„צדיק״ בקרב יתר החסידים הבעש״טניים. שלשה שירים כאלה שנתחברו בזמנים שונים אני מדפיס פה. הם מראים לנו על הערצה האלהית שהיתה קיימת בלב חסידי ברצלב לרבם ר׳ נחמן ושהערצה זו לא נפסקה עד היום·

שיר ידידות

אשר חיבר ויסד כבוד אדמו״ר הר״ר נתן ז״ל לשם כבוד מורינו ורבינו אור האורות וכו׳ כמהו׳ נחמן ז״ל.

נופת תטופנה שפתותיך· דבש וחלב תחת לשונך:
חכמת חכמתי אתה אתה מלאת רצון קונך:

חזק ונתחזק ואל תהיה כפיל הגדול וכגמל אפילו כשימשכהו בחוטמו העכבר לא יבעט בו וכל זה מחמת שטות שאין יודע מכחו· אבל נפשי הפקחת וחזקה·

מה תעשה ליום פקודה ומה תשיב לשולחיך דבר· אל תבט על מצהלות הזמן כי גופך חלש ודל· הזמן הולך והומה והגוף אפשר עכשיו בא יומו·

נקוב לב האבן והאיר לי משם מעט פניך ברה כחמה יפה כלבנה אל תחריש ואל תשקוט הרימה קולך הערב בשירות והודה ופתח פיך ותוציא דבריך הנעימים לפני הקב"ה· דלו עיניך למרום וזכור אהבתך הישינה·

נהרות נחלים אפיקי מים רבים, ימים גדולים וקטנים
נפלאים ומשונים בצבעיהם ובטעמיהם ובטבעיהם
חיות קטנות וגדולות בכל אחד ואחד אין מספר למיניהם
משבחים ומהללים כולם להשי"ת בכל איבריהם
מילין יגידון תמיד ולא יכחשון מנהיגיהם·
נוצצים אבנים טובות ומרגליות בעמקיהם
נחבה בהם אורות כליהם·

נשמות הגזורים מתחת כסא כבוד
נכספה תמיד אל שורשה להיות לבוד
חיים וחסד שואבת מחסדי דוד
חן רוח מטיפי גן עדן ממנה לא אבד·
מושבות ההיכלות ואהלי השלום לכל אחת ואחת ניסמן וניתוה תיו הוד
מה פעל אל המלאכים ישאלו וירוצון בשליחותם ככוכבא דשביט·
מרוחקים ומסוקים מכל התענוגים מי שאורחותיו עביט
נשארים ברעב ובחרפה בתוך כף הקלע זבד
נשובה עד ד' ולא נהיה אבד
נקבל רע וטוב באהבה ונלביש לאב עד·

בריאת האדמה וכדוריה ארצות ומדינות רבות סביביה
בני אדם איש ללשונו ודתותיה·
נצנים ופרחים ואביה
נפילת המדינות מרוחותיה·
נשארת עומדת והגלגלים מקיפים סביבותיה·
שייטות השדים והרוחות באויר·
שומעים גזירת השם ושולטים בארבעה
האבות שהם השור הבור והמבעה וההבער·

לתולדות ר׳ נחמן מברצלב.

(עיין „החסידות והחסידים" ספר שלישי.)

מלבד תורותיו ושיחותיו, כתב ר׳ נחמן גם „**שיר נעים**. כולל ענינים רבים בדברים מועטים. מועט מחזיק המרובה. ידבר נפלאות. משבח תורתינו הקדושה. ומשבח משה רבינו ע"ה. ומוסר נפלא והתעוררות עצום שיעורר כ"א את נפשו. וידבר מגדולות הבורא ית׳. ונפלאות בריותיו. וינצח בשירו להזכיר. נפלאות עריבת נעימת תענוגי העוה"ב ושעשועיו לכל הזוכים אליהם והשיר שיתער לעתיד ולהיפך מרירת המכאוב וקהיון שינים של הנדחים מהם ואובדים אבידה שאינה חוזרת. יעורר ישנים. יקיץ נרדמים. יחזק עייפים. יודיע להאדם מגודל כחו. אשר בידו וכחו לזכות לכל אלה. כשופר ירים קולו. להטות לבבינו אליו ית׳ לעובדו שכם אחד. הן אלה קצות דרכי השיר הזה. ושמו קודש ושם אביו חתום בראשי החרוזות. כפול ומשולש ומרובע:"

נמוסי הדתות כולם לא ישוו לדתינו.
חכמיהם בדו מלבם נמוסים בשכלם האנושי.
משה עלה למרום וענן לבושו
נמצא המחויב דיבר עמו בכל פעם ופירש מן האשה.

נבזים ודוויים וסחופים אנחנו
חכמתו מאין תמצא ממנו לקח טוב לקחנו
מלך בישורון עם דתנו כשני אחים לא יתפרדו
נשמתו וגופו הזך זו מזו לא נדו.

נפשותם רבים כן רבו דעותיהם וחילוף סברותיהם
חדשים מקרוב באו עבודתיהם
מחשבותיהם לא מחשבותינו ולא דרכינו דרכיהם
נפשותינו אחת היא ואינה נוטה לריבוי צלמיהם.

נפשי החזקה והפקחת למה לא חסת עליך ושכחת אומן המגדל אותך והאכילך ממתקים והלבישך ארגמן. ועתה אתה רמוסה בין עקבי צאן ובין רגלי התאוות העבים והגשמיים. ואתה ערום וערי׳ יי משתיך נהפך למשתה דמעות.

ואצא חפשי מכל מדות שקרים להיות עמל בתורה אזי אתן הודאה על חלקי·
הכ״ד מדבר ממרירות לבו נאום משה צבי
בהרב מו״ה שמעון זלה״ה חופה״ק סווראן·

לתולדות ר׳ משה חיים אפריים מסדילקוב (עיין על אודותיו „החסידות והחסידים" ספר שלישי)·—הוא היה רושם את חלומותיו שחלם· אחדים מהם שחלם ר׳ משה חיים אפרים על אדות זקנו הבעש״ט· אני מעתיק פה:

בשבת פרשת בלק תקמ״א ראיתי שהי׳ה תנוק למול ונתן אא״ז זללה״ה התינוק שאני אהיה חותך בשר ערלתו, וכה עשיתי והוא ישב על כסא של אליהו ז״ל·

אור ליום ב׳ פנחס תקמ״א ראיתי את אא״ז זללה״ה וקרבתי עצמי פא״פ ממש יחד ודבקו וחיבק אותי בשתי ידיו ואמר לי בזה הלשון: טבעך וטבעי יצאו בעולם; הבע״ש שלי ושמך הטוב· שאתה תהיה עובד ד׳ ולומד ואומר תורה לישראל· ושם היה עומד איש אחד מהאורחים החשובים הרגילים לבוא לצדיקים לשמוע מהם והרכין אא״ז זללה״ה את ראשו אליו ונענע בראשו· כלומר, כה יהיה בוודאי· ואני עומד על הספסל ורואה את נענועי ראשו·

ראיתי שהיה עומד בסוכה שלי וקבלתי שבת בפני העומד ואמרתי כמה חרוזים מן לכה דודי·

בחג הסוכות ראיתי את אא״ז זללה״ה ובירך אותי ואח״כ שאלתי אותו ללמוד עמו תורה והשיב שיהיה עוד זמן, כי אי״ה אאריך ימים ושנים· ואמר לי שילמוד עמי האותיות של הא״ב·

ראיתי בחלום שאא״ז זללה״ה קרב אותי למאד וחיבק ונישק אותי·

ראיתי בחלום שהדבקתי א״ע גופי בגופו הקדוש ובתוך זקנו דיוקנא קדישא· ואח״כ שמעתי שאומרים הצבור י״ג מצות ד׳ ד׳ אל רחום וכו׳ והתחלתי גם אני לומד בתוך הפה ולא בחיתוך שפתיים·

כי אמרתי הלא זה ממש י״ג מדות שאני בתוך דיוקנא קדישא שלו·

ראיתי בחלום שאא״ז צללה״ה קרב אותי למאד וחיבק ונישק אותי· ראיתי בחלום אור ליום ה׳ וישב תקמ״ה שאא״ז על העלעמימיר (בימה) בבהכ״נ ולקח שופר ותקע תשר״ק תש״ת תר״ת והיה אומר בעצמו תקיעה וכו׳ וכך היה נוהג: כשהתחיל לתקוע תקיעה אחת דהיינו תקיעה ראשונה, ולקח השופר אצל הפה שלו כמנהג התוקעים ונפח בו מעט· ואח״כ היה אוחז בשתי ידיו לצד גופו והיה הקול יוצא מן השופר· ואני עומד ומשתומם מה אני אעשה כשהוא בעצמו אומר לפני התקיעות ותוקע בעצמו· ואח״כ קרא יעמוד כמו שקורין לס״ת· ועליתי שמה ועמדתי אצל רחב השופר, וברכתי ברכה כמו שעולין לס״ת· והייתי עומד ממש בתוך השופר כשהקול יוצא משופר ואח״כ לקחתי השופר בעצמי לביתי ותקעתי בו תשר״ת בעצמי··· אח״כ לאור היום ראיתי בחלום שהלכתי בקיטל והיה בו שורות שורות של כסף וזהב מרוקים בו ממש לבוש מלכות אח״ז ראיתי ליל יום ו׳ עש״ק הנ״ל שהיה שמיני עצרת ושמחתי שמחה גדולה וגם אא״ז שמח שמחה גדולה.

הה"מ (הרב המגיד) שמרה נפשנו שאני אשאר בחו"ל ועם כ"ק מו"ר ה"ק מו"ה מ"מ (מנחם מנדל) יסעו לארצנו הקדושה רק הוא וכ"ק ידי"נ הרב ה"ק מו"ה ישראל מפאלאצק ואני אשאר פה לנהל עדתי·

ד' האיר להם הדרך דרך הקדש· מורה"ק י"נ צוה עלי כ"ז לכתוב לכ"ק בכדי שיכין א"ע בזריזות וד"ל כי ברצון כ"ק נ"י לנסוע אי"ה בשטו"מ (בשעה טובה ומוצלחת) בחדש אדר הבע"ל לחיים ולשלום אנס' (אמן נצח סלה ועד)· ובזה אשאר או"נ באמת·

שניאור זלמן בא"א מו"ה ברוך זלל"ה·

לתולדות ה"רב מאפטע" (עיין על אודותיו בספר שני של "החסידות והחסידים" עמוד קע"ז – קפ"ט) הנני מדפיס פה את המכתב (נדפס בראשונה ב"רשימות" ח"ב) שכתב אליו הצדיק המפורסם בזמנו ה"רב מסאווראן"· מן המכתב הזה אנו רואים עד כמה הצדיקים בזמנו היו מאמינים בקדושתו ועד כמה היו מסורים לו:

ב"ה

ברכות לראש צדיק ועופל ובוחן כבוד ד' עליו חופף בין כתפיו שכן ה"ה רב האי גאון כל רז לא אניס לי' החסיד המפורסם בכל תפוצות ישראל אור תורתו זורח מן הקצה אל הקצה נ"י ע"ה פ"ה כמו"ה ר' אברהם יהושע העשיל נ"י ויזרח לעד·

אחרי אשר זיכני ד' להנות מאור פני מלך חיים מידי היותי מסתופף בצל קדשו ובהחזרה עשיתי למז"ט שידוך עם בני עם נכדו של השב בוצינא קדישא ר' אהרן מפאוולאוויטש זלה"ה וידעתי בטיב אדוני כי חפץ חסד הוא ורוצה בטובתי לזאת רציתי שאשלח לידו הטהורה ראשי הפרקים ובקשתי יהיו נקראים לפני כבודו למען יהיו נא עיניו ולבו ודעתו הטהורה והסכמתו לזה ויהי מלא רצון וברכה מברכותיו יברך להיות עולה יפה ויגמר הדבר בכי טוב·

אחת שאלתי מאת אדוני ואותה אבקש להיות זכרוני נתקע בלבו הטהורה כי השי"ת יודע ועד אשר זאת בזכרי חיל וחלחלה אחזתני בזכרי כי לבי רחוק מהקדושה ואין עת אשר אוכל לכוון דעתי ומחשבותי למול קוני באמת ועכ"ז הקיפוני טרדי הזמן· באמת אגיד לפני אדוני שמאד אני נבוך בדבר הזה מה זאת כוונה עליונה עמו בראותי הדור יתום והאמת נפלה ונפשי יודע האמת מעמדי שאין מחשבותי נקיים וטהורים להשיב עצמי ליחד לבי לכוון כוונה עליונה ואיך אוכל להועיל לאחרים ואין זה רק אם לנסיוני ומה אני שאוכל לעמוד בנסיונות כאלה רק אם יהי' רצון השי' לחונני בחסד חנם ויהיו לב אדוני אלי בחיבה יתירה נודעת לי באהבה אמיתית שלא לכסות מאתי כל עצה טובה· כי בוחן לבות יודע שאין בי שום נפתל ושקר להתנהג בעצת שקר וערמות אשר כרה שוחה לנפשי· מה מאד כלתה נפשי להיות נכספה לחצרות ד' ושיהי' לבי מדור לקדושה· נא ונא מאדוני לעורר רחמים מאהבתו אלי· כי יש עתים אשר טוב מות מחיים כאשר יזכני השי"ת להיות נדבק למקור האמת

בהקיץ מקרא זה: כלך יפה רעיתי ומום אין בך· הנה אהובי ידיד נפשי· העולה על רוחו להאיר עיניך בחזיון הנפלא על שכבוד מ״ע היה חושב ומהרהר ליישב קושיות הברטנורא בריש מס׳ שבת בהא דנקיט התנא יציאות השבת ולא נקט הוצאות השבת וסליקו רעיוני על משכבי לעלות בית אל הרמתה ליישב ולתרץ דהתנא כוון לרמז שם י״ה בתחלת מסכת זו והיה חוקר ודורש ליתן טעם וסבה לזה· ועתה הראית לדעת כי ראה באספקלריא שאינה מאירה· כי ידוע שענין איסור הוצאה רומז לענין רם ונשא שלא לצאת כמעט רגע מרשות היחיד ומיוחד ב״ה לרשות הרבים הוא ס״א· והפוגם בזה הוא פוגם בשם הוי״ה ב״ה וב״ש· ולכן התנא רומז י״ה בריש מכילתן· כי השם י״ה במלואו עולה כ״ו כמנין שם הוי״ה ב״ה וב״ש וזה מדייק במתני׳ יציאות השבת שתים שהן ארבע· כלומר בשתי אותיות אלו יש בו שם הויה במלואו· ויש להזהר בו מאד שלא לפגמו ח״ו· והנה מ״ע כ״ת התחיל להרהר בזה הענין ובאמצעותו נטה דרך עקלתון לחשוב בדרך אחרת ונשתבש בו· וזה מראה החזיון האמור למעלה: כלך יפה רעיתי· כלומר בדרך יפה ונאה הי׳ ההתחלה· אכן מום אין בך· מלת מו״ם עולה — יה מלא: כוונה זו אין בך· לכך נדחה מלהבין על בוריו ואמיתותו·

ועל השלישית· שהוקשה לו בקבלת עול מלכות שמים· הוא מפני שנעלם מעיני דמר סוד יחוד העליון ויחוד התחתון· ולכך נפל בכמה מבוכות· כמאמרי הזהר שכתב כמה פעמים לישנא מלכא ומטרוניתא· כי הוא ענין עמוק ונכבד מאד הרמוז בו· יסוד של עולם ולא ניתן לכתוב בכתב מפורש· שלא לגלות רק ליחידי סגולה· ומפני תוקף גדולת אהבתו דמר הנשרש בלבי מיום דעתי אותו· שמתי הדברים בפי הרב מוכ״ז להגיד לו ענינו פא״פ אחר שיוזדכך חומרו בטהרות וטבילות· כידוע ליודעי חן·

ויהי׳ בזה שלום מאדון השלום
מנאי אה׳ הדו״ש כ״ה
נאום פנחס מאוסטרהא·

בספר שני של ״החסידות והחסידים״ עמוד י״ח כתבתי: ״מסבה לא נודעה נשאר הר׳ שניאור זלמן במאהלוב״ ולא נסע לא״י יחד עם חבריו ר׳ מ״מ מוויטיבסק ור״א קוליסקר· עתה נדפס בפעם הראשונה ב״רשומות״ ח״ב 387 מכתב מאת ר׳ שניאור זלמן על אודות זה:

בה״ א׳ לך תקלזיין״ :

שלום וכל טוב אל כ״ק ידיד ד׳ וידיד כל בית ישראל או״נ גאון וקדוש איש אלקים כק״ש מהור״ר אברהם כ״ץ י״נ מקאליסקא· פקודת כ״ק אדמ״ו

בספר ראשון של „החסידות והחסידים" עמוד ע"ז כתבתי שהמגיד ר' דוב ממזיריטש למד בילדותו אצל הרב ר' שלמה דוב הרב מלוקאטש׳ — כפי שהעירני הד"ר שמחוני הנ"ל דבר זה אי אפשר׳ כי ר' שלמה דוב זה היה צ ע י ר ל י מ י ם ה ר ב ה מן המגיד ר' דוב הנ"ל׳

לתולדות ר' פנחס מקוריץ (עיין על אודותיו בספר ראשון של „החסידות והחסידים" עמוד קמ"א — קנ"ג)׳ הנני מדפיס פה מחדש את אגרתו לתלמידו ר' ישעיה מ ד י נ ו י ץ שנדפס בסוף הספר „חסד לאברהם" לר' אברהם ה„מלאך":

איש אלקים קדוש הוא׳ כל פעל ד' למענהו׳ כבוד אהובי
ידיד ד' וידיד נפשי הרב המופלא ומופלג׳ בוצינא קדישא,
דחילא ופרישא׳ אור חוזר ומקיף׳ חילו באוריתא תקיף׳
כבוד קדושת שמו נודע בשערים מו"ה ישעיה נ"י׳

נאום הגבר אשר עשתונותיו חתים ונכשלים׳ פחודים ונבהלים׳ מתוגת דאגת הזמנים׳ בלתי נאמנים׳ ונתעורר מתרדמת אולת הזמן להיות בכח המתעורר׳ בהתדבקות אלקי להתחבר׳ אהבת הבורא ית"ב לעורר׳

בההשקפה ראשונה ראיתי לבטל הרגשת רעיוני׳ ולהתבונן בהרגש הפנימי בדמיוני׳ כי כן הענין בבוא השפע הנכבד על כח השכלי שאינו גופני׳ יתחזק הכח ההוא עד שיתבטל הרגש הגופני לגמרי ויתפשטו הצורות להיות נפרדים מחומריהן׳ ואז הוא בחוזק האפשרי לעלות בסולם השכל העיוני׳ לצייר המוחשין להשגת האמיתיות המשלימים עצמיות אנושיות׳

והן רעיוני על משכבי סליקו׳ בשעת ביטול ההרגשות באישון לילה ואפילה׳ ואז נתאחדו יחד צורות המופשטות עם צורתו דמר המופשטת ג"כ מן הגשמיות ברגע ההוא׳ ונסתכלתי בעיוני במה שהוא הרגיש בהקיץ ונפל במבוכה גדולה׳! ועדיין לא העלה ארוכה ומרפא ליישר המסלה׳ כי לא הגיע אליו הציור האמתי ולא היה בכחו להשיג עניני המושכלות לאמיתן׳ מפאת ההרגשות החיצונית שלא בטלן לגמרי׳ ומפני שנפשו יקרה מאד בעיני׳ מתרפקת תמיד בחיבוק עבותות אהבתו וגודל אומץ חיבתו׳ לא אכחד מידידי מלגלות לו עסקי רז כזה אשר נבוך בו׳

הראשונה מה שהקשה לשאול׳ מפני מה האדם מותר לישא בת אחיו ואסור באחות אביו׳ כי ראוי שתאסר האשה לינשא לדודה כמו שאסור האיש ליקח דודתו׳ הטעם כי המשפיע תמיד למעלה מהמקבל השפע ולזה מותר׳ אבל להפך לא נשתנו סדרי בראשית ח"ו ולכך אסור׳

על השנית׳ מה שהוקשה לו למר על האמור לו במחזה ונפל לו

ב"ה גימל תולדות תקי"ג ק"ק בראדי·
שלום רב אל כ"ק או"נ הרב
הקדוש החסיד המפורסם ע"ה
בו"ק ק"ש מוהר"ר נחמן נ"י מק"ק
האראדנקא·

גי"ה קבלתי בצירוף חמשים אדומים זהב ותה"ל השלמתי הסך ב׳ מאות אדומים ומסרתים להדיכוס ושחרר כל השבוים מאחב"י וברוך הפודה ומציל· נידון שאלתו אודות הרב הידוע העומד לנגדנו עשיתי ש"ה (שאלת חלום) ומן שמיא גילו לי ע"י מורי הקדוש שבל נתוכח אתו רק נהיו מן הנעלבים ואינו עולבים ודום לד׳ והוא יפילם וכ׳ עכ"ל ה"ק ולבי נכון ובטוח בהשי"ת שנעלה בית א׳ עפ"י דרכנו דרך הקדש ומלאה הארץ דעה את ד׳ כמים לים מכסים וד"ל מנחיצות אקצר וא"ש·

ד׳ מורו ורבו קשור לו בלו"נ ישראל
במהור"ר אליעזר בע"ש מטלוסט

ב"ה יום ג׳ חוקת שנת תיק"ח לק"ק אוסטרהא·
רב שלומים אל כבוד ידי"נ הרבני החסיד המפורסם בכל
ביתי נאמן הוא מוהר"ר נחמן מהאראדנקא שיחי׳·

אחד"ש גי"ה קבלתי שולח ע"י המוכ"ז התורני ידי"נ מ׳ יעקב ש"ץ יחי׳ סך כ׳ וא"ו אדומים וכ׳ יעשה כך׳ טי"ת אדומים יקח לו לפרנסת ביתו יחי׳ ג׳ אדומים יתן לבן יקיר לי מ׳ צבי יחי׳, ב׳ אדומים יתן לבתו הצנועה מ׳ אדילי תחי׳ וא"ו אדומים יתן על צרכי הקלויז שלי וא"ו אדומים יתן ליד תלמידי ובן גילי הרב החסיד הגאון הקדוש מ׳ דובער יחי׳ ממעזיריטש לידו הקדושה ממש· והנני להזהיר גדולים על הגדולים שלמעה"ש יזהירו בשמי לבלי יסגף א"ע ח"ו ובכל יום בין רש"י ור"ת ישתה חלב חמה מבושלת בדבש ולאקריץ כאשר למדתיו כוס אחד ובערב על מטתו ימשוח את רגליו בשמן זית מבושל באראבאר בארי וילביש אותם באנפילאות של פיטער ולמעה"ש להזהירו שלבל ילך למקות, כי אינו צריך למקוה כלל רק יכוין בנטילת ידים שחרית כאשר למדתיו ובזה די והותר לו· אני מתעכב פה עוד ב׳ שבועות עד אחר היריד ואח"כ אבוא איה"ש לביתי· דברי המברך את בית ישראל בשלום רב ודורש בשלום כל החבורה הקדושה יחיו ומחכה לקבל בשורות טובות·

ישראל במהור"ר אליעזר בע"ש·

ביחוד הנני דו"ש תלמידי ובן גילי הרב ה"ג הק׳ מ׳ דובער ממעזיריטש יחי׳·

דברי הנ"ל·

ראפאפארט". כפי שהעירני הד"ר שמחוני אי אפשר היה שר' דובר ראפאפארט היה אז אב"ד במדזיבוז. כי במות ר' ישראל בעש"ט היה הרב הזה עוד צעיר לימים מאד.

שם עמוד ס"ח: הבעש"ט השתתף בויכוח עם הפרנקים בלבוב בשנת תקי"ט — החקירות האחרונות מטילות ספק בדבר הזה. שגיאה זו נפלטה מעטי גם בהערותי לס' שבחי הבעש"ט שיצא מחדש על ידי בהוצאת „עינות" (ברלין תרפ"ב).

חוץ משלשת המכתבים שכתב הבעש"ט לתלמידיו, שהדפסתי בספר הראשון של „החסידות והחסידים" (עמוד, י"ב, ל"ז, נ"ד) נודעים עוד שלשה מכתבים ממנו. מכתב אחד כתב לתלמידו וחברו ר' משה מקיטוב והוא נדפס מכבר בספרים שונים, ושנים כתב לתלמידו ר' נחמן מהורודינקא. שני המכתבים האלה נדפסו בפעם הראשונה „ברשומות" ח"ב (286-287). אני מדפיס פה כל שלשת המכתבים האלה המוסיפים עוד קוים אחדים לתולדות הבעש"ט ותכונתו:

שלמא יסגי להאי גברא רבא ויקרא, אשל נטועה להני אשלי רברבי, בוצינא דנהורא, זיתי שופכני עסיס רמוני ה"ה הרב המאור הגדול משנתו ברור וזך כשמשא כ"ש תפארתו משה נרו יאיר כשמשא בצהרים. אתנו החיים והשלום כה יתן ד' וכה יוסיף ד' לכם בפנים שוחקות ובפנים מסבירים לעולמים.

הנה נחתי וסלקתי ברעותא דמר ודרכתי בקום ועשה, ונחצתי בנחיצה לנסוע לק"ק הוראדנקי ותקעתי הדבר על נכון כצבותא דמר וגם מצות השאלה אשר שאלתם גם מזה לא הנחתי ידי וחזרתי אחר הני ארחי ופרחי הנוסעים מן הכא להתם ונשלוח למעכ"ת הרמה תשובה על השאלה להבין בנבון. ועתה הפעם ידעתי אינו מוחקר התרעומת דמר יתרעם עלי, אך אגזור אומר ולגלות דברים שבלב ואני אשוב אל לבי לחקור היטב ואשוב אל לבי להבין יותר דבר ויקוים ואל יחוש.

מדבר היוצא מן העץ יקח מר ויכתוש היטב העצים דק ויתן במים ויבשל היטב ר"ל פריעין ויתן צוקור במעט מזעיר, והדבר אינו מחליש ומשלשל אך ורק מחזיק את המוח ומשמח את הלב לעבודת ד' ברוך הוא. וזה לשתות בכל בוקר אליבא ריקנא. וכל זה לעשות בכל בוקר עד כלות.

ובזה אסיים בשם שלום
הכ"ד ישראל במהור"ר אליעזר מטלוסט.

(עיין קו הישר פ"ד ס"ט) מחבר הספר „מפעלות אלהים" כולל סגולות נפלאות וכו׳ (לבוב תרל"ב) ור׳ אליהו בעל שם אב"ד בחלם, מחבר הספר „תולדות אדם" מלא „פעולות וסגולות" (זאלקאוו ת"פ). והבעל שם ר׳ בנימין בר׳ יהודה מקרוטושין מחבר הספרים „שם טוב קטן" ו„אמתחת בנימין", מלאים סגולות, שמות, קמיעות ולחשים.

„בעלי השם" האלה וכיוצא בהם היו אנשים ישרים והאמינו בתמימותם שכחם והשפעתם גדול וחזק מאד, ויש בכחם לשנות את הטבע ע"י סגולותם ולחשיהם וכיוצא באלה. הרופא — „הבעל שם" היה מתפלל לאלהים: „גל עיני ואביטה סודות מעשיך הנפלאים ואת הסגולות והרפואות אשר יסדת בעשבים ובאבנים ובזרעים ובפרחים. בשרשים, בעלים, בעצים ובפרות, ביינות ובסמנים, בשאר העשבים". הרופא הבעל־שמי לא היה רק רופא הגוף כי אם, וקודם כל, רופא הנפש. כשנזדמן לו חולה המדוכא ביסורים היה הוא, הרופא הבעל־שמי מביט על היסורים האלה שסבל החולה, „כדי שישוב בתשובה שלמה". ואחרי שנודע לו „סבת" המחלה הזאת, „כדי שישוב בתשובה שלמה", אז ריפא את החולה כדרך הרופאים המומחים: להסר את סבת המחלה. אז היה מבקש מאלהים: „שיתגלגל זכות על ידי, שתורני מה אומר לו להחזירו, בתשובה שלמה לפניך ושיקבל יסורים באהבה כדי שיהיה כפרה על פשעיו, ועל ידי תשלח דבריך ותרפאהו". רחוק הוא הרופא־הבעל־שם הזה מכל קנאה ותחרות, הוא מתפלל ומתנן: ו„הצילנו משנאה ותחרות ולא אקנא באחרים ולא תהיה קנאת אחרים עלי אלא השכן ביני ובין רופאים אחרים אהבה ואחוה ושלום ורעות ולא אבוש ולא אכלם בפניהם, אלא אהיה מכובד בעיניהם ומאויבי תחכמני וירום ראשי של אויבי סביבותי וחכמתי ודעתי שפתי ברור ימללו עד שאהיה לאות ופלא בעיניהם, ולא יהיה פוצה פה ומצפצף רע עלי ולא על מעשי, ואם ח"ו יאמרו רע עלי לא יאמנו דבריהם". (תולדות אדם בהלק „סגלות ורפואות").

כה היה הרופא הבעל שם בתחלת התפתחותו. יחד עם הלחשים, קמיעות וסגולות, עשבים, צמחים וסמים שונים, שבהם היה משתמש לרפא ממחלת הרוח ומרה שחורה, לגרש שדים, רוחות ולצים — יחד עם כל אלה, היה משתמש גם בתפלות ובתחינות ובקשות, והעם האמין בו אמונה תמימה ויספר „דברים נפלאים" ממנו. אבל במשך הזמן קמו רמאים ונוכלים שנטלו לעצמם את התאר „בעל שם" רק למכסה על העול והתרמית שעשו וינצלו את העם בשקריהם וכזביהם. כמו: משה פראגער, אליהו אלינוב, שמואל עסינגן וכיוצא בהם.

כה הלך התואר „בעל שם" וירד למדרגה שפלה, ל„עם הארץ", המחזיר על פתחי ההמון לנצל את כיסו ע"י „סגולות" שונות. ה„בעל שם" ירד מעתה בעיני בעלי המחשבה ואנשי המעשה, לא התיחסו אליו שוב בכבוד ובכבד ראש וכל מי שנשא את התאר „בעל שם" היה נקלה בעיני „אנשי העליה".

שם עמוד נ"ט: „בזמן ההוא היה במדזיבוז האב"ד הרב הגאון ר׳ דובר

הערות ומלואים.

„החסידות והחסידים", ספר ראשון עמוד ד׳: „ר׳ אדם בעל שם"; בין „בעלי השם" שהיו בזמן הבעש"ט וקודם לו לא נמצא אחד בשם „אדם". בכלל אין מוצאים את השם „אדם" בתאר שם עצם פרטי.

שם עמוד ו׳: „הגאון המפורסם אז ר׳ גרשון קוטיבר רב בברודי". כפי שהעירני הד"ר שמחוני „לא היה גאון ולא מפורסם ולא רב בברודי, כי־אם רבני ירא שמים שנבחר על ידי הקהל להיות ש"ץ בעיר, כי היה פרקו נאה וקולו ערב".— אם כי הצדק עם הערתו בנוגע ל„עובדא" כי לא היה ר׳ גרשון כי אם ש"ץ בברודי, כפי שמעיד ע"ז הפנקס מברודי שהעתקתו הנכונה נמצאה בידי הד"ר הנ"ל, אבל לא נכונה לדעתי הערתו כי „לא היה מפורסם". די לנו לקרוא מה שכתבו עליו הגאונים המפורסמים בזמנו: ר׳ יחזקאל לנדא ור׳ יהונתן איבשיץ. הראשון כתב אליו מכתב כזה: „מחמד עיני וחמדת לבבי, פחתי ובריבי, חכם עדיף מנביא, ליש ולביא, ה"ה כבוד אהובי ידיד נפשי וחביבי, אהוב למטה ונחמד למעלה הרב המופלא ומופלג בתורה ובחסידות, לו עשר ידות, שושן סודות, החכם והשלם והכולל, חסידא קדישא, נר ישראל, עמוד הימני פטיש החזק, כבוד מו"ה אברהם גרשון נ"י. קבלתי מכתבו הטהור ושמחתי בשלומו הטוב ונתתי שבח להשי"ת אשר לא עזב את חסדו ולא יעזבנו ורגלי חסידיו ישמור וכל טוב בעדו יגמור עד כי אתא בוקר. ואומר שלום אכי"ר (נודע ביהודה מהדורא קמא אה"ע ס"י ע"ג).

הגאון ר׳ יהונתן איבשיץ כותב עליו: „הרב החסיד המפורסם מופלג בתורה ומקובל אלהי כמהור"ר אברהם גרשון קוטובר" (לוחות עדות נ"ז).

יחס חם כזה עם תוארים כאלה מצד גאונים מפורסמים כאלה לש"ץ פשוט בלתי נודע, אי אפשר לחשוב; לו היה ר׳ גרשון איש בלתי נודע לא היה ר׳ יהונתן משתדל למצוא בו תמיכה רוחנית לדעותיו.

שם עמוד כ׳: „בבואו למדזיבוז לא קבלוהו החסידים ברצון מחמת השם שקראו אותו בעש"ט". — בזמן הבעש"ט ירד הטפוס „בעל שם" ירידה רוחנית, בנגוד לאותם „בעלי השמות" שחיו קודם זמנו. במאה החמישית אנו מוצאים בפולין „בעלי שמות" מפורסמים שידעו ללחום ע"י שמות, קמעות וסגולות שונות ברוחות ושדים לצים, ו„חצונים". הכי ידועים הם: ר׳ יואל בעל שם הראשון

הערות ומלואים

לשלשת הכרכים הראשונים

על ידו· את ה„ספורים" האלה אין עושים· חושבים וכותבים· הם נעשים מאליהם· אין יודעים מי ומי בראם· מי ומי סיפר אותם בראשונה· דור לדור מספר אותם ואבות לבנים מוסרם· וזהו ההבדל בין ה„ספורם הקדושים" האלה ובין ה„ספורים הקדושים" שספרו הצדיקים עצמם במשך ה„תורה" או ה„שיחה", בתור ראיה וחיזוק לדבריהם או בתור ענין בפני עצמו· במין ספור זה השתמש הבעש"ט הרבה· ה„סיפור של הבעש"ט ז"ל – אומר ר' נחמן מברצלב – הוא ענין חדש מה שלא נתגלה מקודם"[1]· גם תלמידי הבעש"ט ותלמידי תלמידיו השתמשו הרבה ב„ספור", וביחוד ר' נחמן מברצלב שתופס בחסידות מקום מיוחד וחשוב במקצוע זה· הספור· ה„ספורים הקדושים" האלה· יצירי אישים פרטים· יש בהם מעט או הרבה שירה ויופי· אבל המטרה העקרית שבהם היא: מוסר ועבודת אלהים· הם מחנכים את העם בדרך אלהים· הם ההמשך לתורת החסידות רק בשינוי צורה: ספור או משל לקוח עפ"י רוב מן החיים החומריים ורק לפעמים כיוצא מן הכלל· גם מן החיים הרוחניים· ה„ספורים" האלה האם נעשו ונבראו על ידי זה או אחר, אנו יודעים ומכירים את המספרים וגם אנו יכולים לעמוד על סוד כח יצירתם והיופי הנשגב שבהם·

כשם שהחסידות העיונית היא ההמשך של היהדות, יהדות האחרת· העתיקה· כן הם ה„ספורים הקדושים", שמספרים החסידים על הצדיק, ההמשך של ה„ספורים הקדושים" ממין זה בתנ"ך· באגדה ובקבלה· לא היופי שבהם הוא העקר· כי אם התלהבות דתית ואמונה בלתי מוגבלה באלהים ובקדושיו· כלם יחד הם שלשלת אחת גדולה ואין הפסק ביניהם· יכולים לעמוד על סוד גלגולו של ספור זה או אחר בחסידות ולמצוא את שרשו בתנ"ך דרך גלגול הקבלה והאגדה· סופו נעוץ בתחלתו· כי רוח אחד· רוח העם המסתורי מאחד ומאגד כל אותם הספורים יחד, ומתגלה לפעמים בצורה זו או אחרת· בתקופה זו או אחרת· ואותה הזכות שעמדה ל„ספורים הקדושים" האלה בתנ"ך באגדה ובקבלה, תעמוד גם ל„ספורים הקדושים" שבחסידות· הם עומדים זה צד זה מושלבים ומקושרים יחד ואין להפריד ביניהם· ואם אנו באים לדון עליהם ולחקור אחריהם, אין לנו לקחת את מדת היופי והשירה לקו· כי אם: עד כמה מן האמונה התמימה· מן ההתלהבות הדתית ומסירות נפשית לאלהים ולצדיק נמצאים בהם· כי זה, רק זה תוכנם ומטרתם·

זוהי החסידות – החסידות כמו שהיא·

1) חיי מהר"ן, ח"ב, ט·

ומוגבל של הפלפול ולהיות כלוא בתוך ד׳ אמות של הלכה ולבוא לערוך, מתוך החוג הצר הזה, את החסידות ולדון על מהותה ותוכנה כמו שהיא; אי אפשר לבוא בטענות של התמשכלות והתפקחות וללמוד את החסידות על פיהן. בכובד ראש צריך לגשת אליה ולהבינה מתוך תוכה עצמה, על יסוד יסודותיה המושרשים עמוק עמוק בתוך היהדות המסתורית העתיקה, מבלי להתחשב עם זה שהחסידים עצמם אינם עתה ברובם כהחסידים לפנים, או במלים אחרות: אינם החסידים אשר צריכים היו להיות עפ״י תורת החסידות.

ויש שבאים בטענות לא נגד החסידות העיונית, שבהרבה או במעט מודים לה, כי אם נגד ה„ספורים הקדושים״, שהם „נמנעי המציאות״, והם קוראים: „ודייקנותם ההיסטורית של מחברי הספורים הקדושים האלה!״ תמימות! האם כל אלה האגדות והספורים הקדושים השגורים בפי כל כתה דתית על קדושיה הם ספורים היסטוריים דווקא? האם האגדות והספורים הקדושים שבתנ״ך בהאגדה ובקבלה הם ספורים היסטוריים מדויקים? העוקר ההיסטורי שישנו בהם הוא, שאלפי אנשים מאמינים בהם אמונה תמימה שכן היו וכן נעשו; העיקר הוא שהספורים האלה הלהיבו את הלבבות והגבירו את הרגש הדתי; העיקר הוא שהעם המאמין בקדושיו סיפר, ברא ויצר את הספורים האלה; מלבו יצאו, ממסירותו ומאהבתו הגדולה לאלהים ולקדושיו נבראו, והם חלק מגוף העם, עצם מעצמיו ונשמה מנשמתו. ואם הם, אלה ה„חקרנים״ וה„פקחים״, אינם יכולים לראות יותר ולהרגיש יותר ממה שהנחילו מדור דור או מספרות זו או אחרת, טוב יהיה להם אשר להם, אבל אין להם הרשות לשחוק ולבטל את אלה שיש להם הרגשה יותר חזקה ויותר תמימה להאמין גם בענינים העומדים למעלה מכל חושיות והגבלה בזמן ובמקום; לא יבואו הם ויבטלו את אלה המאמינים שהבעש״ט „ידע שיחות עופות ושיחות דקלים״ ור׳ נחמן מברצלב האזין שירת העשבים והפרחים.

ויש שבאים בטענות היופי ואמנות ודורשים מן ה„ספורים הקדושים״ שירה ויופי דווקא, ואם לא מצאו בהם את כל אלה למדי הם גוזרים עליהם כליהו שוכחים הם המבקרים האלה את המטרה שבספורים ההם: הערצה והקדשה. אלהות לקדוש, לצדיק הנערץ על ידם. שונים הם ה„ספורים הקדושים״ האלה למיניהם, בתוכנם ובאופן יצירתם, אבל יסוד אחד כללי לכלם יחד: להרים את הצדיק למעלה רוחנית גבוהה כל כך העומד קרוב לאלהים: להפשיט מעליו את חומריותו ולעשותו לכלו רוחני, לאיש אלהים, לאלהים שבאדם, לאלהים המתהלך בתוכינו. אליו הם באים ולפניו הם מתודים על חטאתם; עליו הם משליכים את יהבם, את תקותם, והם בטוחים נאמנה כי הוא, הצדיק, בכחו ובהשפעתו הגדולה הבלתי מוגבלת, יוכל לעשות הכל בשבילם בחייהם וגם לאחרי מותם. זהו היסוד ל„ספורים הקדושים״ האלה, מן החומר הזה הם נבנים: על היחס הפנימי שבין החסידים והצדיק, ועל כחו הגדול של האחרון בשמים ובארץ. ה״ספורים הקדושים״ האלה הם יצירי העם, יצירי רוחו המסור לקדושו, פרי האמונה התמימה הבלתי מוגבלת באיש הנערץ

ה

זוהי החסידות, כזה הוא הגלוי החדש בפני היהדות בתולדות ישראל; זוהי הטבעת האחרונה בשלשלת המסתורין העברי ההולכת ועוברת דרך תולדות ישראל מני אז: מן הנביאים ואפוקלפסא הישראלית דרך האגדה והקבלה. כי רוח אחד ויסוד אחד לכל הזרם הדתי המסתורי הזה, אם כי צורותיו שונות הי לפי המקום והזמן.

התלהבות דתית ומסתורין דתי, טהרת הלב והמחשבה, — זוהי הנקודה המרכזית שביהדות זו, החסידות; זהו החוט העובר בה כולה: בתורתה, בשיחותיה, במשליה ובספורי קודש שלה. וטועים הם „המתנגדים החדשים" שבאים בטענות שונות נגד החסידות ודורשים ממנה דברים שאין בה. יש שבאים בטענה על גזרתה ובנינה של החסידות העיונית: „עוות הכתובים", „סברות הכרס" וכדומה, כאלו באה החסידות ללמוד תורת ההגיון והבקורת. שוכחים הללו כי החסידות נולדה בגיטו. היא אינה מדקדקת בחצוניות; שמה היא רק לב לה„פנים" וה„תוך", „נשמת היהדות", אותה היא מחפשת וזו היא דורשת. ויש באים ומבטלים אותה על ידי שמלקטים מאמרים מקוטעים מספרותה הגדולה הסותרים את יסודי החסידות. אבל אין זה מן המדה לדון על תנועה רוחנית על יסוד לקוטים שונים מקוטעים יוצאים מן הכלל. מי שבא לעמוד על תנועה כזו עליו לעמוד על רוחה ותכנה ה מ ר כ ז י, ורק על פיהם אפשר לדון, ורק מתוך נקודת השקפה זו אנו דנים על הנביאים, על האגדה ועל הקבלה שגם בהם מוצאים אנו לפעמים סתירות שונות. וכשבאים ומעירים על השתלשלות הדעות המסתוריות שבחסידות, על קויה היסודיים ההולכים ועוברים דרך כל היהדות המסתורית למעלה למעלה עד הנביאים; כשבאים ומראים על הטפוס הרוחני הגדול שבחסידות: על הצדיק, על הטפוס הגדול והנשגב שבכל היהדות המסתורית שהגיע לידי הגובה שלו בחסידות; כשבאים ומראים על עוד חזיונות רוחניים בחסידות וערכם הנעלה בתולדות הדת בכלל ובדת היהדות בפרט — את כל אלה משתדלים הם „המתנגדים החדשים" לבטל בשחוק ובהלצה, בקלות ראש ובדברים של מה בכך, לא מתוך הבנה והכרה פנימית, לא על יסוד התעמקות בתוך ספרות החסידות עצמה, — כי אם מתוך נטיה של התנגדות לכל זרמים דתיים כאלה שהביאו אתם בירושה בתור „נחלת אבות", או מתוך „פקחות" והתמשכלות. הם נכונים להביא לך ראיות מספרים שלמים, הם נכונים להרבות בציטטות מן התלמוד וספרות ימי הבינים וחושבים על יסוד כל אלה להרוס את החסידות. והם שוכחים יסוד עיקרי בבקורת: קודם כל צריכים להבין יפה את הדבר המבוקר; צריך לעמוד על יסוד קיומו ולחפש אחרי שרשיו ויסודות התפתחותו, וכדי לעמוד על יסודו חייבים דווקא להשתחרר מכל אלה הספרים והציטטים למיניהם. חפשיה צריכה להיות הבקורת חפשיה מכל השפעה חצונית ופנימית. אי אפשר להיות שקוע בתוך חוג צר

כן, היהדות החוקית הרשמית, שתש כחה והשפעתה רפתה, צריכה תקון ומחכה לתקון. והלא החוק הדתי וההתנגדות לחוק, שניהם הולכים זה בצד זה וזה נגד זה בכל תולדות הדת היהודית: חוקי תורת משה והנביאים, ההלכה והאגדה בתלמוד, הרבנות בימי הבינים והקבלה, ה״שלחן ערוך״ והגר״א והחסידות. המלחמה בין שני הזרמים האלה שביהדות היתה איפוא תמיד, ורק לרגלי סבות חיצוניות, כאמור, התגבר החוק על הרגש, השכל על המסתורין שבדת. והנה הגיע עתה זמנה של היהדות ה״אחרת״, יהדות של הרגש והמסתורין, של התלהבות והתעמקות והתחברות ישרה עם אלהים. ורק על פי יהדות זו, ה״שנית״, יכולה עתה הדת הישראלית להתפתח.

ויהדות זו אין צריך לברוא, אין צריך לחפש אחריה בספרים ובכתבים, היא חיה וקיימת בקרב אלפי ישראל, היא: החסידות.

החסידות, למרות פגימתה, למרות חולשתה עתה, עדיין יש בה כח דתי רענן וחזק להשפיע על הלב; עדיין כח האמונה שבה חי להלהיב את המחזיקים בה באמונתם התמימה באלהים; עדיין המסתורין שבה מפותח ועשוי להלהיב את הדמיון והמחשבה. הכח הרוחני העשיר, האצור בחסידות, יתגלה בעצם תקפו, אחרי שתתפשט זו את בגדיה הגלותיים, אחרי שתפשט את צורתה המטושטשה ותלבש צורה מתקונה, מתאימה לרוח עם חפשי. אז יתגלה ת כ נ ה ו י ס ו ד ה ה א מ ת י, ה כ מ ו ס ו ס ת ו ר ב כ ל ה י ה ד ו ת ה מ ס ת ו ר י ת מ נ י א ז: נ ג ו ד פ נ י מ י ל י ה ד ו ת ה ח ו ק י ת ו ש א י פ ה ל ה ג א ל מ ן ה י ה ד ו ת ה ז א ת ו ל ה י ו ת ל א מ ו נ ה ח פ ש י ת מ ו ס ר י ת, ש י ס ו ד ה ב ר ג ש ש ב ל ב ו ב מ ס ת ו ר י ן, אותה השאיפה, שאחדים מנושאי היהדות המסתורית, ה מ ש י ח י ם, חפצו בשעתם להוציא אל הפיעל, אבל עדיין לא הגיע זמן לכך, כי העם היה שקוע בגלות והגאולה לא באה. כי רק הודות לגלות ולמקום הגלות מוכרחה היתה החסידות לתת יד ליהדות הרשמית וגם לתמוך בה. בארץ ישראל, בקרב עם חפשי ומתוקן, יכולה החסידות, התנועה הדתית המסתורית האחרונה בישראל, להיות ה י ס ו ד ל ב נ י ן ד ת י ח ד ש. על ידה אפשר יהיה להחיות את הדת המסתורית העתיקה שלנו; על ידה אפשר יהיה לחדש את החיים הצבוריים המשותפים, הנפשיים, האפשרים רק בהשפעת דת רגשית, מסתורית, אותם החיים המשותפים, שאנו מוצאים בראש אצל ה א י ס י י ם ובסוף אצל ה ח ס י ד י ם; על ידה אפשר לתקן אותו החטא הגדול, שחטאה היהדות החוקית ל א ש ה ה י ה ו ד י ת, שנדחתה ממחיצתה וקבלה בפעם הראשונה את שויון זכיותיה הדתיות ביהדות על ידי החסידות.

רק על ידי יסודי החסידות, שהם יסודי המסתורין העברי בכלל, אפשר להגיע אל יסודי הנבואה הישראלית, שהיא הבסיס של היהדות האמתית: היהדות של הרגש והמסתורין.

ממנו· חוץ מזה היה הסופר הזה על פי עצם טבעו רק מקבץ· מלקט· אבל לא בונה· חסר היה לו הכשרון להתעמק בטיב הענין הנדון ולמצא בו את הגרעין· את הנקודה המרכזית ואת הקווים המסתעפים מן הנקודה הזאת לענינים אחרים קודמים לו· ומן הקודמים ליותר קודמים וכן הלאה· שרק באופן כזה אפשר לתת תמונה מדויקה במדה ידועה מן המאירעות התרבותיים השונים בתולדות האנושות· ספרו של צוויפל במקצוע החסידות הוא רק קובץ של חומר· מדויק ובלתי מדויק· כתוב בסגנון מליצי· שמקשה על פי הרוב להבין את הענין כמו שהוא· היסטוריון אמתי קם לחסידות בסופר שמעון דובנוב· הוא עשה את מלאכתו המדעית הזאת באמונה· הוא היה הראשון· שהבין לא רק להתעמק בחסידות בתור זרם דתי רוחני· כי אם גם במאורעות השונים שמסביב לה ומקודם לה ולהראות את הקשר והחבור שביניהם· הוא ידע לגלות גם את הסבות החברתיות השונות· שגרמו הרבה להתפתחות תנועה דתית כזו בישראל· אבל חסרון אחד יש גם בו· חסרון יסודי: היסוד המסתורי שבחסידות אינו בולט אצלו כל צרכו; הסוד המסתורי שבה· ההולך ועובר ומקיף כקו השני את היהדות כללה — עקר זה אינו תופס בספרו אותו המקום החשוב· שצריך היה לתפוס בספר תולדות החסידות·

ד

איזה תפקיד היסטורי יש לחסידות בעתיד? היש בה כח רוחני כזה· שתוכל להשפיע על היהדות בכלל ולתקן את הדת היהודית על פי יסודותיה?

תקון הדת? כן· תקון הדת הבא מבפנים· מתוך היהדות עצמה· נחוץ — וכבר הגיעה שעתו· נודה על האמת: היהדות הרשמית· החוקית עבר זמנה· היא אינה משפיעה עוד השפעה אמתית על העם· אף כי רוב העם עדיין מחזיק בחיצוניות שבה· בחקויה ובמצוותיה· מעולם לא היתה יהדות זו מתאימה לרוחו האמתי של העם· ורק על ידי סבות חיצוניות· על ידי הגלות וכל הכרוך בה· כבשה את העולם היהודי· בגלות בבל נולדה ובגלות אירופה נתפתחה ועל ידי הגלות המשיכה את פעולתה· פזורם של היהודים והרדיפות הנוראות שסבלו בכל מקום נתנו לה כח והוסיפו לה עוז להאריך את קיומה· קיומה והתפתחותה של יהדות זו היו תלויים אפוא ביותר בסבות פוליטיות חיצוניות· במשך הזמן פג טעמה מרוב ההרגל והשמוש בה וגם הסבות החיצוניות רפו· והשאלה מתעוררת: באיזה אופן אפשר לתקן יהדות זו על פי יסודי היהדות עצמה — על פי יסודי הזרמים הדתיים האחרים· שרוח העם העברי הולידם והצמיחם? ביחוד מתעוררת שאלה זו עתה· אחרי שיש תקוה· שבמשך הזמן יתישבו הרבה יהודים בארץ ישראל ויחיו חיים נורמליים· עומדים ברשות עצמם· ודור חדש יקום· דור בריא· חפשי מן הגלות וכל הכרוך בה· מה לעשות שם בארץ ישראל· ליהדות גלותית זו?

צורת החסידות ותכנה ונתנו בפיה דברים המתנגדים באמת לכל מהלך מחשבתה והתפתחותה. ה״נלהבים״ האלה עשו בחסידות כאדם העושה בתוך שלו על יסוד רעיונות זרים הבאים מעולם זר ואחר לגמרי, מן החוץ. וקרה לחסידות מה שקרה ליהדות בימי היונות: חכמי ישראל באלכסנדריה, שעמדו כלם תחת השפעת היונות, השתדלו לשפר את היהדות ולהתאימה לרוח היונית. מצד אחד חפצו בזה ״להראות לעמים ושרים את יפיה״, ומצד שני חפצו להשפיע בזה גם על הדור הצעיר היהודי, שהתרבות היונית משכה את לבו יותר ויותר והרחיקה אותו מעמו. וזה היה היסוד לפילוסופיה היהודית בימי הבינים וגם בימינו אלה. פילון חפץ לראות בתורה: בגבוריה, מצוותיה, חוקיה ומוסרה, לא תורת ישראל, כי אם תורה אפלטונית, וראה מה שראה. הרמב״ם חפץ למצוא בתורה את אריסטו ומצא את אשר מצא, ובזמננו חפצים למצוא בתורה את קנט, את שופנהויר וכדומה, ומוצאים גם את זה. וכן עושים גם לחסידות. חפצים למצוא בו הכל, כל הזרמים השונים שבמסתורין. אמנם, יש קרבת רוח בין הזרמים המסתוריים שאצל עם ועם. הרבה נימים דקות מקשרות ומחברות את הזרמים המסתוריים של העמים השונים לאחד, אבל אסור לגדש את הסאה. כל אוהבי החסידות ומעריציה צריכים ומחויבים לדעת, שהחסידות היא מסתורין יהודי, שראשו וסופו נעוצים ביהדות המסתורית העתיקה, זו שראשיתה בתנ״ך והיא הולכת ועוברת דרך הספרים החיצונים, האגדה והקבלה, ומגיעה עד החסידות.

גם ההיסטוריונים שלנו, וביחוד המערביים ובראשם גרץ, חטאו בזדון או בשגגה לחסידות. הם, שהביטו על היהדות מתוך נקודת ההשקפה הרציונליסטית, לא יכלו לסבול תנועה דתית כזו, שיסודה ותכנה הוא המסתורין: הם הביטו עליה כעל אבר מדולדל בגוף היהדות. הם, שבטלו את המסתורין העברי בכלל ואמרו, שמוצאו לא ממקור היהדות, כי אם זמורת-זר הוא, לא יכלו, כמובן, להאיר פנים לחסידות, גם לא יכלו, מטעם זה עצמו, להתעמק בה ולהוציא עליה משפט אוביקטיבי. שלמה מימון, שידע את החסידות ושהכיר אותה עוד בתחלת התפתחותה ובעצמו נמשך אחריה זמן ידוע, השתדל בספר תולדות חייו לעמוד על סודה ושרשה, מוצאה והשתלשלותה. הוא היה הראשון, שחקר אותה. אבל אור וחשך משמשים אצלו בערבוביה ואי אפשר למצא בין דבריו משפט ישר, אוביקטיבי, שלא כן בדברו על חזיונות אחרים. בזמן מאוחר התעסק הסופר העברי אליעזר צבי צוויפל בחזיון החסידות ורצה לעמוד על אפיה ומהותה. אבל גם הוא לא יכול לתת לנו תמונה שלמה ובהירה מן החסידות והתפתחותה, ושם ספרו, שכתב על זה: ״שלום על ישראל״, כבר מעיד על החסרון היסודי שבו: הוא חפץ בספרו לעשות שלום בין החסידות ובין הרבנות, המתנגדת לה, והשתדל ליפות את החסידות גם בעיני ה״משכילים״. אמנם הוא קבץ חומר רב מתוך הספרות החסידית, אבל גם בזה נכר לפעמים רצונו הפשרני: פעמים רבות אין החומר החסידי, שנקבץ על ידו, מדויק כל צרכו והוא מוסיף עליו או גורע ממנו, כפי טבע הענין הדורש

ההתחכמות, את ההתאמצות לעלות ולהתגדל בהשגות אלהיות. בימיו היה אחד, שהרבה לעשות סגופים ולטבול במקוה, כדי להשיג רוח הקדש, ואמר עליו הבעש״ט: ״בעולם התמורות משחקים עליו״. הצנע לכת, ענוה — זהו עיקר אצל הבעש״ט. והענוה שלו אינה זחילה על ארבע, אינה כפיפת הראש והגב, ענוה שבחוץ ונגד דרישת החיים הפשוטים והבריאים, כי אם ענוה שבלב, מבפנים. הבעש״ט המשיל לזה משל: מלך אחד חפץ להתנהג בענוה. מה עשה? צוה, שהמרכבה תסע לפניו והוא ילך אחריה ברגלי. בא לו מסכן אחד ואמר לו: ״לא זו הדרך, אלא שב במרכבה ותתנהג בענוה. והיא ענוה שבלב״.

ככה הגה וככה לימד הבעש״ט את העם, אותו העם שהיה רגיל לשמוע, שמחויב הוא ״למעט דבורו ולשתוק כל מה שיוכל, כדי שלא להוציא שיחה בטלה״; אותו העם, שדרשו ממנו ״להנזר מבשר ויין כל ימי השבוע״; אותו העם, שאימו עליו וספרו לו דברים נוראים על מיני העונש הצפוי לאיש, שאינו מדקדק כל־כך בדקדוקי המצוות; אותו העם, שספרו לו בשם האר״י ש״ראה איש אחד מכמה שנים שמת, שהיו מענישים אותו, כשרצו להעלותו למחיצתו, על שלא נזהר פעם אחת בשבת, שנכנס מעט אפר בתוך מנעליו בלתי כונה ולא נזהר ויצא בו ברשות הרבים, ונענש על זה״ [1], — לעם הזה נתן הבעש״ט אלהים חיים והטיף לו שמחת החיים והתקשרות האדם עם אלהיו לא על ידי צומות וסגופים, כי אם על ידי החיים דוקא, החיים עם המסתורין הדתי שבהם.

ג.

זוהי החסידות וזהו מיסדה. אם, באו אחר כך והוסיפו או גרעו, אם באו וראו בחסידות ובמיסדה מה שחפצו לראות, לא בבעש״ט ובחסידות האשם. ר׳ שניאור זלמן מלאדי עשה את החסידות הבעש״טית הפשוטה והתמימה להתפלספות קבלית, לפשרנות רבנית. הוא לקח את החסידות העממית ועשה אותה ללמדנות חדשה, שרק ״מבינים״ יכולים לעמוד על מהותה. החסידות הבעש״טית אין בה לא שיטה ולא סדר, כאמור, כי אם התלהבות דתית היא, ניצוצי שלהבת יה יוצאת מן הלב הבוער באש קדש, וזוהי גדולתה, זוהי הקרן הקימת שבה. והוא, ר׳ שניאור זלמן, עשה אותה לשיטה (חב״ד) קבועה ומסודרה, ילידת השכל הקר. הוא ישב בהדרו, חשב והגה, כתב ומחק, ושוב כתב ועשה ספר חסידי. החסידות הבעש״טנית היא התפרצות הר געש בוער, והחב״דית היא הר שלג קר. החסידות הבעש״טנית היא רגש הלב, והחב״דית — הגיון הראש. החסידות הבעש״טנית היא דיבור, והחב״דית — ספר.

והנה אם מיסד החב״ד שינה את החסידות ונתן לה פנים אחרים משהיא באמת, הנה עשה מה שעשה על יסוד היהדות עצמה, יהדות הקבלה והמוסר, הקודמת להסידות. לא כן אלה ״החסידים החדשים״ של עכשיו, ששנו את

1) תורת האר״י.

שזו כוונת היצר לעשות לאדם מורא: שמא אינו יוצא בדבר זה, כדי להביא אותו לעצבות״.

הבעש״ט היה איש החיים, בנגוד גמור לאלה שקדמו לו מיסודו של האר״י וחבריו, שהמיתו את החיים. לא רק אפשר לחיות, אלא מחויב אתה לחיות. לא רק הכרחיות החיים, כי אם השתוקקות, געגועים לחיים. ואותם החיים ואותם הגעגועים צריכים להיות על טהרת הקדש. ״שיעשה המעשה הגשמי בכח המחשבה ליחד קוב״ה ושכינתיה״. ״בשר הקדש״ — בשר וקדש יחד, חומר ורוח כרוכים יחד. ״הבה לי אשתי״, אמר הבעש״ט, טרם נתגלה, לגיסו הרבני הלוריני ר׳ גרשון מקיטוב. האחרון התרגז לשמוע דברים גסים כאלה והביט עליו כעל בור וגס. אבל הבעש״ט היה אז מה שהיה אחר כך, הסתכלות בחיים והנאה מן החיים כמו שנתנו מיד אלהים, החיים כמו שהם, התאוה כמו שהיא, השחוק והשמחה והתענוג כמו שהם, לבלתי החלישם או להקטינם, כי בכל יש אלהים. גם בחטא יש אלהים. ״גם ביחוד של שקר, השכינה כביכול מתלבשת שם״; ״גם המקום, החטא והתענוג של החטא נמשך מתענוג עליון״.

במדה ידועה דומה הוא, הבעש״ט, ללוטר, זה האיש המלא חיים ורגש עם אינסטינקטים בריאים, ויחד עם זה דתי ובעל מסתורין גדול ועמוק. הוא מצוה, כן — מצווה: להנות מן החיים כמו שהם, אבל יחד עם זה הוא יודע להאמין אמונה חזקה ותמימה באלהים. הוא אינו סובל, הוא שונא תכלית שנאה את ה״חרדים״ ואת ה״נזירים״ הפורשים את עצמם מן החיים לשם אלהים. במכתבו למֶלַנְכְטוֹן החרד הוא כותב: ״היה חוטא וחֲטָא הרבה, ובטח בגואל ושמח בו, הוא שעומד למעלה מן החטא, המות והעולם: מוכרחים אנחנו לחטוא כל זמן שאנחנו פה״. גם הבעש״ט כתב מכתב כעין זה לתלמידו החרד ר׳ יעקב יוסף, שהיה רגיל בסגופים ותעניות עוד מזמן שהיה לוריני: ״הנה עי״ה קבלתי וראיתי ראיה אחת בשתי שורות העליונות ושם נאמר, שרומע״ל אומר כאלו מוכרח להתענות, ותרגז בטני מקול הקורא, והנני מוסיף בגזירות עירין קדישין ובצרוף קוב״ה ושכינתיה, לבל יכנוס א״ע בסכנה כזו, כי זה מעשה מרה שחורה ועצבות, ואין השכינה שורה לא מתוך עצבות, רק מתוך שמחה של מצוה... ומבשרך אל תתעלם״. הבעש״ט, היהודי המלא חיים, שלמרות הסביבה של נזירות ופרישות, של סגפנות והמעטת החיים, הטיף השכם והטף לחיים בריאים וטבעיים, התרגז לשמוע, שתלמידו החביב עדיין לא יכול לעמוד על סוף דעתו ועדיין הוא שקוע בתעניות וסגופים, והרי הוא מיעץ אותו לשוב מדרך זו ולחיות, לחיות ו״להמתיק את הרע״ אבל לא ״לעקור את הרע״ כי אין רע בהחלט: ה״רע הוא כסא לטוב״ גם ״בתוך שקר יש אמת״. ״עתיד האדם לתת דין וחשבון לפני הקב״ה על שלא נהנה מן העולם הזה״ אומר תנא ירושלמי אחד. כן, להנות, אבל על טהרת הקדש, להנות, אבל יחד עם זה להתדבק באלהים ״ויהיה לבו שמח בד׳״.

פשוט, ישר וצנוע הלך הבעש״ט דרכו, דרך־הקדש. הוא שנא את

"הנה הוא הבעל שם" והוא עומד בתוך ומטיף ומדבר וחוזר ושונה ונותן להם משל מן הדברים הקרובים להם, מן הסוס והעגל, מן התבואה ומן כל מיני סחורות שבעולם, ואומר: "בכל דבר יש עולמות, נשמות, אלהות", והוא מנחמם ואומר: „השי"ת רוצה שיעבדו אותו בכל אופנים" ואפשר להתיחד עם אלהים בכל דבור, "בין בדבור תורה ותפלה ובין בדבור עם חברו בשוק". ואנשי השוק האלה שבים הביתה שמחים, הם העזובים, "יושבי־הקרנות" אינם נאבדים, כך הורה להם הבעש"ט. הלא העיקר הוא הלב, המחשבה הטהורה, האמונה הפשוטה והתמימה.

והעם האמין בבעש"ט ובדבריו. הוא הביט עליו כעל קדוש, "אדם עילאה": הצדיק.

ככה היה למרכז לאלפי איש. כלם עלו בו, כל מחשבותיהם והגיוניהם היה הוא.

ואגדות שונות ונפלאות החלו לספר על אודותיו. והאב ספר לבנו והאם לבתה את האגדות ותגענה גם לאזני רחוקים ותרעשנה את הלבבות. ותעבור הרנה בעם: קם גואל חדש ליהדות.

ותתחלחל הרבנות. היא הרגישה, כי אויב מסוכן קם לה והוא חותר חתירה תחת כסאה, ותצא להלחם נגדו בחרופים וגדופים, במלשינות וחרמות. אבל תורת הבעש"ט היא תורת חיים, תורת העם המאמין הפשוט והתמים באלהים, המבקש את אלהים ומתגעגע עליו.

אמנם, גם בתורת הבעש"ט יש דברים הסותרים זה את זה. אבל אצל מי מגדולי הדת לא נמצא כאלה? גם אצל הנביאים יש סתירות, וגם אצל אלהים, כביכול.

בתורת הבעש"ט אין שיטה ואין סדר. הדתיים הגדולים אינם חקרנים, אינם הגיוניים. "את אשר ישים אלהים בפיהם אותו ידברו". רעיונותיהם הם קרני אור מפוזרות, רשפי אש שלהבת יה. דבריהם הם קטעים קטעים, „כנוח עליהם הרוח". הבעש"ט לא כתב את דבריו בספר. הוא לא אהב לסמוך על כתפי אחרים. הוא דבר מדיליה, הוא הרגיש מדיליה, לא "כמו שכתוב". הוא לא חפש את אלהים בספר, במסור, הוא בעצמו חפשהו ומצאו בטבע, בחיים, בקרב האנשים ה"עברינים" בשוק, בדבור החל ובנגון־החל. "גם בנגון של גוים יש ניצוצי אלוה". אלהים הוא הכרה אצלו ישרה, פנימית. הוא רואה את אלהים בכל, בכל החיים, לפיכך אם אתה מונע את עצמך מן החיים, אתה מונע את עצמך מן אלהים. אתה מתקרב אליו, אתה מתיחד עמו על ידי החיים דווקא, על ידי אכילה ושתיה, שמחה ועונג. כי הכל הוא אלהים חי, ואתה ממית כביכול את אלהים, אם אתה ממית את החיים שבך, את התשוקה והגעגועים, שגם הם חלק אלהים, לחיים אשר סביבך. לא כנבזה ושפל, כעבד לפני אדוניו, צריך אתה לחיות פה בקרב הבריאה, בתוך האלהות, כי אם לצעוד בקומה זקופה ו"להיות תמיד בשמחה" זאת תורת האדם. ואפילו כש"נכשל בעברה לא ירבה בעצבות" ומטעם זה "אל ירבה בדקדוקים יתרים בכל דבר שעושה,

ופה, תחת תכלת השמים, בתוך מרחביה של הבריאה, נתגלה לו אלהים, אלהי העולם כולו, אלהי הנביאים והמקובלים, אלהי ישראל.

כה עברו עליו שבע שנים של התבודדות, של התבוננות והתעמקות, עד שהגיע זמנו להתגלות. שלמו שלשים ושש השנים, שצריך היה להיות טמיר ונעלם, וקול קורא לו מן השמים: קום ושוב אל אחיך בני עמך להיות להם למורה דרך העולה בית אל. כבר הגיעה השעה.

והוא שמע לקול הקורא והלך ושב אל בני עמו.

והוא בא ומצא את בני־עמו טועים ותוהים; מצא את הרבנים „בודים שקר מלבם בהקדמות שקרים"; מצא את כתלי בית המדרש עמומים מזקן...

אז קרא את הקריאה הגדולה: „אוי ואבוי: העולם מלא מאורעות וסודות נפלאים ונוראים, והיד הקטנה עומדת בפני העינים ומעכבת על ראות האורות הגדולים".

והוא התחיל להורות דעת אלהים. התחיל לפקוח את עיני העברים העוורים.

ויעזבו רבים את ספסלי בית המדרש, סגרו את ה„גמרות" חדלו לשבר את מוחם בפלפולים וחלוקים ונהרו ובאו לשמוע תורה מפיו. וגם רבנים מפורסמים, שעוד אתמול עמדה כל יהדותם על הלמוד ועל סגופים, גדרים וחוקים, נעשו למקורביו ולתלמידיו ויהיו לאחרים.

אז עזבו גם הרבה „מקובלים ואנשי מעשה" את חדריהם, את ספריהם ואת כתביהם הבלים ונהרו ובאו לקחת תורה מפיו.

ותורה זו אמנם אינה חדשה בעיקרה. תורה ישנה היא שנתחדשה על ידו, היא תורת הנביאים, האגדה והקבלה, תורת האמונה הפשוטה והתמימה באלהים בלי שום התחכמות, פילוסופית או רבנית, תורת ההתלהבות, ההתמכרות עד בטול היש לאלהים, תורת האהבה והחמלה, תורת הלב, הרגש והמסתורין.

ותורה זו אינה תורה שבכתב, כי אם תורה שבעל פה. הבעש"ט שנא את הכתב, את האותיות המתות, את הספר. הוא בחר ברעיונות הנעלים, שהיו קבורים בספרים, שהיו נחנקים ומאובנים בתוך ערמות האותיות, והלביש אותם בשר וגידים והחיה אותם חיים חזקים ואמיצים, והוא בעצמו הביא אותם לעם, לתוך השדרות הרחבות שבעם.

הוא הלך ודבר, הלך והטיף בכפרים ובערים, בשווקים וברחובות. את כל אותם הרעיונות הנעלים והדברים הקדושים של המקובלים, שרק „יחידי סגולה" היו עד עתה נזקקים להם, הציע הוא, הבעש"ט, בשפת העם ועל פי רוח העם והלביש אותם משל ומליצה ותבלם בספורים הלקוחים מחיי העם ועסקי העם. הנה היא בא לשוק ומוצא הרבה יהודים עוסקים וטרודים במסחרם. הם שכחו את אלהים, הם שכחו את יהדותם. הוא פוגש יהודי אחד או שנים ומתחיל לדבר אתם על אלהים ונפלאותיו, על האדם ומדותיו ועל הקשר הרוחני שבין אלהים ובין האדם. והספור הוא קל והתוכן הוא נעלה וטהור ומובן לכל אלה האנשים הטרודים בפרנסותיהם. ותכף מתקבצים יהודים שונים מסביב לו:

באמת „דרך חדשה לגמרי" אינה, כי דרך כעין זו כבר כבשו הנביאים וגם המשיחים למן שריני עד שבתי צבי. ואם זכתה החסידות להמשיך את השפעתה עד היום הזה, בשעה שהמשיחים לא זכו לכך, יען כי היתה מטרה קרובה לעבודתה: ה ג א ו ל ה, וכשלא באה הגאלה פקעה האמונה בהם ונפסקה השפעתם, — הרי זה משום שהחסידות היא רק תנועה דתית מסתורית בלי שום מטרות וחשבונות. לכן יש בה אותו הכח שישנו בנביאים.

ואותו האיש, שיסד את התנועה הזאת והניח את יסודותיה החזקים ושהיה באמת הסמל של התנועה ובו נתגלתה ונתגלמה בכל תקפה וגבורתה, היה ר' י ש ר א ל ב ע ל ש ם־ט ו ב.

ב.

בהיותו ילד קטן, נשאר ישראל יתום בלא אב ואם, וכשרחמו עליו אנשי העיר וימסרוהו לחדר, „ברח מבית הספר, ויחפשו אחריו וימצאו אותו יושב לבדו ביער". הילד ה„פרא" הזה הרגיז על ידי הנהגתו את „מיטיביו" ויעזבוהו לנפשו. „ויגדל הילד שלא כדרך הארץ".

אז נעשה לעוזר המלמד. עבודתו היתה „להוליך ולהביא תינוקות של בית רבן אל בית־התלמוד ולהוליכם לבית הכנסת לאמר: אמן יהא שמיה רבא וקדושה ואמן בקול נעים". בעת הלכו עם התנוקות לבית־הכנסת „היה מזמר עמהם בקול נעים ובחשק רב וישָמע למרחוק".

ולנגד עיני תמונה כזו: נער קטן מבני דלת העם עובר בחוצות העיר בראש קהל גדול של ילדים ובהתלהבות ילדותית הוא הולך ומזמר: „יהא שמיה רבא מברך" וכל הילדים עונים אחריו בקול. ואנשי העיר עומדים ורואים, עומדים ומשתוממים, עומדים ומתעוררים ומהרהרים הרהורי תשובה וחרטה . . .

הנה יסודי החסידות. הנה הקווים הדקים של מי שעתיד להיות הבעש"ט.

ואמנם, מספרת האגדה, קול הילד התמים הזה הלך ועלה ובקע שמים והעיר שם, במרום, עונג מיוחד, „כמו מהשיר שהיו הלוים אומרים בבית־המקדש".

בהיות ישראל כבן י"ג נעשה לשומר בבית המדרש. פה בין כתלי בית המדרש, בתוך אטמוספירה למדנית, רבנית, יכול היה במשך הזמן לראות ולשמוע את הנעשה בקרב אותה היהדות הלמדנית. הוא שמע את ה„פלפולים" וה„חלוקים", יסודותיה של יהדות זו, והוא ראה את משאם ומתנם של ה„למדנים", נושאי יהדות זו, וכבר אז — מספרת האגדה — הרגיש, שלא זו הדרך, לא זו היהדות הנאמנה, התמימה, היוצאת מלב תמים.

שנים רבות עברו עליו בעבודות שונות במקומות שונים, ובכל פנה שפנה ובכל מקום שבא לא מצא מנוח לרוחו ולנפשו.

אז עזב את העיר ואת האנשים. רחוק מכתלי בית המדרש הקודרים, רחוק מהמית הרבנות ושאון הלמדנים, הלך ישראל ותעה בשדה וביער, בהרים ובקעות.

כתובים בספרים שונים, שקדמו לה וסמוכים לה. קרא בשל"ה הקדוש, בפרדס רמונים ופרי עץ חיים, בספרי הפליאה והקנה ובזהר ותקוני זהר, בחובת הלבבות ובספר חסידים, באגדות התלמוד ובמדרשים, התבונן אל חיי האיסיים והתעמק בספרים החיצונים ובספרי הנביאים והכתובים — בכלום תמצא את שרשי החסידות, את רעיוני החסידות. אותו הסוד של הטבילה, ה"מקוה" שבחסידות תמצא בכתבי הקדש, בסביבה היהודית, אצל האיסיים, אצל יוחנן המטביל, בתלמוד ובקבלה; אותו הסוד של "אכילה קדושה" שבחסידות תמצא בתנ"ך, אצל האיסיים, אצל ישו מנצרת, בתלמוד ובקבלה. אותו הטפוס של "האדם העליון" הצדיק, שבחסידות תמצא בתנ"ך, באגדה ובקבלה. כל הרעיונות, שהביעה החסידות על אלהים והבריאה, על האדם ונפש האדם, על החומר והרוח, על העולמות העליונים והתחתונים, על הנשמות והרוחות המרחפות בחללו של עולם; כל הדרישות, שהיא דורשת מן האדם, כדי להתקשר על ידן אל אלהים, אל העולמות העליונים; כל מה שהיא אומרת על הכוונה, המחשבה, ההתדבקות, ההתלהבות, העבודה, שמחת החיים וכיוצא בהן, — כל אלה אינם חדשים ונמצאים הם ביהדות המסתורית והמוסרית הקודמת לה והסמוכה לה. "החסידות — הנני מרשה לי לציין מה שכתבתי במקום אחר — אינה מעיקרה תנועה חדשה בישראל. היא רק חוליה אחת בשלשלת הגדולה של היצירות השונות, שנתגלם בהן הרוח הישראלי ושמוצאן מן הרגש והאמונה שבלב".

ומה הוא סוד נצחונה וקיומה של החסידות? במה אפוא גדול כחה כל כך, שהקיפה את חיי רבבות ישראל? — כחה הגדול והחזק אינו מונח בתכנה, כי אם בצורתה. גם היא, החסידות, הבינה לחבר את שני הזרמים שבקבלה, הספרדית הקורדובירית והאשכנזית הלורינית, עם שנויים אחדים, לאחד. אבל היא לא עשתה מהם סינטיזה ספרותית, כי אם סינטיזה חיונית. היא הגשימה אותה בחיים. היא לא חכתה עד שיבוא העם אליה, כי אם הלכה אל העם. היא לא דרשה מן העם סגופים ותעניות, כי אם חיים ושמחה "על טהרת הקדש". לב העם הלך אחר המורה, הצדיק, וידבק בו להאמין בו אמונה חזקה ותמימה, יען כי הצדיק לא היה כמקובל, שהיה יושב כלוא בחדרו, שקוע בספרים ובכתבים, וכל מה שעשה וכל מה שדבר עשה ודבר על סמך הכתוב או האמור פה או שם. הצדיק הוא בעל אישיות חזקה, חפשית, עומדת ברשות עצמה, קשור ומחובר עם אלהים ועם קהל חסידיו. הוא הנקודה המרכזית בין אלהים ובין חסידיו, בלי שום אמצעי אחר ביניהם. אלהים והצדיק. אין ספר, אין כתב, יהיה איזה שיהיה, נחשב בעיניהם. הכל כלול בו, בצדיק. אין קושיות ואין סתירות בצדיק, כשם שאין קושיות וסתירות באלהים. הוא, הצדיק דואג בשבילם בחמריות וברוחניות ועליו הם נשענים באמונה פשוטה ותמימה, בלי שום התחכמות.

זה הוא חדושה של החסידות וזהו סוד נצחונה וקיומה. לא הרעיונות שבה חדשים הם, כי אם הצורה. "ואף על פי שהוא דרך ישנה מאד — נדבר בסגנונו של ר' נחמן מברצלב — אף על פי כן היא דרך חדשה לגמרי". אבל

חבר ר׳ ישעיה הורוויץ את ספרו ״שני לוחות הברית״ (של״ה הקדוש״), שבו עשה סינטיזה מן הקבלה הספרדית מיסודו של קורדובירו ומן הקבלה האשכנזית מיסודו של האר״י, כמו שנסה בעל ״הקנה״ כארבע מאות שנה קודם לו לעשות זאת ולחבר את הקבלה הספרדית והאשכנזית בשעתו לאחת. כשמדבר ר׳ ישעיה על אודות אלהים והבריאה, ישראל והתורה וכדומה על ענינים מופשטים, הוא משתמש ביחוד בקבלה הספרדית הקורדובירית ומעתיק מספריו של קורדובירו פרקים שלמים; וכשהוא עוסק בענינים מעשיים, כעבודת אלהים וכוונתה, הוא משתמש ביחוד בקבלה האשכנזית הלורינית, והוא יודע תמיד לשלב ולחבר את שתי השיטות האלה לאחת, באופן שהן נראות כדבר שלם אחד, משוכלל ומתוקן כל צרכו.

אבל כל הזרמים האלה וכל הנסיונות האלה לא השפיעו על העם באופן חזק כל כך ובאופן מתמיד ומקיף כל כך, שיכולים היו להשפיע באמת על פי תכנם ומהותם ועל פי מהות הרוח של עם ישראל. כי עם ישראל בעקרו, ברוחו, הוא עם של מסתורין וגעגועים לאלהים, ורק מחמת גלותו ונדודיו הרבים והנוראים קבלה דתו על כרחה אותה הצורה, שיש לה עתה: צורה חוקית, מעשית, רציונלית. אבל כפעם בפעם מתפרץ רוח ישראל האמתי, המסתורי, ומתקומם נגד אותה הצורה המאובנת, הממיתה את החיים שבדת. — הסבה למעוט השפעתה של הקבלה לא היתה אפוא בעם, כי אם במקובלים עצמם, כי כל אותם המקובלים היו אנשי הספר. הם היו אנשים קדושים, טהורים, אצילים, אבל לא היו מורים, לא אישים חזקים, שיבואו אל העם וישפיעו ישר על העם. הם ישבו בחדרם הסגור וכתבו וכתבו ועשו ספרים. ואת כל אותן הדעות הרמות והנשגבות שבקבלה, זרעו והטמינו בקרב העלים הרבים שבספריהם. העם ברובו לא יכול להבינם. הם דרשו מן העם סגופים, התרחקות מן החיים, מן הטבע, מן השחוק והעונג, דברים שאין רוב הצבור יכול לעמוד בהם. המקובלים האלה חכו, שהעם יעלה ויבוא אליהם, אבל העם ברובו לא יכול לטפס ולעלות, הוא חכה, שאנשי הרוח ירדו ויבואו אליו: חכה לגואלים, לקדושים, שיבואו וידברו אליו בלשונו ובסגנונו הוא. ובאשר לא מצא את־כל אלה היה זמן רב נבוך ותוהה, עד שבאה ה ח ס י ד ו ת ונתנה לו את אשר חפץ ואת אשר דרש.

מה נתנה החסידות לישראל? איזה חדוש חדשה על כל אותם הזרמים הדתיים בקרב ישראל הקודמים לה, שעל ידי כך יכלה להשפיע השפעה רבה כל כך על הרבה אלפים מישראל, שילכו אחריה וילחמו לה ויחזיקו בה, למרות המכשולים הגדולים והעצומים, זה מאות בשנים עד היום הזה?

ה ח ס י ד ו ת ל א ח ו ד ש ה כ ל ו ם. טועים ומתעים הם אלה שאמרו ואומרים, שהחסידות היא תנועה חדשה ומקורית בישראל; טועים ומתעים הם אלה, שכתבו וחוזרים וכותבים, שרעיונותיה של החסידות חדשים הם, שהחסידות העשירה את היהדות בערכים חדשים. ה ח ס י ד ו ת א י נ ה מ ק ו ר י ת, ה ח ס י ד ו ת א י נ ה ח ד ש ה. כל הרעיונות שהביעה כבר היו לפניה והם

החסידות כמו שהיא

א׳

בתחלת המאה הרביעית לאלף הששי אנו מוצאים בצפת, מרכז למסתורין העברי בזמן ההוא, את שני המקובלים היותר טפוסיים והיותר משונים זה מזה: ר׳ משה קורדובירו ור׳ יצחק לוריה (אר״י). הראשון היה ההמשך והסוף של הקבלה הספרדית, והשני ההמשך והסוף של הקבלה האשכנזית. בראשון נתגלמו כל אותם הרעיונות הנאצלים והנשגבים על אודות אלהים והבריאה, הנפש והאדם, שהעסיקו את הקבלה הספרדית העיונית, ובשני נתגלמו כל הרעיונות על מעשה אנוש ותחבולותיו, על התענית והסגוף ועל המתת רגש החיים, שהקבלה האשכנזית המעשית מלאה מהם. הראשון נשא בחבו את השאלה הנשגבה של הקבלה הספרדית: אלהים ויחוסו ליצירה, אלהים וכל השאלות הקשורות בו היה המרכז לרעיונותיו, ולשני היה האדם ויחוסו לאלהים יסוד ושרש לעיונו. הראשון התעמק ביחוד בעולמות העליונים, משכנות המלאכים והשרפים ״רבוא רבבות אלפין״, והשני הגה ב״קץ״, במשיח, בגאולת ישראל. לראשון היתה המחשבה העקר, ולשני — המעשה.

ושני המקובלים האלה למדו והורו במקום ובזמן אחד; למדו והורו והקימו תלמידים ומעריצים הרבה, אשר הפיצו את דעותיהם במקומות שונים ובארצות שונות, עד שהגיעו לאיטליה ולפולין, וביחוד בפולין, שהישוב היהודי היה שם גדול מאד וצרות העם הלכו הלך וגדל מיום ליום וימצא לו נחם ותקוה במסתורין. שני הזרמים הקבליים יחד מצאו מקום בקרב יהודי פולין, שניהם מצאו אזנים קשובות והרבה מן העם הלכו אחריהם, אלה התעמקו בקבלה העיונית ואלה צמו, סגפו את גופם ועשו ״תשובה״ על פי קבלת ה״אר״י״, כדי לקרב את ה״קץ״.

ושני הזרמים הקבליים חכו לאיש, שיבוא ויחברם יחד. האיש הזה בא והוא היה יהודי פולני, שנתגדל וחי ברוח שני הזרמים, — ר׳ ישעיה הלוי איש הורוויץ. מקובל זה, שהכיר את השפעת שתי הקבלות, העיונית והמעשית בקרב יהודי פולין, היה המסוגל ביחוד למעשה זה. ובאותה ארץ, ארץ ישראל שבה נתפתחו ונתגדלו שני הזרמים הקבליים על ידי קורדובירו והאר״י, וממנה נפוצו לארצות שונות, באותה ארץ עצמה, כחמשים שנה אחרי כן,

החסידות כמו שהיא

בזמן הזה הם יותר מלאכותיים ע״כ שכרם ביוקר׳ וזהו שנאמר בלשון הגמרא הנ״ל: מי שאינו רבי ועושה א״ע רבי ומקבל כסף ביוקר׳ אינו מת מן הזקנה׳ עד שנעשה רבי אמתי ויהיה שכרו מצער׳ האין זה עונש נורא! — צחוק החסידים על השלחן היה חזק כמו צחוק האלילים בהר אולימפיא כאשר נפלה הובע על הארץ בחדרם· — ר׳ יהודה הירש סטרעטענער ישב על שלחנו בשבת בסעודה השלישית והנה זה בא אל השלחן איש המוני בחגורתו ממעל הבטן כמעט תחת אצילי ידיו׳ ויקצוף הצדיק עליו ויאמר: החגורה היא מבדלת באדם בין חצי גופו העליון הרוחני ובין חציו התחתון המגושם׳ איש חסיד משפיל חגורתו למטה למען יהיה העליון יותר גדול׳ והאיש המוני עושה ההפך וחוגר חגורתו למעלה לתת רוחב יותר לחלק הגוף המגושם והשטוף בזמה׳ והראיה כי הטירקען שלא רצו לקבל התורה מפני שכתוב בה לא תנאף הם לובשים חגורתם למעלה בראשם· — ר׳ הירשלי מזידשוב בא פעם אחת לעירו של בעל קצות החשן בסטריא שהיה מתנגד׳ והוגד לו כי הצדיק ברך קדוש הלבנה אחרי הזמן׳ מיד הלך אל בית הפקודות ופעל שם כי גרשו את הרבי הלאה׳ אשר קלל את בעל קצות החשן כי כאשר יעשה מסעיו עם ספרו למכור אותו יאכלו הסוסים את ספרו· בעל קצות החשן שחק והלך למסעיו׳ ובאשר שב מדרכו היה כיסו ריק כי כל אשר קבץ במחיר ספרו הלך בהוצאת הסוסים והעגלה׳ אז הבין הרב המתנגד את קללת הקדוש ושרטה באזנו· — פעם אחת נתארח אצלו חסיד שלא אכל אלא משחיטת חלף משוחז — איין געשליפענער חליף· ובהיותם על השלחן הואיל הרב בתחלה לברר לו עפ״י הדין שאינו נחוץ סכין כזה׳ והעביר לפני האורח שלו דינים מהגמרא והש״ע׳ אשר האיש הזה שהיה עם הארץ חסיד לא הבין דבר׳ אז אמר לו הרב: אוכיח לך כי אין נחוץ געשליפפענער חלף׳ שכן מובטח לנו כי לעוה״ב ישחוט את שור הבר בזנבו של הלויתן׳ ועתה האם נמצא גע־שליפפענער זנב? בזאת תראה כי אין צורך לזה״·

הצדיק, כי אם אל הקאטאר, כי אם קאטארינא נקראת שיקצה, יוכל קאטאר להקרא שייגעץ, וגרשתיו ממך לעולם ולא תחלה עוד. — הלך פעם אחת מן השלחן על רגעים אחדים וגזר על היושבים שלא יזיזו בתוך כך מן השלחן בדברים: כל הולך על ארבע שקץ הוא, ווער עס גייט אפיר איז א שייגעץ. — וויל משיח קומען מיט דרך ארץ רוהיג, ווארטן מיר אויף איהם, וויל ער אבער קומען מיט א געוואלט מיט חבלי משיח זוי זענין מיר איהם מוחל, זאלל ער גאר נישט קומען. בימי מרידת הפולנים קרא: די פוילין וועלין נישט פועלין! — לחשוך בנים יעץ כי יריעת מטתה של אשתו תהיה של משי, מפני שכן כתוב באתקינו סעודתא „ואילין מיליא יהון לרקיעא ותמן מאן — היינו הבעל — שריא הלא ההוא שמשא": יבא זינדיל היינו בן קטן. — הרבי הזה פזר נתן לאביונים את כל הכסף אשר קבץ ובביתו היה מחסור ועניות, וזו תהלתו של המשוגע הנפלא הזה; לא כן היה אחיו ר' איציקיל בקאלוש, הוא היה בעל הבית ובכספו אשר אסף השיא בניו ובנותיו והיו לעשירים. עם הארץ היה גם הוא, והנוסעים אליו לא היו חסידים פשוטים כמנהג, כי אם אנשים בינונים מבקשי איזה עזרה. — סוחר בשוורים לוויען בא לר' מאירל ושאלהו אם ילך בשבוע זה לוויען עם שוריו, הצדיק ענה: פרשת שבוע זו נצבים היינו שתהיה נצב במקומך ולא תלך רק בשבוע הבא פ' וילך — וכן עשה הסוחר ומצא בוויען מפלה כי ירד השער בשבוע וילך, מדי בשבוע הקודם בפ' נצבים היה השער טוב מאד. האומלל מהר לר' מאירל ובכה לפניו על אשר נתמסכן לפי עצתו. הצדיק קרא: מה תאבו מן מאיר האם סוחר בשורים הוא, זיין טאטע האט ניכט געהאנדעלט מיט אכסען! [1].

ר' אורי סטרעלעסקער היה פעם אחת מעט מבוסם על שלחן הסעודה השניה בשבת ודרש: נאמר מי שאינו חגר ועושה א"ע חגר אינו מת מן הזקנה עד שנעשה חגר . . . וכן מי שאינו סומא ועושה א"ע סומא אינו מת מן הזקנה . . . מעתה מצחק הצדיק: מי שאינו רבי ועושה עצמו כרבי אינו מת מן הזקנה עד שנעשה רבי . . . הזה עונש צבוע המתעטף בטלית שאינו שלו? התשובה היא: עינינו רואות כי הרביים שלפני איזה זמן לא קבלו בפדיונם אלא קשיטה אחת מעט השווי, ועתה מקבל הרבי סכום גדול בפדיונו ומתעשר, מדוע זאת? הטעם הוא פשוט כי מחיר דבר טבעי פחות ממחיר דבר מלאכותי, שושנה טבעית מחירה סלע ומלאכותית בתרין — מעתה הרביים שלפנינו היו טבעיים בתמימותם והיה שכרם מצער, אולם הרביים

---

1) עוד מספרים בשמו של ר"מ מפרימישליאן כדברים האלה: „לך ד' הוחלנו אתה תענה ד' אלהינו": לך ד' בשבילך הוחלנו — אכלנו כדי שנוכל לעבוד אותך, ואתה תענה — אתה תוכל להתענות.

„אם בגפו", בלא כסף יבוא להצדיק, „בגפו יצא" — בלי שום תועלת. „אם בעל אשה הוא, והאשה מעכבת בבעלה החסיד מלתת כסף לצדיק, „ויצאה", יתן לה ספר כריתות ותלך לה, „אשתו עמו" — האם אשתו היא אמו, שאין להפטר ממנה?

„והם לא ידעו דרכי": מי שנשאר בביתו (בזרגון: אין דער היים) אינו יודע את דרכי.

שא"ה.

שאמר עליהם שהם חמשת חומשי תורה) שלא היו בני תורה· האחד ר׳ איציקיל בקאלוש שהיה רופא מומחה באמצעים הדיוטים שלו ופוקד עקרות והעשיר והשיא בניו ובנותיו כאחד הנגידים בארץ· והשני היה ר׳ מאיר׳ל מפרעמישלאן [1]· שעשה מופתים בשמים ובארץ· והיה עם הארץ גמור· אבל את כל נדבותיו פזר נתן לאביונים וזו תהלתו· הצדיק הזה נודע בתורותיו ובמילתא דבדיחותא שלו· אחד משארי בשרי היה אדוק ודבוק בו וספר לי את כל הווערטליך שלו הנודעים ואשר אוכל להציע לך אם תצטרך להם· עוד היה ר׳ שמעון יארוסליבר מברך נשים ופוקד עקרות והוא היה בן תורה והניח ספר אחריו שנדפס עתה· עוד היו אז צדיקים נודעים בגאליציא אשר שמשתי אותם כי היו בעלי תורה והנאוני בדבריהם· · ·"

„חביב אתה לי כילד מתחטא לפני ועשיתי כרצונך· ורשמתי לך תלי תלים של שטותים הקבועים כמו מסמרות בזכרוני· כשבעים שנה חלפו מימים ההם (שהיו אולי טובים מאלה —) שבעים שנות ראיתי רעה ורהבם עמל וכעס· ובשחוק מכאיב לב אזכור את הימים ההם ואהמיה: מי יתנני כירחי קדם! —"

די ווערטליך (הלצות) פוז ר׳ מאירל פרימישליאנער:

כאשר בא אליו איש כפרי מתאונן שהפריץ שלו רוצה להרוס את ביתו הקטן שהוא דר בו· אמר לו הצדיק: בברכתך לא אמרת בשפה ברורה: ברוך אתה · · · כי אם ברכאטע המורה בלשון האכרים: קחה את הדירה· — בדרכו עם לוית חסידיו בא בכפר אחד לבית הרענדאר ששם שתו ושכרו האכרים ושמע איך אחד קורא לאחר Kuma pê na שר"ל שתה אהובי· אמר הצדיק לחסידיו השמעתם דברי הערל הזה: על הפה קמה כל התבל· בפה נבנה עולמות ובפה נחריב עולמות· — „ה׳ ילחם לכם ואתם תחרישון" פירש: ה׳ יתן לכם לחם אבל אתם תחרשו את השדה בעבודה· כמ"ש: יכול אפילו יושב בטל ת"ל בכל אשר תעשון· — „ויתפרו עלה תאנה" פירש אם תתפרו עצמכם לאלהים וועט איהר אללען א פייג ארויסשטעללען· — בא אליו איש מתאונן שהוא חולה במחלת קאטאר ונתן לו פדיון· פתאום קרא לו: „ארויס דו שייגעץ"! („צא שקץ!") האיש נבעת ואמר לו: „רבי לעב· מדוע תקראני שייגעץ?" — „לא לך קראתי"· השיב

---

1) ר׳ מאיר מפרימישליאן לא היה בנו של ר׳ מיכלי· כי אם בנו של ר׳ אריה ליב מפרימישליאן בן החסיד ר׳ מאיר מפרימישליאן הראשון מתלמידי הבעש"ט· שא"ה·

לאחד מבניו שלא נודע מי הוא· מלמדי שהיה כרוך אחריו לבקר אותו פעמים בשנה ספר לנו פעם אחת בשובו ממסעו אליו· כי הוא וחבריו עמו בקרו אותו בחדרו ומצאוהו יושב על השלחן ולפניו כלי קטן מלא איינגעמאכטס שהוא אוכל כטועם מעט ממנו· הם המתינו מרחוק עד אשר כלה לטעום· ויהי ככלותו לטעום שמעו אותו אומר: יהיו לרצון אמרי פי והגיון וכו׳ הוא הפסוק הנאמר בסוף שמונה עשרה· אז· אמר לנו מלמדנו· נוכחנו לדעת כי לא אכל איינגעמאכטס· לא מניה ולא מקצתו· כי אם מה שנראה לנו כאלו הוא אוכל היה באמת שהתפלל שמונה עשרה· והראיה כי סיים אח״כ הפסוק יהי׳ לרצון וכו׳· כזאת שמעתי בימי חרפי בחדר מלמדי שהיה ז · · · גדול ר״ל· ויותר מזה לא שמעתי על ר׳ שרלצי כי אם במה שהתחתן עם ר׳ הרשיל רימינובר בילד וילדה בן ובת כשתי שנים· ואחרי כן שמעתי· בלי שאדע אם אמת הדבר· כי פעם אחת באו איש ואשתו לר׳ הרשיל רימינובר· וקבלו לפניו כי אין שלום ביניהם· האשה היתה יפת תואר מאד מאד· הצדיק העיף עינו בה ואמר אל בעלה· רואה אנכי כי הזיווג שלכם אינו משמים ואין שלום לכם לעתיד מוטב שתגרש את אשתך בגט פטורין· ואז תצליחו גם שניהם אתה והיא· הבעל מהר לעשות כן ותיכף אחר שלוחיה נשא אותה הצדיק לו לאשה והיא ילדה לו את הבת אשר התחתן בה עם בן ר׳ ישרלצי· כמה שנים אחרי כן מת ר׳ הרשלי· ור׳ שרלצי מהר ולקח את אלמנתו· אשר היתה עוד יפה מאד· לו לאשה עד קץ חייו· אלה היו שיחות חולין בעירי הקטנה אשר לקח אזני שמץ מנהן כמצחק· כי אם את ר׳ הירשלי רימינובר לא אהבתי ולא נדחקתי לראות פניו· באשר היה עם הארץ נודע· ורק הצדיק| ר׳ מענדלי רימינובר· שהוא היה גבאי שלו· אמר לפני מותו כי ר׳ הרשלי יהיה ממלא מקומו, וזה היה די כי ינָהו אחריו כל בית ישראל· והוא היה ביחוד פוקד עקרות· דודי היה עקר· ונסע אליו· הצדיק אמר לו שאם יתן לו חמישים כסף תלד לו אשתו בן זכר· וכעת יתן לו רק החצי 25 כסף· והחצי השני יתן לו כאשר תלד לו אשתו בן זכר· ואשתו נשארה עקרה· והוא לא נתן להצדיק את החצי השני·

על אודות בנו של ר׳ שרלצי שהקדיח תבשילו אינני יודע יותר מהנמצא ב״השחר״ שנה ראשונה שיר ומכתב על המאורע הזה· בודאי נודע לך ״השחר״· עוד היו בגאליציא בימי החסידות שלי שני צדיקים (מחמשת בני ר׳ מיכל *)

---

*) הוא הצדיק המפורסם בזמנו ר׳ יחיאל מאיר „המגיד מזלוטשוב“ ויאנופולי· בנו של הצדיק ר׳ יצחק מדרוהוביץ· תלמידו של הבעש״ט ואחד מ„עשרה בטלנים“ בבית מדרשו של העשיר והנדבן המפורסם בזמנו „ר׳ יוזפא אוסטרר“ (עי׳ מ. ביבר: „מזכרת לגדולי אוסטרהא“· ברדיצוב 1907· עמ׳ 148/49). — על „ר׳ מיכלי מזלוטשוב“ אמר הבעש״ט: „נתנו לו משמים נשמה קטנה שכמעט אין כמותה קטנה בדור הזה והוא העלה אותה למעלת נשמתו של התנא הקדוש ר· שמעון בן יוחאי“. וחמשה בנים היו לו לר׳ מיכלי ואמר עליהם· שהם נגד „חמשה חומשי תורה“: ר· יוסף מיאנופולי· ר· מרדכי מקרמניץ· ר· יצחק מרדויץ· ר· משה מזוויהיל ור· בנימין וואלף מזבארז· על זה האחרון אמר ר׳ מיכלי שהוא נגד „תורת כהנים“·
שא״ה.

„כל מכתביך וספריך באו אלי. דבריך על אדות החסידות בכלל ועל נושאיה בפרט טובים ונכוחים. את הר״י מריזין לא ידעתי פנים בפנים, אך את מלמדי ואחרים שמעתי אומרים: כי אין ספק שהוא המשיח אשר יתגלה אם ימצא הדור ראוי לכך. גם שמעתי אז כי איננו מבעלי תורה, תורתו בתוך מעיו חבויה ולא יוציאנה החוצה בסעודה השלישית, וכי כל היום בשבתו על כסאו היה הזוהר פתוח לפניו על השלחן, וכבר אז התחקה בלבי המחשבה כי הצדיק הזה הוא עם הארץ גמור – מופתים בשמים ובארץ לא עשה, איש לא ידע מה בפנימו, אבל בחיצונו היה צלם די דהבא; אם נהג באחיזת עינים, אין אמן בערמה כמהו, אחת משתי אלה: אם מלאך בו״ד או שד יליד השחת. –

היה ברכה בספריך ובמעשיך כח״נ אוהבך ומוקירך, Dr. Rubin“

„צר לי כי לא אוכל להגיד לך על אודות הצדיק ר׳ שראלצי *) יותר מאשר כתבתי לך, כי ידעתיהו רק מפי השמועה ואת פניו לא ראיתי ולא התעסקתי על אדותיו הרבה עם אחרים רואי פניו, מאחר שלא היה מבעלי תורה אשר אך זאת חפצתי מצדיקי הדור, והוא היה כאלם לא פתח פיו כי אם לאמר היותר נחוץ, לא נחם אומללים וגם לא הבטיח הרבה, כי אם הרכין בראשו, כל תנועותיו היו כקצובות מראש, כאשר התראה למבקריו בחצר הפתוח היה יושב על כסאו לבוש נקיים בלבושים יקרים כאחד אצילי ארץ רוסיא, ועל ראשו חבוש כובע, אמרו כי מחירו מאות רו״כ, ומכף רגלו ועד ראשו היה צרוף ומזוקק בבגדיו היקרים, בפיו תחוב קנה מקטרת הטאבאק שהיה יקר, אומרים, כמה דוקאטען זהב, ולפניו על השלחן היה ספר הזוהר פתוח, הנדבות שהביאֻו לו היו מונחים על השלחן והוא כמסב פניו מהן, לא אכל ולא שתה מעולם בפומבי, כי אם נגע בקצה אצבעו בקערה או בכוסו ותיכף חטפו אותו העומדים עליו וחלקו שלל ביניהם. על שתיקתו כפסל חרש אמרו כי איננו מעולם הזה, שבא רק להמתין על השעה שיתגלה כמשיח וכאשר לא מצא הדור ראוי לכך שתק והמתין היום שבו ילך לעומת שבא והניח נשמתו של משיח

---

*) „הצדיק ר׳ שראָלצי“ הוא הצדיק המפורסם בזמנו ואשר השפעתו על החסידים גדולה עד היום – ר׳ ישראל מריזין (פלך קיוב), שקראו לו „ר׳ שראָלצי מריזין“ ובפי החסידים – „הרבי הריזיני“, מפני מלשינות ברח מרוסיה ונשתקע בסדיגוריה, אשר בגליציה, ושם מת ג׳ מרחשון תרי״א.

ר׳ ישראל היה בן הצדיק ר׳ שלום שכנא מפרובישץ (פלך קיוב), בן הצדיק ר׳ אברהם „המלאך“, בן הצדיק ר׳ דוד, „המגיד“ ממיזיריץ, שהבעש״ט ממך ידו עליו להיות ממלא מקומו אחרי מותו. – ר׳ ישראל הוא אבי „הבית הסדיגורי“ וענפיה – בהוסיאטין, טשרטקוב ועוד ועוד.

בנו של ר׳ ישראל, ש„הקדיח תבשילו“, הוא הצדיק ר׳ דוב מלֻווי, חתנו של הצדיק המפורסם ר׳ מרדכי „המגיד“ מטשרנוביל. –

שא״ה.

״שאלת ממני לחוות לך דעתי על השקפתך בתורת החסידות הבעש״טנית, אשר דבקתי בה גם אני בימי נעורי עד שנת העשרים, הגיתי בספריה אשר מקצתם מלאים רעיונות נשגבים, כמו ספרי חב״ד ה״תניא״ ו״לקוטי אמרים״, ״נועם מגדים״ המדבר לפעמים בחידות כעין סגנון הרמב״ן והרב״ע, ״סור מרע ועשה טוב״ ספר יפה בלשונו ובתכנו, ״נועם אלימלך״ וספרים אחרים, אשר עם הזיתם נמצא בתוכם הרבה תורה ומוסר וחידושים בחכמת ישראל. גם שמשתי רבניה וצדיקיה, ביחוד ישבתי לרגלי הצדיק ר׳ צבי אלימלך מדינוב, מחבר ספרים רבים, כמו ״סוגה בשושנים״ על ״אור החיים״ ליעב״ץ, שבו הוא מחרף ומגדף את הרמבמ״ן ומפנה לו מדור בגיהנם, והספר ״דרך פקודיך״ על תרי״ג מצוות, שבו היא מבאר כל המצוות בבחינת שלשת סגולות האדם: מחשבה, דבור ומעשה, הנזכרות לרוב בספרי צענד אפעסטא להפרסים הקדמונים, דבקה תורת צורואסטר, ונרמזות בכתוב ״בפיך ובלבבך לעשותו״. הרבי הזה היה חד בשכלו וחריף בהמצאותיו. זכורני איך ישבנו פעם אחת על שלחנו בסעודה השלישית לפ׳ וירא והוא סגר עיניו כמתנמנם רגעים אחדים, ואח״כ אמר בהתלהבות: ראיתי את כל שבעת האושפיזין בסעודת אברהם למלאכים, וכאשר שאלוהו אם יש זכר לזה במקרא השיב יש ויש בכתוב ״מהרי שלש סאים סולת לושי ועשי עוגות״ כזה: ש ל ש ס א י ם רומז על שלשת האבות, מ ה ר י בגימ׳ א ה ר ן פחות אחד, ל ו ש י בגימ׳ מ ש ה יותר אחד, ברמז על מעלתו על אהרן במדרגה אחת, ו ע ש י בגימ׳ ד ו ד ב ן י ש י, ע ו ג ו ת מעוט רבוי שנים, היינו שני ל ח מ י ם, שהוא ל ח ם מ ש נ ה, היינו שתי פעמים ל ח ם העולה בגימ׳ י ו ס ף.

ככה הייתי חסיד אמתי נלבב ונלהב בתם לבבי ובנקיון מחשבותי, עד אשר נפקחו עיני כל מראות נגעים בקרב אנשי רוח האלה — עזבתי את החסידות, לא מאשר מאסתי בה בפ״ע, אלא מאשר פרו וישרצו בה רמאים ונוכלים ומונים את הבריות, העושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס. ואתה תבין שכאשר נהפכתי מחסיד לשפינוזיסט לא היתה המהפכה גדולה כ״כ, כי אין בין החסידות העיונית לשיטת שפינוזא בהתלהבותו באהבת אלקים (Amore dei intelectualis) אלא פסיעה דקה, כרחוק הלב מהראש, הרגש מהשכל והדמיון מההגיון.

ועתה, אחרי שנתרחקתי מעדת החסידים בזמן ובמקום, משפטי על החסידות ישר נוכח בלי נגיעה בדבר. ואומר לך כי השקפתי על החסידות בעיון איננה רחוקה מהשקפתך עליה, וכשם שהקבלה העיונית נכבדת בעיני כשיטה רוחנית נשגבה, אבל מאוסה לי הקבלה המעשית המלוכלכת באמונה הטפלה ובמרמה, כך חשובה לי החסידות העיונית במחשבותיה הרוממות, וחשודה לי החסידות המעשית הקרובה לחניפה דתית והוללות וסכלות, וכל עוד שהחסידות מושלת בקרב ההמון בפולין לא יהיה שלום בעצמינו. — — — —

אוהבך מוקירך Dr. S. Rubin“

כבר בין ר"י עמדן ור"י אייבשיץ, כלומר: הדור היה ראוי לכך. אבל מה רב ההבדל! המחלוקת בין ר"י עמדן ובין ר"י אייבשיץ היתה מחלוקת פרטית בין שני אנשים בודדים ולא נגעה בחלק ידוע וחשוב של גוף האומה; אבל פה עומדת לפנינו מפלגה גדולה בישראל, בת עשרות אלפי איש, מוחרמה ומנודה מתוך קהל ישראל. המפלגה הגדולה הזאת לא עשתה כל רעה, ראשיה השתדלו בכל ההכנעה להשמיע את טענותיהם; הם נשבעו שבועות היותר חמורות, שאינם עוברים על נדנוד קל מדברי סופרים — ובכל זאת אטם הגר"א את אזניו ולא חפץ לשמעם. ועוד בשנה האחרונה טרם מותו במוצאי יוה"כ, אך שב מביהכ"נ, הוא מטיל ומחזק את ה"חרם" על החסידות והחסידים שוב בפעם השלישית, והמחלוקת הולכת ומתגברת מחדש ושם אלהים וישראל מחולל.

ב.

צוויפיל היה הראשון בין משכילי ישראל שנלחם לחסידות. צריך היה אז, בעת בולמוס ההשכלה, אמיץ לב ועוז הרוח להגן על החסידות. ואמנם המשכילים ראו אותו כבוגד ונלחמו בו באותם האמצעים שנלחמו המתנגדים הראשונים בנושאי החסידות: הלשינו עליו לממשלה הרוסית שהוא מ"מורדי אור" וכו' וכו', כשם שעשה פ ע ר י ל — הגר"א של המשכילים המתנגדים — שבשעה שראה יהודים עומדים בחוץ ומקדשים את הלבנה הביא שוטרים וגרשם.

לאט לאט באה מהפכה במהלך מחשבותם של הסופרים העברים על החסידות והחסידים; יחס יותר פנימי, לבבי. המשוררים והמספרים היו הראשונים שהחלו לשים לב לחסידות ומצאו בה פיוט ושירה; עברה אז התקופה של סמולנסקין, פרנצוז וכדומה שציירו בספוריהם רק את הצד החצוני של החסידות והחסידים ולא חדרו לתוכה, לפנימיותה. פה ופה באו גם חוקרים שונים וחפשו ובדקו ומצאו בחסידות צדדים רבי הענין והערך; מצאו בה קוים יסודיים המפיצים אור על מהלך והתפתחות היהדות ה א ח ר ת, יהדות של הרגש והמסתורין, בנגוד ליהדות הרשמית השכלית; מצאו בה זרם דתי חזק ונאמן, שכח לו ועוז לו להרעיף טל של תחיה על לבות אלפי ישראל שנתאבנו ונתיבשו מעקת החוקים וסבל המשא של הגדרים והגזירות.

בקרב אלה שהחלו להתענין בחסידות ולהתבונן אליה בכובד ראש, היה אחד מגדולי המשכילים הראשונים, השפינוזיסט הראשון בספרותנו העברית ש ל מ ה ר ו ב י ן. הוא בעצמו היה חסיד בנעוריו וכרוך אחרי צדיקים שונים; הוא חי בזמן פריחת החסידות הצדיקית והיה קרוב לה וידע אותה ממקורה הראשון. הוא עזב אותה אח"כ כשנעשה למשכיל והשליך עליה חירופים וגידופים ושב אליה לעת זקנתו למצוא בה את הטוב והמועיל, את הרוחניות האצילית. מענינים מכתביו, שכתב אלי בנדון זה בשנות תרס"ג תרס"ט שאני מדפיסם בשלימותם פה. הם מביעים לא רק את השקפותיו על החסידות בכלל, כי אם מכילים הרבה ענינים היסטוריים הנוגעים לאישים מפורסמים בעולם החסידי עד היום:

השכלית כי אם תנועה דתית שנולדה בגיטו והשפיעה על החיים הדתיים שבגיטו, ואביה ומחוללה היה דתי במובן אחר מדתיים אחרים שהיו בזמנו וקודם זמנו בישראל, וחפץ היה לחדש את היהדות על אמונה שבלב ועל הרגש הדתי; הוא חפץ שהיהדות תהי נוחה לכל נפש ולא רק לנחלת יחידים.

ובזה, בצד ה„עממי" שבחסידות כבר מונח היסוד להתנגדות ההשכלה אליה; פה נגעו שתי הקצוות, ההשכלה והרבנות, זו בזו: כמו האחרונה, הרבנות, כן הראשונה, ההשכלה, הביטה מגבוה על המון העם הגס הבלתי מלומד ומושכל. אמנם היא באה בטענות להרים את ההמון ממצבו הגס ולתת לו השכלה וידיעות, אבל כל זמן שההמון לא „התמשכל" ועדיין נשאר ב„מרדו", בעל הזיה ומאמין אדוק, היה שנוא על המשכילים. והנה באה החסידות אל ההמון הזה: היא באה אל בעלי העגלה, נושאי סבל וחוטבי עצים וכו' ותאמר להם: בנים אתם לד' אלקיכם, כמוכם כלמדנים שוים אתם בעיני אלהים. החסידות הרימה את רוחם, חזקתם ואמצתם; היא הרימה אותם מעבדים ל„הלמדנים" ורבנים ועשתם לבנים, בני אלהים.

זו היא ה„עממיות" של החסידות. ולחנם חושב אחד מן המשכילים שעממיותה של החסידות היא רק „התיחסות בזויה של עמי הארץ לתלמידי חכמים". לא כן הדבר. החסידות לא הורידה את ה„תלמיד חכם" האמתי בעיני ההמון. היא הרימה את ההמון למעלה שיהיה שוה ביהדות אל הלמדנים; היא אינה יודעת הבדל בין ההמון והלמדנים, כלם שוים אצלה, „כל אחד מישראל נקרא צדיק".

ובדבר הזה שגה עוד אחד מגדולי המשכילים. קובל הוא על הבעש"ט על אשר הוריד את קדושת הלמוד התלמודי והרבני. ומצדיק עליו את הדין, על אשר התנגדו אליו כל כך, גם באמצעים בלתי מהוגנים הרבנים והלמדנים. אבל באמת התנגד הבעש"ט לאלה תלמידי החכמים שעשו את הלמוד לעיקר בדת ראו מה שלמעלה מזה; הוא התנגד לאלה הלמדנים, שבלו את שנותיהם רק בלמודיהם והביטו בקלות ראש במי שאין לו חלק בכל אלה. הבעש"ט אשר הביט ב„תוך" שבכל דבר ב„נשמה" שבו, לא יכול כמובן, לסבול את אלה הלמדנים המצפצפים ומהגים מאה פעמים ואחת את הפלפולים והחלוקים בלי שום תועלת דתית, בלי שום רוממות הלב והמחשבה.

וקרה להשכלה במלחמתה בחסידות מה שקרה לפילוסופיה בימי הבינים במלחמתה בקבלה: כמו שהאחרונה השלימה בשעתה עם הרבנות כדי להחליש את הקבלה אויבת שתיהן, כן תמכה ההשכלה את הרבנות במלחמתה בחסידות אויבתן; ואותם המשכילים עצמם שכפרו בכל, תמכו ברבנות במלחמתם נגד החסידות ותבעו את עלבונה מיד החסידות; ואותם הסופרים המשכילים שדנו ברותחין את רבני אמשטרדם על אשר החרימו בשעתם את אוריאל אקוסטא ושפינוזה, השתדלו להפוך בזכות הגר"א במלחמותיו נגד החסידות ולהקטין בכלל את ה„חרם" שלו: מחלוקת כזו — אמרו — היתה

ההשכלה והחסידות

ה„השכלה״ כמו הרבנות התנגדה ניגוד גמור לחסידות; גדולי משכילי ישראל ברוסיה כמו באשכנז ואוסטריה ראו להם לחוב קדוש להלחם בכל האמצעים בחסידות. והלא אחד מיסודי ההשכלה היה להלחם בכל זרם המתנגד להשכל ושאין לו בסיס בשכל. ומטעם זה נלחמו המשכילים האלה לא רק בחסידות כי אם גם ברבנות והיו נכונים להקריב על מזבח ההשכלה עוד הרבה קנינים רוחניים של ישראל. הם החזיקו בטעות שהחזיקו בה הרבה ממשכילי ישראל מני אז, עוד מזמן פילון ואריסטובול: להביט על היהדות מנקודת ראות ההשכלה הכללית ולא קודם כל, מתוך הסתכלות בעולם של היהדות עצמה; הם לא חקרו על סבת החזיון הדתי הזה, חסידות, מתוך נקודת ההשקפה של השתלשלות הזרמים הדתיים בישראל. הם באו אליה בטענות מן החוץ, מעולם ההשכלה הכללי.

הנה חזיון היסטורי לפנינו: זה יותר משתי מאות שנה חי איש ישראל אחד שמקודם לא היה מפורסם כלל באומה הישראלית והוא השמיע דברים ודעות שהטילו רעש ומהומה בישראל וגררו אחריהם מלשינות, גדופים וחרמות; ובכל זאת נאספו אל דגלו מאות אלפי איש, ובין תלמידיו ותלמידי תלמידיו היו נמצאים גדולי הרבנים, חסידים ואנשי מעשה; הם נלחמו על דעותיהם, דעות החסידות, בכל כחם וסבלו בעדן יסורי הגוף והנפש ונשארו נאמנים להן עד יומם האחרון. ומיום ליום הלכו רעיוני החסידות הלך וקבע להם מקום בלבות אלפי אלפים מישראל, והרבה הרבה אומללים ומדוכאי הרוח מצאו בהם חוזק ואומץ עד שנעשו לעדה גדולה וחשובה בקרב האומה הישראלית עד היום הזה. — החזיון הזה כשהוא לעצמו כבר דיו לעורר את המחשבה ולחקור: איזה כח הסב את העם הזה, את כל אלה גדולי ישראל, לעזוב את הרבנות וללכת אחרי החסידות? מה מצאו הרבנים הגדולים האלה שהיו כלואים כל ימיהם בד׳ אמות של הלכה ופלפול, בבעש״ט, שלא היה לא למדן ולא חריף? מה מצאו הם השאננים והשקטיב בעדתם, בבעש״ט, שנעשו מכורכים אחריו, וכל דבור שיצא מפיו היה להם קדוש וטהור והיו נכונים לקבל בשבילו עליהם נדוי וחרם?

ועל כל הדברים האלה רגילים היו המשכילים להשיב תשובה קצרה: הוללות, סכלות, שקרים וכזבים או פשוט: עבודת הגלולים. הם דרשו מן החסידות לא פחות ולא יותר כי אם — אשתמש בסגנונו של אחד מהם — „להכניס ראשית ידיעות הטבע ושאר הידיעות היסודיות הדרושות לבתי ספר של עם ולהשדרות הנמוכות שבאומה״, שכחו כי החסידות אינה תנועה

ההשכלה והחסידות

שקועים ראשם ורובם בחסידות, כל היום היא שיחתם. "ספורים קדושים" ואותות ומופתים של צדיקים נמצאים אצלם למכביר. קנאים נפרזים הם לחסידות שלהם ואוי לאיש שפגע בה. הם אינם נותנים אמון בשום חסידות אחרת ולא ביהדות אחרת, שאינה מדקדקת בכל המנהגים הקטנים שמדקדקים הם. הם מתרחקים בכל מיני ריחוק מן היהדות ברוסיה, אף מן החסידות של זו. מתרחקים לבוא בקשור של חיתון אף עם החסידים ברוסיה, כי הם רואים שם „אפיקורסות" על כל צעד ושעל.

וכשם שהחסידים מדקדקים במלבושיהם שיהיו עפ"י הטעם הישן נושן, כן גם מדקדקות החסידות בכל אלה, כצעירות כזקנות. מלבושיהן הוא מלבוש פשוט בלי שום צעצוע, בלי שום טעם. הכל הוא עפ"י הטעם הישן נושן. הן לובשות אותו המלבוש, שלבשה אם אם אמותיהן כמו שהם, הגברים, לובשים אותו המלבוש שהיה לובש אבי אבי אבותיהם. את שערות ראשן הן מגלחות ומטפחת פשוטה על ראשן.

ביחוד אוחזים בקיצוניות זו החסידים הבלזים. פאותיהם הארוכות והמסולסלות ידועות בעם ונקראות בשם: "פאות בלזיות" ("בעלזער פאות") בכלל מתנהגים החסידים האלה בקצוניות.

ביד רמה נושאים החסידים הגליצים את דגל החסידות: אינם מתבישים במלבושיהם ובמנהגיהם הזרים. נכנסים ובאים לפני שרים ורוזנים מבלי לשנות מדרכיהם ומנהגיהם אף במאומה. הם מקושרים ומאורגנים באופן היותר חזק והיותר טוב. הם יודעים איך להגן על כבודם ועל אמונתם.

בחסידות הגליצית ישנה הרבה מן החסידות הבעש"טנית בתחלת התפתחותה; הזמן של מאתים שנה שעבר בינתים, שהשפיע על החסידות בכלל לקבל פה ושם צורה חדשה, עבר כמעט בלי רושם על החסידות הגליצית, ונשארה כמעט אותה החסידות שמתחלת התפתחותה.

ככה הולכת החסידות ונמשכת דור דור זה קרוב למאתים שנה. צורתה אמנם הולכת ומשתנית עפ"י הזמן והמקום ובהרבה מקומות נפרץ גם פרץ גדול ועמוק בחומת הברזל שלה, אבל עדיין היא חיה בעיקרה בקרב העם, עדיין היא נותנת גם היום מזון רוחני להרבה מאות אלפים יהודים בגליציה ובפולין, באוקרינא, בליטא ורייסין, מאות אלפי יהודים מאמינים עוד היום בצדיקים "אמונה פשוטה ותמימה בלי שום התחכמות".

החסידות הבעש"טנית, שקויה היסודיים הולכים ונמשכים דרך הקבלה, האגדה עד הנביאים, היא התנועה הדתית בישראל היותר חזקה שבתולדות ישראל בגולה, שהולכת ונמשכת זמן רב ושנשרשה עמוק בתוך הנפש הישראלית. והיא האחת, שלמרות ההתנגדות הגדולה מצד היהדות הרשמית אליה, למרות החרמות והשמתות והנסיון לדחות אותה מחוץ ליהדות – למרות כל אלה נשארה היא בפנים, בשעה שיתר התנועות הדתיות שקמו בישראל: תנועות הקראים, שבתאי צבי ופרנק נדחקו החוצה.

אותם הזרמים השונים, והמבקרים הפנימים השונים שקמו לחסידות אחרי מות ר׳ בר ממזריטש, שהביאו מצד אחד פרצים גדולים בקרב האורגנזציה החזקה של החסידות ומהצד השני גרמו להתפתחותה ולהתעמקותה — כל אלה לא היו בחסידות הגליצית, וכה יכלה להשאר כמעט באותו המקום הראשון שבתחלת התפתחותה. כה נשתרשה עמוק עמוק בלב היהודי הגליציאני והשפעתה הלכה וגדלה מיום ליום עד שכל הרוחות שבעולם לא יכלו להזיזה ממקומה: לא רוח ההשכלה הכללית, לא רוח ההשכלה העברית, אף לא רוח החופש המדיני. נלחמו נגדה המהתלים יצחק ערטר ויוסף פערל, נלחמו נגדה החוקרים נחמן קרכמל, ש״י רפפורט והירש חיות, והיא נשארה על מקומה איתן וחזק, והשפעתה גדלה גם על מהלך הפוליטיקה המדינית, ביחוד בעת הבחירות לבית הנאמנים, שאלה הכרוכים אחריה היו בוחרים על פיה רק בנאמנים קונסרבטיבים.

פעם נראתה סכנה לפרוץ פרץ בחומת הברזל שלה, והרעה קמה מביתה ע״י החסידות של „הבית הסדגורי״. „בית״ זה שבא מאוקרינא לגליציה, הביא אתו מנהגים מיוחדים, שאינם מתאימים כלל לרוח החסידות הגליצית. מצד אחד, החסידות הגליצית הענותנית הדורשת תורה ותפלה, עבודה וצדקה, ומהצד השני ה„בית הסדיגורי״ עם חייו העשירים השואנים, עם טירות המלכים ושלטון רוזנים, בלי תורה ובלי עבודה רק באמונה לבד, שהם, בעלי „בית״ זה, קדושי עליון. הסכנה היתה קרובה שתשפיע חסידות זו, על החסידות הגליצית בכלל. כי אבי „הבית״ הזה, ר׳ ישראל מריזין, היה צדיק מפורסם והרבה מצדיקי גליציה היו מתלמידיו. אז קם הצדיק ר׳ חיים, „הרב מסאנץ״, מי שהיה תלמודי מפורסם תלמידו של ר״י מריזין ועמד בפרץ. הוא נלחם בכלי זין שונים: בחרמות ובשמתות, נגד הדרך המסוכנה של „בית״ זה. בראשונה נלחם לבדו, כי לא היה מי שירהיב בנפשו להלחם נגד „בית צדיקים״ זה, שהשפעתו היה כל כך חזקה, אולם לאט לאט התקבצו אליו הרבה צדיקים ורבנים מפורסמים ממקומות ומדינות שונים, והוא הציל באופן כזה את החסידות הגליצית [2]. השפעת ה„בית הזה״ נשארה אמנם גדולה וחזקה עד היום אבל לא בגליציה כי אם באוקרינא, במקום שמשם. יצאה

החסידות הגליצית — היא הקונסרבטיבית שבחסידות הכללית. דרכיה ומנהגיה הם אמנם דרכי ומנהגי החסידות בכלל, אבל בקצוניות נפרזה. היא מקפידה הרבה בחצוניותם של החסידים. אצלה אין חיצוני ופנימי, כי אם הכל אחד: החצון מראה על הפנימי ואין הבדל ביניהן. היא מקפידה על המלבושים. החסיד הגליציאני, מחויב להתלבש במלבושי היהודים בימי הבינים, והם מדקדקים במלבושים אלה, כשם שהם מדקדקים במצות התורה, ואם אחד משנה קצת במלבושיו, או קיצר קצת את פאותיו היורדות ומגיעות עד זקנו, מביטים עליו כעל איש שיצא לתרבות רעה, ודוחים אותו ממחיצתם. בתפלתם הם צועקים, רועשים, רצים אנה ואנה, ומרוב התלהבותם הם מכים לפעמים בראשם בכותל [3], הם

2) עיין במאמרי „הבית הסדגורי״ בספר שלישי.

3) בילדותי ראיתי את „הרב משינובי״, ר׳ יחזקאל, בנו הגדול וממלא מקומו של ר׳ חיים מסאנץ, בשעת תפלתו. הוא צעק ורעש, הכה ברגליו ובידיו ובראשו וביחוד בשעת הזכרת השם.

יודעים להתפשר עם החיים ומחנכים הם את בניהם גם בהשכלה ידועה. כשיצא בזמן ניקוליוס הראשון הגזירה על ישראל ללמוד ב„שקאלעס" („בתי ספר") היה הצדיק ר' מנדיל מליבאוויטש אחד המעטים שלמד את בניו את שפת המדינה, ועוד היום הנה הם, החב"דיים האנשים היותר מתקדמים, הן במלבושיהם והן בהשכלתם בין יתר החסידים. ומהם יצאו גם „שתדלנים" מפוסרמים מה שאין כן אצל יתר החסידים.

ו.

התפתחות מיוחדה לחסידות הפולנית הגליצית.

כמעט אותה הדרך שעברה בה החסידות החב"דית – הליטאית, עברה גם החסידות הפולנית הגליצית: דרך הרבנות. אבל הבדל עיקרי בין התפתחותן של שתיהן. מקום הראשונה הוא ליטא, המקום שהרבנות ביחוד משלה שם ממשלה בלתי מוגבלה ורווחה פרץ ובא גם לתוך החסידות שנתפתחה שם אח"כ; על ידי כך נוצרה החסידות החריפית הפלפולית. כמעט אפשר לאמר עליה: החסידות נכבשה שם ע"י הרבנות. בדרך שונה מזו נתפתחה החסידות הפולנית הגליצית, מקומות אלה שהרבנות והמסתורין העברי יחד משלו שם ממשלה מאות בשנים, ובשנים האחרונות טרם באה החסידות, התגבר שם המסתורין על הרבנות, והחסידות שנתגלגלה מאוקריינא ובאה לשם ע"י תלמידי הבעש"ט ותלמידי ר' בר ממזריטץ, מצאה קרקע מעובדה לשניהן: לרבנות ולמסתורין. ועל שניהן איפוא נבנתה, והאחרון, המסתורין גבר כפי רוח הזמן אז, אבל יחד עם זה לא נדחתה הרבנות ממנה. החסידות נשארה שם כמעט באותה הדרך שכבשה החסידות האוקרינות, אלא השלימה גם עם הרבנות ובאופן כזה שהיא, הרבנות, נכבשה ע"י החסידות.

החסידות הפולנית הגליצית נתפתחה איפוא התפתחות אחרת מיתר החסידות. הלמוד הרבני תופס אצלה מקום חשוב מאד. כדאי לשים לב לזה שגם התואר הרבני: „רב" נשאר אצלה במקום התואר החסידי, „צדיק" או „מגיד". ככה ידועים הם צדיקים מפורסמים בגליציה בשם: „הרב מבעלז", „הרב מסאנדז", „הרב מרימנוב", „הרב משינבי" ועוד הרבה כאלה [1].

חסידות זו, שנתנה מקום חשוב גם לרבנות, לא סבלה כמעט מאותה האחרונה. היא לא נרדפה ע"י הרבנות כמו החסידות האוקרינית והליטאית: ה„חרם" של הגר"א וסיעתו כמעט לא הגיע שמה, חוץ מקטטות ורדיפות קטנות שלא עשו ולא השאירו רושם. כה יכלה להחזיק מעמד ולבצר את קיומה כמעט בלי מפריע, כי אויבתה היותר גדולה וחזקה: הרבנות, כמעט השלימה אתה.

וכשם שלא היו לה כמעט אויבים מבחוץ, כן היה לה כמעט שלום בבית.

---

1) בין הצדיקים הרבים בליטא ובאוקרינא נקראו רק אחדים בשם „רב": „הרב מלאדי", „הרב מברדיטשוב", „הרב מסלויטא", „הרב מאפטע" ו„הרב מסאוראן".

יסודה הוא הלב׳ הרגש הפנימי׳ האמונה התמימה בלי שום התחכמות· כל התחכמות שהיא, פילוסופית או קבלית – היא המונית׳ שוה לכל נפש׳ והנה החסידות החב״דית היא למדנית׳ חריפית׳ אריסטרקטית יותר מדי׳ היא נעשתה ענין ללמדנים לאריסטוקרטי הרוח׳ היא חברה לרבנות׳ רבנות שבחסידות׳ בקיצור: החב״דית אינה החסידות האמיתית. וטענה כעין זו טען ר׳ נחמן מברצלב ומטעם אחר: החסידות האוקריינית התרחקה ללכת במדת הרגש שבה׳ היא נעשתה עי״ז יותר ויותר שטחית׳ מרחפת באויר. צריך להתעמק בלמוד בחסידות יותר·

כזה כן זה חפץ למצוא את הדרך האמצעי׳ לחבר יחד את השכל ואת הרגש׳ את המח ואת הלב· כר׳ נחמן כן גם הוא׳ ר׳ אהרן, מצא מתנגדים הרבה, אלה שחשדוהו בכל מיני חשדים, וכתה אחת הלכה אחרי ר׳ אהרן׳ אבל במשך הזמן לא נשאר ממנה כמעט מאומה, והחב״דית נשארה עד היום עם כחה והשפעתה·

תורה זו, החב״דית חיה בלבות אלפי אנשים הגרים ברובם בליטא ורייסין· להם בתי כנסיות מיוחדים עם מנהגים מיוחדים ונסחאות מיוחדים בתפלתם· כי ה״רב מלאדי״ סידר מחדש את הסידור של האר״י, וחיבר לו פירושים וכוונות מיוחדות, הנקרא בשם סידורו של הרב ועל פיו מתפללים החב״דים ומתלהבים בעת תפלתם·

וההתלהבות של החב״דיים בתפלתם אינה אותה התלהבות של יתר החסידים, שמתגלות ע״י רעש ושאון, ע״י נענוע הגוף לכל צד׳ ש״מכח מה שמנענע עצמו יכול לבוא להתעוררות גדולה״׳ והוא דומה אז ל״אדם טובע בנהר והוא מראה כמה תנועות שמוצא עצמו מן המים השוטפים אותו׳ בודאי הרואים אותו לא יתלוצצו עליו׳ על תנועותיו· כן כשמתפלל ועושה תנועות׳ אין להתלוצץ עליו׳ שהוא מציל עצמו ממים הזדנים שהם הקליפות הבאות לבטלו ממחשבות בתפלה״ [1]· – התלהבותם של החב״דים היא התלהבות חשאית פנימית· רק לפעמים מתפרצת האש הבוערת בקרבם· ואז תלך ההתלהבות הלך וגדול, ותתלבש בניגון ידוע׳ ״ניגון של הרב״ (״דעם רב׳ס ניגון״)׳ שבו משתמשים החב״דיים בעת התלהבותם בתורה ובתפלה ובכל שעה שהם נאספים יחד· הם קוראים פעם בפעם בהתלהבותם: ״אבא״ ״אבא״ (״טאטוניו״) בניגון הנ״ל׳ רמז לאב שבשמים·

חב״דית ותפלה – זוהי החסידות של החב״דיים, ויתר הדברים שבחסידות הכללית הם טפלים להם· ה״מקוה״, שתופסת מקום חשוב כל כך בחסידות הבעש״טנית׳ ושהבעש״ט חיבר תפלה מיוחדה להתפללה בעת הטבילה במקוה– ״ענין מסתורי״ זה אינו תופס מקום אצל החב״דים·

החסידות אינה תופסת אצל החב״דיים את כל זמנם כמו אצל יתר החסידים· הפתגם התלמודי: ״טוב תורה עם דרך ארץ״ יסוד להם בחייהם· הם אינם מתרחקים מן החיים׳ מן המצוות, ומעטים מהם כאלה השקועים תמיד בחסידות· הם

1) צוואת הריב״ש; אמרי צדיקים׳ ס״ט·

אי אפשר להם להתקיים בלעדיו׳ וכל בן צדיק ראוי הוא להיות צדיק׳ כי בן קדוש הוא׳ קדוש בפני עצמו׳ כאמור למעלה.

החסידים החב״דיים מתכנסים ובאים לצדיק שלהם בימי שבת וגם ביו״ט. אחרי התפלה בבהכ״נ שלו׳ יושב הוא ודורש וסביב לו עומדים החסידים ושומעים כל מלה ומלה׳ עומדים עצומי עינים ומתלהבים מרוב התפלאות׳ התפלאות על עומק הרעיונות׳ החריפות שבחסידות זו. אחרי שאכלו את סעודתם׳ כל אחד לבדו׳ מתכנסים שוב וחוזרים על דברי רבם. ואיש מיוחד ישנו תמיד במחיצתם׳ הוא האיש הגר באותה העיר של הצדיק ועומד קרוב לו׳ שהוא יודע לקלוט בקרבו כל מלה וכל רמז של הצדיק׳ והאיש הזה שמקבל את שכרו מן החסידים׳ הוא „החוזר״ לפני החסידים שוב פעם על דברי רבם׳ כדי שישארו הדברים וישרשו היטב בלבם ובמוחם׳ ועל שם עבודתו זו הוא נקרא בשם: „החוזר״.

ויש שמתכנסים חסידים אחדים בימי החול׳ ושולחים שלוחים מיוחדים לצדיק בבקשה׳ שידרוש לפניהם תיכף ולבלי לחכות עד השבת; עפ״י רוב הוא נענה להם׳ כי הלא ה„תורה״ היא העיקר׳ ותורה בכל יום זמנה.

ותורה זו הוא הכח החיוני׳ הכח האורגניזציוני החזק שבין החסידים החב״דיים כמו הכח הרוחני של הצדיק המאחד ומאגד את יתר החסידים. תורה זו מחברת ומקשרת אותם בקשר חזק של ריעות וידידות באין הבדל בין עני ועשיר בין צעיר וזקן. תורה זו שוה היא לכל ונתונה לכל׳ כמו שהצדיק אצל יתר החסידים הוא בשביל כלם יחד באין הבדל.

ותורה חסידית זו׳ לא נפסקה אף לא נתאבנה. היא אמנם כבר הוכנה׳ נסודרה עוד מזמן מחוללה ומיסדה׳ אבל במשך הזמן נתפתחה ונתעמקה עוד יותר ויותר ע״י ה„רב האמצעי״ („דער מיטעלער רבי״)׳ ר׳ בר בנו של המיסד׳ ואח״כ ע״י חתנו וממלא מקומו ר׳ מנדל מליבאוויטש („דער ליבאוויטשער״)׳ וע״י בניו ותלמידיו. ספרות חב״דית גדולה נתפתחה ועומדת לפני הקהל הגדול של חסידי חב״ד ללמדה ולשננה. אולם יותר ממה שנדפסה נמצאה בכ״י והיא שהולכת ונעתקת ונמסרת מיד ליד. בשנים האחרונות נוסדה גם כעין „ישיבה״ חב״דית ללמודי חב״ד בעיקר בליבאוויטש ע״י נכדו של ר׳ מנדל הנ״ל׳ שהוא ממלא מקום אביו׳ ושהוא הממשיך את „בית״ שניאורסון דור דור מזמן „הרב מלאדי״. כי הרבה מן הענפים של „גזע״ זו נפסקו, מהם שמתו בלא בנים׳ ומהם שהבנים לא היו ראויים למלא את מקום אביהם להמשיך את תורתם החב״דית הלאה.

תורה זו׳ החב״דית׳ מצאה בתחלת התפתחותה התנגדות ובקרת חריפה מצד יתר הצדיקים׳ באמרם: אינם מגלים דברים שבסתר לפני העם; תורה שבצנעה זו — אמרו הם — נעשה ע״י ה״רב״ לתורה המונית׳ לתורה שוקית. מבקר עוד יותר חריף קם לחסידות זו מביתה בעצמה: אחד מתלמידי ר׳ בר׳ ״הרב האמצעי״׳ ר׳ אהרן מסטרעליצק היה לחסידות החב״דית מה שהיה׳ כמעט באותו זמן׳ ר׳ נחמן מברצלב לחסידות האוקריינית׳ רק בשינוי התוכן. ר׳ אהרן מצא׳ שהחסידות החב״דית התרחקה מן המקור, מן החסידות הבעש״טנית׳ האחרונה

הצדיק הוא איפוא לדעת ר' שניאור זלמן בעיקר: המורה, המלמד, המחנך את חסידיו בתורת החסידות; ויתר הדברים — האמונה בצדיק, אותות ומופתים של הצדיק וכדומה, אלה הדברים שתופסים מקום חשוב כל כך בחסידות בכלל, הם רק טפלים. הצדיק הוא רק האמצעי לבוא על ידו אל העיקר, אל המטרה: החסידות, בעוד שאצל יתר החסידות הנה העיקר הוא הצדיק, הוא הנקודה המרכזית, האישיות היא הכל בין בחייה ובין במותה. ובזה כבר אנו נוגעים בהבדל הגדול שבין החסידים החב"דיים ובין יתר החסידים. הראשונים אינם באים לצדיק לבקש ממנו נסים ונפלאות, הם אינם דורשים ממנו לעשות בשבילם „שינויים בטבע", לכן הם אינם מספרים „מעשיות נוראות" על צדיקיהם, ו„סיפורי הקדושים" חסרים אצלם כמעט כל עיקר. הם באים אליו לשמוע „תורה" מפיו ולא יותר, בעוד שיתר החסידים באים לצדיקיהם ומציעים לפניהם את בקשותיהם והם מבטיחים להם בחומריות וברוחניות; הראשונים, החב"דיים, אינם מבטלים את אישיותם הפנימית לפני הצדיק, הם אינם מבטלים את חירותם ורצונם הפנימי; כל אחד מהם נשאר מה שהוא: הוא בא ושומע את תורת רבו ובעצמו צריך לטפל בתורה זו ולעלות מעלה מעלה, בעוד שהאחרונים, יתר החסידים, מתבטלים כלם לפני הצדיק, להם אין חפש ואין רצון עצמי, הם מקושרים לצדיק והוא העיקר והיסוד בחייהם, הוא המושל היחידי והמצוה עליהם. אותו ההבדל שבין שני מיני החסידים האלה הוא הוא ההבדל בין שני מיני הצדיקים האלה ביחוסם לחסידיהם: הצדיק החב"די הוא בבחינת „עומד מרחוק" לחסידיו. כשהם באים לקבל את פניו אינו מושיט להם את ידו, הוא אינו אוכל אתם את „לחם הקודש", בשבת ויו"ט; רק לפעמים רחוקות מאד, שלש פעמים בשנה: בר"ה, בשמחת תורה ובי"ט כסליו יום צאת „הרב" ממאסר. הוא נחבא אל הכלים, לפני ולפנים. כי הלא הוא כשהוא לעצמו, אינו העיקר. הוא דורש לפניהם מה שהוא יודע לדרוש והולך לו ושב אל נוהו. הוא כעין מורה לתלמידיו, בעוד שיתר הצדיקים מטפלים בכל צרכי חסידיהם, באים בחברתם כפעם בפעם ואוכלים אתם יחד בשבת וביו"ט. הם כעין אבות לבניהם. הצדיק החב"די אינו נערץ אחרי מותו ואינו נעשה לקולטוס אישי בעיני חסידיו; אינם באים להשתטח על קברו ולהתפלל אליו כמו שנהוג אצל הצדיקים האחרים. הם, החב"דיים, אינם חוגגים את יום מותו, כי אם את יום צאת ה„רב" ממאסרו: אותו יום, י"ט כסליו, הוא יום הנצחון של החסידות החב"דית. הצדיק מת, מת המורה, נפסקה תורתו. אם נשאר בן שראוי להמשיך את תורת אביו הלאה, אז בא הוא למלא את מקום אביו, ואם לא — הם נוסעים לצדיקים חב"דיים אחרים לשמוע מפיהם תורה. לפעמים, והנה תלמידים של צדיקים חב"דיים נעשו בעצמם לצדיקים, וחבריהם לפנים נהיו לתלמידיהם. אין פה „יחס אבות", בחינות ה„דינסטיה" כזו שאנו מוצאים אצל יתר הצדיקים, משום שהעיקר היא ה„תורה" ואין כל אחד זוכה לזו. ויש שבמקומות שונים שחסידי הצדיק המת נמצאים, בוחרים מקרבם אחד פה ואחד שם, איש מומחה בתורה זו, והוא חוזר ומבאר לפניהם פעם בפעם את דברי רבם המת, ובזה הם מסתפקים ואינם נוסעים שוב לצדיק אחר, בעוד שיתר החסידים שהצדיק הוא להם העיקר,

ככה קבלה החסידות החב"דית גם הסכמת אבי החסידות ומחוללה, ר' ישראל בעש"ט.

חסידות זו, החב"דית, היא החריפות, המח, הלמדנות שבחסידות הבעש"טנית בכלל, בעוד שיתר החסידות היא הלב, הרגש. החב"דית מתעמקת, חודרת לתוך הרבה שאלות חשובות, ומשתדלת לפתרן עפ"י שיטה, סדר והגיון; היא מטפלת הרבה בשאלות אלהים והבריאה, הנפש והאדם וכדומה. לגבה הן עדיין בבחינת שאלות, פרבלמיות, המחכות לפתרון, בעוד שלגבי יתר הכתות של החסידות אין אלו שאלות כלל שצריך לטפל בהן. עפ"י רוב היא מדברת עליהן כעל דברים חיוביים שמצאו כבר את פתרונם. החסידות בכלל עוסקת בעניני מעשה: מה ואיך לעשות, עפ"י דרכה היא, כדי להפיק רצון אלהים; היא אינה מתפלספת ואייה שואלת, האמונה התמימה היא יסודה, אמונה הנובעת מן הלב, ועל הרגש שבלב היא נבנה.

ההבדל שבין החסידות החב"דית, ובין יתר הנטיות שבחסידות, הוא ההבדל שבין הקבלה הספרדית הקורדובירית ובין הקבלה האשכנזית הלורינית.

אבי החסידות החב"דית ר' שניאור זלמן ה"רב" מלאדי היה ליטאי ונתחנך על התלמוד ונושאי כליו, על הפלפול והחילוקי. הוא נעשה ללמדן, ל"סיני ועוקר הרים" טרם שנעשה לחסיד בעש"טני, לתלמידו של ר' בר ממזריטש. ובין תלמידיו הרבים של האחרון שהרבה מהם היו למדנים מפורסמים, היה הוא, ר' שניאור זלמן, אחד הגדולים שביניהם. ואותה החריפות התלמודית, אותה התעמקות הרבנית, הביא גם לתוך החסידות שלו.

ספרו הראשי והיסודי בחסידות החב"דית, "לקוטי אמרים" או "תניא", ובשם זה האחרון ידוע הוא ביחוד, הוא הספר הראשון בחסידות שיש בו שיטה ערוכה ומסודרה בסדר והגיון. הספרים בחסידות שקדמו לו, חסרה בהם אותה השלימות ואותה ההתעמקות שאנו מוצאים בספר הזה. הללו ברובם ספרי דרוש ומוסר הם: הם מבארים ומפרשים לדברי רבם הבעש"ט, שרק עליו הם נשענים וממנו הם נזונים, בעוד שספר ה"תניא" הוא בנין חסידי בפני עצמו. הוא בנוי אמנם על יסוד החסידות הבעש"טנית אבל הוא עומד סוף סוף ברשות עצמו ואינו מזכיר כמעט לא את הבעש"ט ולא את ר' בר רבו. ר' שניאור זלמן הוא החושב, החוקר של החסידות. הוא הרמב"ם שלה.

ר' שניאור זלמן עשה את החסידות שלו לתורה שלמה עיקרית, למטרה בפני עצמה, שצריכים ומחויבים ללמדה ולחזור אחריה, בעוד שיתר הצדיקים עשו את תורת החסידות שלהם רק לאמצעי כדי לבוא על ידה לתורה שבלב, להרמת ולהחזקת האמונה באלהים ובצדיק. הוא הלמדן הליטאי — הבעש"טי, דרש מה שהלמדן הליטאי המתנגד דרש: ללמוד ולהתעמק. ההבדל הוא רק בתוכן; הראשון דרש לימוד החסידות ביחוד, אם כי גם את הלימוד הרבני הטיל לחוב, והאחרון דרש לימוד התלמוד ונושאי כליו.

שירים מיוחדים. שם הם שואבים כחות רוחניים חזקים חדשים, ומהם הם חיים ונזונים כל השנה הבאה.

ועוד מרכז רוחני לחסידי ברצלב מלבד ה„קבר הקדוש", שמחויב כל אחד מהם לבקרהו לכהפ"ח פעם אחת בחייו — הלא הוא: ארץ ישראל. „מי שרוצה להיות איש ישראל באמת — אמר ר' נחמן — יסע לא"י, ואעפ"י שיש לו מניעות רבות ע"ז, ישבור כל המניעות וילך לשם", כי „עיקר המוח והחכמה היא בא"י"[23]). והוא בעצמו, כידוע, היה בא"י. החסידים הברצלבים שממלאים בדיוק דברי רבם, משתדלים למלאות גם אחרי ציוויו זה. אף העני שבעניים משתדל לכהפ"ח פעם אחת בחייו, לבוא לא"י. ואם אי אפשר לו להשתקע בה, הוא נשאר שם זמן ידוע, ושב לגודל צערו לחו"ל. אין אצל שום חסיד געגועים חזקים כל כך לא"י כמו אצל החסיד הברצלבי. אהבתו לא"י „משברת את כל המניעות" הנסיעה לשם. ואם עני הוא הולך ועובר מעיר לעיר מקבץ על יד אצל חסידי ברצלב להוצאות הדרך. זמן רב יעבור ומכשולים רבים יפגוש בדרכו עד שבא לא"י, מחוז חפצו. הוא אינו מתחשב כלל עם בני ביתו, עוזב אותם כמו שהם, מבלי לדאוג להם, ונוסע לארץ ישראל.

ככה חיים החסידים הברצלבים את חייהם המיוחדים, נבדלים מתוך שאר החסידים. הם נעשו לקבוץ מיוחד בתוך הכתה הגדולה של החסידות הבעש"טנית.

ה.

מקום מיוחד וחשוב תופסים חסידי חב"ד בתוך שאר כתות החסידים השונות.

יחסם ליתר החסידים שלילי הוא. מביטים הם מגבוה ובביטול על האחרונים. הם חושבים את תורת החסידות שלהם לנשמת החסידות בכלל. לדעתם, אין חסידי אוקריינה יודעים את מהות החסידות. צריך להודות, כי החסידים האוקריינים בעצמם, מתיחסים אל החב"דיים בכבוד, אם כי לא בחיבה. הם חושבים אותם לבעלי גאוה, לאנשים בלי לב.

החסידות החב"דית, העניה בכלל באגדות וספורים, יודעת לספר אגדה זו על אדות תורתה: כשישב אבי החסידות החב"דית, ר' שניאור זלמן, במאסר בפטרסבורג, לרגלי מלשינות הרב המתנגד ר' אביגדור, נפתח פעם חדר כלאו ונכנס רבו המת ר' בר ממזריטץ ועל ידו זקן בלתי מכיר ומודע לו. רבו הציג את הזקן, את ר' ישראל בעש"ט, לפני תלמידו. שניהם באו מ„עולם האמת" לבקר את המְענה הזה, הסובל הראשון בעד תורתם, ת החסידות. הבעש"ט ביקש את התלמיד, שיאמר „תורה", תורת החב"ד, לפנ והתלמיד נענה לבקשת המורה הזקן. כשעזבו השנים את חדרו, אמר לו הבעש"ט: „דרוש בני ודרוש"!

אין

---

23) שיחות הר"ן, קנ"ג; חיי מהר"ן, ח"א, וח"ב; לקוטי מהר"ן, ח"ב; עיין עכ"ז בספר השלישי במאמר ר' נחמן מברצלב.

להתקבץ שם כפעם בפעם ולבוא שם בחברת הצדיק — אותו הערך ישנו ל״קבר הקדוש״ של ר׳ נחמן בעיני מעריציו. „אני רוצה להשאר ביניכם — אמר ר׳ נחמן לחסידיו — ואתם תבואו על קברי״. ככה ציוה הוא, וככה עושים חסידיו עד היום. ״מה לכם לדאוג — ניהם אותם טרם מותו — מאחר שאני הולך לפניכם״ [20], הם מאמינים, הם מרגישים, שהוא לא מת: הוא יודע את כלם ודואג בשביל כלם בכל עת ובכל שעה שם במרום. הוא לא עזב אותם כי אם „הלך לפניהם״ לסול להם שם מסילה, לבקש עליהם שם רחמים. הם צריכים רק לפנות אליו, לבוא ולבקר את קברו ולהציע לפניו את דאגותיהם והכל יתוקן ויעשה כחפצם.

קברו של ר׳ נחמן נמצא באומן (פלך קיוב), בעיר שבה חי ר׳ נחמן את ימיו האחרונים. על קברו בנוי ״אוהל״. לא רחוק מבית הקברות שנמצא שם „אהלו״, עומד בית הכנסת של חסידי ר׳ נחמן. ״הקבר הקדוש״ הוא הכח החיוני של כל חסיד ברצלבי. הוא נוסע לאומן לבקר את הקבר, בא ומשתטח עליו, מתפלל ומדבר עם רבו המת כמו עם החי. כותלי ה״אוהל״ כתובים בשמות לאלפים, מחסידיו המבקרים. אחרי שהתפלל החסיד והביע שם את דאגותיו ובקשותיו, הוא הולך לבהכ״נ שלו, מתפלל ולומד שם בספרי רבו. אותם הימים שהוא מבלה באומן, הוא יודע רק את ״הקבר הקדוש״ ואת בית הכנסת שלו.

ביחוד מתכנסים החסידים הברצלבים באומן בימי ״ראש השנה״ כי עוד ר׳ נחמן בחייו הקפיד מאד שיבקוהרו „בראש השנה״ כי הימים האלה היו אצלו לעיקר. ״אצלי — היה הוא אומר — העיקר ר״ה ותיכף כשחולף ועובר ר״ה, אני מטה אזני ושומע אם מכין בכותל לעורר לסליחות לשנה הבאה״ [21]. בכל עיר ועיר, שחסידי ברצלב נמצאים שם, מתכנסים לפני ר״ה קבוצות קבוצות ונוסעים בצוותא חדא לאומן. הנסיעה כשהיא לעצמה, היא מאורע חשוב מאד אצלם. זמן הנסיעה זמן של שמחה ואושר הוא, זמן של געגועים וכליון נפש, לאותו המקום הקדוש שחייהם כל כך קשורים ואחוזים בו [22].

את ה״ימים הנוראים״ מבלים באומן בשמחה גדולה בבהכ״נ שלהם. בערב ר״ה הם מתכנסים יחד ומבקרים בקבוץ גדול את ה״קבר הקדוש״ מתפללים שם תפלות מיוחדות, ושבים אח״כ לבהכ״נ שלהם. בו הם מתפללים תפלות החג, ובו הם אוכלים יחד סעודות יום טוב באימה וביראה, בשמחה ובחדוה. פעם בפעם יוצאים במחול, מרקדים ומנגנים נגונים מיוחדים, ושרים

---

20) חיי מהר״ן, נסיעתו לאומן.

21) שיחות הר״ן י״ב.

22) לא הלצה אני מספר, כי אם עובדה: בעיר ב. נמצא קבוץ גדול של חסידי ברצלב. פעם לפני ר״ה הלכו אחדים מהם לפקיד על מסילת הברזל לשכור אצלו מרכבה מיוחדה בשבילם במסע העובר דרך שם לאומן. הפקיד בשמעו על מדות מספר האנשים שרוצים לנסוע יחד במרכבה מיוחדת שאל את האנשים: „מה מעשיכם שם באומן״ ? — „להכין אבנים וסיד״ היתה תשובתם. הפקיד הבין את תשובתם כפשוטה, והם הבינו את הדבר עפ״י דברי רבם שאמר פעם לחסידיו: „אין אתם צריכים כי אם לתת אבנים וסיד, ואני בונה מהם בנינים נפלאים ונוראים״.

איך לעשות כלי זין נפלא שיוכל להכות אלפים נפשות בפעם אחת. וכי יש שטות יותר מזה לאבד ולהרוג נפשות רבות בחנם?". צריך להתרחק מן החקירה. "חכמה ומלאכה גדולה להיות כמו בהמה: תמימות בלי שום התחכמות". והוא ציוה להתרחק "אפילו מספרים של חקירה שחברו גדולים מאחינו בני ישראל, גם מהם צריך להתרחק מאד, כי הם מזיקים מאד לאמונה" [15]).

בין התפלות המיוחדות שנתחברו ע"י ר' נתן נמצאה תפלה זו: "זכני לעבוד אותך באמת, בתמימות ובפשיטות גמור בלי שום חכמות כלל. שמרני והצילני ברחמיך הרבים מחקירות וחכמות חצוניות וזרות. רחם עלי ועל כל ישראל וזכני בחסדיך העצומים לתמימות באמת" [16]).

הם חיים חיי צמצום, מסתפקים במועט ובהכרחיות, כי כן ציוה עליהם המורה: "להנהיג את ביתו כפי השעה והזמן". טוב יותר "להיות בעל חוב לעצמו או לבני ביתו במלבושים, מלהיות בעל חוב לחנוני או לאחרים". כי בכלל כל חיי העוה"ז הם רק חיי שעה, חיים שאינם כדאים להטפל בהם הרבה, חיים שמלאים הם רק צער ויגון. "הנה, הכל אומרים שיש עוה"ז ועוה"ב — אומר ר' נחמן בלעג מר — והנה עוה"ב אנו מאמינים שיש, אפשר שיש גם עוה"ז באיזה עולם, כי בכאן נראה שהוא הגיהנם: כלם מלאים יסורים גדולים תמיד ואין נמצא איפוא שום עוה"ז כלל"; "המת מסתמא שוחק בלבו על שבוכין אחריו — אומר הוא במקום אחר — כי בוכין על שנפטר מן העולם, כאלו אומרים לו: הלא טוב אם היית מאריך עוד ימים בזה העולם וסבלת עוד צרות רבית בזה העולם, והיה לך עוד מרירות העולם" [17]).

מדת האמת — אחד מיסודי החסידות הברצלבית היא; לכן בוחרים הרבה מן החסידים הברצלבים לקמץ בדיבור, כדי שלא יבואו לידי מכשול להוציא לפעמים דבר שקר ע"י הכרח. כי אסור לחסיד ברצלבי לשקר אפילו מתוך הכרח. "טוב לאדם שימות משיחיה ויהיה שקרן בעיני בני אדם", הורה ר' נחמן [18]).

גם מדת הבטחון נתפתחה אצלם. החסיד הברצלבי בטוח באלהים, שהוא בודאי ידאג בשבילו. כי כן הורה המורה: "תהיה עיקר השתדלות האדם בתר הקב"ה ולא ירדוף אחר תחבולות רבות". למותר היא ההשתדלות אחרי פרנסה. "אם היה מאמין באמונה שלמה שיכול הקב"ה להזמין לו כל צרכיו, לא היה נוסע שום נסיעה". ועל עצמו אמר: "אם היה יושב בשדה ממש, היה לו בטחון בהשי"ת שיזמין לו פרנסתו" [19]).

אותו הערך הגדול שישנו ל"חצר" הצדיק בעיני יתר החסידים

---

15) לקוטי מהר"ן, ח"ב, מ"ז; שיחות הר"ן, ט"ז; חיי מהר"ן, ח"ב.

16) לקוטי תפלות, ח"ב, י"ד.

17) שיחות הר"ן, ד', קכ"ב; חיי מהר"ן ח"ב; לקוטי מהר"ן ח"ב קי"ט.

18) ספר המדות, אמונה.

19) שיחות הר"ן; לקוטי מהר"ן, ח"ב, י"ט.

פעם בפעם הם מתכנסים בבהכ״נ שלהם והוגים ודורשים בכל אות ונקודה שבספרי רבם: „לקוטי מהר״ן״ ו„ספורי מעשיות״. כמו על ספרו כן על ספוריו נתחברו ע״י גדולי חסידיו וביחוד ע״י ר׳ נתן ספרים שלמים כדי לגלות את הסודות שבהם. כי מאמינים הם החסידים הברצלבים אמונה תמימה וחזקה, שכל מה שאמר רבם „לוקח ממקום גבוה, מאותו המקום שנחצבה תורת משה״.

חוץ מתורת רבם הנמצאה בספריו, נמסרה להם כעין „תורה שבעל פה״; והם מחויבים לשמור עליה לבלי לגלותה ל„זר״ וגם בזה הם מזכירים לנו את האסיים. מדור לדור, מאבות לבנים, מזקנים לצעירים הולכת תורה חשאית זו ומתגלגלת ואין אחד מהם מגלה את הסוד, את הטמון ועצור בתורה זו.

בבהכ״נ שלהם מתכנסים, ביחוד בימי שבת ויו״ט הזקנים והצעירים, העניים ובעלי המלאכה; מתפללים יחד את התפלות הקבועות וגם תפלות מיוחדות שנתחברו ע״י ר׳ נחמן ור׳ נתן תלמידו. התפלה היא בשמחה גדולה ובהתלהבות. „תפילה שהיא בשמחה — אמר ר׳ נחמן — ערבה ומתוקה להשי״ת״, ע״י השמחה נשלמה הקדושה״ ובקרבות השמחה „יתחזק כח השכל״ [13]. אחרי התפלה יוצאים כלם במחול, ומרקדים ומשוררים שירים מיוחדים שנתחברו ע״י גדולי החסידים משלהם. ואח״כ הם מתקבצים יחד והזקנים שביניהם מפרשים ומבארים בספרי המורה, ובאזנים קשובות שומעים החסידים, שומעים ומתפלאים ומתלהבים עד „שכחת המציאות״, עד„ביטול היש״, ואז הם רואים את רבם בעיניהם, הם מרגישים את מציאותו, את קורבתו. הם שומעים את קולו המדבר, המחנך ומנהל אותם כאב רחום את בניו.

ושעה אחת ביום, מתבודד כל חסיד ברצלבי: הוא עוזב את הרעש והשאון של החיים, עוזב את הסביבה של המציאות הנוראה המלאה עמל ותלאה, כעס ורוגז, וכל המדות הפחותות והנשחתות, ומתבודד בפנה שקטה, עזובה ובודדה: שם הוא מתקשר עם אלהיו, שם הוא מתפלל לא תפלה קבועה מראש, שנתחברה ע״י פלוני אלמוני ונדפסה ע״י אדם זה או אחר, כי אם דברים היוצאים מן הלב, דברים שרוחש לבו אותה שעה ואותו רגע. שם, במקום ההתבודדות, ציוה ר׳ נחמן להתפלל רק „בלשון שמדברים בו דהיינו בלשון אשכנז, כי בלה״ק קשה לו לפרש כל שיחתו וגם אין הלב נמשך אחרי הדבורים מחמת שאינו רגיל כל כך בלשון כי אין דרכנו לדבר בלה״ק״ [14].

החסידים הברצלבים שונאים כל מחקר, אף צל של מחקר. אמנם, היסוד של החסידות הבעשט״נית בכלל, הוא: אמונה תמימה ופשוטה באלהים ובצדיק, בכל זאת לא התרחקו גדולי החסידים מלעיין לפעמים גם בספרי חוקרי ישראל כמו ספרי הרמב״ם ר״י הלוי ועוד. מובן שהם חפשו ומצאו בהם מה שבקשו הם. לא כן החסידות הברצלבית — היא אוסרת באיסור גמור כל מחקר. ר׳ נחמן מבטל את כל החוקרים ומראה עד כמה הם מחוסרי מוסר ומדות טובות. „הם חכמים גדולים — כותב הוא באירוניה — וחושבים וחוקרים בחכמתם

13) ספר המדות, אות תפלה, עצבות; לקוטי מהר״ן ח״א כ״ג.

14) לקוטי מהר״ן, ח״ב, כ״ה.

דברים גדולים מאד, ורחמנא לבא בעי". ו"עיקר התהוות הנפש היא ע"י השתוקקות והכסופין של איש ישראל אחר השי"ת, כל אחד לפי מדרגתו שהוא נכסף ומשתוקק ומתגעגע להגיע אל מדרגה למעלה, ע"י הכסופין אלו נעשה הנפש" [9].

דברים כאלה וכאלה אנו מוצאים בעיקרם אמנם גם בחסידות שלפני ר' נחמן, אבל ר' נחמן הלביש אותם לבוש אחר באופן שקבלו צורה חדשה לגמרי. "אני הולך – אמר פעם על עצמו – בדרך חדשה שעדיין לא הלך אדם בה מעולם. אעפ"י שהיא דרך ישנה מאד, אעפי"כ היא דרך חדשה לגמרי" [10].

ודווקא בעד החידוש הזה לא יכלו לסלוח לו ורדפו אותו ואת חסידיו עד חרמה: לא התחתנו עמהם ולא אכלו משחיטתם. לא היו בטוחים בחייהם ונעשו הפקר לכל חסיד. וקרה אז לחסידות הברצלבית מצד יתר החסידים מה שקרה מקודם לחסידות בכלל מצד הרבנות המתנגדת.

אחרי מות ר' נחמן נשתתקה המחלוקת קצת: חשבו שבמותו תשכח גם תורתו, אבל החסידות שלו נתפשטה אחרי מותו עוד ביותר. אז נתעוררה המחלוקת מחדש, ובמקום "הסבא משפאלע" שמת בינתים, עמד עתה בראש המחלוקת הצדיק "הרב מסוראן". כה הלכה השנאה לחסידי ברצלב וכבשה לבות יתר החסידים עד היום הזה, אם כי לא באותו העוז של הימים הראשונים. ויש שבמקום השנאה בא הביטול והלעג.

אבל כמו אז כן גם עתה הם פוגשים את השנאה והביטול באומץ לב; כרבם ר' נחמן וחסידיו אז, כן גם עתה בטוחים הם שהולכים בדרך חדשה שלא כל אחד מסוגל לזה. "איך אפשר שלא יחלקו עלי – אמר ר' נחמן פעם – מאחר שאני הולך בדרך חדשה שעדיין לא הלך אדם בה מעולם". החולקים עליו אינם יודעים ש"הוא אינו מן העולם של עכשיו". הוא ניחם אותם ואמר להם: "אנחנו דומים כמו מי שמנגן והעולם מרקדין ומי שאינו מבין ושומע את הניגון היא פליאה בעיניו מה הם רצים אחריו ומה הם מרקדין, כך הוא פליאה אצל העולם על מה אתם רצים אחרי" [11]. כן, לא הבינו אותו ואותם אז, ואינם מבינים אותם גם עתה.

החסידים הברצלבים חיים חיי אחדות, וקישור פנימי חזק מאגד אותם יחד. ואם אין להם מורה, צדיק, שילכו אחריו, הנה רוחו של ר' נחמן חי ביניהם. הם אוהבים אותו אהבה חזקה כל כך כאלו שנים רבות באו בחברתו ועמדו תחת השפעת אישיותו הגדולה, כאלו רק זה עתה עזב אותם והוא נמצא בבית אחר ועוד רגע וישוב ויהיה בחברתם. הלא כה אמר רבם על אדות מיתת הצדיק: "כמו שיוצא מחדר לחדר אחר" [12].

---

9) שיחות הר"ן, מ"ו.

10) חיי מהר"ן ח"ב.

11) חיי מהר"ן, ח"ב.

12) חיי מהר"ן, ח"א.

את העולם". הם "יושבים מעוטפים בטלית ותפילין כל היום והם צבועים". וישנם "כמה מפורסמים שהם בשקר". על צדיקים כאלה אמר בהלצה: "קשה מאד לשטן לטרוח עם כל העולם להטעותם מדרך הישר ע"כ העמיד מפורסם אחד במקום פלוני ומפורסם אחד במקום פלוני" [5]. דברים כאלה כשהם לעצמם די היו לעורר עליו שנאה מצד הרבה מן הצדיקים והכרוכים אחריהם, אבל הוא עוד יתרה עשה: הוא מצא את עצמו ל"נבחר" ל"אדם העליון" בקרב הצדיקים בזמנו וגם לפני זמנו. "אני יודע חכמות — אמר פעם על עצמו — שאם הייתי מתחיל לגלות מעט מהחכמות שאני יודע היו יכולים לחיות ע"י התענוג של השגות החכמות האלה לבד בלי שום אכילה ושתיה, והיה כל העולם בטלים בכלות הנפש לשמוע חכמתי, והיו בני אדם יוצאים מחיותם מעוצם הפלגת מתיקת נעימות עריבות החכמות שהייתי מגלה". הוא עולה על כל הגדולים הוא ה"מנהיג" היחיד בעולם ואין מנהיג אחר כמוהו "כל הצדיקים צריכים אותי — אמר הוא — כי גם הם צריכים להחזירם למוטב"; "אני מושל — אומר במקום אחר — אפילו על כל צדיקי הדור, רק שהוא באתכסיא" [6]. גם יחוסו לבעש"ט היה קר מאד וכשאמרה לו אמו פעם, שילך לבקר את קברו של הבעש"ט, השיב הוא: "אם זקני רוצה ליראות עמי יבא לכאן" [7].

פתגמים וכיוצא בהם וכאלה שיצאו מפיו של ר' נחמן עוררו את רוב הצדיקים והחסידים בזמנו לשנוא אותו ואת כל אלה הכרוכים אחריו. בראש אויביו עמד ה"סבא משפולי" (דער שפאלער זיידע) וקול יצא מצד שונאי ר' נחמן, כי הוא, ר' נחמן, נוטה לשבתי צבי ולכת פרנק. כי בדקו ומצאו בדבריו על אדות קיום המצוות ועשיתן קלות ושוין נפש במדה מרובה, וחשבו שחפץ הוא להרוס את המצוות המעשיות כמו שבתי צבי ופרנק בשעתם. אמנם החסידות הבעשט"נית בכלל אינה מדקדקת הרבה בחיצוניות של מצוות; העיקר אצלה, כידוע, הוא התכן הפנימי, הנשמה שבהן, אבל ר' נחמן הרחיק בזה יותר: "אין שום דבר — אומר הוא שיהיה חיוב בדווקא ואם לאו וכו', רק אם יוכל יוכל, ואם לאו, לאו", ואם "לפעמים אין האדם יכול לעשות כלל בעבודת ד' מה לעשות? — אונס רחמנא פטריה". לכן אין לאיש הישראלי לדאוג, "אם הוא יוצא כראוי במה שעושה, כי בשר ודם אי אפשר לו שיצא ידי חובתו בשלימות, ואין הקב"ה בא בטרוניא, ולא נתנה תורה למלאכי השרת" [8]. לא הקליפה החצונה, הלבוש של המצוות הוא העיקר, כי אם המחשבה. "המחשבה היא גבוה מאד מאד, למעלה מן הכל ויכולה להשיגה ולהגביהה למעלה למעלה". לכן "צריך לשמור את המהשבה מאד". ואם אי אפשר ליהודי לעשות את המצווה צריך להיות לו מחשבה טובה על דבר המצווה הזאת, ועי"ז עוד יגיע יותר למטרה הנכונה, כי "ההשתוקקות והכוסף בעצמם הם

---

5) לקוטי מהר"ן, ח"א, י"ד, וח"ב, א', ט"ו; חיי מהר"ן, ח"ב.

6) שיחות הר"ן, חיי מהר"ן, ח"א, וח"ב.

7) הנסיעה לא"י.

8) לקוטי מהר"ן, ח"ב, מ"ז. שיחות הר"ן, ר"ז, רל"ז.

בכבודו של מקום מה שאין המלאכים יודעים" [2]. ר' נחמן אהב את ההמון, את "האנשים הפשוטים, הכשרים, ויחבב את תפלתם, התחינות ובקשות". הוא היה אומר: "יוכל היות שיהיה אדם צדיק גדול אעפ"י שלא למד הרבה"; "יכולין להיות איש כשר אפילו אם אינו יכול ללמוד כלל, ואפילו צדיק יכולין להיות"; ע"י "אמירת תהלים נתרומם" [3].

החסידים הברצלבים חיים את חייהם לבדם, נבדלים מיתר החסידים השונים. אינם באים בחבר של אלה, והללו מביטים עליהם בעיני בוז ושנאה. בשעה שבין יתר החסידים השונים ישנן נקודות משותפות שעל פיהן הם מתחברים לאגודה ולכתה אחת גדולה מאורגנה ומחוברה יחד, הנה החסידים הברצלבים הולכים את דרכם לבדם, חיים את חייהם הפנימיים החשאיים, הנפשיים. אינם מתערבים בשמחתם ובאבלם של יתר החסידים. שעות שמחה ואבל מיוחדות להם; רצונות ומאוויים להם מיוחדים. ואם לכתות החסידים השונות קימת נקודה אחת משותפת, אשיות מרכזית אחת שעומדת למעלה מכל ה"בתים הקדושים" שלהם, ובאישיות המיוחדת הזאת הם מתאחדים כלם בהערצה גדולה וחזקה, ובאמונה תמימה ונאמנה, הלא הוא: הבעש"ט, הנה גם בזה הולכים החסידים הברצלבים את דרכם לבדם. אמנם גם הם יודעים את הבעש"ט ומעריצים ומקדישים את שמו, אבל בטוחים הם ומאמינים שר' נחמן רבם עלה על זקנו הבעש"ט.

החסידים הברצלבים שנואים כאמור, על יתר החסידים. והשנאה הזאת אינה חדשה. תולדות החסידות הברצלבית יודעות לספר הרבה והרבה רדיפות שונות מצד יתר החסידים השונים למיניהם. בין התפלות הרבות שחיבר ר' נתן עפ"י השפעת רבו, והן שגורות על פי כל חסיד ברצלבי עד היום, נמצאה תפלה זו: "שתעשה למען שמך ותעזרני ותושיעני תמיד לברוח ולנוס אליך בכל עת ומכל מיני אויבים ושונאים, מכלם אברח ואנוס אליך לבד, ואזכה להתקרב אליך על ידי זה יותר ויותר, ותעזרני להשפיל ולהכניע אויבי תחתי ותפקח עיניהם ויראו האמת שכל מחלקותם ורדיפתם בחנם כי אין לי עסק עמהם ואני חפץ שלום באמת. אני שלום וכי אדבר המה למלחמה" [4].

הסיבה לכל אלה נמצא עוד בתולדות אבי החסידות הברצלבית, ר' נחמן. הוא ביקר את רוב הצדיקים בזמנו בדברים חריפים ושנונים מאד. הוא היה בבקרתו החריפה נגד הצדיקים מה שהיה ר' יעקב יוסף מפולנאה נגד הרבנים. מה שהאחרון בעטו השנון חתר חתירה תחת כסא הרבנים והראה על השקר והצביעות שבהרבה מן המפורסמים שביניהם, — הראה ר' נחמן על הרבה מן הצדיקים בזמנו: "יש מנהיגים — אומר הוא — שנקראים בשם רבי, ולא די שאינם יכולים להנהיג את עצמם, ומכ"ש שאינם יכולים להנהיג את אחרים, והם נוטלים גדולה לעצמם להנהיג

---

2) לקוטי מהר"ן, ח"א, כ"ה, ל"ג; שיחות הר"ן ד'; ספר המדות, ערך ממון.

3) שם, ח"ב, ק"ד, שם ע"ו, צדיק, התנשאות.

4) לקוטי תפילות, ח"ב, ל"ו.

אפשר רק אם נתבונן לזמנו של ר׳ נחמן ויחסו לחסידות ולחסידים. ר׳ נחמן היה מבקרה הראשון של החסידות. הוא, שימי חייו עברו בתקופתה הראשונה של החסידות, בתקופת צמיחתה, ראה כבר ש„התחילו החסידים להתקרר״. את סבתה של התקררות זו מצא לא בחסידים המושפעים אלא במנהלים המשפיעים: „הבעש״ט ז״ל וכמה צדיקים עשו ותקנו בעולם מה שתקנו, אח״כ כשנפטרו ונסתלקו נפסק הדבר: היינו ההארה שהאירו בתלמידיהם והחזירם לשי״ת לא נמשך מדור לדור רק נפסק״. בשימו אל לב כי לא מנהלי החסידות וראשיה ראויים לעבודה רבת האחריות הזאת, חשב הוא לתקן את השגיאות שנעשו עד כה ו„לעשות דבר שיהיה לו קיום לעד״. וזאת אפשר להשיג רק ע״י שינוי עיקרי בהסתדרות החסידים: „צריכין להשאיר תלמידים, שאלו התלמידים יעשו תלמידים אחרים, וכן התלמידים האחרים יאירו להלן יותר ויותר לדורי דורות״. והתלמידים האלה אינם נבחרים, נבדלים, אישים פרטים, מיתר החסידים. הם אינם „יחידי סגולה״. לא! החסידים בעצמם, כולם צריכים להבין ולדעת את החסידות בהבנה כה עמוקה, כה חזקה עד שיהיה לאל ידם בעצמם להלהיב גם לבבות האחרים: „אלו אנשים יעשו אנשים אחרים והם יעשו עוד אנשים וכן הלאה״ [1]. החסידים בעצמם צריכים איפוא להיות ערבים בעד החסידות שתשאר בעצם טהרתה עד סוף כל הדורות. הצדיק הוא אמנם הנקודה המרכזית בקרב החסידות; אמנם הוא המנהל הראשי של החסידים, אבל גם החסידים צריכים להתרומם למדרגה רמה כזו, שיהיה בכחם לנהג את עצמם וגם את אחרים; יורו לעצמם וגם לאחרים, חדשים מקרוב באו אם אין מנהיג, מנהל רוחני שראוי והגון לנהל את החסידים ולעמוד בראשם.

והחסידים הברצלבים נעשו אמנם אחרי מות רבם ועד היום הזה, למנהליהם ומדריכיהם בעצמם, והם ממלאים אחרי דברי רבם אלה: „אלו אנשים יעשו אנשים אחרים והם יעשו עוד אנשים״. הברצלבים עושים תעמולה בין העם ומפיצים את תורת החסידות הברצלבית בקרב העם. ביחוד הם הולכים ובאים בין ההמון הפשוט, בין העניים ובעלי מלאכות השונות, הם מחנכים אותם ומלמדים אותם ידיעות היהדות בכלל ותורת רבם בפרט. ורבים הם העניים ובעלי מלאכות שהיו עמי הארץ מקודם, ונעשו מיום שבאו בחברת הברצלבים לידענים בתורת החסידות ביחוד. כי אלה האחרונים, העניים ובעלי מלאכות שמצאו תמיד התקרבות מצד החסידות הבעשט״נית, מצאו קורבה וריעות בחסידות הברצלבית ביחוד. „כשאני רואה איזו עבודת ד׳ בעני שבעניים, שהולכים בכובע קרוע ומלבושים קרועים ונעלים קרועים — אומר ר׳ נחמן מברצלב — הוא יקר אצלי״. לעומת זה שנא את העשירות. „כל העבודות זרות תחובות בממון״ גם „העשירות שיש להם, לצדיקים, הוא מזיק להם לעבודתם״. והוא פונה לעשירים ומיעצם „שישליכו את אלילי כספם וזהבם ויתפללו אל השי״ת לבד״. גם את הבעלי מלאכות קירב ר׳ נחמן מאד, כי „גדול הנהנה מיגיע כפו, לפי שהוא מכיר

---

1) חיי מהר״ן, ח״א וח״ב; עיין ספר ג׳ במאמר ר׳ נחמן מברצלב.

הצעיר החסיד הזה משתתף מעתה גם ב„סעודה השלישית" בשבת יחד עם יתר החסידים, גם אפשר לו מעתה להשתתף ב„שיחה" חסידית אם בר הכי הוא. הוא מתרגל מעתה ללכת פעם בפעם ל„מקוה" (זהו אחד מיסודי החסידות המזכיר גם בזה את האסיים), לטבול כפעם בפעם, קודם תפלת הבקר במקוה. ומנהג החסידים הוא לטבול במקוה ביום ב' וה', ימי קריאת התורה, ביום ו', עש"ק, וביום השבת. והמהדרים טובלים יום יום.

בתור חסיד רשמי הוא נחשב רק משנתגדל עוד יותר ומסר בפעם הראשונה לצדיק את „מכתב הקישור" זה – סמל של קישור ואיחוד פנימי של החסיד לצדיק. החסיד מוסר לצדיק בפעם הראשונה מכתב כתוב בסגנון ידוע וקבוע שמקשר נשמתו בנשמתו של הצדיק, רוחו ברוחו ומסור מעתה אל הצדיק בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו הרוחניים ועל פיו יצא ויבא ועוד. הצדיק שמח תמיד בחסידיו הצעירים. הוא רואה בהם דור חדש, צעיר ורענן הולך וגדל על ברכי החסידות. „אין טוב להיות זקן – אמר ר' נחמן מברצלב – הן חסיד זקן והן צדיק זקן אין טוב. רק להתחדש בכל יום" [6].

עפ"י רוב הוא לוקח אשה בהיותו צעיר לא יותר משמונה עשרה, לוקח בת הסיד ועפ"י רוב בת חסידו של אותו צדיק שהוא ואביו כרוכים אחריו. מובן מאליו שהסכמת הצדיק קודמת לחיתון זה.

ד.

בין הענפים הרבים באילן הגדול של החסידות נמצא ענף אחד מיוחד במינו, בדל ונבדל מיתר הענפים, הלא הוא: הענף הברצלבי.

בשעה שיתר החסידים עומדים בקשר אורגניזציוני תמידי עם המנהל הרוחני שלהם, הצדיק, ועל פיו יצאו ויבאו תמיד בחייהם החומריים והרוחניים, הנה החסידים הברצלבים עומדים לבדם, אין להם מורה ואין להם מנהל, כי ר' נחמן מברצלב, מיסד החסידות הברצלבית, מת זה יותר ממאה שנה ובנים לא השאיר אחריו למלא את מקומו. גם תלמידו ויד ימינו ר' נתן, שהיה אמנם קדוש בעני החסידים הברצלבים, גם הוא לא מלא את מקום רבו. הוא היה רק ה„מבשר" שלו: הוא היה המבאר ומפרש כל מלה ורמז של רבו; אבל למלאות את מקום רבו לא חפץ הוא ולא החסידים הברצלביים. כי אחד היה ר' נחמן בעיני חסידיו ואין שני לו.

ובכל זאת, אם כי אין להם מורה ומנהל שיעמוד בראשם לארגנם ולקשרם יחד ולהגן עליהם מבית ומבחוץ, חיים הם את חייהם הפנימיים והמיוחדים, והולכים הם בדרכם המיוחד שכבש לפניהם ר' נחמן רבם אף שמעולם לא ראוהו. גדולה מזו: החסידים הברצלביים הולכים ומתרבים מיום ליום. לפתור את החידה הזאת

---

6) שיחות הר"ן, נ"א.

הספרים האלה: „ספר חסידים" „חובת הלבבות" – מלבד הפרק הראשון, הפילוסופיה שבו –, „ראשית חכמה", „של"ה הקדוש" ו„אור החיים הקדוש". אולם הספרים העקריים שמהם הם נזונים, הם: ספרי צדיקיהם, מן ספרי הבעש"ט ותלמידיו עד הספרים שנתחברו בזמן האחרון ע"י כל צדיק וצדיק. וגם „סיפורים קדושים" המסורים מפה אל פה, מדור לדור, שנאספו אח"כ בקובצים מיוחדים, אין הבדל בקדושתם של סיפורי הצדיקים ובין זו של סיפורי התורה. ומצוה החסידות לספר ולשמוע „סיפורים קדושים" ביחוד מחיי הצדיקים, ראשי החסידות. הסיפורים האלה הם „סגולה לנשמה".

הספרות המוסרית והחסידית, הרי היא היסוד החנוכי בשביל הילד בן החסיד. אמנם גם התלמוד תופס מקום בחנוך הבנים אבל לא באותה המדה של הנער בן ה„מתנגד" שהוא מתחנך על התלמוד ונושאי כליו בלבד. אין לחסידים „ישיבות" המצויות במספר רב אצל המתנגדים. ומעולם לא שלח האב החסיד את בנו ללמוד תורה ב„ישיבות", כי מלבד שהלמוד התלמודי אינו מטרה לעצמה, הנה הלמוד שם, אצל המתנגדים, אינו לימוד כראוי, הוא „לימוד בלי נשמה".

מוסר האב החסיד את בנו הנער ל„חדר" מלמד חסיד דווקא. על המלמד להיות בן אוקרינא או פולין ויתר הארצות שהחסידים גרים שם, אבל לא בן ליטא, שרוב יהודי ליטא מתנגדים הם וחשודים הם בעיני החסידים בכל. „צלם בראשם", פתגם שגור בפי החסיד על יהודי ליטא המתנגדים. ב„חדר" לומד הנער את ה„תורה" עם פירוש רש"י. כשנתגדל קצת מחנכהו המלמד גם בפירוש „אור החיים" הנזכר. מיתר כתבי הקדש הוא לומד ביחוד ב„תהלים" כי ספר התהלים ספר יסוד בחיי החסידים, כי בכל יום אחרי תפלת הבקר מתפלל החסיד עשר קפיטיל תהלים על הסדר וביום השבת הוא עובר עליו כלו. גם ידיעות שטחיות בתלמוד ונושאי כליו מוסר המלמד לחנוכו זה וביחוד משנן לו את המשנה כי מכל התלמוד לומדים אח"כ החסידים את המשנה ביחוד, כי משנה אותיות נשמה, וגם ביום המות של ההורים מדי שנה בשנה לומדים בני החסידים אותם הפרקים במשנה שמתחילים באותיות של שמות ההורים. אבל החנוך העקרי של הבנים הוא בבית ההורים ובסביבה החסידית, או יותר נכון „בבית הכנסת" של החסידים, שהנער בא שם פעם בפעם בחברתם: הוא שומע את שיחתם ומשים לב ביחוד לספוריהם ואגדותיהם מחיי הקדושים. כשנעשה ל„בר מצוה" לוקח אותו אביו בפעם הראשונה לצדיק שישים עיניו עליו. רואה הנער בפעם הראשונה את האיש ששמע כבר כל כך הרבה עליו, אשר כל חייו הצעירים מלאים הם ממנו. הצדיק שם בפעם הראשונה את התפילין על ראשו וזרועו השמאלית של ה„בר מצוה" ונותן לו את ברכתו ש„ילך בדרך הישר". מני אז, לא רק שנעשה ליהודי גמור, החיב עפ"י ה„שלחן ערוך" לקיים מעתה את כל התרי"ג מצוות כהלכתן, אלא גם נעשה לחסיד כיתר החסידים הבוגרים, לאט לאט הוא מתרגל אל חבריו הגדולים ולוקח חלק בחברת החסידים כחסיד זקן ורגיל. הוא מתחיל להתפלל בהתלהבות ובדבקות, בכוונה רצויה וברגש חזק,

המתנגדים. להפך, אנו שומעים את הבעש"ט אומר: היצה"ר "מפתה את האדם שיעסוק תמיד רק בגמרא עם כל המפרשים". מה "שזכה — אומר הבעש"ט על עצמו — שנתגלה אליו הדברים העליונים, לא מפני שלמד מש"ס ופוסקים הרבה רק משום תפלה שהיה מתפלל תמיד בכוונה גדולה, ומשם זכה למעלה עליונה"[3]. אין החסידות יכולה לצמצם את התקשרותה לאלהים רק ע"י הלמוד בתלמוד. היא אינה יודעת אותה הקביעות והמסורתיות המאובנת בעבודת אלהים כזו של המתנגדים הלמדנים וכמותם. בשעה שהאחרונים חיים את חייהם הרוחניים רק על פי הכתוב, כלומר מן החוץ, ע"י המח והשכל, הנה החסידים חיים חיים רוחניים פנימיים: התקשרותם לאלהים יוצאה מן הלב, מיוסדה על הרגש הפנימי והולכת עפ"י רוב יד ביד גם עם המסורה הדתית. החסידות המאמינה ש"בכל דבר ישנם עולמות, נשמות אלהות", יודעת, שאפשר להתיחד עם אלהים "בין בדבור תורה ותפלה ובין בדבור עם חברו בשוק". לפעמים — אומר הבעש"ט — "אדם הולך ומדבר עם בני אדם ואז אינו יכול ללמוד, צריך להיות דבוק להשי"ת וליחד יחודים. וכן כשאדם הולך בדרך ואינו יכול להתפלל וללמוד כדרכו צריך לעבוד אותו באופנים אחרים; ואל יצער עצמו בזה, כי השי"ת רוצה שיעבדוהו בכל האופנים, פעמים באופן זה ופעמים באופן אחר, לכך הזדמן לפניו ללכת לדרך או לדבר עם בני אדם בכדי לעבוד אותו באופן הזה"[4]. כי הרבה דברים, לא רק אלה הכתובים בשלחן ערוך, לא רק הקבועים והמסורים ההולכים ומתאבנים מדור לדור, מאבות לבנים — מלבד אלה עוד קימים בעולם דברים שהאדם יכול להתקשר על ידם לאלהים. צריך האדם — מלמדת החסידות — "ליחד כל הדברים הנמצאים בעולם עם מחשבתו, דבורו ומעשיו, הכל לשם ד' בלבד, באמת ובתמים. כי אין דבר בעולם יוצא מיחודו ואחדותו ית'. והעושה דבר שלא לשם ד' הרי מפריד הדבר הזה מיחודו ית' ח"ו". אחד מגדולי תלמידי הבעש"ט, ר' יעקב יוסף מפולנאה מצוה השכם וצוה ודבר זה הטיל בשעתו רעש גדול בעולם הלמדנים — כדבר הזה: "לא ירגיל האדם להיות מתמיד בלמודו תמיד, רק יתערב עם בני אדם ג"כ ושם תהיה יראת ד' על פניו לקיים: שויתי ד' לנגדי תמיד, גם שהיא נגדיות: ביטול תורה או תפלה, מ"מ יתן לב שיש שם ג"כ מוסר ועבודת ד'"[5].

קדוש הוא התלמוד בעיני החסידים וערך גדול לו בחייהם הרוחניים, אולם קדושה יתרה והערצה מיוחדת נודעת ל"זהר" בתוכם. בספר הזה מרבים לקרוא אף אלה שאינם מבינים את הלשון הארמית, — שבה כתוב הזהר — ולא את תכנו הסודי. כי שפת הזהר, כשהיא לעצמה, קדושה וטהורה היא עפ"י החסידות ומביאה תועלת נפשית למשתמשים בה. חוץ מן הזהר מעריצים החסידים את

3) כתר שם טוב ח"ב; צוואת הריב"ש.

4) צפנת פענח, יתרו; נתיב מצותיך, ח'; צוואת הריב"ש.

5) באר מיים חיים, תצא; תולדות יעקב יוסף, ויצא.

ג׳

החסידים חיים חיים פנימיים מיוחדים. קיר רוחני מבדיל ביניהם ובין יתר היהודים, המתנגדים או יהודים סתם. היה זמן, ולא רק בימים הסמוכים לה„חרם״ כי אם גם זמן רב אחריו, שלא באו החסידים והמתנגדים בקישור של חיתון וגם לא אכלו זה מלחמו של זה, כי בשר שחיטתם של אלה היה בשר טריפה למתנגדיהם. ובכל זאת אינם עומדים ולא עמדו החסידים מעולם מחוץ ליהדות הרשמית הרבנות: גם הם חיו וחיים את חייהם הרוחניים עפ״י „השלחן ערוך״ כמו יתר היהודים, ורק בדברים קלים אחדים אינם מדקדקים כל כך כמו המתנגדים ה„למדנים״, המדקדקים בכל מלה ואות ש„בשלחן ערוך״. נקח דוגמה קלה, זמן התפלה: המתנגדים מתפללים בזמן קבוע בבקר השכם, כי כן צוה השלחן ערוך, והחסידים אינם מדקדקים בזמן התפלה: לשפוך שיח לפני אלהים — אומרת החסידות — כל היום זמנו; מי שאינו מתפלל כראוי עפ״י חוקי השלחן ערוך מביטים עליו הלמדנים כעל מפיר חוק ד׳ או מי שאינו מבין היטב את התפלה הוא נקלה בעיניהם, ו„עם הארץ״. לא כן החסידים: כי לא הצורה החצונה, העשיה כשהיא לעצמו הוא העיקר בחסידות, כי אם הכוונה שבלב, המחשבה הטובה. „בר ישראל הולך כל היום על יומא דשוקא ולעת ערב שנוגה לו נתחרד ואומר: אוי שאעבור זמן מנחה, והלך בבית אחד ומתפלל מנחה ואינו יודע מה שמדבר. ואפ״ה מזדעזעין שרפים ואופנים מזה״ [1].

בכלל אין החסידים מדקדקים כל כך בעשיית המצוות כמו המתנגדים. כי הדקדוקים הרבים מפריעים את השמחה השלמה הנחוצה כל כך בעת עשיית המצוה. הלא כן ציוה הבעש״ט: „אל ירבה בדקדוקים יתרים בכל דבר שעושה שזה כוונת היצה״ר לעשות לאדם מורא שמא אינו יוצא בדבר הזה כדי להביא אותו לידי עצבות, ועצבות היא מניעה גדולה לעבודת הבורא ית׳״; גם לחסידים קדוש התלמוד ונושאי כליו כמו ליתר היהודים, אבל גם בזה השקפתם שונה מזו של המתנגדים: בשעה שהאחרונים מרבים ללמוד ולפלפל בו ומביטים על למוד זה כעל מטרה בפני עצמה, הנה החסידים אינם מרבים ללמוד בו ואינם מתפלפלים כל עיקר. „כל אלה הלמדנים — אומר ר׳ יעקב יוסף מפולנאה — פורשים פירושים וחריפות להראות לעם חריפותם ובקיאתם״ [2]. כל אלה הם רק חצונית, קליפה. לחסידות ישנה תביעה אחרת מן הלמוד התלמודי: „כוונה רצויה בלמוד לשמה, לדבק את עצמו בקדושה ובטהרה עם האותיות בכח ובפועל בדבור ובמחשבה״. כי האותיות „הם חדרים של הקב״ה, שהוא ממשיך בהן את אצילות אורו״. בכלל אין החסידות דורשת לבלות את הזמן רק בלמוד התלמוד כמו שעושים

1) שבחי הבעש״ט

2) צוואת הריב״ש; תולדות יעקב יוסף, ויחי.

תפלתם, וגם בעת קבלת פני הצדיק, והמהדרים חוגרים אותו כל היום. ההכנה לקבל את פני הצדיק המת אינה פחותה מן ההכנה לקבל את הצדיק החי. סמוך לדלת האוהל חולציםאת הנעלים מעל רגליהם, באים ביראה לתוך האוהל, מדליקים בעצמם מנורה או נר, נגשים ביראת הכבוד ובדממת קדש ל״קבר הקדוש״. כל אחד מניח בארון ״פתקה״ כתובה בקשות שונות, בחומריות וברוחניות, כדרך שהיה מגיש פתקה כזו לצדיק החי. סמוך לקבר מתפלל כל אחד בכוונה רצויה תפלות ופרקי תהלים מיוחדים לכך.

על כל צרה שלא תבוא, הן צרות הכלל והן צרות הפרט, באים ומשתטחים על קברו של הצדיק המת־החי. ולא רק החסידים כי אם גם יהודים פשוטים סתם, גם מרחוק, מעירות שונות נוסעים ובאים להתפלל על ״הקבר הקדוש״. ביחוד מבקרים את ה״קבר הקדוש״ בחדש אלול, זה החדש של הכנה לתשובה לפני בא ה״ימים הנוראים״ ה״ימ״ם הקדושים״, זה החדש שבכל יום אחרי תפלת הבקר שומע החסיד בבהכ״נ את קול תרועת השופר, המעיר ומעורר אותו להכין את עצמו ל״ימים הגדולים״ הממשמשים ובאים, אלה הימים שבהם ״השי״ת מאיר לעמו ומבהיק זיו מדת הפחד לעמו, ומאיר בלבות בני ישראל״; זה החדש ש״צריך להזדכך בו טהרת המחשבה והדיבור והמעשה ולהתקדש בתורה ותפלה״ [9]) — בחדש זה פתוחים דלתות ה„אוהל״ כל היום, וכל אחד בא ושופך את לבו לפני הצדיק המת־החי.

״קברים קדושים״ נמצאים בכל עיר שהצדיקים גרים שם. וישנם כאלה שהם מפורסמים לכל יהודי, כמו קברו של הבעש״ט במדזיבוז, קברו של ר׳ מרדכי מטשרנוביל בנוגטובקע (סמוכה לקיוב), קברו של ר׳ נחמן מברצלב באומן, קברו של ה״רב״ ר׳ לוי יצחק בברדיטשוב ועוד כאלה.

ביום מותו של הצדיק, מידי שנה בשנה, מתכנסים חסידיו של אותו צדיק בכל מקום מגורם, בבית הכנסת שלהם. אינם מתאבלים: הצדיק לא מת, הוא נשאר ביניהם ומתהלך אתם כמי בחייו. להפך, הם מאירים באותו ערב את בית הכנסת בנרות, ומנורות דולקות רבות, מתפללים בכוונה ובהתלהבות, ומזכירים את הצדיק ביראה ובאהבה, חוזרים על שיחותיו ועל סיפוריו ושותים ״לחיים״ לכבוד הצדיק החי, הבן הקדוש כאביו, הממלא מקום אביו וממשיך את ״עבודת הקודש״ של אבותיו הקדושים. בעת ״חגיגה״ זו, שלפעמים גם סעודה משותפת בבהכ״נ מלוה אותה, מקבלים ,,שמירה״ שלוחה מאת הבן הממלא מקום אביו, (מטבע של כסף, שהצדיק החי לקח אותה בידו ובירך אותה שתהיה ביד המקבלה לשמירה מכל צרה ופגע רע, ויש שנושאים אותה בחיק, שהיא ״סגולה״ ממחלות שונות) — את ה„שמירה״ הזאת מעריכים: כל חסיד נותן סך ידוע כדי שתשאר בידו. כן הולכת ההערכה הלך וגדל עד שהיא נשארת ביד אותו החסיד שנתן כסף ביותר. בעד הכסף הזה קונים יי״ש ״תקנה״ כלומר: כל חסיד טועם מעט מן היי״ש ושותה לתקנת הנותן, לתקנת כל החסידים ולתקנת כלל ישראל.

9) הצדיק ר׳ פייביש מזבריז בספרו דרך אמת.

עברו החגים, והחסידים שבים לביתם, לעירם, למקומם. כל אחד שב לעסקיו ולצרכיו, אבל דירתם בביתם דירת עראי היא. הנשמה היא „שם" אצל הצדיק. כל דעותיו ומחשבותיו שם הן.

ו„דבוק חברים" בין החסידים של צדיק אחד גדול מאד. הם יודעים ומכירים יפה זה את זה ותומכים עפ"י רוב את העני שביניהם, לפעמים ע"י צוויו של הצדיקים ולפעמים ע"י זקני החסידים המשגיחים על יתר החסידים. ביחוד הם תומכים ב„הכנסת כלה" וב„חולים". בכלל מרגישים הם עצמם בעירם כבני כתה דתית מאורגנה עומדת לבדה ובדלה מיתר היהודים שם. ואפילו אם הם המעט בעירם, יש להם רבנים, שוחטים, חזנים מיוחדים, שנתמנו ע"י הצדיק וגם בתי כנסיות מיוחדים.

גם בשעה שאינם רואים את הצדיק הם מקושרים אליו. פעם בפעם מתקבצים יחד, ביחוד ביום שבת ובימי החג, ומסיחים בצדיק שלהם, וכששב אחד מהם „משם" מקיפים אותו לשמוע שיחותיו ודבריו של הצדיק.

מדי ערב בערב מתאספים בבית הכנסת שלהם הנקרא על שם הצדיק: „בית הכנסת של חסידי טשרנוביל", „בית הכנסת של חסידי טריסק" וכדומה, החסידים המתפללים, בין מנחה למעריב, בין השמשות, בקרן זוית ומספרים „ספורים קדושים". כלם עומדים צפופים זה על יד זה: גם הזקנים גם הצעירים, גם הגדולים גם הקטנים. כל גופם, כל נשמתם מסורים לספורים הקדושים האלה. שוכחים אותה שעה את העולם, שוכחים את המציאות הנוראה שהם שקועים בה ומתמסרים לאותו העולם הרוחני, לעולם הפנטסטי שבספורים הקדושים ובאים לידי המדרגה החשובה שבחסידות: „ביטול היש".

החסידים מעריצים את הצדיק אחרי מותו כמו בחייו. כמו בחייו כן לאחר מותו הוא הוא המתווך בין ישראל ואלהיו ומתפלל במרום לבטל את הצרות המתעתדות לבוא על ישראל. הצדיק אינו מת. האיש היודע את הנעשה בשמים ובארץ, האיש שהכח בידו להפוך עליונים למטה ותחתונים למעלה — איש כזה אי אפשר לו למות. „מה חילוק אצלו בין חיים למיתה — אומר ר' נחמן מברצלב על הצדיק — רק מקודם היה דר בכאן ועכשיו קבע דירתו שם בקבר והוא דר שם" ודומה „כמו שיוצא מחדר לחדר אחר ובודאי ישמע אם יקראהו". הצדיקים היו מדקדקים שיבקרו אותם לאחר מותם כמו בחייהם. „אני רוצה להשאר ביניכם — אמר ר' נחמן לחסידיו — ואתם תבואו על קברי" [8].

קברו של הצדיק הוא במקום מיוחד בבית הקברות. מסביב לקברו בנוי „אוהל" גדול שהרבה אנשים יכולים להכנס בו. בתוך האוהל „הקבר הקדוש" ועליו „ארון" עץ שחור. לראש הקבר דולקים תמיד מנורות מלאות שמן ונרות חלב. טרם שבאים החסידים לבקר את „הקבר הקדוש" טובלים את עצמם במקוה, מתפללים בכוונה רצויה, לובשים את „המלבוש של שבת", חוגרים אבנט, זה האבנט שחוגרים החסידים בעת

8) חיי מוהר"ן, ח"א שיחות י"ב. שם, נסיעתו לאומן י"ב. שיחות הר"ן, סימן קכ"ו.

ואינו מרגיש מחמת גודל כח המחשבה שמתגברה אז׳ כן בראש השנה מתאספים כל כחות של הנפש׳ האדם והעולם והשנה לשרשם׳ ומצטמצמים בראש כמו בשעת הבריאה כשעלה ברצון הפשוט לברוא עולמו ית״ש״. ויום הכפורים „הוא הלב ובו החתימה והגמר כמו בלב האדם שנגמר כל הדברים על גמרם אחר המחשבה׳ לכן קוראים ליוה״כ הארת הבינה ר״ל: הבנת והכרת והתעוררות הש״ית מתעוררת בלב האדם אז יותר״ [6]. בימים הקדושים האלה אי אפשר היה לחסיד להשאר בביתו; עפ״י רוב היה לוקח גם את בני ביתו אתו לנסוע לצדיק׳ והצדיקים עצמם דקדקו שהחסידים יתכנסו אליהם ביחוד לימים האלה׳ ״כל מה שהצדיק מצווה לעשות – אומר ר׳ נחמן מברצלב – צריך לקיים׳ רק כשמצוה שלא ליסע על ר״ה אצלו זה אינו צריך לקיים״. ״יהי רצון מלפניך ד׳ אלהינו ואלהי אבותינו – מתפלל החסיד הברצלבי – שתזכני ברחמיך הרבים לילך ולנסוע לצדיקים אמתים על ראש השנה... ואזכה לקבל קדושת ר״ה ע״י הצדיקים האמיתיים״ [7]. בימים האלה היו מתקבצים החסידים בהמון גדול לצדיק; אותה שעה הגיע ה״דבוק חברים״ וההתקשרות לצדיק למדרגה גבוהה מאד׳ כאיש אחד מדובקים הם בו; כלם מתעוררים לתשובה׳ כלם מתחרטים על העבר׳ שעבר בלי מעשים טובים׳ וכלם מביטים על אותו ״איש האלהים״ המתווך ביניהם ובין אלהים׳ יודעים הם׳ כמה קשה היא העבודה למורם ומנהלם עתה׳ ב״ימים הנוראים״ להיות מליץ וסניגור במרום בשבילם; יודעים הם׳ כמה הוא משתדל שם בשבילם ש״יכתבו בספר החיים״ ושימחלו להם עונותיהם׳ הצדיק נמצא אותם הימים במדרגת ה״יראה ופחד״. הם מרגישים שהוא כלו בוער באש שלהבת יה׳ אבל גם בשעת דין וחרדה זו׳ אין הם שרויים בדאגה ועצבות׳ החסידות אוסרת את הדאגה ומצוה על השמחה. ״אפילו כשעוברים עבירה – אומר הבעש״ט – לא יהיה בעצבות׳ כי זו מעשה היצה״ר״׳ רק „ע״י שמחה מתדבקים באלהים״. וגם ב״ימים הנוראים״ הם יוצאים פעם בפעם במחול ומרקדים בעיגול כלם יחד ומנגנים ניגונים מיוחדים; גם ה״צדיק״ לוקח חלק ב״רקוד״ – ״השכינה רוקדת״. אותה שעה הם נעקרים מן המציאות׳ שוכחים בכל: מפזזים ומרקדים שעות רצופות ואינם מרגישים ליאות ועיפות׳ בין הפסקה והפסקה שותים מעט יין ומספרים ״ספורים קדושים״ ועוד הפעם באים לרקוד.

ביתו של הצדיק הוא מרכז לחסידים לא רק לענינים רוחניים׳ שם הם באים ג״כ בקישור מסחרים שונים׳ שואלים בתחלה׳ כמובן׳ בעצת הצדיק ובהסכמתו׳ עפ״י רוב הוא נעשה ״שותף״ במסחרם׳ הוא׳ מובן׳ אינו משתתף בכספו׳ כי אם בברכתו׳ אבל לוקח הוא חלק מסוים מן ״הריוח״ של העסק ואינו משתתף בהפסדו׳ בבית הצדיק באים לפעמים החסידים גם בקישור חיתון מבלי לשאול תחילה בדעת החתן או הכלה שנשארו בביתם׳ ויש שהחתן והכלה עדיין לא בגרו׳ ואם אך דעת הצדיק נוחה מן החיתון הזה ואמר לדבק טוב׳

6) דרך אמת ל״א, ל״ב.

7) שיחות הר״ן, סימן רי״ד; לקוטי תפלות, ח״א, ע״ו.

רק מאכל אחד: דגים. (לדג ערך גדול במסתורין העברי עוד מימי קדומים) יושבים בחשכה; דממת קודש שוררת בחדר. בעינים עצומות קורא הצדיק פסוק אחר פסוק מ„זמירות לשבת" בנעימה מיוחדת. החסידים קוראים כל אותם הפסוקים אחריו בהתלהבות עצומה. אחר הקריאה אומר הצדיק „תורה". לבסוף מזמר אחד מן החסידים נגון חסידי והכל עוזרים לו בקול [5].

ככה יושבים עד אשר חשכת הלילה תשלוט בחדר ואין איש רואה את אחיו. גומרים את הסעודה ומתפללים יחד „מעריב". אחר התפלה מבדיל הצדיק בפני כל הקהל את ה„הבדלה". קודם ההבדלה הוא מתפלל כהתלהבות גדולה את התפלה בזרגון, שנתפשטה ביחוד ע"י הצדיק ר' לוי יצחק מברדיטשוב הנקראה בשם: „גאטט פון אברהם". והיא: „אלוה אברהם יצחק ויעקב, הגן את עמך ישראל מכל רע. השבת קדש עבר והשבוע הבא יביא לנו חיים, אשר וברכה בתוך כלל ישראל אמן". והחסידים חוזרים מלה במלה על התפלה הזאת רק בתנועת שפתים מבלי נשמע קולם. אח"כ מתקבצים החסידים יחד ומשיחים על הצדיק רבם: שוקלים כל מלה, בוחנים כל רמז, כל נדנוד עפעפים שראו בצדיק ומוצאים בהם סודות ותכן רוחני חשוב. בעת „שיחה" זו יושבים כלם צפופים יחד. אחד מספר והכל שומעים; וכלם שוים בשיחה: בין עני ובין עשיר, בין רב ובין „עם הארץ". אף ה„חסידה" שבאה לפעמים לפני הצדיק, פעם עם בעלה יחד ופעם לבדה, גם היא רשות בידה לשבת בין החסידים ולשמוע את „השיחות הקדושות" ואת ה„ספורים הקדושים". את רוב זמן ביקורה בבית הצדיק, היא מבלה בחברת ה„רבנית" אשת הצדיק. אתה היא אוכלת את ה„לחם הקודש" ביום השבת ויום טוב וגם היא טועמת מן ה„שיריים" של הצדיק. גם החסידים מקבלים את פני „הרבנית" ואינם עוזבים את העיר עד שקבלו גם ממנה כמו מן הצדיק את ברכת הפרידה.

החיים היותר נהדרים בבית הצדיק, שטבוע עליהם חותם הקדושה ויראת הרוממות, הם ב„ראש השנה" ו„יום הכפורים" ב„ימים הנוראים" ב„ימי התשובה". „בימים האלה — אומר ר' פייביש מזבריז, תלמידו של ר' בֶר ממזריטש — העיקר הכל לבקש אומץ מהשי"ת כפי שנדבק בו בימים האלה באמת ובלב שלם, כן יורשם בנפשותינו ונקבל רושם האלהים בנפשותינו לעזר ולהועיל להדריכנו בכל השנה לבל נטה אשורנו מכל וכל ח"ו. כי יצרו של כל אדם מתגבר עליו תמיד ולולי שהשי"ת הפליא עצה והגדיל תושיה ימים וזמנים קדושים להתקרבות הנפשות אליו ע"י הארתו המאירה והמבהיקה בזמנים ההם, בפרט בימים האלה שהם ר"ה ויוה"כ שהם מוחא וליבא של כל השנה". כי „יש בזמן, כל האברים שבגוף כידוע מה שכתב בס' יצירה: עולם, שנה, נפש, כלם בסגנון אחד והוא (ר"ה) הראש. וכמו הראש בעת הדבק האדם מחשבתו בדבר אחד מתאספים כל הכחות האברים שם ואינו רואה ואינו שומע

5) החסידות, וביחוד האוקריינית יצרה נגונים מיוחדים עצובים ועליזים, והם שגורים בפי החסידים ומזמרים אותם בכל בית חסיד בשבת ובחג ובכל „קיבוץ חסידים". זה כארבעים שנה חי באוקרינא החסיד ר' יוסעלע טאלנער, זה שהיה חזן בבית הכנסת של הצדיק ר' דוד מטלנה, והוא חיבר הרבה ניגונים חסידים ועד היום הם שגורים בפי החסידים האוקרינים.

פעמים ח״י וכן הלאה· והיו צדיקים כאלה שדרשו בחזקה כסף רב מן החסידים· אבל גם בזה לא מצאו החסידים שום פגול· כי הצדיקים דורשים אחרי הכסף — אמרו הם — רק כדי להוציא משם את הנצוצות הקדושים שנבלעו בתוך הטומאה — הכסף· ביחוד השתדל להרבות בשררה ה״בית הסדיגורי״· הם בנו להם טירות נפלאות מוקפים גני קיץ וגני חורף נחמדים; הרבה כלי כסף וזהב ואף כסף רב במזומן קבצו על ידי· נגד עשירות נפרזה זו ונגד חיי מותרות אלה התמרמרו הרבה צדיקים· אבל היו ביניהם רבים וביחוד החסידים· שהיו מוצאים בכל אלה ״סודות נפלאים״·

ביתו של הצדיק בית ועד הוא לחסידיו· פעמים אחדות· ולכהפ״ח פעם אחת בשנה· ביחוד ב״ימים הנוראים״ חיב החסיד לראות את פני הצדיק· לשמוע את שיחתו· תורתו וספוריו; לראות את מנהגיו ודרכיו ולשמוע דבר עצתו בחומריות וברוחניות· כי לא רק ברוחניות שואל החסיד או החסידה בעצת הצדיק· כי אם גם בחומריות: בעניני עסק ומסחר· ובעניני רפואה· ״ספר הרפואות״ נמצא אצל כל צדיק ובו רשומות ״סגולות״ שונות לכל מיני מחלות· ״סגולות״ אלה הן עפ״י הרוב מיני מרפא של עשבים וירקות· (בדבר זה הם מזכירים לנו את דרכי האיסיים)· היו צדיקים שהקפידו לבלי להתרפאות אצל רופאים· ״קשה על המלאך המות להמית בעצמו — אומר ר׳ נחמן מברצלב בהלצה — העמידו לו רופאים לעזור לו״· ואם אין לחסיד העני מעות להוצאות דרכו לנסוע לצדיק ולקבל את פניו· תומכים בו יתר החסידים· ויש שהיה החסיד הולך לצדיק רגלי דווקא· כי מחשבים למעלה כל פסיעה שפוסע החסיד בדרכו לצדיק· ״מכל פסיעה ופסיעה שלהם — אומר ר׳ נחמן מברצלב על דבר חסידיו — שנסעו אליו נברא מלאך״·

לכל צדיק בית כנסת מיוחד· ושם מתקבצים חסידיו והקרובים אליו להתפלל ביום שבת וביום חול· את הצדיק אינם רואים בעת התפלה: על יד בית הכנסת חדר מיוחד — ״קדש הקדשים״· ושם הוא נסתר מעין הכל ומתפלל ביחידות באותה שעה שהצבור מתפלל בבית הכנסת· רק אחרי התפלה פותח הוא את דלת החדר והחסידים עוברים על ידו ומברכים אותו בברכת השבת או החג והוא מנענע להם בראשו·

בימי שבת ויום טוב מסובים החסידים על יד שלחנו של הצדיק· וסועדים אתו את ה״סעודה הקדושה״· שקט ודומיה בעת הסעודה· פני כלם ורגשותיהם מופנים כלפי הצדיק· לפעמים הצדיק ״אומר תורה״ מעניני דיומא· כלם· בין אלה שמבינים את דבריו· ובין אלה שאינם מבינים· שומעים ביראת הרוממות והתלהבות· הצדיק טועם רק מעט מכל מאכל ומאכל· ואת ה״שיריים״ (שְׁיָרִים) מחלקים לכל חסיד וחסיד· שלחנו של הצדיק נקרא בפי החסידים: ״מזבח ד׳״, סעודת הצדיק — ״קרבן ד׳״· והצדיק שטעם מן הסעודה· הוא הכהן הגדול· המקריב את קָרבנו לפני ד׳· כל זה מזכיר ב״סעודה המשותפת״ של האסיים·

בסעודה השלישית (״שלש סעודות״) בשבת מתגברת ביחוד התלהבות החסידים· אחרי תפלת המנחה נאספים כלם על יד שלחנו של הצדיק· מגישים

הצדיקים הראשונים היו חיים חיי צמצום ויסתפקו במועט, אם כי גם הם קבצו כסף רב מן החסידים. הם הוציאו את כספם לעניני צדקה שונים. הבעש"ט לא הלך לישון טרם הוציא את כל כספו בשביל עניים. פעם — מספרת האגדה — נדדה שנתו מעיניו כל הלילה, קם ובדק ומצא בכיסו פרוטות אחדות. ר' נחום מטשרנוביל תלמידו הוציא כל כספו לפדיון שבויים — אלה המוכסנים העניים, שנכלאו במאסר על אשר לא יכלו לשלם בזמן המיועד את כסף החכירה. גם תמך הרבה ב"הכנסת כלה" והוא בעצמו חי בדחקות ובעניות. וכשנעשה חבר ל"חברת משניות", לא יכול לשלם דמי חבר שלשה רובלים, ומוכרח היה לתת את ה"ספר חסידים" למשכון [4]. וכן חיו כל הצדיקים. אחרי מות "הזקנים" החלו שררה ועשירות לשלוט בבית הצדיקים החדשים. בית הצדיק נקרא מעתה בפי החסידים בשם ה"חצר". כי באמת היא חצר נפלאה עם כל חמדת החיים. הצדיק ר' מרדכי מטשרנוביל, שמלא את מקום אביו ר' נחום הנ"ל, כבר החל להתנהג בשררה, והיה נוסע במרכבה גדולה מקושטה בטסי כסף וסוסים יפים, שנים שנים לארך, כדרך שנהגו אצילי פולין בימים ההם. החסידים לא רק שלא התנגדו לזה, אלא להפך ראו בזה „גדלות המוחין" והאמינו, שמלאכי מעלה מלוים את המרכבה. עם התפתחותו של ה"בית" הטשרנובילי התפתחה ג"כ אצל צדיקים אחדים של ה"בית" הזה עשירות גדולה בכלי כסף וזהב. ידועה היא ה"מנורת חנוכה" מכסף טהור עם זהב טהור של הצדיק ר' מנחם נחום מטריסק, שצורף מומחה עבד בה שנים אחדות. גדולה היתה המנורה כקומת איש והרבה צעצועים, אילנות ופרחים, היו בה. בתוך המנורה כעין בית יפה ומהודר עשוי ביד אומן נפלא. מספרים: פעם הראה אותו צדיק את המנורה הזאת לאחד ממכיריו הצדיקים שבא לבקרהו. הצדיק האורח לא נחה דעתו ממותרות כאלו ויפן לר' נחום ויאמר: "משתומם אני על היופי שבמנורה זו, הכל נמצא בה, גם בית יפה, אבל דבר אחד חסר בה: מקום לצרכים הכרחיים". ור' ד ו ד הצדיק מטאלנע, בנו של הצדיק ר' מרדכי הנ"ל, עשה לו כסא מצופה כסף טהור. בגלל כסא זה נשקפה לו סכנה מטעם הממשלה הרוסית, כי הלשינו עליו שעל הכסא חקוקות המלים האלה: "דוד מלך ישראל". יש אומרים, שאמנם חרותים היו הדברים האלה על הכסא. מטעם זה עזב את רוסיה לזמן וישב בברודי. גם יתר בני ה"בית" הנ"ל בנו להם בנינים נפלאים בערים שונות שבחרו למושב להם עם כל כלי חמדה וחיו חיי עשירים. כדי למצוא מקור כסף לכל זה יסדו את ה"מעמדות" והיא כעין ה"פֶּטרספֶּניג": כל חסיד נותן סך ידוע לפי ראות עיני הצדיק לשנה, ו"משולחים" מיוחדים נוסעים וגובים את ה"מעמדות". מלבד זה היה כל חסיד מוסר לו בעת בקורו את הצדיק, סכום מסוים יחד עם ה"פתקא" שהיה מושיט לו, כל חסיד לפי כחו ולפעמים עוד יותר מכחו, הכל לפי ראות עיני הצדיק. כי גם העני שבעניים היה משתדל לתמוך בצדיק. הסכום שהחסיד האמיד היה מוסר לצדיק היה ע"פי רוב מספר סמבולי: ח"י רובלים לפעם: פעם ח"י ופעם

4) פנקס של החברה קדישא בטשרנוביל, כתב יד.

„בית" זה האחרון הוא בית הצדיקים היותר עתיק בעולם החסידים. הצדיק ר' ישראל מריזין היה בן בנו של הצדיק ר' אברהם „המלאך", בנו יחידו של ר' בר ממזריטש. בני „הבית" הזה היו אומרים, כי המשיח המקווה יהיה מיוצאי חלציו. מלבד זה קים „בית ליאדי" על שם ראשו ר' שניאור זלמן מלאדי, תלמיד ר' בר, מיסד החסידות החב"דית. ועוד „בתים" שונים בגליציה ובפולין ומהם: „הבית הבלזי" על שם אביו ר' שלום מבלז, „הבית הסנצי" על שם אביו ר' חיים מסנץ „הבית הגורי" ועוד. מהם נפרדו עוד סעיפים שונים שנעשו במשך הזמן ל„בתים" מיוחדים.

הצדיק הוא הנקודה המרכזית בקרב החסידים. החסידות ידעה להעריצו ולהקדישו בתור „יסוד העולם", „הפנימי של העולם", „הנשמה וחיות העולם", ושאר בני העולם הוא הגוף המלבש את הנשמה". הוא ה„ממוצע בין העם ואלהים". הוא „הצנור להמשיך שפע החיים מן חיי החיים אל שאר אבריהם שהם בני דורו" [2].

צדיק זה עומד בראש חסידיו והם קשורים ומחוברים בו בקשר חזק ואמיץ ע"י האמונה התמימה בו. כי החסידות מזהירה וחוזרת ומזהירה על אמונה פשוטה ותמימה בצדיק „לבלי לנטות מדבריו ימין ושמאל ולהשליך מאתו (מאת החסיד) כל החכמות ולסלק דעתו כאלו אין לו שום שכל בלעדי אשר יקבל מן הצדיק". אין החסיד רשאי לפקפק בצדיק אף פקפוק כל שהוא. „ואל יבהלוך רעיוניך — מזהיר ר' נחמן מברצלב — כשקשה לך איזו קושיות על הצדיקים האמיתיים. כי הצדיקים מתדמים ליוצרם, וכמו שקשה קושיות על השי"ת כמו כן בהכרח שיהיה קשה קשיות על הצדיק". החסיד צריך להאמין בקדושתו ובשלמותו המוחלטת של הצדיק גם בשעה „שנדמה לו שהוא, הצדיק, עושה ח"ו נגד התורה", כי הוא, הצדיק, עומד למעלה מן התורה כפי שמבין אותה העם. „התורה נמסרה בידו והוא דורשה כפי מה שהוא יודע". הוא עומד למעלה מכל החוקים והמצוות. „הוא בעצמו החוקים והמשפטים" [3].

הצדיק חי ברוחה בלי דאגות וטרדת הפרנסה, החסידים תומכים במנהיג — רוחם בכל חפץ לבם, כדי שיהיה חפשי מדאגות חומריות ויוכל להיות מסור רק ל„עניני שמים". „חצרו" של הצדיק מתנהג ע"י תמיכת החסידים בשררה. ה„חצר" מכילה: בנינים יפים, ויש ביניהם מצוינים ביפים; גנות ופרדסים, מרכבות וסוסים, כלי כסף וכלי זהב, משרתים ומשרתות הרבה. ולצדיק שמשים מיוחדים הנקראים בשם: „גבאים". תפקידם לא תפקיד של משרתים פשוטים עושים עבודה פשוטה וקשה. להם תפקיד מיוחד במינו: הם עוזרים לצדיק בעניניו החומרים, כמו גביית הכסף המובטח ע"י החסידים בשביל הצדיק הנקרא „מעמדות"; הם מלוים אותו בטיוליו ובנסיעותיו, תמיד קרובים הם אליו, והם המשגיחים גם על החסידים, ומתוכים בינם ובין הצדיק. והם גם ה„כותבים" את ה„פתקאות" (קויטליך) בשביל החסידים, אותן הפתקאות שמגישים החסידים אותם לצדיק, בכל פעם שהם באים אליו, ושבהם הם מבקשים מן הצדיק כל מיני בקשות על חומריות ועל רוחניות.

2) תולדות יעקב יוסף, בהקדמה, אמר, שמיני; פורת יוסף בהקדמה, תולדות, קדושים.

3) שיחות הר"ן; לקוטי מהר"ן.

הלבבות על ידה; ויהודי ספרד שמצאו בחסידות הד קול המסתורין העברי, פרי רוחם, שהתגעגעו לו כל כך, התחילו להתקרב ליתר היהודים בא״י.

כה אנו רואים את החסידות הבעש״טנית כמאגדת ומחברת יהודים שונים ברוחם לכתה מסתורית אחת גדולה וחזקה תחת השם: חסידות.

ב.

החסידים הם הראשונים אחרי האסיים — שבהרבה דומים הראשונים לאחרונים, ורוח נשמת האסיים נתגלגל דרך בעלי האגדה ובעלי הקבלה ובא בקרבם — שנתאגדו ונתאחדו לכתה דתית גדולה עם חיים רוחניים וסוציליים מיוחדים, שנבדלו מקרב הקהל הגדול של עם ישראל. אין אנו מוצאים בקרב ישראל בכל ימי גלותו (הקראים — הם כתה דתית מחוץ לישראל), כתה דתית מאורגנה, כזו של החסידים הבעש״טנים. אמנם גם אלה, החסידים נחלקו מפלגות מפלגות מיוחדות, ולכל אחת ״צדיק״ מיוחד, העומד בראשה ומנהל אותה עפ״י רוחו הוא, אבל כל המפלגות הנפרדות האלה הן רק חוליות בתוך השלשלת הגדולה של החסידות, כי רוח אחד ונשמה אחת לכל המפלגות האלה ובעיקרן אינן נבדלות זו מזו. בראשונה, בעת שהחסידים לא היו מרובים במספרם עמד מנהל אחד בראש כלם: הבעש״ט ואח״כ ר׳ בֶר ממזיריטש. עדיין יכולים היו כלם להיות בני כתה אחת כמו האסיים לפנים. אבל משנתרבו החסידים לרבא רבבות בארצות ובמקומות שונים נתרבו אלה העומדים בראשם, הצדיקים, ונתרבו גם ״בתי הצדיקים״ עם חסידים מקושרים רק ״לבית״ זה ולא לאחר. ע״י כך נתפרצו גם סכסוכים שונים לפעמים בין חסידי צדיק זה ובין חסידי צדיק אחר. אבל טעות היא לחשוב את כל אלה המפלגות לכתות מיוחדות נפדות לגמרי זו מזו. בעיקרן ושרשן כלן בנות כתה אחת גדולה הן: כת החסידים.

בראש הכתה הגדולה הזאת עומד הצדיק, הוא ״האדם העליון״ של החסידות. הצדיק איננו נבחר, ולא כאסיים שהיו בוחרים בעומדים בראש. הבעש״ט בחר בעצמו ״ממלא מקומו״ אחרי מותו, את ר׳ בר ממזריטש, והוא עצמו חינך אותו בשביל עתידו. אחרי מות האחרון נהיו תלמידיו למנהלי החסידים במקומות שונים; מאז לא נבחר איש ל״צדיק״ אלא לפעמים רחוקות מאד: בנו של הצדיק ממלא אחרי מות אביו את מקום המת. כי בנו של הצדיק קדוש הוא כמוהו עוד מרחם אמו, ״שנתקדש ע״י אביו במחשבות קדושות בשעת תשמיש, והוא נקרא בן למקום ברוך הוא״[1], וכה נוסדו ״בתי הצדיקים״ השונים. מפורסמים: ה״בית הטשרנובילי״ על שם אבי הבית הזה; ר׳ נחום ה״גדול״ מטשרנוביל, תלמיד הבעש״ט ור׳ בר ממזריטש; ״הבית הקרליני״ על שם אבי הבית ר׳ אהרן ״הגדול״ מקרלין תלמידו של ר׳ בר; ה״בית הסדגורי״ על שם אביו ר׳ ישראל מריזין שהתישב אח״כ בסדגוריה.

1) נועם אלימלך, פרשה משפטים.

הגעגועים הגדולים והחזקים לרוחניות, לאין סוף — כל אלה היסודות שבחסידות השפיעו על הרבה מן היהודים השונים לעשותם לטפוס יהודי מיוחד: ח ס י ד.

על יסודות אלה, יסוד המוסר ויסוד המסתורין, נתפתחה החסידות אח"כ על ידי תלמידי הבעש"ט ותלמידי תלמידיו; על פי יסודות אלה באה לקשר ולחבר, לבנות ולנטוע. החסידות לא באה לעקר, כי אם לנטוע, לא באה לרחק כי אם לקרב. ואם פה ושם היא הורסת ועוקרת, אין היא הורסת אלא על מנת לבנות; או בסגנון ר' יעקב יוסף מפולנאה: "רופא נאמן האוהב לאדם שיתן לו רפואה שלמה, צריך לגלות הפצעים והחבורות תחלה, ואז יכול לעשות לו רפואה. וכן הענין תוכחת מוסר: מי שרוצה לקיים ואהבת לרעך כמוך, צריך לגלות הפצעים של העוונות ויקבל רפואה"[2].

ואמנם הכח ה ח י ו ב י ה ח י ו נ י של החסידות הראה תיכף את פעולתו ובזה גדל כחה מכח אֵמה, ה ק ב ל ה, שגם היא סיעה בשעתה, במדה ידועה, לקרב את הלבבות בין יהודי ספרד ויהודי אשכנז בא"י. מיד אחרי צמיחת החסידות התכנסו תחת דגלה יהודים שונים בחנוכם ובמזגם: יהודי פולין, ליטא ווהלין. חוטים דקים חזקים רקמה החסידות בסתר וקשרה בקשר חזק ואמיץ את כתות החסידים שנתקימו בחשאי בקרלין, מינסק וגם ב ו ו י ל נ א, בירת המתנגדים, מקום מושבו של הגר"א. לימים, כשרכשה לה כחות חזקים ויכלה לגלות את פניה המכוסים, אנו מוצאים בה כח רוחני חזק שהיה בידו לאגד ולאחד יהודים שונים, אחדות של חיים רוחניים מיוחדים ע"י סדור תפלה מיוחד, בתי כנסיות מיוחדים וע"י רבנים, שוחטים וחזנים מיוחדים עם בתי דפוס מיוחדים[3]. כך הלכו ונבדלו יהודים אלה מתוך העדה הגדולה של יהודים, שעמדה והתנגדה לחדשים ע"י התנגדות פנים: ח ר ם, וע"י התנגדות חוץ: מ ל ש י נ ו ת. עבודת אחוד זה, שתחלתה בימי ר' בער ה"מגיד", נמשכה בהצלחה ע"י תלמידיו הרבים מכל הארצות: אחרי מותו שב כל אחד למקומו והטיף שם את תורת רבו השוה לכל יהודי: כפולני, כליטאי, או כווהליני. גם יהודי ספרד ויהודי אשכנז בא"י, שסכסוכים שונים ובלתי יפים ביותר התפרצו כפעם בפעם ביניהם, וגדולי האחרונים מתאוננים בשנת תקכ"ג על היחס הרע אליהם מצד יהודי ספרד[4], הנה אחרי שבאו לשם בשנת תקל"ז הצדיקים ר' מנדל מוויטיבסקי, ר' אברהם קאליסקר ועוד והטיפו את תורת החסידות, נתקרבו

---

2) צפנת פענח, פרשה וארא.

3) הצדיק ר' משה שפירא מסלויטא, בנו של הצדיק ר' פנחס ה„גדול" מקוריץ, היה הראשון שיסד בית דפוס על „טהרת הקודש" שבו לא היו מדפיסים לא ספרי השכלה אף לא ספרי המתנגדים. וכשהוציא את הש"ס מחדש לא חפץ להדפיס בו את הגהות הגר"א ועי"ז הסב מחלוקת גדולה נגדו מצד הרבנים ר' עקיבא איגר וחתנו ר' משה סופר ועוד הרבה. בניו, „האחים הקדושים", המשיכו את עבודת אביהם הלאה, ורק ע"י מלשינות ה„משכילים" נסגר בית הדפוס הזה. ועד היום מדקדקים האוקרינים ללמוד בספר „הזהר" שנדפס בסלויטא דווקא. גם ר' נתן תלמידו של ר' נחמן מברצלב, יסד בנמרוב דפוס מיוחד לספרי חסידים. גם במדזיבוז, יסדו החסידים דפוס מיוחד. המדפיסים החסידים חדלו אז לקבל הסכמות לספרים שהוציאו לאור, מרבנים גאונים כנהוג, כי אם הסכמות מצדיקים.

4) עיין לונץ, ירושלים, חוברת ב'.

הפלפול „והחילוקים" הלך וכבש את רוח יהודי ליטא. לעומת זה נשארה פולין מרכז למסתורין העברי. אם כי גם תורת הרבנות לא נדחתה ממנה כלה. מפולין נמשכה השפעתה על יהודי ווהלין, פודוליה ויתר גלילות אוקריינה, על מקומות אלה, שתורת הרבנות היתה שם דלה וקלושה והשפעתה לא היתה חזקה ביותר.

לפנינו איפוא שלשה מיני יהודים זה מזה, שאעפ"י שהיו קרובים זה לזה במצבם הגיאוגרפי והמדיני, הנה שונים הם ברוחם ובמהלך השקפותיהם, שינוי שהלך וגדל ע"י השפעת החנוך השונה: חנוך רציונלי תלמודי אצל יהודי ליטא, ורוח מסתורי מעורב ברוח רציונלי תלמודי אצל יהודי פולין וחנוך מסתורי ביחוד, אצל יהודי אוקריינא; באופן שכל שלשת מיני יהודים אלה נתרחקו ונתבדלו זה מזה במשך הזמן. ואם יהודי ליטא, בעלי „המוח החריף" מצאו עוד קרבת נפש במקצת אצל יהודי פולין, שע"י מסורת הרבנות שם במשך מאות בשנים הרי נשאר שם לכהפ"ח „ריח תורה" — הנה התרחקו לגמרי מן היהודי האוקרייני. היהודי הליטאי הרציונלי, שעשה גדולות בתורת הרבנות, הביט מגבוה על היהודי האוקרייני הרומנתי, וקרא אחריו „עם-הארץ". היהודי האוקרייני, שהקבלה פתחה בו רגש לבו לאמונה חזקה ותמימה באלהים ואת כח הדמיון שלו, — מצא לו אחים ברוח בין יהודי פולין הקרובים אליו ברוחו המסתורי. האחרונים, יהודי פולין, שמשו מעין סנתיזה של שני אלה — יהודי ליטא ויהודי אוקריינא.

לפנינו שלשה טפוסים של יהודים שונים ומשונים גרים זה על יד זה, שבמשך הזמן נתבדלו ונתרחקו זה מזה על ידי נטיות רוחניות שונות ומובדלות זו מזו, כל אחד חי לפי רוחו וטבעו המיוחד, עד שבאה החסידות הבעש"טנית והשתדלה לאחד את הקרעים האלה ולקשרם. ואף שלא עלה בידה לחבר את כלם יחד, הנה השפיעה על חלק גדול מהם להתכנס יחד תחת דגל אחד, דגל החסידות.

ואמנם, כחו של מי יפה להשפיע על ההתאגדות וההתחברות בין הקצוות ככח החסידות? — הלא צוה הבעש"ט, מיסד החסידות, השכם וצוה על „דבוק חברים"; הלא אחד מיסודי החסידות הוא: אהבה: „שיראה האדם להמשיך על עצמו שלשה דברים אלה: היינו, אהבת ד', אהבת ישראל ואהבת התורה". באהבה ובחמלה פנתה החסידות לכל איש וקבלה אותו בזרועות פתוחות, ואף את אלה שנדחו ממחיצת הרבנות. „לא לחרף לנבל — הורה הבעש"ט — רק לדון אותו לכף זכות". גם „אם רואה באיזה אדם שום דבר מכוער, יתן לב שגם שם שורה שמו יתברך, דלית אתר פנוי מניה". לכן לא „יגנה לשום אדם, ואפילו רשע" כי גם „ברע יש טוב, בתוך שקר יש אמת". וכשמוכיח אדם את חברו על מעשיו הרעים „יוכיח רק מצד אהבה"; ובתפלתו לאלהים יתפלל „גם על שונאיו" [1].

מלבד היסוד המוסרי הגדול שבחסידות, הרי הרוח המסתורין שבה הביא לידי קירוב הלבבות שנתרחקו. רוח המסתורין, השתפכות הנפש,

---

1) בוצינא דנהורא; כתר שם טוב, ח"א וח"ב; תולדות יעקב יוסף, חיי שרה.

מחיי החסידים

א.

תורת הרבנות נתגלגלה ובאה בימי הבינים מסורא ופומבדיתא לאשכנז וצרפת, והשפיעה על רוח בני ישראל בארצות האלה השפעה גדולה וחזקה. בני ישראל אלה נהיו במשך הזמן תחת השפעת תורה זו לאחרים ושונים ברוחם לגמרי, מאותם היהודים שהתגוררו בימים אלה בספרד: הללו עמדו תחת השפעת הפילוסופיה. ההבדל הרוחני הזה הביא לידי קרע עמוק בין שני מיני יהודים האלה. אח"כ עמדו יהודי ספרד תחת השפעת המסתורין העברי, הקבלה, ששם בספרד נתפתחה ונתגדלה תורה זו בכל רום רוחה ועמקותה. השפעת הקבלה החלישה אמנם מעט את הניגוד שבין יהודי ספרד ואשכנז. רק אחרי גירוש היהודים מספרד, כשהמסתורין העברי יצא מתוך חוגו הצר, ספרד, והלך בגולה יחד עם הגולים ונפזר לארצות שונות והיה איפוא בידו ע"ז להשפיע באופן ישר גם על יתר היהודים — רק אז בא קירוב ידוע בין שני מיני היהודים השונים האלה: בין יהודי אשכנז וספרד, אף על פי שהניגוד הפנימי שתפס לו מקום ביניהם במשך מאות בשנים לא נמחק כלו.

גירוש ספרד הביא את המסתורין העברי לארצות המזרח, כי שם מצאו רוב היהודים הספרדים הגולים מקלט בטוח ביותר. ולמרכז הקבלה נהיתה העיר צפת. תורת הרבנות נתגלגלה מאשכנז ובאה לפולין הגדולה עם מרכזיה לובלין, קראקוי, ולבוב. אותה שעה מצאו היהודים הנרדפים באשכנז וביהם מקום בטוח לחייהם החומריים והרוחניים בפולין. אולם גם הקבלה הספרדית ואחריה גם הקבלה האשכנזית הלורינית באו מארצות המזרח דרך איטליה שעמדה אז בקשר מסחרי עם הראשונות, לפולין, באופן שיהודי פולין עמדו במשך מאות השנים י"ז וי"ח תחת השפעת שתיהן: הרבנות והקבלה. אבל ברבות הימים כשגברו הרדיפות והגזירות על ישראל בפולין, נתחזקה ונתגברה ביותר השפעת המסתורין העברי, ותנועת שבתי צבי ופרנק מצאו בה אזנים קשובות.

כאמור, התגברה ע"י הצרות הגדולות שסבלו היהודים בפולין השפעת הקבלה ביחוד; ותורת הרבנות החלה לאט לאט לסוג אחור, כי אי אפשר היו לשתיהן, שניגוד פנימי עמוק ויסודי קיים ביניהן, לדור בכפיפה אחת. תורת הרבנות היתה אנוסה משום כך לנוע משם ולעבור לליטא, שהיתה מאוחדת אז אחדות מדינית עם פולין; ישיבות גדולות נוסדו שם, והלמוד הרבני בדרך

מחיי החסידים

נקראים על שמה: „חסידי הבתולה מלודמיר". הם התפללו בבית הכנסת שלה. ובשבת אחרי ה„סעודה השלישית" היו מתקבצים לשמוע את „תורתה".

הצדיקים המפורסמים אז השתוממו על ה„צדיק" החדש במלבושי אשה. ומהם שנסעו אליה לראות בעיניהם את ה„פלא" הגדול הזה, ומהם שהיו מסופקים בקדושתה ואמרו ש„רוח רע" מדבר מתוך גרונה. צדיקים אחדים החלו לדבר על לבה שתשנה את דרכה ותחיה מעתה כיתר הנשים. ביהוד חפצו שתנשא לאיש. אבל היא לא שמה לב מתחלה לזה ורק ע"י השפעת הצדיק ר' מרדכי מטשרנוביל התרצה להנשא לאיש.

אחרי נשואיה החלה השפעתה להחלש. אמנם הביטו גם אח"כ עליה כעל „בעלת רוח הקודש", אבל לא באותה המדה שקודם נשואיה.

לבסוף ימיה נסעה לא"י ושם מתה.

היא נולדה בעירה לודמיר. בת יחידה היתה, ובעודנה ילדה הצטיינה בכשרונותיה ובמשך הזמן רכשה לה ידיעות לא מעטות באגדות, במדרשים ובספרי מוסר שונים. היא היתה מתפללת ברוב התפעלות והתרוממות הרוח ועוררה עי"ז השתוממות עצומה בכל העיר. וקול יצא שבתו של ר' מאניש, חנה רחל, ראויה היא להיות "צדיקת" בישראל.

ושדכנים שונים החלו לדפוק על דלתי אביה. כל אחד בא והציע שידוך "טוב" בשביל בתו ה"צדיקת". לבסוף נתארסה לצעיר מעירה זו. העלמה ידעה את הצעיר הזה עוד מימי ילדותה ומני אז אהבה אותו אהבה חזקה וגעגועים חזקים היו לה אליו 'בל רק בחשאי, בעומק לבה ואיש לא ידע מזה. אחרי שבאה באופן רשמי אתו בקשר התחתנות חפצה לבוא אתו בדברים ולהביע לפניו את רגשותיה אבל לפי המנהג בימים ההם אסור היה לה לעשות כדבר הזה טרם הנשואין. הדבר הזה השפיע על מצב נפשה לרעה. ואיש בסביבתה לא ידע עד כמה היא סובלת; עד כמה היא בוכה במסתרים יום יום. והנה הנערה החלה לאט לאט להתרחק מן האנשים, מן הסביבה שלה והתבודדה בחדרה, רק לעתים עזבה את החדר כדי לבקר את קבר אמה. והנה פעם — מספרת האגדה — אחרי שישבה חנה רחל שעות אחדות על יד קבר אמה והורידה דמעות רבות, נפלה תרדמה עליה, וכאשר התעוררה הנה כבר החשך כסה ארץ ואין איש מסביב, ותתחלחל הנערה מאד והחלה לרוץ דרך בית הקברות לשוב הביתה אבל רגליה נכשלו בקבר אחד. מרוב חרדה צעקה צעקה גדולה ונפלה באין אונים ארצה. השומר של בית הקברות בא לקול הצעקה והביא את הנערה לבית אביה. אחרי המאורע הזה נחלתה הנערה מחלה מסוכנה, עיניה היו סגורות, הדבור חדל והרופאים כבר אמרו נואש לחייה. אבל פתאום, כמו ע"י נס מן השמים, פתחה את עיניה ותקרא לאביה ותאמר לו: "אבא, זה עתה הייתי בבית דין של מעלה ונתנו לי נשמה חדשה, נשמה גדולה ורוממה". ימים אחדים אח"כ שבה לבריאותה.

מני אז החלה להתנהג כגבר. היתה מניחה תפילין ומתעטפת בטלית וכל היום היתה שקועה בתורה ותפלה. את ה"תנאים" החזירה לחתן, היא החליטה לבלי להנשא לאיש לעולם.

בינתים מת עליה אביה והשאיר לה עזבון. היא בנתה בית כנסת מיוחד עם חדר מיוחד בשבילה. בחדר הזה היתה מבלה כל זמנה, שם למדה ושם התפללה.

ותיכף יצא שם ל"בתולה הקדושה מלודמיר", ומכל הערים והכפרים, הסמוכים והרחוקים, נהרו ובאו גברים ונשים לעירה זו, לודמיר, לקחת ברכה מפי ה"בתולה הקדושה". גם למדנים ורבנים בקרו אותה, אבל היא לא הרשתה לשום איש לבא אל חדרה. היא ישבה שם סגורה, ורק משם, דרך הדלת הסגורה השמיעה את דבריה, ברכה או "תורה" לקהל הגדול הנאסף בבית הכנסת הסמוך.

ולאט לאט נקבצה חבורה שלמה של חסידים מיוחדים סביבה שהיו

היתה מוצאה תמיד זמן פנוי להגות ולקרוא בדברי צדיקים ולה הספיק הזמן להרבות את ידיעותיה ולהשפיע עי״ז גם על בעלה.

החסידות הוסיפה יסוד חדש, חזק ואיתן בחיי המשפחה העברית. אשת הרבני, העריצה וכבדה אמנם גם היא את אישה הלמדן, אבל היא הביטה עליו ב״יראת הכבוד״ כאלו עמדה היא מן הצד, מן החוץ, ממרחק. לא כן החסידה: אמונה אחת, געגועים מאוחדים לצדיק, אגדו ואחדו את הבעל החסיד ואשתו החסידה. פה אין ״למדן״ ואין ״עם הארץ״, אין גבוה ואין שפל: שניהם מסורים לאחד, שניהם כאחד קשורים רק בו, בצדיק העומד למעלה מהם ומגין עליהם, ומתַוך ביניהם ובין אלהים. בו, באיש אלהים זה הם עולים, הם מתבטלים. ואם יקרה דבר מה ביניהם אז צריכים הם רק לנסוע אליו, הוא יודע כבר איך לפשר ביניהם. די לו רק במלה אחת, רק רמז אחד ושלום הבית ישוב תיכף על מקומו הראוי.

כה בצרה האשה את מקומה בחסידות. החסידות השפיעה עליה אבל היא השפיעה גם על החסידות. ע״י השתתפותה באופן ישר בחסידות הוסיפה היא לה חיל וכח ורכשה בשבילה כחות חדשים. היא, בכל חום ותום לבה, ידעה היטב להשפיע על בעלה ועל כל בני ביתה, בניה ולוקחי בנותיה, ללכת בדרך החסידות.

ב.

החסידות נתנה רשות לאשה היהודית לעלות גם למדרגת צדיק, אם ראויה היא לכך. אין מעצור על דרכה זו. ואמנם, היו נשים כאלו שעלו למדרגה רמה כזו שמעטים הם הגברים הזוכים לה. בתו של הבעש״ט אדל, היתה „צדיקת״. הבעש״ט אמר עליה שנשמתה נלקחה מאוצר הנשמות הכי טהור. הוא קרא את שמה אדל על שם ראשי תיבות של הכתוב: „אש דת למו״. גם בתה, אמו של ר׳ נחמן מברצלב, היתה ״צדיקת״ ועליה אמרו שהיא ״בעלת רוח הקודש״, והשפעתה על בנה היתה הרבה יותר גדולה מהשפעת אביו שהיה חסיד בינוני. גם בתו של הצדיק ר׳ יהושע העשיל, ה״סבא מאפטא״, רחל היתה מפורסמת בעולם החסידים בידיעותיה הרבות באגדות חז״ל ושיחות צדיקים ובספורי צדיקים והשפעתה על החסידים היתה גדולה. גם בתו של הצדיק ר׳ מרדכי ה״מגיד״ מטשרנובול, חנה חיה מפורסמת היתה ברוב צדקתה ובנדבת לבה. אחיה הצדיקים המפורסמים אמרו עליה שהיא צדיקת כמוהם ואין שום הבדל ביניהם. ואמנם הרבה מן החסידים חכו לשמוע ממנה ספורי צדיקים, ובקשו את ברכתה.

ואם כי כל הנשים ה״צדקניות״ האלו, זכות אבותיהן הצדיקים היו בעזרתן לעלות מעלה מעלה ולעשות להם שם ופרסום בקרב ההמון החסידי, הנה אנו פוגשים גם באשה אחת מקרב ההמון שזכתה לעלות למדרגת ״צדיקת״ מפורסמה, הלא היא ״הבתולה מלודמיר״ (״די לודמירער מויד״).

חומרית, כי אם גם מעבדות רוחנית, לגאול את האמונה הטהורה, את הרגש הדתי, מעול החוקים והגדרים הרבים שסבבו אותו מכל צד עד להחניק — בתנועה דתית זו, הנה אנו רואים את היהודיה משתתפת בכל חום ורגשות לבה. ביחוד לקחה חלק גדול בתנועה המשיחית השבתאי צביאית שבה היו נשים יהודיות כאלו שעמדו גם בראש התנועה הזאת והשפעתן היתה עצומה.

בהתגברות התנועה הקבלית, ובעת החלה לרדת לאט לאַט ממרום פסגת מסתריה כדי להשפיע באופן ישר על החיים הרוחניים של העם, הנה השפיעה היא גם על חיי האשה היהודית, וביחוד בהתגברות הקבלה הלוריאנית עם השפעתה הגדולה על היהודים בפולין במאה השש עשרה ושבע עשרה. היהודיה הפולנית עמדה תחת השפעת תנועה זו בכל רגשות לבה.

שויון גמור בחיים הדתיים, חיי דת רגשיים, מסתוריים, קבלה האשה היהודית בחסידות הבעש"טית.

האשה נקראת חסידה כמו האיש החסיד. היא נוסעת לצדיק גם לבדה, מושיטה לו "פתקא" מדברה אתו ומתיעצת אתו על אדות עניניה החומריים והרוחניים כמו האיש החסיד. החסידות העירה בלב האשה את האמונה החיה, את הרגש הדתי. היא שבה הביתה מן הצדיק מלאה אושר רוחני ואמונה חזקה, ובכח האמונה הזאת היא מנהלת את ביתה, מחנכת את בניה, משפעת גם על בעלה הטרוד במלחמת החיים, מנחמת ומחזקת את רוחו. לפעמים לוקחת היא, החסידה, את הבעל בחזקה מתוך החיים החלונים הקשים והמרים, והיא מובילה אותו לצדיק, היא מובילה אותו למקור שממנו ישאבו שניהם חזוק הרוח, בטחון ואמונה תמימה באלהים ובצדיק. ושם, אצל מקור החיים, הצדיק, מדברת היא, ויורדת דמעות על קשי יום, על דבר גידול בנים, על הזדונות ועל השגגות בעבודת אלהים, והוא, הבעל, עומד ושותק. לבו נתקשה, מוחו נתרוקן מגודל טרדות הפרנסה. היא יודעת יותר ממנו את הנעשה בבית ואת הנעשה בבנים.

החסידות לא סגרה את ספרותה בעד האשה. היא לא אסרה את למודיה, כהרבנות, עליה. ואם לא יכלה ללמדה ולהבינה בשפת החסידות הספרותית, הנה נתנה לה ספרות חסידית בשפתה היא, יהודית אשכנזית. החסידות בראה ספרות ספורית דתית בשביל האשה. כל אלה ספורי הצדיקים ושיחות צדיקים המחזיקים ומלהיבים את רוח האמונה, נכתבו גם בשפת יהודית אשכנזית כדי שתבין גם היא, החסידה.

החסידות בראה את הטפוס "ידענית" והרבה היו כאלו בזמן פריחתה, בשעה ש"למדנית" אצל הרבנות היתה יקרת המציאות מני אזי. לפעמים עלתה החסידה על בעלה החסיד שהיה טרוד כל השבוע בטרדת הפרנסה ורק ביום השבת, עיף ויגע משׁשת ימי המעשה היה לוקח ספר חסידי או ספורי צדיקים וקורא בהם ברפרוף בלי שימת לב כראוי. אבל אשתו החסידה, השומרת בית

האשה היהודית בחסידות·

א·

היהדות הרשמית, הרבנות, דחפה את האשה היהודית מלקחת חלק, באופן בלתי אמצעי, בדת· מצד אחד הנה הקילה לה הרבה מעול החוקים הרבים שהאיש היהודי מעומס בהם, כאלו חפצה הרבנות בזה להרחיקה מעניני היהדות בכלל, ומצד אחר הטילה היא עליה את עול המשמעת והכנעה לחוק הדתי הרבה יותר מלאיש היהודי; האיש היהודי, מקושר ומאוחד באופן בלתי אמצעי בדת, הוא המורה והמחוקק, הוא העומד מבפנים· האשה היהודית, להיפך, עומדת מבחוץ, היא באה ושואלת, והוא משיב בקצור: הן או לאו· היא אינה צריכה לשאול: מדוע ולמה? — עליה רק לשמוע· היא כפופה תחת עול המצוה·

אסרו עליה הלמודים הדתיים. "כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות" אמרו הזקנים· "אין חכמה לאשה אלא בפלך" הוסיפו הם· ואם רכשה לה, למרות זאת, את הידיעות ביהדות, ושאבה מאותם המקורות ששאב הוא, האיש היהודי, אסרה הרבנות לשים לב עליה, אין מאמינים בה ובידיעותיה· אשה היא ומחויבה היא רק למלאות מה שמצווים אבל לא לדעת ולהורות· גם מן התפלה, זו המאחדת את האדם עם אלהיו, חפצה הרבנות להרחיק את האשה היהודית, באמרה שהתפלה היא רק רשות לאשה, לא חובה·

היהדות סבלה הרבה מזה שנדחתה האשה היהודית מלהשתתף בה· נמחק ע"ז הרגש הדתי החי והחזק הקבוע בלב האשה היהודית· הדבר הזה השפיע לרעה על החנוך: האם היהודית לא יכלה, מחוסר ידיעה והמתת הרגש הדתי שבה, לפתח בלב הילדים את האמונה החיה, ורק כאוטומט היתה מחנכת אותם בחוקים חיצוניים אבל בלי לב, בלי נשמה, בלי רוח חיים·

תקופה אחרת הגיעה לאשה היהודית כשנתפרץ הרוח הדתי הרגשי, המסתורי, ובא לתוך היהדות הרשמית·

הדת הרגשית העומדת למעלה מכל הגדרים והחוקים, היהדות הרגשית שאינה יודעת גבול והבדל, קבלה גם את האשה היהודית ונתנה לה מקום גדול להשתתף בה באופן בלתי אמצעי·

המשיחיות, מיום שנתעוררה תנועה זו בגולה ממות סרנה עד שבתאי צבי, תנועה עממית זו שנתעוררה לא רק לפדות את העם מעבדות

האשה היהודית בחסידות

היה לשוב עוד הפעם לגולה· אבל הרושם הגדול שעשתה עליו א״י נשאר בו כל ימי חייו· „כל החיות שיש לי – אמר אח״כ בשובו מא״י – היא רק מישיבתי בא״י״· ומני אז הביט על אותם החיים שחי קודם היותו בא״י כעל חיים בטלים, וציוה לבלי לרשום את דבריו בתורת החסידות שהטיף קודם היותו בא״י, כי היו בעיניו כפרי בוסר.

הוא ציוה על חסידיו שכל אחד ישתדל לכהפ״ח פעם בחייו לראות את הארץ· [14]·

געגועי החסידים לא״י הם יותר חזקים ועמוקים מגעגועי יתר היהודים לא״י. ומן העולים לא״י במאה האחרונה היה הרוב מבין החסידים·

החסידים הבעש״טניים הניחו את היסוד ל„ישוב״ בא״י· ורוב היהודים בא״י עד היום הזה, שייך למפלגת החסידים הבעש״טניים·

---

14) עיין בספר ג׳, במאמר ר״נ מברצלב.

בארץ הקדושה, לגודל עוצם ריחוקי ממך ולעוצם עוביות גשמיותי ועקמומיות שבלבי ובלבול דעתי, אשר על כל זה אני צריך להיות בארץ ישראל אשר שם עיקר יסוד מקור האמונה הקדושה, שם שורש כלליות קדושת ישראל; היא הארץ אשר ד׳ בחר בה בשביל עמו ישראל הנבחר״. [9]).

א״י נהיתה למרכז מחשבותיו ורגשותיו. הוא עלה כלו ברעיון א״י ולא מצא עוד מנוח בחו״ל. חיש מהר חפץ לעבור את הגולה, אותה ה„בריחה״ מן הגולה כדי לעלות לא״י הביע ר׳ נתן בתפלה זו: „אנא ד׳, הטיבה ברצונך עמי, ותן לי ברחמים וחסד ובמתנת חנם שאזכה מהרה לבוא לא״י, לארץ הקדושה, הארץ אשר ירשו אבותינו, הארץ אשר כל הצדיקים האמיתים נכספה וגם כלתה נפשם להיות שם, ורובם באו לשם ותקנו שם מה שתקנו ופעלו שם מה שפעלו וזכו למה שזכו, הכל על ידי קדושת ארץ ישראל שהיא נקודה הקדושה של כל העולם״. והוא מבקש רחמים שיזכה „לדלג ולקפוץ מהרה על כל המניעות והעכובים והססכסוכים המונעים מלנסוע לא״י [10]).

ומלחמה קשה וכבדה צריך היה ר׳ נחמן ללחום עד שהתגבר „על כל המניעות והעכובים והססכסוכים״ שעמדו על דרכו בנסיעתו לא״י. מצד אחד – בני ביתו, כי נשארו בעירום ובחסר כל, ומצד השני – חסרון כסף להוצאות הדרך. אבל געגועיו לא״י היו חזקים וגדולים כל כך עד שהתגבר על כל אלה. על שאלת בתו: „על מי הוא עוזב את בני ביתו?״ השיב הוא: „את תסעי למחותנך, אחותך תהיה למשרתת, אחותך הקטנה בודאי יקח אחד אותה לביתו מצד רחמנות, אמך תהיה למבשלת וכל מה שבביתי אמכור הכל על הוצאות הדרך״ [11]) מלב קרוע ודוי יצאו הדברים האלה, אבל ארץ ישראל עמדה בעיניו למעלה מכל: „כל זמן שהנשמה בקרבי, כל זמן שיהיה רוח חיים באפי אמסור נפשי ואסע בכל כחי לשם״ [12]).

ולמרות כל המניעות הקשות שעמדו על דרכו הכין את עצמו לנסיעה. ובאותה שעה לא היה לו כסף להוצאות הדרך, אבל גם דבר זה לא עכבהו מלהוציא את רעיונו לפועל: „רוצה אני לנסוע מיד, איך שיהיה אפילו בלי מעות, אך מי שירצה לרחם עלי יתן לי מעות על הוצאות״ [13]).

ור׳ נחמן התגבר על כל המכשולים ויסע ויבא לארץ ישראל בשנת תקנ״ט, והוא אז כבן עשרים ושש שנה.

כחצי שנה גר בא״י. הוא בקר את כל המקומות הקדושים והשתטח על קברי הצדיקים. וכפעם בפעם בקר את קברו של רשב״י והאר״י.

החיים בא״י פעלו עליו פעולה חזקה מאד והוא חפץ להשאר שם, אבל לא יכול להשאיר את חסידיו, שהיו מובדלים מיתר החסידים, לבדם, והוא מוכרח

---

9) לקוטי תפלות ח״א סי׳ פ״ד.

10) שם.

11) שבחי הר״ן, סדר הנסיעה, אות ו׳.

12) שם.

13) שם, אות ז׳.

האשכנזים קבלו אותם בזרועות פתוחות. הם ראו בהם, כמו לפנים בר׳ גרשון מקיטוב, מחדשים חדשים לתורת הרז וגם הם כספרדים, כאשכנזים, היו מתכנסים לשמוע את תורת החסידות מפי ר׳ מנדל.

ר׳ מנדל נתמנה בא״י לראש ולמנהל, וכבר הוא מרגיש ורואה שמעתה תצא תורת החסידות מא״י לכל ארצות הגולה, והוא יהיה מעתה הראש של החסידים כלם. ״אני באה״ק — כותב ר׳ מנדל אז — כמשולח משרי המדינות לפלטין של מלך, שלא נעלם ממנו שום דבר לתקון המדינה הן בגוף והן בנפש״. פעם בפעם היה כותב מכתבים מא״י לאנשי הגולה, החסידים, והמכתבים הם מלאים דברי תורת החסידות ודברי מוסר ונחמה.

המכתבים האלה פעלו את פעולתם והשפיעו על חיי החסידים בגולה. ר׳ מנדל נהיה מעתה לכח רוחני גדול שהלך והשפיע על כל המפלגות של החסידים בגולה; הם הביטו אליו ונהרו, ומרחוק התחברו והתקשרו אליו, כי הלא הוא ״עומד קרוב לשער ד׳״. ומיום ליום נוספו עוד חסידים חדשים גם מאלה שלא ראו את ר׳ מנדל מעולם; ומכל עבר ופנה בגולה, מקהל החסידים, שלחו אליו שאלות ובקשות. הוא, ור׳ אברהם קוליסקר העומד על ימינו, השיבו לכל אחד ועוררו את כל אחד לתורה ולעבודה.[7]

כן נתגשם הרעיון הגדול של ״מרכז רוחני״ בא״י לחסידות בימי ר׳ מנדל מוויטבסק ואף שנים אחדות אחריו בימי ר׳ אברהם קוליסקר, שבא במקומו של ר׳ מנדל, אם כי לא באותה מדה ובאותו עוז וכח.

קהלת החסידים האלה שגדלה בא״י ונתרבה, משכה אליה את עיני הצדיקים והחסידים בגולה, ובמשך הזמן נוספו עוד חסידים וצדיקים שבאו והתישבו בא״י.

התנועה המסתורית הארצי ישראלית הזאת עשתה רושם עמוק על אחד מצעירי הצדיקים של הימים ההם, בעל רגש חזק ובעל מחשבה עמוקה, ר׳ נחמן מברצלב. התשוקה ללכת לא״י ״לארץ החיים, לארץ הקדושה״ תקפה אותו כל כך עד שלא שם לב לשום מכשול, לבקשותיהם והפצרותיהם של בני ביתו להשאר בגולה. כל מעיניו היו רק לעלות ״חיש קל מהרה״ לא״י „להתגולל בעפרה ולנשק רגבותיה ולשאוב מאוירה הקדוש ולהסתופף בצלה״[8].

ר׳ נחמן, שראה בא״י חזות הכל חפץ לנסוע לשם כדי שיוכל להתחבר ולהתאחד עם אלהים שאי אפשר במדה כזו בנכר, „בארץ הטמאה״. ר׳ נתן, תלמידו הנאמן שחיבר תפלות שונות עפ״י רוחו של רבו ועל יסוד דבריו ושכל חסידי ברסלבי רגול בהן, הביע בתפלה אחת את התשובה הגדולה לא״י שצריכה להיות בלב היהודי כדי להתקדש עי״ז ביותר ולהתאחד עם אלהים: „ד׳ ד׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת, זכני ברחמיך הרבים שיהיה לי ולכל ישראל כסופים וגעגועים והשתוקקות וחשק אמתי לבוא לארץ ישראל חיש קל מהרה. כי אתה יודע גודל ההכרח שלי כמה אני צריך ומוכרח להיות בא״י,

---

7) עיין עכ״ז בספר ב׳ במאמר רמ״מ מוויטבסק, ובמאמר ר״א קאליסקר.

8) לקוטי תפלות, ח״א סי׳ מ״ז.

עוד לא איכשר דרא. גם ה„חבריא קדישא" של הבעש"ט חפצה ללכת לא"י ולעשות את א"י מדור קבוע לחסידות, אבל הם לא יכלו לעזוב את הבעש"ט שמוכרח היה, כאמור, להשאר בגולה כמו משה רבינו בשעתו. אחד מהם, ר' גרשון מקיטוב גיסו של הבעש"ט ותלמידו נפרד מהם ונסע לא"י. בעת ההיא רוח הקבלה עדיין היה מרחף שם בין היהודים, כאשכנזים וכספרדים, וביחוד התעורר לחיים ע"י ר' חיים בן עטר בעל „אור החיים הקדוש". הוא השפיע הרבה על לבות בני ישראל בא"י ובכל ארצות הקדם ועל ידו נוצר הלך רוח של תורת הקבלה בא"י. כארבע שנים אחרי מות ר' חיים בא ר' גרשון מקיטוב לא"י וכל היהודים כאשכנזים כספרדים קבלו אותו בזרועות פתוחות. הם ראו בו את המחדש של הקבלה. הוא סיפר להם על קדושת ה„מורה" הבעש"ט ועל תורתו, החסידות, והם ראו בבעש"ט ובתורתו את ההמשך של הקבלה, אם כי בצורה אחרת.

ר' גרשון היה הציר הראשון של החסידות הבעש"טנית בא"י. הוא הניח את האבן הראשונה לבנין „המרכז הרוחני" לחסידות בא"י. ע"י מכתביו שכתב משם לרבו וחבריו, התעורר עוד אחד מהם, המיוחד שביניהם הוא ר' יעקב יוסף מפולנאה, לעלות לא"י כדי להפיץ שם את תורת החסידות, והוא, שקלט בקרבו את כל תורת רבו ומנהגיו, והיה מחונן בכשרון ההסבר והביאור לתורת רבו, היה המסוגל ביחוד לבנות בנין חזק בא"י לתורת החסידות. אבל גם אותו „עכבוהו מן השמים". העתיד הקרוב הראה לדעת, כמה נחוץ היה ר' יעקב יוסף להשאר בגולה בקרב החסידים: הוא שהניח אח"כ את אבן הפנה לספרות החסידות; שחיבר ספרים נחוצים כל כך, יסודיים בתורת החסידות; שידע להגן על החסידות כלפי חוץ וכלפי פנים — הוא לא יכול לעזוב את „הגולה" את החסידות ואת החסידים.

כה נעשו נסיונות אחדים על ידי הצדיקים הראשונים לעלות לא"י ולהשתקע שם ולא עלה בידם. אחרי מות הבעש"ט עלה בידי שני תלמידיו: ר' נחמן מהורודנקי ור' מנחם מנדל מפרימישלן לעלות לא"י. אבל הנסיון של עלית חסידים בהמון לא"י עם גדולי הצדיקים בראשם עשה פרי רק אחר עבור שבע עשרה שנה ממות הבעש"ט, בשנת תקל"ז. בשנה ההיא נסעו הצדיקים, תלמידי ר' בֶר ה„מגיד" ממזיריטש, ר' מנדל מוויטיבסק, ר' ישראל פוליצקר ור' אברהם הכהן קוליסקר לא"י ואתם יותר משלש מאות איש ואשה וטף. ר"י פוליצקר מתאר במכתבו משם את שמחת האנשים אשר „העפילו לעלות בהתלהבות לבבות לאה"ק" ובהתפעלות הוא כותב: „זה היום קוינו לו נגילה ונשמחה בארץ חמדתנו, חמדת הלבבות, משוש הרעיונות, הקדוש בכל מיני קדושות". ועל עצמו הוא כותב: „כמו חלב ודשן תשבע נפשי בעת שפתי רננות יהלל פי ובמעט אשר טעמתי ויאורו עיני מכל הימים אשר הייתי חי בחו"ל. הרבה זכיתי ומה מאד נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ד'".

כארבעים שנה לפנים, ביום בוא ר' גרשון מקיטוב לא"י, שמחו גם עתה יהודי א"י לקראת הצדיקים והחסידים. גם הספרדים שהיו מרוחקים מן

ישראל באמת, יסע לא״י ואעפ״י שיש לו מניעות רבות ע״ז ישבור כל המניעות וילך לשם״ [5]. ואם לא עלה בידו לעלות לא״י ונשאר בחטאו בחו״ל עליו להשתדל לתמוך בצדקה בעניי א״י כדי שיזכה עי״ז ״להכלל באוירא דא״י״, באויר הקדוש והטהור [6]. פה ״בארץ הטומאה״ הכל לקוי, וגם השכינה כביכול לקויה. ״שכינתא בגלותא״, רק שם ב״ארץ הקדושה״ ישוב הכל לשלימותו, לטהרתו, לקדושתו.

ולא בדברים בלבד השתדלו הצדיקים לעורר את החסידים ללכת לא״י, כי אם הם בעצמם הראו בפועל, עד כמה א״י נוגעת אל לבם, עד כמה א״י היא הנקודה המרכזית בחייהם הרוחניים ועד כמה אי אפשר להם להביא את החסידות לידי השלימות האמתית פה בגלות, ״בארץ הטמאה״ כי אם שם בארץ ישראל, ״ארץ הקדושה״. הם חפצו לעשות את א״י ל״מרכז רוחני״ של החסידות ומשם יפוצו קרניה לתפוצות הגולה; הם הרגישו, כי החסידות, זו הטבעת האחרונה בשלשלת הגדולה של המסתורין העברי הקדמון, אי אפשר לה להתקיים קיום רוחני שלם ואי אפשר לה לעשות פרי ולהשפיע השפעה חזקה וטהורה על עם ישראל אם לא תעבור תחילה דרך אוירה של ארץ ישראל.

פעמים היתה א״י ״מרכז רוחני״ לגולה. הפעם הראשונה היתה כמאתים שנה לפני החורבן: היהודים המפוזרים בארצות שונות ומצויים בסביבות תרבותיות שונות הושפעו מא״י וממנה היו נזונים מזון רוחני — עיניהם היו תמיד נשואות לא״י, שממנה מצאו להם תורה וארחות חיים. ושוב נעשתה א״י ״מרכז רוחני״ לגולה, במאה השלישית לאלף הששי אחר גירוש היהודים מספרד. אותה שעה נעשתה א״י ״מרכז רוחני״ גדול למסתורין העברי, לקבלה, בצפת, נקבצו אז הרבה מגדולי המקובלים: ר׳ יוסף קארו, ר׳ משה קורדיבירו, ר׳ יצחק לוריה (אר״י), ר׳ חיים ויטאל, ר׳ יהודה חייט, ר׳ ישראל סרוג, רדב״ז, ר׳ משה אלשיך, ר׳ אליהו דו וידאש, ועוד ועוד. הקבלה הגיעה שם למדרגה היותר גבוהה ונעשתה שם למושלת היחידה ברוח ישראל. אוירה של צפת, של א״י כלה היה מלא מרעיוני הקבלה, וכל חיי היהודים שם עמדו תחת השפעתה הכבירה, ובתי מדרשות ללמודי הקבלה נוסדו שם ותלמידים הרבה נהרו ובאו להאזין את סודי אלהים ורזי היצירה. ומן ה״מרכז הרוחני״ הגדול הזה יצאו קוי אור לארצות הגולה. המסתורין העברי בא״י עשה אז את דרכו דרך איטליה וכבש את הלבבות בפולין וביתר הארצות בגולה שהיהודים נחתו בהן. — ושוב פעם שלישית חפצו לעשות את א״י ל״מרכז רוחני״ לגולה: אלה הצדיקים שעמדו בראש החסידות בתחלת צמיחתה, השתדלו לנטוע את החסידות בא״י ומשם תשפיע על הגולה.

הראשון שעשה את הנסיון בזה היה הבעש״ט בעצמו. כל ימיו השתוקק לעלות לא״י ולא עלה בידו. ״מן השמים עכבוהו״, אומרת החסידות. ידעו למעלה אם הוא, הבעש״ט, יבא לא״י ותורתו בידו, יקרב את הקץ, אבל

5) לקוטי עצות, ערך הנ״ל.

6) לקוטי תפלות, ח״א סי׳ מ״ד, ירושלים תרס״ה.

„באחרית הימים" ובו יתגלה אותו ה„עבר הגדול" מחדש, בהדר גאונו. „זכאה חולקיה — יאמר הזהר — מאן דזכי בחייו, למשרי מדורי בארעא קדישא, דכל מאן דזכי ליה זכי לאנגדא מטלא דשמיא דלעילא דנחית על ארעא. וכל מאן דזכי לאתקשרא בחייא בהאי ארעא קדישא, זכי לאתקשרא לבתר בארעא קדישא עלאה... וכל מאן דזכי למיפק נשמתיה בארעא קדישא אתכפרו חובוי וזכי לאתקשרא תחות גדפוי דשכינתא"[3]. „כשזוכה ליכנס לא"י — אומר מקובל אחד — באה אליו נפש מיצירה חדשה ומתלבשת תוך נפש הישנה שלו, ובלילה הראשונה בא"י יוצאות ב' הנפשות ועולות למעלה ובחזרה אינה חוזרת כי אם החדשה בלבד ולכן הוא אינו ראוי לעונשים כי הלא היא אינה חטאה"[4].

היחס של היהדות המסתורית לא"י הוא יותר רוחני, יותר עמוק, יותר נפשי מיחסה של היהדות החוקית לא"י. בשביל האחרונה היתה א"י רק אמצעי בשביל המטרה הגדולה: „להקים בית המקדש על תלו", ולקיים את המצוות כהלכתן, ואולם ליהדות המסתורית הנה א"י מטרה בפני עצמה; א"י כשהיא לעצמה הוא חלק אלהים ממעל; ארץ ישראל כמו שהיא הוא אחד מן הדברים העומדים ברומו של עולם.

היחס המסתורי הזה לא"י מוצאים אצל כל בעלי הרז בישראל: בעלי האגדה, המקובלים, המשיחיים והחסידים הבעש"טניים.

ב.

החסידות הבעש"טנית כהמשכה של הקבלה, זו החסידות שנתגלה בה הרוח של המסתורין העברי הקדמון, הוסיפה גם היא לחזק את הרעיון של „חבת הארץ" עפ"י רוח המסתורין. „ציון — אומר ה„מגיד" ממזיריטש — היא עקרה של העולם והיא החיות של כל העולם, וע"כ יש בה חלק מכל המדינות ובאה כל מדינה ומדינה ומקבלת חיות ויונקת מאותו חלק שיש לה בציון"[1]. „ארץ ישראל — אומר ר' מנדל מוויטבסק — היא השכינה בעצמה"[2]. „עיקר המח והחכמה — אומר ר' נחמן מברצלב — הוא בא"י": שם „עיקר עליית התפלות" ורק שם „ע"י קדושת א"י זוכים לאמונה" ושם יכול האדם לבא לידי מדרגה גבוהה כזו „להדמות אליו יתברך ולהבדיל בין האור ובין החושך"[3]. הצדיקים הבעש"טניים השתדלו תמיד לעורר בקרב העם את הגעגועים לא"י. ר' שניאור זלמן מלאדי השתדל „לעורר את האהבה הישנה וחבת אה"ק להיות בוערת כרשפי אש מקרב איש ולב עמוק"[4], ור' נחמן מברצלב אמר: „מי שרוצה להיות איש

---

3) ויקרא ע"ב.
4) ר"א אזולאי, בחסד לאברהם, בהר, י', י"ב.
1) אור תורה, וארא.
2) פרי הארץ, במכתבים.
3) לקוטי עצות, ערך א"י, אות י"ז, י"ח, ג', ה', א'.
4) תניא, אגרת הקדש.

ארץ ישראל והחסידות

א.

ארץ ישראל עמדה תמיד במרכז שאיפותיה של היהדות, ולא נבדלה בזה היהדות החוקית, הרבנות מן היהדות המסתורית, מיהדות הקבלה, אלא בשעה שליהדות הרבנות היה עתידה של א״י „לכשיבנה בית המקדש״, העיקר, הנה ליהדות המסתורית גם א״י של היום, כמו שהיא, היא „ארץ הקדושה מעין קדושת גן עדן, ואף עתה בחורבנה מ״מ היא בקדושתה והיא ארץ אשר ד׳ דורש אותה״ [1]. בשביל היהדות המסתורית לא נפסק הקשר בין א״י של היום, בחורבנה ובין א״י של העבר הגדול: היא רואה, היא מרגישה, שחיי נשמות „אויר ארצה״ תמיד, בכל עת ובכל זמן, נשמות הנביאים, נשמות גדולי ישראל וקדושיו מזמן שישראל ישב על אדמתו, את הנשמות הקדושות האלה רואים בעלי הרז בישראל גם עתה טסות ומרחפות באוירה.

בעלי הרז ראו בא״י חזות הכל. הם הרגישו בה אותו הרגש הגדול והקדוש, שהרגישו הנביאים בשעתם; הם שמעו בה את הד קול הנבואה, קול מרגיז שחקים ומחריד עולמות, עליונים ותחתונים; כל התולדה הישראלית העתיקה התגלמה פה, בארץ ישראל, לנגד עיניהם.

ליהדות המסתורית אין הבדל איפוא בין עברה, הוָה ועתידה של ארץ ישראל. ארץ ישראל היא בעינה גוש רוחני, חומר אצילי. מני אז שרוח אלהים נתגלה בה, מני אז שהנביאים חזו בה את חזיונותיהם הנשגבים ודברו את דבריהם, דברי אלהים, נהפכה האדמה הזאת לאדמת קדש ורוח אלהים מרחפת בה תמיד. קדושתה גדולה וחזקה ואין בכח שום דבר להחלישה. וכשם „שבהמ״ק של מטה היה מכוון נגד ביהמ״ק של מעלה״, כך דומה א״י של מטה לא״י של מעלה. „עתידה א״י להתפשט בכל הארצות״ אומר המסתורין העברי הקדמון. כל הארצות נזונות בזכותה ורק על ידה הן קיימות. היא „נקודה אמצעית של הישוב. היא קדושה ביותר אע״פי שהיא חומרית כשאר הארצות והיא בעוה״ז השפל. כי כל הארצות נזונות מתמצית א״י״ [2].

חיהדות המסתורית מעוררת היתה תמיד את היהודי לעזוב את „ארץ הטמאה״ וללכת ל„ארץ הקדושה״, לחיות בא״י ולשאוף את אוירה הקדוש. כי רק שם בא״י אפשר ליהודי להתאחד עם העבר הגדול של היהדות, שרק שם בא״י לא נפסק קיומו אלא הולך ונמשך גם עתה ב„אתכסיא״, עד שיבא היום הגדול

1) של״ה הקדוש, רע״ח, ע״א.

2) של״ה, ק״ה ע״א.

ארץ ישראל והחסידות

ישראל הצחיחה· היא מעוררת את הרגש ואת האמונה שבלב· ועל ידה מתעורר העם· ההמון הרב· לראות גם הוא את אור החיים הדתיים·

הבעש״ט השאיר אחריו א נ ש י ם מכל מפלגות העם· שהושפעו על ידו עד כדי למסור נפשם על תורתו· אמנם· הרבה מן האנשים הללו· שהחסידות היתה להם מתורה עיונית לשיטה מעשית· ירדו ממרום מעלתם ואור וחושך התחילו משמשים בערבוביה במעשיהם· ביחד בשנים האחרונות. אבל סוף סוף חיים דתיים של רגש ואמונה חזקה ישנם כאן וחדוש עצום נתחדש כאן ביהדות אחרי כמה מאות שנים של קפאון בחיים הדתיים והמוסריים·

דברי הבעש״ט האחרונים היו· לפי האגדה: „אל תבואני רגל גאוה״ [17]· בתורת הלב חי ובתורת הלב מת·

17) שארית ישראל ח״ב, א׳.

הרבה יותר את גדולת הבורא: "לא ירגיל האדם להיות מתמיד בלמודו תמיד, רק יתערב עם בני אדם ג"כ ושם יהיה ג"כ יראת ד' על פניו, לקיים: שויתי ד' לנגדי תמיד: גם שהוא נגדיות — בטול תורה ותפלה — מ"מ יתן לבו, שיש שם ג"כ מוסר ועבודת ד'". כי, כאמור, אין רע בהחלט: "השכינה היא בין הקליפות"[14].

החסידות מקפדת, "שהאדם יתנהג במדות טובות והנהגות ישרות" יזהר לדבר אמת, כי "אם כל העולם היו אומרים אמת, היה משיח בא"; ידבר "בלשון רכה ובנחת"; ישמור את לשונו, כי, "הלשון הוא קולמוס הלב"; יוכיח את חברו "מצד אהבה" ו"לא יגנה שום אדם, אפילו רשע, רק את המדה שבו יגנה". ואם רואה דבר עבירה באדם ידין אותו לכף זכות, "שיש לו חומר עב ועכור, לכך לא היה יכול לעמוד נגד יצרו, וכיוצא בו מה שיכול לדונו לזכות"[15].

הרבנות נתנה את ה"רב" והחסידות — את ה"צדיק". ההבדל שביניהם הוא ההבדל שבין הרבנות והחסידות בכלל. כטבעה של הרבנות כך טבעו של בא כחה: ה"רב" והעם הם שני מושגים נפרדים, שהרי הרב "מגבוה" הוא רואה את העם הבלתי מלומד והוא בא במגע עם העם רק כשהלז בא לשאול ממנו שאלות דתיות. הוא משיב לו בקצרה "טמא" או "טהור", "כשרה" או "טרפה", ובזה הוא יוצא ידי חובתו לפני העם. לא כן הצדיק. הוא נברא כולו "בשביל הדור" ו"הוא מביא השגות אלהיות בכל העולמות". "צדיק באמונתו יחיה במה שהצדיק מאמין, דלית אתר פנוי מניה, עי"ז מביא השגות אלהיות בעולם, וזהו באמונתו יחיה כמו יחַיֶה. שמחיה". הצדיק והעם מקושרים ביחד: הצדיק מורה לעם את הדרך ומטיף על לבבו מוסר ומדות; הוא משתדל להיטיב את מצבו הגשמי והרוחני; תמיד הוא דואג לו: הוא חוקר ודורש מה חסר לו ולמה הוא נצרך, והוא פונה אל אלהיו ומבקש עליו רחמים. ההמון עומד על מדרגה נמוכה והצדיק צריך להרימו למעלה ולדבקו באלהים. ויחוסו אל זה צריך להיות בחמלה, באהבה, "כאם אל בניה" — "להשגיח עליו בעין חמלה ולהחזירו למוטב". והוא צריך לבקש את אהבתו וקרבתו. יתר על כן: פעמים ש„הצדיק" מסכן את עצמו לטובת העם ברצונו להעלות את הנפילים. „כמו מי שרוצה להעלות את חברו מטיט ורפש, שצריך גם הוא לרדת סמוך להטיט ורפש להעלות אותו", כך צריך גם הצדיק „להתלבש לפעמים במדת הרשעים" ולהשתמש ב„סמים הממיתים, כגון שקר וכזב, מצות היצה"ר"[16].

כאלה וכאלה הטיפה החסידות העיונית. טל של תחיה היא מרעפת על חלקת

---

14) דגל מחנה אפרים, בשלח; „בוציניא דנהורא"; „חסד לאברהם", וירא; לקוטי מהר"ן, ח"א, ה'; תולדות יעקב יוסף, ויצא, מסעי; צפנת פענח, משפטים.

15) „צוואת הריב"ש"; „נופת צופים"; מדרש פינחס; תולדות א' בסופו; כתר שם טוב; רשפי אש, ד'; אמתחת בנימין, נ"ז.

16) חסד לאברהם, וישלח; לקוטי מהר"ן, ח"א, מ"ט; פרי הארץ, לך; תולדות יעקב יוסף, וישלח, קדושים, ויקהל, תרומה; קדושת לוי, שיר השירים; מאור עינים, וירא.

של האדם, והחיות הוא ממנו יתברך, אז הדבור סלקא לעילא ומתעורר הדבור העליון ומשפיע עליו חיות מלמעלה" [11].

מנקודת ההשקפה הרבנית נחלק העולם לשנים: טוב ורע, והאדם צריך ליזהר מן הרע: אם הרע מתגבר עליו נמצא שהוא בסכנה גדולה. מתוך נקודת השקפה כזו נעשית הרבנות מלאה עצבות. היא שרויה בצער, שמא יתגבר הרע ואז יאבד האדם. אצל החסידות אין רע בעולם, כי „אפילו במקום תוקף הרע והס"א (והסטרא אחרא)] אי אפשר שלא יהיה בו ניצוץ קדושה מאורו ב"ה, המחיה אותו". יש „דברים, שהם מביאים הזק גדול לעולם, והדבר קשה: למה נבראו? — תדע, שבודאי יש בהם צד אחד לטובה". הרע הוא כסא לטוב". „אפילו בהוללות וסכלות יש חכמה". „גם המקום החטא, והתענוג של החוטא נמשך מתענוג העליון". ועל כן אין החסידות סובלת דאגה ועצבות. „ע"י עצבות הקב"ה אין עמו". „ולא ידאג אפילו כשעבר עבירה". ומטעם זה התנגדה לסגופים ותעניות: „רק להיות תמיד בשמחה", כי ע"י שמחה „נשלמה הקדושה" [12].

החסידות מוקירה את המחשבה: "המחשבה דבר נש היא נשמתו; זה הוא החלק מן השכינה". "במקום שחושב האדם שם הוא הכל"; לפעמים "יש לעבוד להשי"ת בנשמה לבד, דהיינו המחשבה". ועל כן חייב האדם לטהר את מחשבתו תמיד. ועל כן רואה החסידות את ה"עולם העליון" בתור עולם המחשבה, שממנו יורדת המחשבה הטובה והרעה לכל בני האדם, ועל האדם לתקן את האחרונה, כי לתכלית זו היא יורדת אליו. והבעש"ט מפרש את האגדה הידועה: "בכל יום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת: שובו בנים שובבים! — אם אי אפשר שישמע שום אדם כרוז זה, א"כ למה יוצא ב"ק כלל; ואם אפשר שישמע, א"כ מ"ט לא נשמע? — שאם יאמר אדם ששמע ידונו אותו כנביא השקר. אבל האמת היא: למעלה אין אומר ואין דברים רק עולם המחשבה. א"כ מה שמגיע לאדם הרהורי תשובה הוא מן הכרוז" [13].

הרבנות העמידה את היהדות על החוקים ועל הלמוד הדתי, החסידות העמידה את היהדות על הרגש והאמונה שבלב — אמונה פשוטה בלי שום התחכמות — וגם על האהבה, — "אהבת אלהים, אהבת התורה ואהבת ישראל". "ע"י האהבה נתעלו כל מדריגות התחתונים". והאהבה צריכה להיות תמימה וישרה, שלא על מנת לקבל שכר.

החסידות רואה בלמוד הדתי רק אמצעי ולא תכלית בפני עצמה, כמו שרואה בו הרבנות. ועל כן אין החסידות חושבת לחוב את ההתמדה בלמוד. לדעתה, יותר טוב להתקרב אל החיים, אל בני האדם, שמזה ילמוד האדם

---

11) „צוואת הריב"ש", „כתר שם טוב", ח"א וב'.

12) „באר מים חיים", תצא, נועם אלימלך, בשלח; ס' המדות הנז', אמונה, דעת, עצבות; „כתר שם טוב"; „כתונת פסים", בהעלותך; „לקוטי מהר"ן", ח"א כ"ג.

13) „חסד לאברהם" (המלאך), לך; רב ייבא, ס"ו; „צוואת הריב"ש"; „תולדות יעקב יוסף", אמור, ויקרא.

כלם מתים, וכשבא הקיץ כלם מתעוררים לחיים. אז טוב ויפה לשוח בשדה" ואז „כל עשב ועשב אומר שירה להשי"ת — „כמה יפה ונאה כששומעין השירה שלהם"! — ומה טוב אז להתפלל בשדה ולומר שירה יחד עם הבריאה כולה! — „כל העשבים באים בתוך התפלה ומסייעים לו ונותנים לו כח בתפלתו". בתפלה כזו, שמתפלל במרחב יה של הבריאה, האדם „קורא לכל העולמות להללו ולשבחו יתברך".

והתפלה צריכה להיות קדושה וטהורה — כולה רוחנית: צריך אדם להתפלל על שלמות נפשו דוקא וחלילה לו להתפלל על דבר חמרי, כי בזה הוא מחלל את הקודש, והתפלה אינה צריכה להיות עליו בלבד: הוא צריך להתפלל כל כל הבריאה וגם „להתפלל על שונאיו", ו„אפילו על רשע מאומות העולם" [9].

הרבנות מבארת מלת „ענוה" במובן שפלות, הרכנת הראש והגוף: „כ. ההולך בקומה זקופה כאילו דוחק רגלי שכינה". בספרותה נמצאים תארי ענוה כאלה: „אסקופה הנדרסת" „קלוש ופעוט", „לא בינת אדם לי", „בער ולא איש" וכדומה: אף על פי כן השאירה לעצמה „שמינית שבשמינית" גאוה, ובה „בתשובה", שחותם „הלמדן" את עצמו תחתיה בתארי הענוה המובאים למעלה, — בתשובה זו עצמה הוא כותב על עצמו כדברים האלה: „מנוקה מכל סיג ופסולת, מנופה בי"ג נפות, יפה כסולת" ו„זה כפתור ופרח", „יש לי יד ושם להכריע בכל הפוסקים" וכדומה, החסידות מבארת את הענוה; ענוה פנימית, ענוה שבלבי שבאה מתוך התעמקות בגדלות הבורא, לא ענוה חיצונית: הרכנת הראש והגוף, הבעש"ט משל על זה משל: מלך אחד רצה להתנהג בענוה ולא רצה לנסוע במרכבתו וצוה, שהמרכבה תסע לפניו והוא ילך ברגליו אחריה, ואמר לו חכם אחד: „לא זו הדרך; אלא שב במרכבה והתנהג בענוה, והיא ענוה שבלב".

האדם צריך להביט על עצמו כעל אבר מגוף האומה. הוא צריך לבטל את אישיותו הפרטית: הוא, כשהוא לעצמו, בלי העם כולו, אינו שוה כלום. „גדול הנאמר במשה — אומרים חז"ל — ממה שנאמר באברהם אבינו. שא"א אמר: ואנכי עפר ואפר, ובמשה נאמר: ונחנו מה" (חולין פ"ו), ומפרש הבעש"ט: „משה לא אמר ואנכי, כמו שאמר אברהם, רק שכלל את עצמו בשאר העם ואמר ונחנו". וגם בעבודת אלהים צריך האדם להיות עניו ואל ילך בגדולות ובנפלאות ממנו. ו„בכל דבר שיארע לו יהיה הכל שוה אצלו, בין בענין שמשבחין אותו בני אדם או מבזין אותו" [10].

החסידות הרימה את האדם למעלה. הוא אינו יחיד בעולם, אלא מקושר ומדובק בעמו, שהוא חלק מן הכלל, ובכן הוא מקושר בעולמות עליונים. הוא משפיע ונשפע: הוא נותן כח בעליונים: ו„דע מה למעלה ממך, שכל מה שלמעלה הכל הוא ממך"; והוא נשפע: כ„שאדם מדבר דבור טוב, הדבור הוא החיות

---

9) כתב יד לר' פנחס מקוריץ.

10) „תורת העולה", פ' מ"ד; „לבוש התכלת", רמ"א, א'; „לבוש האורה", ב'; רש"ל בשו"ת רמ"א, ו'; „ספתי צדיקים", בהעלותך, תשא; „אור המאיר", א', כ"א; „כתר שם טוב".

כאלה וכאלה דברו הבעש"ט ותלמידיו לפני העם ובזה העירו ועודדו את רוחו.

והעם התעורר ופה ושם נסה להרוס את המקדשים הישנים, שהיו ריקנים מאלהיהם זה כמה שנים. אבל החסידות הרסה על מנת לבנות.

הרבנות היא שחצנית יותר מדאי: היא מבטת על העם הבלתי מלומד כעל אבר מדולדל בגוף האומה. היא לקחה לעצמה את הכבוד ותאריו: „חבר", „מורנו", „רב". היא עשתה קרע בין השדרות העליונות – ה„למדנים" והחריפים – ובין השדרות התחתונות – המון העם, עמי הארץ. אז באה החסידות ופנתה ביחוד אל המפלגות הנמוכות, ואמרה להן: אל יפול לבכן עליכן! – „כל אחד מישראל הוא חלק אלוה ממעל"; „כל אחד מישראל הוא אבר מן השכינה"; „כל אחד מישראל נקרא צדיק"; „יוכל היות, שיהיה אדם צדיק גדול – אעפ"י שלא למד הרבה"; „יכולין להיות איש כשר, אפילו אם אינו יכול ללמוד כלל, ואפילו צדיק יכולין להיות"; גם „ע"י אמירת תהילים נתרומם" [5].

ובמובן זה נתנה החסידות לישראל אל חדש, אל עממי, אל הדואג ומצר בצרת העם כלו, אל השוה ומשוה את כל העם, את כל היקום: „הן טובים או רעים". לפני האלהות שלה אין הבדל, אין מחיצה: „הכל למעלה ולמטה אחדות אחד". אלוה שלה הוא טוב ומטיב, סלחן ורחמן, שאינו מדקדק עם הבריות ואינו דואג שיעבדוהו רק על פי חוקים קבועים ומסודרים מראש: הוא רוצה, „שיעבדוהו בכל האופנים". הוא אינו קובע גדרים ודקדוקים הרבה: „אל ירבה האדם בדקדוקים יתירים" ו„אין שום דבר, שיהיה חיוב דווקא, ואם לא וכו', רק אם יוכל – יוכל, ואם לא – לא". ואם „לפעמים אין האדם יכול לעשות כלל בעבודת ה' – מה לעשות? אונס רחמנה פטריה". העיקר הוא – התוך, ה„רוחני שבלב". גם עתה בימינו, לו נמצא אדם, שיהיה ראוי לכך, היה פטור מן המצות המעשיות [6].

הרבנות נתנה את התפלה מסודרה וקבועה דבר יום ביומו עם דינים וחוקים ידועים, – תפלה, אשר מרוב ההרגל בה בעל כרחנו היא נעשית יבשה בלי רגש וחיים; ואולם החסידות נתנה תפלה ברגש, בהתלהבות, בהתבוננות במחשבה, היא נתנה את הפנימיות, התוך שבתפלה, את הנשמה שבה. היא צותה על המתפלל ל„התדבק אל פנימיות רוחנית, אור אין סוף שבתוך האותיות" [7].

החסידות יודעת את הפיוט שבתפלה, את השירה שבה. היא מחבבת את התפלה שבשדה דוקא, בתוך האויר הזך, בין האילנות והדשאים. אחד מראשי החסידים [8]) מתאר את התפלה שבשדה באופן כזה: „בחורף כל העשבים וכל הצמחים

---

5) שבחי הבעש"ט, ז'; לקוטי מהר"ן", ח"א, מ"ס, ע"ג; ספר המדות לר"נ מברצלב: צדק, שיחות, התנשאות.

6) „תולדות יעקב יוסף", לך, „כתר שם טוב", „צוואת הריב"ש", שיחות הר"ן, ר"ז, רל"ד; „תולדות יעקב יוסף", בראשית.

7) „תולדות יעקב יוסף", ויצא, ויחי.

8) ר' נחמן מברצלב ב„שיחות מהר"ן", צ"ח קס"ג; „לקוטי מהר"ן" תנינא, י"א; שם, ח"א, קל"ב.

לא גאון ולא חריף, לא רב ולא פרנס, אף לא „חבר" ולא „מורנו" היה אבי החסידות. למדן בינוני פשוט היה, לא יותר. ותחת הפלפולים והחלוקים של הרבנים היו לו נשמה גדולה ולב רגש.

הבעש"ט הרגיש והבין מה שחסר ומה שנצרך להעם; אבל הוא הרגיש והבין גם מה שחסר לה„לומדים" ו„מופלגי התורה", ש„הלמוד שלהם הוא בלא נשמה".

והבעש"ט הרגיש גם כן, שצריך מקודם לשבר את האלילים הישנים ולהרוס את המזבחות הישנים כדי שאפשר יהיה לבנות אחר כך מזבח חדש לאל חדש.

והבעש"ט נגש למלאכת ההריסה ועל ידו עזרו תלמידיו ותלמידי תלמידיו. אומרים, שהבעש"ט עצמו לא הרגיש כלל, ש„מחדש" ו„מתקן" הוא ולא הרגיש בנגוד שבין תורתו ובין הרבנות ותורתה המקובלת. אבל, אם נקרא את דברי הבעש"ט ותלמידיו על הרבנים והשקפותיהם, נראה ברור, שיש כאן חדוש ויש כאן הריסה, אם מדעת ברורה או מתוך הרגשה בלבד, בגלוי וברוח עשוי לבלי חת מראים הבעש"ט ותלמידיו להעם את אשמת מוריו ומדריכיו זה מאות בשנים. „דוקרים זה את זה בחרבות שבלשונם להראות חריפות שכלם כחרב חדה לדקור את השני, שהוא גדול ממנו", באופן ש„כל אחד מתנשא לאמר: אני אמלוך, אני ת"ח יותר". ובשעה שדורשים, בשבת הגדול ובשבת תשובה, לפני העם, במקום שהיה להם „להורות דרך לעם, איך יתקדש לעבודתו ית', הם „דורשים פירושים וחריפות להראות לעם חריפותם ובקיאותם" [1]. וה„למדן" משתדל להראות, ש„הוא חריף גדול ומפולפל כדי שינשאוהו ויתנו לו מנות; אבל בכל גופו ונפשו אין בו שום תורה, שאינו למדן ולא ירא שמים, רק מראה: הראש שלו הוא שכל טוב". ומפני קנאת תלמידי חכמים שהם מקנאים זה בזה, „מתרבה המחלוקת והמון העם מתחיל לבזות גם את התלמידי חכמים האמתיים, ועל ידם פורץ הדור במוסר ובמדות בהשגת יד ובהסיג גבול ומוסרין ממון של ישראל, כי הכל מינייהו, שלומדים מהם כל הענינים" [2]. הם „לומדים תורה בפלפול גדול והם רחוקים מיראת ד' ומעבודתו והיצה"ר שלם אצלם, שלא נימות ולא נתפוצץ כלל. אבל באמת דבר ברור הוא, שגם תורה אין להם, אעפ"י שלומדים מין נקרא אצלם תורה, כי בחי' מה שנקרא תורה להיותה מורה דרך לעבודת השי"ת ונותנה עצה לדבקה בהשי"ת לא בזולתו, והם אינם לכוונה זו, ואדרבה, הם מתפארים בה ומערבים טוב ברע" [3], ו„יצר הרע גדול אצל הלומדים להמציא דין חדש"; וכך נתרבו חלוקי הדעות בדיניהם וחוקיהם, עד שאין למורה הוראה לחשוש, שמא יתיר את האסור, מפני שיש בכל דבר פנים לכאן ולכאן [4].

---

1) „תולדות יוסף, פקודי, וישלח, ויחי.

2) „קול אריה" ל„המוכיח", בבא בתרא, ברכות.

3) מאור עינים, יתרו.

4) חיי מהר"ן, ח"ב, עבודת ה', א', מ"ב.

לכלוא את הרוח לעולם: סוף כל סוף יתפרץ החוצה. וכשהרבנים גדשו את הסאה והרוח העברי הפנימי לא יכול עוד נשוא עול החוקים והגזרות והגדרים, חגר שארית כחו להשליך מעליו את העול. וכשם שרוח אחד הולך ומקיף את חוקי תורת משה, ההלכה והרבנות, כך הולך ומקיף רוח אחד אף את הנבואה, האגדה, הקבלה והחסידות. החסידות אינה מעיקרה תנועה חדשה בישראל: היא רק חוליה אחת בשלשלת הגדולת של היצירות השונות שנתגלם בהן הרוח הישראלי ושמוצאן מן הרגש והאמונה שבלב. כמובן, נשתנתה צורתה של כל יצירה ויצירה ממין זה לפי המקום והזמן.

עקבות החסידות הבעשטי"ת נמצאים עוד כשבע מאות שנה לפניה בספר "חובות הלבבות" לרבנו בחיי הדיין. ואף על פי שהספר בפני עצמו כמו שהוא לקוח ברובו מספר ערבי, שנכתב כחמשים שנה קודם רבנו בחיי, אף על פי כן נתן לנו רבנו בחיי בו לא תרגום, אלא דבר מעובד ומתוקן לפי תביעות הרוח העברי.

החכם הזה היה הראשון בימי הבינים, שהתחיל להטיף ל"חובות הלבבות". הוא היה הראשון, שהעמיד את "חובות הלבבות" למעלה מ"חובות האברים", שהן המצוות המעשיות היבשות. הוא היה אז הראשון, שהתנגד לאֹופן הלמוד ולעניני הלמוד הרגילים, באמרו, "שהטריחו את עצמם להבין דברי אנשי התלמיד ולהתיר ספיקותיו ולפתוח סתומותיו לקנות בזה השם והתפארת, והם מתעלמים מחובות הלבבות ואינם מתעוררים למפסידי המעשים: כלו ימיהם בידיעת הענינים הנכרים (הזרים) מתולדית הדינים והזר הקשה מפסקי דינים... והתעלמו ממה שאין להם הרשות להתעלם מעניני נפשותם". הוא מספר, שנשאל חכם אחד (מרמז על עצמו) שאלה בדיני גירושין, והשיב החכם: "אתה האיש, השואל על מה שלא יזיקנו אם לא נדענו, הידעת כל מה שאתה חייב לדעת מן המצוות, אשר אינך רשאי לתתעלם מהן ואין ראוי לפשוע בהן, עד שנפנית לחשוב בשאלות נכריות (זרות), אשר לא תקנה בהן מעלה יתירה בתורתך ואמונתך ולא תתקן בהן מעוות במדות נפשך". ובכן היה רבנו בחיי הראשון אז, שהוקיר את המאור הפנימי שבתורה ואת תכליתה המוסרית. והספר המצוין הזה, שהבין באמת את היהדות ואת הרוח הישראלי, לא נערך בזמנו ולאחר זמנו כראוי, עד שבאה החסידות וצותה על כל חסיד, שיהיה ספר זה שגור על פיו. כי היא, רק היא, יכלה להבין ולהרגיש את דברי הספר הזה; גם על דגלה היה חרות: "חובות הלבבות". החסידות מוחלת לרבנו בחיי על שבשער הראשון של ספרו נמלטו מפיו הדברים: "לא יוכל לעבוד את עלת העלות ותחלת ההתחלות אלא נביא הדור בטבעו או הפילוסוף המובהק במה שקנהו מן החכמה" — דברים, שמהם אפשר להוציא, כי מי שאינו נביא או פילוסוף, עובד לאלהי נכר. דברים כאלה, מובן, לא יכלה החסידות לסבול; אבל אף על פי כן מחלה לו ועברה בשתיקה עליהם בזכות שאר השערים שבספרו, שיש בהם רוח היהדות האמתית: אמונה ועבודה שבלב.

ואבי החסידות ומחדשה היה — ר' ישראל בעל שם טוב.

מן השמים בשאלתם ובקשתם שרוצים למסור לו רזין דאוריתא בלא שום עמל, ולא הטה אזנו אליהם כלל. „אחד מן המגידים הפציר בו מאד, עכ"ז לא הביט אל מראהו הגדול". „ובדידי הוה עובדא – מספר ר' חיים – ששלח רבינו אותי אצל אחי הקטן וגדול ממני בכל מילי דמוטב, חסידא וקדישא הגאון מהר"ש זלמן זלה"ה, לאמר לו בצווי משמו, שלא יקבל שום מלאך מגיד אשר יבוא אצלו". פעם אחת, ביום א' של פסח סיפר הגר"א בעצמו לתלמידיו: „ בזו הלילה בא אלי א ל י ה ו וגילה לי ענינים וחידושים נוראים אין חקר בשם י"ב על פסוק עלו זה בנגב"[13]. והגאון ר' ישראל קצנלבויגן מעיד על הגר"א, שהיה „מחציו ולמטה איש ומחציו ולמעלה אלהים" ומאומת אצלו: „שכמה נפשות באו אליו להתחנן על נפשם לתקנן"[14].

ועל איש כזה, שבהיותו בן י"ג שנה התחיל לברוא גולם ומלאכי אלהים רצו ללמדו תורה, ואליהו גילה לו סודות אלהים, ופעם בשעת חידושו בתורה, ישב אצלו „רשב"י מימין והאר"י ז"ל משמאל" – על איש כזה אומרים סופרינו, שהיה אבי ההשכלה העברית ברוסיה!

הגר"א לא ברא שום ענין ורעיון חדש, שעל ידו אפשר להשפיע על חיי העם הרוחניים. הוא לא חשב אחרת ממה שחשבו גאונים דומים לו מאות שנה לפניו. הוא השאיר אחריו ס פ ר י ם מאותו מין עצמו, שהשאירו אחריהם גאונים אחרים, כמובן, בסגנון אחר ובסדר אחר, אבל התוכן היה אחד והאידיאה העיקרית היתה אחת, הגר"א זרק עוד טפות אחדות לים הגדול, ים הספרים, שלא שנו את חיי ישראל שנוי עיקרי לטובה. ספרים השאיר אחריו הגר"א, שלא היה העולם הישראלי בעל צורה אחרת גם זולתם; ספרים השאיר אחריו הגר"א, שהם מונחים בארון ומשם והלאה אין להם השפעה. הגר"א מקופל הוא בספריו ושמור בין כתלי בית המדרש המטים לנפול מזוקן, אבל לא בחיי העם.

דברי הגר"א האחרונים, אחרי שאחז בציציותיו, היו לפי האגדה: „כמה קשה להפרד מעולם המעשה הזה, אחר שעל ידי מצוה קלה של ציצית, אדם ישר יחזה פני שכינה"[15].

בתורת החוקים חי ובתורת החוקים מת.

ג.

ובאותו זמן, זמן התסיסה הרוחנית, כשהיה העם נבוך מאד מפני שמוריו ומדריכיו לא הבינו ולא רצו להבין אותו ואת רגשותיו הפנימיים, – באותו זמן נבראה ה ח ס י ד ו ת.

החסידות היא תולדה מחויבת מן הרבנות החדשה כמו שהאגדה היתה תולדה מחויבת מן ההלכה, והקבלה - מן הרבנות של ימי הבינים. אי אפשר

13) בהקדמתו לספרא דצניעותא, ווילנא תרע"ג.

14) עיין בתולדות הגר"א הנ"ל עמ' 92 — 93.

15) תולדות הגר"א, עמ' 151.

ומה נתנה לנו ישיבת „עץ חיים" בוולוז'ין? כלום השפיע עליה הגר"א מרוחו, לכל הפחות, בזה, שילמדו בה את התלמוד בלא פלפולים וחלוקים? גם זה לא. ר' חיים מוולוז'ין, מיסד הישיבה, למד, אמנם, את התלמידים על פי דרך הגר"א, אבל ר' יצחק בנו, שמלא את מקומו אחריו בתור ראש ישיבה, הנהיג בה את הפלפול והחלוק. אחרי מותו של ר' יצחק נתמנו חתנו ר' נפתלי צבי ברלין ור' יוסף דוב סולובייטשיג לראשי הישיבה. הראשון השתדל, אמנם, לנהג את התלמידים בדרך הגר"א, אבל השני היה מפולפל והוא נהל את התלמידים בדרכו שלו — ורוב התלמידים היה על צדו של ריד"ס [8].

ומה היו עושים התלמידים האלה אחרי שהיו גומרים את חוק למודם בהישיבה והיו נעשים „רבנים" בערים שונות? מה היו עושים אז בתור רבנים מחונכים ע"י הישיבה „עץ חיים" מיסודו של הגר"א, בשביל העם? כלום לא השתדלו אז לקרב רק את היחידים שבעדתם, את ה„למדנים" ואת החריפים, שיכולים היו להראות להם את רוב גדלם בפלפול וחלוק. ואת שאר העם עזבו לנפשו, מפני שאין לו עסק ב„נגעים ואהלות"?

וכמה כשרונות מצוינים הלכו לאבוד על ידי ישיבה זו! כמה מוחות גדולים, שיכלו באמת להביא תועלת להעם, כלו לריק על ידה! ואף על פי כן אומרים משכילינו וסופרינו, שדבר גדול עשה הגר"א מפני שעל ידי השפעתו נוסדה הישיבה „עץ חיים, וסופר אחד [9] התפעל כל כך, עד שמצא חוב קדוש מוטל על כל ישראל לחוג את חג המאה שלה...

„הוא היה הראשון — כותב על הגר"א א. ה. ווייס — להרמת החכמות בקרב עמו. הוא פקח עיני העורים לראות את יקר תפארת המדעים" [10]. ובשביל מה זכה הגר"א לכל הכבוד הגדול הזה? — בשביל שהיה נגד הפלפול שהרבה גאונים שקדמו לו נלחמו בו, ובשביל שהיה בקי בתנ"ך ובדקדוק הלשון העברית. ועל מי אמר ווייס את הדברים האלה? — על האיש, שגנה את הרמב"ם על „שנמשך אחרי הפילוסופיא הארורה וכו', אבל כבר הכו אותו על קדקדו" [11]; וגם הרמ"א, שכמדומה לנו, קשה לחשדהו במינות, לא זכה בעיניו מפני שהשתמש ב„מורה נבוכים" וכדומה מספרי חוקרי עמנו [12].

ר' חיים מוולוזין מספר מה ששמע מפי הגר"א עצמו: „פעם אחת התחלתי לברוא גולם ובעודי באמצע עשייתו חלף ועבר תמונה אחת על ראשי והפסקתי מלעשותו עוד, כי אמרתי: מסתמא מן השמים מנעוני לפי רכות שני אז. ושאלתיו: בן כמה היה אז? — והשיב, שהיה קודם י"ג שנה". ועוד מספר ר' חיים משמו של הגר"א שפעמים רבות השכימו לפתחו כמה מגידים

---

8) „תולדות הגר"א" ליאצקאן, עמ' 105 — 106.
9) זלמן עפשטיין ב„כתביו".
10) רא"ה ווייס ב„ממזרח וממערב", ח"א, עמ' 9
11) עיין ביאור הגר"א ליו"ד, קע"ט, ס"ק, י"ג.
12) שם, רמ"ק, ס"ק, י"ה.

היה עשוי לבלי חת ובספריו אנו מוצאים בטויים מעין: „לא אאמין לשום אחד מן המחברים", „יהיה מי שהוא אינם נראים דבריו" ו„דאף דנפק מפומיה דגברא רבה לא צייתינן ליה", — איש האמת הזה מספר לנו: „בעוה"ר הנסמכים מרובים והיודעים מועטים ונזוחי דעת נתרבו, שאין אחד מכיר מקומו ומיד כשהוא נסמך מתחיל להשתרר ולקבץ בחורים בהון עתק, כדרך השרים, ששוכרים עבדים לרוץ לפניהם. והנה אותם נקראו שועלים קטנים, שמחבלים כרם ד' צבאות, וכן יש זקנים בעוה"ר, שאפילו סוגיא דשמעתא אינם מבינים לתכליתה ואינה יורדים לעומקה של הלכה כלל, רק זקנים בשנים ובלא קניית חכמה, ג"כ הם המשתררים על הצבור ועל הלומדים ומחרימים ומתירים ומסמיכים לתלמידים שלא למדו לפניהם, רק מקבלים תשלומים וגמולים ולהנאתם דורשים כל הימים. אוי לנו לאותה בושה, שאנשי אמונה ידעי דעת נאבדו, ואפילו אם נמצא לפעמים חריף גדול ולמדן, מכל מקום מעשיו מקולקלים ואינו דורש לשמה ולקיים המצוה, רק להאריך הפלפול ולגדל השם [6]. והגאון מהר"ם שיף (ה"א שס"ח — ת"ד) כותב על רבני זמנו: „ועכשיו שותין יין שרף במקום גיהנום" [7].

יכה יוסי את יוסי: הרבנים התלמודיים האלה מגלים קלון הישיבות והרבנים בזמניהם, מובן מאיליו, שהיו גם רבנים יוצאים מן הכלל. אבל סגנון דבריו של רש"ל מוכיחים, שכלל הרבנים היה מקולקל מאד, וכל אלה הרי היו חניכי הישיבות וראשי הישיבות.

את ההנאה היותר גדולה מן הישיבות הללו, קבלו ראשי הישיבות בעצמם. הם קבלו בעולם הזה מטובתם של הצדיקים בעולם הבא. ר' נתן האַנובר מספר בזכרונותיו: „וכבוד גדול היה לראש הישיבה בכל קהלה, ודבריו נשמעים הן לעניים והן לעשירים, ולא המרו את פיו ובלעדיו לא הרים איש את ידו ורגלו, ויגזור אומר ויקום, והיה בידו מקל ורצועה להכות וללקות ולקנוס ולעשות חרפות לעוברי עברה, ולתקן תקנות ולגדור גדר, להפריש מאסורים... ומי שהיה לו מנה יפה: תרנגולים פטומים, ברבורים אבוסים ודגים טובים, היה מכבד בו לראש הישיבה... ומתנות ממון או כסף וזהב, ולא יצא אדם מבית הכנסת עד שהלך מתחלה ראש הישיבה ובני הישיבה אחריו... והיו מלוין אותו עד לביתו. וביו"ט הלך כל הקהל אחריו לביתו להקביל פניו ברגל".

זה פרי הישיבות: העם נתן „מנה יפה: תרנגולים פטומים, ברבורים אבוסים ודגים טובים", וקבל בתור תודה על המתנה: „מקל, רצועה, חרפות" וגם „תקנות וגדרים" חדשים. וה„עסק הטוב" הזה היה נקנה בכסף רב וגם היה גורם למריבות וקטטות.

---

6) ים של שלמה לקדושין, פ"ג, ס"ה, ופ"ב סימן ו'; הקדמתו ליש"ש לחולין; יש"ש לב"ק פ"ח, סימן נ"ח.

7) עיין פירושו לסנהדרין, ז'.

צבור, אשר לא נותן לכתוב; „שועלים קטנים מחבלים, שהם הרבנים העומדים בשביל כסף, והם קטנים נערים"; „הם מהדרין אחר הנדיבים, מזה מצאו הנדיבים מקום לבזות החכמה" [5].

זוהי צורתם הרוחנית של מאשרי הדור ההוא, דורו של הגר"א. וכלום יש להתפלא על שעמדו אז בני דלת העם על המדרגה היותר נמוכה במוסר ובמדות והיהודים יושבי הכפרים היו עושקים את הנכרים, כמו שמעיד הבעש"ט על זה? ואני שואל: היכן היא השפעתו של הגר"א על בני דורו? היכן הן פעולותיו לטובת האומה? מפני־מה לא השפיע, לכל הפחות, על הרבנים, שהם בודאי היו נשמעים לו? יתר על כן: כלום רואים אנו, שלכל הפחות השתדל להשפיע על בני דורו, שחשב, לכל הפחות, לעשות דבר מה לטובת האמה?

אומרים לנו: ע"י השפעת הגר"א נוסדה ישיבות „עץ חיים" בוולוז'ין. אבל, ראשית, ישיבות היו די והותר אף קודם שנוסדה ישיבות וולוז'ין; ושנית, נהיה נא הפעם גלויי לב ודוברי אמת: מה נתנו לנו הישיבות בכלל? איזו טובה השפיעו הישיבות בכלל על המוני העם? מה נתנו לנו ישיבות סורא ופומבדיתא, ישיבות אשכנז וצרפת, ישיבות פולין וליטא? כלום השתדלו מנהיגיהן והלומדים בהן להפיץ בין העם תורת חיים ואהבת הצדק והיושר? כלום השתדלו להראות להעם את המאור שביהדות, את תכנה הפנימי? כלום השתדלו להרים את העם במדות ובמוסר, להעיר בו את המחשבה, הרגש והאמונה? — לא! לא זאת היתה מטרתן, אלא להרבות הלכות ודינים, סייגים וגדרים, שאין להעם חלק וחפץ בהם.

הנה ישיבות סורא ופומבדיתא — מה נתנו הן? כלום לא היו הן הראשונות להפיץ חוקים וגזירות וגם מנהגים טפלים, שיסודתם בהזיה? כלום לא הכריחו את ישראל לקיים את כל חוקיהן וגזרותיהן וכלום לא השתמשו לתכלית זו במלקות, בנדוי וחרם? ולכמה סכסוכים, קטטות ומלשינות גרמו הישיבות הללו כמה דברי ריבות ומחלוקות היו בין ראשי הגולה ובין הגאונים ראשי הישיבות ובין ראשי הישיבות בינם לבין עצמם? וכלום לא נדחו גדולים וטובים מלהיות „ראשיהן" מפני שלא נמצא בהם מה שרצו למצוא מנהיגיהן התקיפים? כלום לא נדחה ר' סעדיה גאון מלהיות „ראש ישיבה" מפני שהיה חוקר יותר מדאי והיו מתיראים בודאי, שמא לא ישתדל כל כך בהפצת דינים ומנהגים טפלים חדשים?

ומה נתנו לנו הישיבות באשכנז ובצרפת? עוד הפעם חוקים וגדרים והרבה מנהגים טפלים, שלא צמחו על אדמת ישראל כלל!

ומה הביאו לנו הישיבות בפולין וליטא? כלום לא עסקו בהן באותם הדברים עצמם, שהעסיקו את הישיבות הראשונות? כלום נשתנו לטוב אף במקצת?

נשמע נא את דברי הגאון ר' שלמה לוריא (רש"ל) על הישיבות והרבנים בפולין וליטא בזמנו (ה"א ר"ע — של"ד) בכלל. הגאון הזה, שלבו

5) „תולדות יעקב יוסף", נשא, וזאת הברכה.

החנוך בימי הגר"א היה פרוע מאד, המלמדים היו מהבילים ולא מן הישובי, הרבנים — רודפים אחר הכבוד והממון, ובני דלת העם ירדו עד הדיוטא התחתונה במצבם המוסרי.

בן הדור ההוא, שלמה מימון, מתאר את חנוכם של הילדים ואת טיבם של ה„מלמדים" בדברים כאלה: „החדר הוא מעון צר ומלא עשן, אשר בו ישבו הילדים מקצתם על ספסלים ומקצתם נטושים על פני הארץ. המלמד, לבוש כתונת מגואלה, יושב אל השלחן ובידו מקל חובלים: במקל הזה ידק וישחק את הַטַבַּק אשר באגן בין רגליו, וגם יהיה לו למטה זעם לרעות בו את צאן מרעיתו. העוזרים אשר לו (ראשי־דוכנא) רודים על ידו ומשננים לתלמידים את פרקם, איש איש בפנתו, וגם הם מתהלכים עם הילדים בעברה וזעם כמנהג המלמד" [1]. ר' יעקב יוסף הכהן, תלמידו של הבעש"ט, מוסר את דברי המלמדים אז: „עד שאני מטריח את עצמי עם התינוקות כל משך השנה, יותר טוב אני עושה, שאני מטריח את עצמי עם בעל הבית איזו שבועות להיות נושא חן בעיניו — ושוב איני צריך טרחה בתינוקות כלל" [2].

מתוך טיבם של ה„מלמדים" ו„החדר" יכולים אנו לדעת את טיב הלמודים והחנוך. וכבר מעיד שלמה מימון על תלמידי החדרים, ש„אינם יודעים את התלמוד אל נכון, לא את השפה העברית ואף לא את תוכן המקרא".

והמלמדים הטובים האלה לא הסתפקו במה שנתנו „חנוך טוב" כזה רק לילדי מדינותיהם, מדינות ליטא ופולין. הם היו מתבקשים פעם בפעם לארץ אשכנז, ללמד שם תורה את הגדולים ואת הקטנים, באופן שהשפעת המלמדים הליטאיים והפולניים היתה מרובה אף בארצות המערב. ומנהג היה אז באשכנז לקבל רבנים רק מפולין או מליטא, ומקודם שאלו בעצת המלמדים, שהם היו ה„מבינים" בעיני יהודי־אשכנז, שיכריעו הם, מי הוא הרב היותר חריף ועמקן. אז התחילו העסקים הטובים: כל רב נתן שוחד להמלמדים האלה, שיעידו עליו לטובה. ופעמים שהמלמדים היו מחברים בעצמם פלפולים וחלוקים והיו מראים אותם להעדה האשכנזית בשם הרב, שהוא רוצה לקבלו. לדברי ר"י עמדין [3] נבחר הגאון הליטאי, ר' יחזקאל קאצנלבויגין, מחבר „כנסת יחזקאל", על ידי ממון מרובה, שנתן להמלמדים הליטאיים באשכנז, לרב בארץ זו.

עד כמה היו הרבנים בארצות אלו (מובן, שהיו יוצאים מן הכלל) רודפים אחר הכסף והכבוד אפשר לראות ממקרה זה: בעיר אנסבאך היה עשיר מפורסם, שהיה „קצת אנוס על פי השררה שלו", לשאת אשה שניה דרבנן. ואחרי שבארצו לא מצא רבנים, שיתירו לו את הדבר הזה, שלח „שליח מיוחד" לרבני ליטא ופולין ו„צרור הכסף בידו, ועי"ז קבל מהרבה מהם התר והסכמה" [4]. ור' יעקב יוסף הכהן מעיד: „עינינו הרואות הנהגות הרבנים והמנהיגים העוסקים בצרכי

---

1) „תולדות שלמה מימון" הוצאת תושיה עמ' 27.

2) „תולדות יעקב יוסף", צו.

3) „מגלת ספר" ליעב"ץ, עמ' 126 — 128.

4) שם, עמ' 9.

ויותר הקילות הם צרות זו לזו. שמי שמקל בזאת אינו יכול להקל באחרת. והם תופסים ב׳ הקילות יחד. וזה הדרך רחוק מדרכי התורה, שהוזהרנו על זה, שנאמר: ושמרתם את משמרתי — עשו משמרת למשמרת. וכמה גזרות גזרו ז״ל ואסרו המותר בין בדיני מאכל ומשתה, בין בדיני טלטול, כי הא דתנן: לא עולין באילן ולא רוכבים על גבי בהמה וכו׳, כדי שלא יבוא לידי עברה. וכן בכל דור ודור הוסיפו גזרות לפי צורך השעה ולפי המקום. וזה היה דרכם של החכמים לגדור פרצות בישראל, כמו שאמרו: רב בקעה מצא וגדר בה גדר, אבל אלו החוטאים עושים בהפך: מוצאים פרצה ומוסיפים עליה פרצות. ולא די להם עוונות הראשונים, אלא שהוסיפו עליהם ללמד עליהם קולות שלא כדת תורת משה ובודין סברות רעות וטעמים בדויים״ [13].

כך שרויים בצער ר׳ יוסף קארו, מחבר ה„שלחן הערוך״, וחבריו הרבנים כשהם רואים, שהאויבים קמו עליהם מביתם: שנמצאו תלמידי חכמים, „שלוחי השטן, שהם עזי פנים שבדור״, המקילים בדינים ובחומרות הרבה, שהיו למשא כבד על העם.

ב.

סוף כל סוף הגיעה גסיסת הרבנות. כבר חיתה יותר מדאי וזקנה יותר מדאי. ה„שלחן הערוך״, ה„לבוש״, „ים של שלמה״ ושאר הספרים ממין זה היו גלויי כחותיה האחרונים. הגיעה שעתה לפנות מקום לזרמים אחרים ולתנועות אחרות. אבל בימיה האחרונים, טרם יכבה נרה, עלתה שלהבתה עוד יותר: באו לה ימי הגר״א, בעל „שאגת אריה״, „פני יהושע״, ר״י עמדין, ר׳ יהונתן אייבשיץ, בעל „נודע ביהודה״ ועוד ועוד.

הגאונים האלה, כשאר הגאונים שקדמו להם, לא חדשו הרבה בספריהם הרבים ולא עשו כלום לטובת העם. דרכם היא דרך ישנה וכבושה זה כמה מאות שנה; לכתוב פרושים לפרושים ולהוסיף חוקים וגדרים, שהרי „כל המחמיר תבוא עליו ברכה״. אבל אומרים לנו, שבראש תקופה זו עמד ר׳ אליהו מווילנא, הנודע בשם הגר״א, שלא רק בדורו, אלא אף בדורות הרבה שקדמו לו לא היה כמוהו. כך אומרים — משכילינו וסופרינו!

אבל, במה עלה הגר״א על שאר הגאונים הגדולים שקדמו לו? כלום מצא העם בספריו המרובים הד נשמתו ורוחו, הד רגשי לבו הפנימיים, — מה שלא מצא בספרי הרבנים שקדמו להגר״א?

הגר״א באר באורים טובים ונכוחים בתלמוד. אבל הלא פרושים ובאורים היו די והותר אף קודם. יודע אני, שהגר״א עשה הרבה בשביל התלמוד, הוסיף עליו עוד זר של זהב או זר של כסף; אבל מה עשה בשביל העם הרב? כלום עוד בבאור אחר בתלמוד, ויהא אפילו היותר נכון, או עוד בהגהה אחת, ותהא אפילו היותר טובה ומתוקנת, מלא את נפשו הרעבה והצמאה של העם? כלום בזה מלא את חובתו לפניו?

13) מאמר יין המשומר, הנ״ל.

ברבו עבר ובטל מן העולם, וכל מה שעשו וכתבו היה איפוא רק בשביל עצמם, כי אין להעם הזה ברובו חלק ברוב דבריהם וחוקיהם. כי רוב חוקיהם ודבריהם הם רחוקים מרוחו ומצרכיו של העם שבשבילו נבראו.

כי העם עצמו לא היה מרוצה ברוב החוקים — דבר זה אנו רואים מתוך תלונותיהם התכופות של הרבנים בארבע מאות השנים האחרונות על "קלות דעתו" ו"הפקרותו" של העם. העם לא קיים הרבה מן הדינים והגזרות החדשים מפני שהיו לא לפי רוחו. הרבנים, כמובן, לא הבינו זאת וראו בהתנגדותו זו של העם לחומרותיהם רק חטאת העם ומריו.

ר' יוסף קארו עצמו כותב: "בעוה"ר העם אינם חפצים במי שמחמיר להם, אלא במי שמקיל להם". הוא מעיד, איפוא, בעצמו, שהדינים המרובים שיצרו הרבנים, והוא בתוכם, אינם רצויים לעם; אבל נפשו, נפש מאמין תמים, אינה מתעמקת בסבות החזיון הגדול הזה, אלא היא רק מתמוגגת מרוב צער ויגון לראות, ש"קצת מהמון העם" מקיל "בקצת מצוות לא תעשה". מבינים אנחנו את צרת נפשו של המאמין האדוק הזה כשראה, שהחומרות והגדרים, שהם יקרים וקדושים לו כל כך ושהוא מאמין באמונה שלמה, שעל ידיהם, ורק על ידיהם, יושע ישראל, — שהחומרות והגדרים האלה, אינם מקובלים ואין להם די השפעה על העם. הוא מבקש את "ראשי אלפי ישראל, העומדים על הפקודים", להעתיק את דבריו הללו ולשלחם בכל קהלות ישראל ולקראם "ביום שבת קודש ולהזהירם על פי הדברים האלה". הוא מאמין, שצריך לגזור עוד גזרות ולסייג עוד סייגים, ובזה יציל את ישראל, באופן שהוא רוצה "לגזור גם על השחוק, יען כי הוא יסוד מוסד לכמה מיני אבות נזיקין" [12].

ואף שאר הרבנים, שחיו אז, התחילו מכירים, שהבנין הישן הנושן התחיל מתמוטט; והם יוצאים כולם לסעדו ולהחזיקו. הם ראו, שבאשכנז, באיטליה ובמיהרין מקילים היהודים בשתית יין נסך — ויצאו בצווחות ובחרמות, כאילו היה עולם היהדות כולו חרב על ידי זה. בין הרבנים הצווחים והמחרימים נמצאים: ר"י קארו, האלשיך, אלישע גאליקו, משה מטראני, מהר"ל מפראג, רבני ויניציה, ר"י חיים באסאן, ר' נתן שפירא ושמואל די מודינא.

אבל התנגדותו של העם להחומרות והגזרות היתרות היתה כל כך גדולה עד שדבקה גם — ברבנים עצמם, כי בכלל נמצאו אז רבנים "פורצי גדר", כלומר רבנים, שהקלו מעט במה שהחמירו חבריהם. הם הבינו יותר את רוח העם ורצו יותר בתקנתו. ואת הדבר הזה לא יכלו ר' יוסף קארו ושאר הרבנים בני דעותיו נשוא; "בעוה"ר — כותבים הם מא"י — רבו המתפרצים בישראל ועוברים על דיני תורת משה בפומבי, ובכמה מקומות נעשה להם כהיתר גמור על ידי שלוחי השטן, שהם עזי פנים שבדור, שעוסקים בתורה לרע להם ותורתם סם המות להם ולאחרים, כמרז"ל על: כי רבים חללים הפילה — זה ת"ח, שלא הגיע להוראה ומורה. והנה אלו החוטאים, כשיודעים צורתא דשמעתתא, קמים להורות הוראות לעם ומקילים להם הקילות, שהקלו הראשונים, ורוב הפעמים

12) מאמר יין המשומר, וויניציה, ת"כ.

כל הדינים, הגזרות והמנהגים, שנקבעו מימות משה עד זמנו ע"י אנשים שונים, בזמנים שונים ובמקומות שונים ועל ידי סבות חיצוניות ופנימיות שונות ומשונות, — דינים וגזרות ומנהגים, שהרבה מהם באו בתלמוד רק לשעתם, לשם התנגדות לחוקות הגוים ולמנהגי דתם, וביחוד למנהגי היונים והרומאים, הרבה באו אך כדי שיהא מקום להתפלפל ולקבל שכר על הדרישה והרבה לא היו ברורים כלל מפני המחלוקות והמשא והמתן של הלכה —, כל אלה נקבצו על ידי הרמב"ם בספר אחד, ספר החוקים, ונעשו לחוקי עולם, שאין לשנותם!... והרמב"ם עוד התפאר, שגדולות עשה לעמו: „קנא קנאתי לה' צבאות, וראיתי האומה בלי ספר מחוקק" [9].

אמנם, הראב"ד בהשגותיו פרץ פרצים בחומת הדת של הרמב"ם והשפעתו ניטלה ממנו במקצת; אבל סוף סוף נתן "משנה תורה" ענין חדש להרבנים לענות בו; לפלפל בדבריו, להקשות ולתרץ ולהוציא דינים וחוקים חדשים מתוך משנתם, עד שמצא ר' יעקב בן הרא"ש לנחוץ לקבץ את הדינים החדשים יחד עם הישנים ועשה קובץ חוקי דתי חדש — ספר ה„טורים", והוא הרחיק ללכת הרבה מן הרמב"ם: הוא אסף הרבה דינים, שהם מיוסדים על גימטריאות וספירת תיבות ואותיות, על הקבלה ועל הסוד וכדומה [10], ואף הקובץ הזה נעשה בשביל העם ולטובתו, כמובן, וראב"ד חדש לא היה אז לפרוץ בחומת ה"טורים", וגם קובץ זה נתן ענין לרבנים, — ועוד הפעם נכתבו ספרים, עוד הפעם נתחברו פירושים, הוקשו קושיות ונתרצו תירוצים, ועוד הפעם נולדו דינים חדשים וגזרות חדשות, עד שמצא ר' יוסף קארו (ואחריו ר' משה איסרליש) לנחוץ לאסוף את הדינים והמנהגים החדשים יחד עם הישנים ולעשות מהם קובץ חדש, שקרא לו בשם "שולחן ערוך" ושעל פיו מחויב היה העם לצאת ולבוא בכל מעשיו הגשמיים והרוחניים, שהרי נעשה לחוק קבוע, כי "מדבר שנדפס בשולחן ערוך אין לשנות ח"ו כתורת משה" [11].

גם אחר חתימת ה"שלחן הערוך" קמו רבנים ידועים וחברו ספרי הלכה וספרי דינים חדשים, וכך אנו רואים גל גדול של פירושים וביאורים, של חוקים, גזירות וגדרים שנתחברו במשך הרבה מאות בשנים, ואנו שואלים: בשביל מה ובשביל מי יגעו והשתדלו הרבנים האלה? מה מן המועיל לעם יצרו בספריהם המרובים, שכמעט תוכן אחד ורוח אחד להם?

זה יותר מאלפים שנה עברו מיום שהתחילה הרבנות לצמוח, במשך התקופה הארוכה הזאת עמדו לישראל הרבה גדולי המוח וגאוני הרוח, והאנשים הגדולים האלה דרשו חקרו, פלפלו, כתבו ספרים לאלפים, חברו פירושים ופירושים לפירושים וביאורים לביאורים, התוכחו לפעמים על דברים מגוחכים ונמנעי המציאות — ואת העם, אותו העם, שבשבילו עמלו וטרחו, — אותו העם בעצמו שכחו כאלו הוא

---

9) עיין „אגרת הרמב"ם". ועיין „פניני שד"ל", עמ' 19—17.

10) עיין למשל, טור אור"ח, סי' ו', ל"ה נ"א, קי"ג, קט"ו וגם קכ"א.

11) שו"ת פני יהושע, ח"ב, סי' נ"ב.

בחבורת מצוה ולא בחבורת רשות. ושטפו כוס אחריו ונהגו בו מנהג בזיון ומנהג אחרים"[4]. הם זרקו מרה בעם והשתדלו לפתותו שיאמין, כי "דבריהם דברי אלהים חיים המה, ואפילו במדרשו של משה רבן של הנביאים לא ידחו אותם ממקומם, וחכמתם ופלפולם הוא הדבר אשר צוה ד' אל משה ... וכל החולק על שום דבר מדבריהם כחולק על ד' ועל תורתו" [5]) וכדי שלא ישתכחו כל הדינים והחוקים הללו בזמן מן הזמנים, באו ר' אחא משבחא, ר' שמעון מקירא ור' יהודאי גאון ודאגו לקיומם והתפשטותם. ואם הראשון בספרו "שאלתות" קבץ רק את הדינים שבתלמוד, הוסיפו האחרונים ב"הלכות גדולות" שלהם גם את הדינים שנתחדשו על ידי הגאונים שקדמו להם עד זמנם. ובכן היו הדינים הללו לחוקים ולא יעבורו בשביל — העם, שלא הוא יצר אותם וגם לא לפי רוחו ונטיותיו הפנימיות נוצרו ונקבעו ברובם...

ובאותו זמן נבראה הקראית. במחאה עזה יצאה נגד החוקים והלמודים ההלכותיים שבתלמוד ובספרות הרבנית. מחאתה עשתה רושם מתחלה. ואילו היתה נשארת מבפנים והיתה מוסיפה לנהל את מלחמתה השלילית — במובן התיחסות שלילית אל החוקים היתרים — ואילו היתה נשארת על אותה עֶמדה רוחנית, שמעליה היתה יכולה לומר על עצמה בצדק, ש„לא החליפה ממה שהיה בין הנביאים" [6]), בלי ספק היתה מצליחה הרבה. אבל היא התרחקה בעצמה מתוך המחנה ובנתה לה במה בפני עצמה, ותחת החוקים והלמודים של הרבנות שנלחמה עמה, בראה חוקים חדשים ורבנות אחרת, רבנות קראית, אם אפשר לומר כך. ובכן הלכה השפעתה ונתדלדלה ורק יהודים מועטים נמשכו אחריה, והרבנות בצרה את עמדתה עוד יותר. היא ראתה, שקם לה אויב מביתה, ועל כן התחילה להזק את מבצריה, לצוות על חובת למוד התלמוד וקיום החוקים השונים [7]) ולהוסיף דינים וחוקים חדשים.

וכך הלכו הדינים ונתרבו מזמן לזמן. אבל הם היו מפוזרים ומפורדים — עד שבא הרמב"ם וקבץ בספרו "משנה תורה" את כל הדינים הללו מתלמוד בבלי וירושלמי, מספרא, ספרי מכילתא ותוספתא ומחבורי הגאונים. עוד קודם לו נתחבר חבור לתכלית זו על ידי ר' יצחק אלפאסי, אבל זה האחרון חבר באמת רק "קצור התלמוד": חבורו כולל על פי רוב את הדינים הקבועים בתלמוד בלשונו ובסגנונו, רק בהשמטת המשא והמתן וההויות, ולא לחנם קראו לו בשם „תלמוד קטן". לא כן ספרו של הרמב"ם. "משנה תורה" שלו, כולל תורה שבעל פה כולה עם התקנות והגזירות והמנהגים, שנתקנו ונגזרו והונהגו מימות משה רבינו [8]).

קשה לצייר, כמה גדולות ועצומות היו תוצאות מעשהו זה של הרמב"ם,

---

4) שו"ת שערי צדק ח"ה ש"ד סי' י"ד.

5) תשובת ר' שרירא גאון שבהקדמת שו"ת שערי צדק.

6) לקוטי קדמוניות לר"ש פינסקר נספחים, עמ' 10.

7) עיין דור דור ודורשיו, ח"ד, עמ' 105.

6) עיין הקדמת הרמב"ם לס' משנה תורה.

הרבנות והחסידות.

א.

התלמוד הוא פרי הגלות: גלות רוחנית וחומרית, גלות בבלית וירושלמית. התלמוד הוא קובץ של חוקים וגדרים דתיים לאלפים, שהרבה מהם נאספו בו על ידי יחידי סגולה, אנשי המוח שבעם. התלמוד בכלל השתדל להעמיד את היהדות רק על הלמוד הדתי והחוקים הדתיים והתנגד בכל כחו לחירות הרוח הדתי שבעם ולהתפתחות רגשותיו הפנימיים מחוץ לבית המדרש, והמשא והמתן שבו. הוא רצה לעשות את היהדות לקנינה של ה„אריסטוקרטיה הרוחנית" ובהשתדלותו זו הגיע לידי כך, שהיה נכון לבכר אפילו „ממזר" ו„גוי", שכשהם לעצמם לא היו חביבים כל כך בעיניו, אם רק ילמדו וישתלמו בלמודים דתיים, לא רק על עם הארץ כשר מישראל, אלא אף על כהן גדול [1]) בגלל זה התנגד לאותם מספרי הנביאים, שיש בהם יחס בקרתי אל כמה חוקים דתיים והשקפות מקובלות ושרצו לעשות את היהדות עממית מיוסדה על הרגש הפנימי הדתי. ואם לא עלה דבר זה בידו, הרי הוא בודאי מפני שהיו הנביאים חביבים אז על העם, שעדיין לא נתרחק מהם אז כל כך. על כל פנים מתנבא התלמוד ואומר ש„הנביאים והכתובים עתידין ליבטל" [2]). ובכלל הוא משתדל להפחית ערכם במה שהוא אומר: „אלמלא חטאו ישראל, לא היו להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושיע בלבד" [3]). — כאלו ספרים כספרי עמוס, הושע ישעיה וירמיה, מיכה וצפניה ויחזקאל, תהלים ואיוב אינם אלא פרי חטאת ישראל וכשהם לעצמם אינם שוים הרבה...

התלמוד נחתם ונשאר כמו שהוא: ילקוט של משא ומתן ודין ודברים מוצע בסוגיות שונות, על פי רוב בלא קבועת ההלכה ואז התחילו ה ג א ו נ י ם לפלפל ולמצוא דינים והלכות על יסוד התלמוד, גם הוסיפו מדעתם חוקים ודינים חדשים ומהם כאלה, שנתבססו על אמונות טפלות והזיות. ובכל מיני עונשים: נדוי, חרם ומרדות הגוף ענשו את האנשים שעברו על החוקים הללו, שהעלו הם רק בפלפולם. אחד מהם השיב בדבר אדם שעבר על אחד מחוקיהם: „הכריזו עליו, שפתו פת כותים ויינו יין נסך ופרותיו טבלים וספריו ספרי קוסמין, וחתכו ציציותיו ועקרו מזוזותיו ולא תתפללו עמו ולא תמולו לו בן ולא תלמדו בניו בבתי כנסיות ולא תקברו מתו, ואל תכניסו אותו לא

1) הוריות משנה ג. ח.

2) ירושלמי מגילה פ"ה.

3) נדרים, נ"ב ע"ב.

הרבנות והחסידות

3*

הספר „שבחי הבעש״ט״ וכל אחד מהם הדפיס עפ״י ההוצאה שהיתה לנגד עיניו או עפ״י חפצו לבחור בזו או בזו.

חיש מהר קנה לו הספר הזה את לבות העם. כלם קראו בו׳ כלם מצאו בו את אשר אותה נפשם מני אז׳ הדרישה הגדולה על הספר „שבחי הבעש״ט״ הלכה וגדלה מאד וגם הוצאת ברדיטשוב אפסה ותמה מן השוק׳ אנו רואים אמנם שעוד בשנת תקע״ז׳ כשנה וחצי אחרי הוצאת ברדיטשוב נדפס הספר „שבחי הבעש״ט״ מחדש בהרובשוב ועוד הפעם בהסכמת רבנים ועוד הפעם בהטלת חרם לבלי להדפיס את הספר „משך ד׳ שנים״׳ לנגד עיני המו״ל הזה היתה ההוצאה הקאפוסטית ועל פיה הדפיס׳

בשנת תר״י נדפס הספר „שבחי הבעש״ט״ מחדש בזילקאוו׳ המו״ל הזילקאווי השתמש בההוצאה הברדיטשובית׳ באותו הזמן, בין הוצאת הרובשוב ובין הוצאת זילקאוו — זמן של שלשים ושלש שנים — נדפס הספר „שבחי הבעש״ט״ כנראה פעמים אחדות׳ אבל בעילום שם המקום והזמן, או בשם המקום בלבד. הוצאות כאלה נמצאות׳ והן כנראה יצאו במשך הזמן הנ״ל׳ ומהן גם אחרי הוצאת זילקאוו בשנת תר״י. כי משנת תר״י עד תרס״ו אין אנו מוצאים הוצאה חדשה של הספר „שבחי הבעש״ט״׳ וזה הלא כמעט מן הנמנע שדווקא בזמן ההוא׳ בזמן התפשטות „בתי הצדיקים״ לא ידפיסו את „שבחי הבעש״ט״׳ אין זאת שנדפס בלי זמן ומקום׳ רק בשנת תרס״ו נדפס בלבוב עפ״י ההוצאה הקאפוסטית׳ המו״ל הלבובי כותב אמנם׳ שהוא מוציא „הוצאה חדשה שלמה ומתוקנת״׳ אבל באמת אינה לא שלמה ולא מתוקנת׳ בשנת תרפ״ב הוציאה הוצאת הספרים „עינות״ בברלין את הספר „שבחי הבעש״ט״ מחדש [4]׳ ההוצאה החדשה של הספר הזה נעשתה עפ״י הוצאת קאפוסט לא נחסר בה מאומה׳

זהו גורלו של הספר „שבחי הבעש״ט״׳ המבשר ומודיע גודל קדושת הבעש״ט ונפלאותיו אשר עשה; זהו גורלו של קובץ אגדות וספורים קדושים על אחד מגדולי ה„צדיקים״ שקמו בישראל מני אז׳ שהשפיע כל כך הרבה על מהלך הרגש והמסתורין הדתי בישראל והשפעתו לא נפסקה אף היום ועדיין היא הולכת ונמשכת׳ זה כשתי מאות שנה, על חלק גדול וחשוב מן האומה הישראלית׳

„הבעש״ט באגדת העם״׳ זהו יסודו ותפקידו של הספר הזה׳ שבו נקבצו הרבה מאגדות העם על חביבו ובחירו׳ הבעש״ט׳ לא מחבר אחד חיבר אותו׳ העם׳ או חלק חשוב מן העם׳ חברהו. מן העם באו אותן האגדות והספורים הקדושים וע״י הספר „שבחי הבעש״ט״ שבו עוד הפעם אליו.

---

4) ספר שבחי הבעש״ט, ערוך ומסודר מחדש בצרוף מבוא והערות מאת ש׳ א׳ הורודצקי׳

המדפיס״· הדפיס המדפיס הברדיטשובי. גם בתבנית הספר ובמספר העלים דומות הן שתי הוצאות אלה. בכל חקתה ברדיטשוב את קאפוסט· רק ספור אחד קטן לא הכניס המו״ל הברדיטשובי בהוצאתו· והוא: „שמעתי כשמתה אשתו של הבעש״ט אמרו לו אנשיו ובני גילו שישא אשה אחרת· והשיבם הבעש״ט בלשון תימה: לאשה אני צריך· אני הייתי פרוש ארבע עשרה שנה במטה וזה הערשלי בני נולד על פי הדבור״ [2]· אפשר ששמחת הרב הליטאי הנ״ל מיוסדה על העדר הספור זה שיש בו מה מן הספור על אדות הולדתו של ישו מנצרת·

במקום הספור הזה הוסיף המדפיס ספור חדש· שלא נמצא בהוצאת קאפוסט והוא: „מעשה שבא איש אחד דרשן לק״ק טשודנאב ונתאכסן אצל פרנס חודש ודרש כמה ימים ואח״כ נזדמן שהוזק ונשאר מושכב בלא לשון ובלי ידים ורגלים וכאב לב הפרנס חודש עליו· והבעש״ט היה כעת בק״ק פולנאי ושלח בשביל הבעש״ט שיבא לק״ק טשודנאב ובא ואמר כי נגזר עליו שימות אבל אני מראה לכם כח סגולת התורה· וציוה להביא מים מתוקים ולקח אפר כירה ושם במים וקרא עליו פרשת מצורע וישב החולה והתחיל לדבר ודבר עמו הבעש״ט ככל הצורך ושוב שכב ונפטר לעולמו״ [3]·

מלבד השינוי הנ״ל ישנם עוד שינויים אחדים לא בגוף הספר· כי אם ב„הקדמת הכותב״· חוץ מדברים אחדים בלתי חשובים ביותר החסרים בהוצאת קאפוסט· חסרים שם גם דברי בנו של מחבר הספר „שבחי הבעש״ט״ ר׳ יהודה ליב שו״ב· הוא מוסיף על דברי אביו בהקדמתו כדברים האלה: „אמר המעתיק בן המספר: כל זה היות אמת וצדק שפקוד פקדתי מאדוני אבי מורי זללה״ה להעתיק הספורים הללו ולתקן הלשון במקום שצריך תיקון, וצוה עלי לכתוב אחר כל ספור וספור איזה דברי תורה בהבנת הפסוק או בדברי חז״ל כפי אשר יחונני הש״י לפי קט שכלי· וידעתי באמת שכוונתו היתה רצויה מאד למקום ב״ה להצדיק את הרבים לעוררן לאהבת המקום ב״ה ולהכניס יראת שמים בלבבן· ודבר זה היה תקוע מאד בלבו ובעת חליו סמוך למותו קרא אותי והזהירני ע״ז ואמר לי בזה הלשון: נא בקשתיך אל יקטן בעיניך דבר הזה אשר צויתיך· תדע נאמנה שאני חולה· שני חיי שאני חי שנים הללו בחולשתי הוא הכל בכדי שאכתוב לזכרון ספורים הללו· — והנה הכתבים הללו נעתקו מאיש לאיש עד שנדפסו כפשטן, ואני נותן שבח והודיה למקום ב״ה ע״ז שהגם שעדיין לא נשלמה כוונתו בשלימות עכ״ז אחזיק טיבותא להאי גברא שהביאן לבית הדפוס על שיצאו מאחריות האבידה בזה שנתפזרו בעולם· וברצות השם כאשר אתקן הכל כפקודת אבי ז״ל אראה להביאן אל בית הדפוס בהורמנת צדיקי הדור· ואחלי פני קוני וצורי סייעני להפיק רצון אבי ז״ל ושאכוון אל האמת ושתהיה גם כוונתי בזה לשם שמים ואז אקרא אני ע״ז הכתוב· גדולים מעשי ד׳ דרושים לכל חפציהם״·

כן זכה הספר „שבחי הבעש״ט״ לשתי הוצאות שונות זו מזו אך מעט בשנה אחת. לעיני המדפיסים הבאים היו איפוא שתי ההוצאות של

2) שבחי הבעש״ט הוצאת קאפוסט ל״ו·

3) שבחי הבעש״ט הוצאת ברדיטשוב ל״ו ע״ב·

עד כמה גדולה היתה הדרישה לספר שבחי הבעש״ט׳ נראה מזה׳ שלמרות ה״חרם״ של הרב המסכים על הוצאת קאפוסט ״על כל המדפיסים הן במדינתנו או במדינה אחרת ארור אשר ישיג גבול רעהו׳ במתכונתו לא יעשה כמוהו הן בתבנית זו או בהוספה וגרעין כ״א ברצון המדפיס (הקאפוסטי) דווקא משך ששה שנים רצופים״ — למרות זה נתנו רבנים מפורסמים את הסכמותיהם. להוצאה חדשה בברדיטשוב במשך השנה הראשונה להוצאת קאפוסט׳ אעפ״י שידעו דבר הוצאת קאפוסט; גם הם מצדם מטילים חרם לבלי להדפיס את הספר משך ו׳ שנים׳

בין המסכימים נמצאים דייני אוסטרהא והאב״ד באוסטרהא הגאון ר׳ בצלאל מרגליות׳ הרב הזה היה ממלא את מקום אביו הגאון מהר״ם מרגליות תלמידו החביב של הבעש״ט. בין יתר דברי הסכמתו הוא כותב: „וכפי ששמעתי מפה קדוש אדוני אבי מו׳ הגאון החריף החסיד רבן של בני הגולה זללה״ה שהוא היה מילדותו אחד ממחצדי חקלא חבורה קדישא מאילנא דחייי עם הבעש״ט ז״ל ומרגלא בפומיה דר׳ מאיר שהרבה לספר בשבחו אמרתי שעל איש מופת כזה ראוי להאמין הכל״׳

מסכים אחר׳ ר׳ ישראל שלום מחותנו של המחבר מספר שהיה לו „גוף הכתב כ״י מהמספר השבחי בעש״ט״ והראה את הכ״י להמדפיס ר׳ שמואל בברדיטשוב „כדי להראות אם מכוון כפי הדפוס דק״ק קאפוסט״׳ שהמדפיס הברדיטשובי הדפיס על פיו׳

מסכים אחר, „הרב המופלא ומופלג בתורה חכם הכולל מוהר״ר מאיר הלוי אשר היה מ״מ בק״ק זעלווא״ וחותם את שמו: „מאיר במוהר״ש זלמן ז״ל מליטא״ — הרב המסכים הזה נותן טעם להוצאה חדשה זו ויחד עם זה פוגע הוא במדפיס הקאפוסטי: „כבר ידוע כי ענין הדפוס הוא כאלו דורש לאלפים ולרבבות והן רבים עתה עם הארץ אשר בראותם הפלגה יתירה אשר לא יקיפו בשכלם כ״א ספורי הדברים׳ נבערה דעתם מאמונה׳ והמדפיס (הקאפוסטי) לא שמר בלשונו לכסות כמה דברים אשר לא נתנו להגלות לעין כל לזאת התאזר מוהר״ש מדפיס דפה להדפיסן במועצות ודעת להסתיר כמה ענינים אשר המה בגדר סוד קדושים הניתן מפה לאזן מלין יבחן״׳

ליטאי זה׳ מי שהיה מ״מ דק״ק זעלווא׳ העיר שבה נתחדש ביום ג׳ אלול תקמ״א החרם נגד החסידות והחסידים משנת תקל״ב׳ (מי יודע אם לא הוא שגורש נגרש ממשמרתו בתור „מגיד מישרים״ אחרי החרם הנ״ל) — החסיד הליטאי הזה שמח על הוצאת הספר שבחי הבעש״ט חדש ביחוד על שידעה׳ הוצאה זו׳ „להסתיר כמה ענינים אשר המה בגדר סוד קדושים״׳ לעומת הוצאת קאפוסט שהמדפיס „לא שמר בלשונו לכסות כמה דברים אשר לא נתנו להגלות לעין כל״׳

אבל שמחתו לשוא היא׳ כי כמעט אין הבדל בין הוצאת קאפוסט וברדיטשוב׳ הוצאה זו האחרונה הדפיסה כל מה שהדפיסה הוצאת קאפוסט׳ גם דברי הראשונים של המדפיס הקאפוסטי בראש הספר המתחילים: „אמר

ובשם אדמו״ר הרב נבג״מ שמעתי הכל בסדר נכון ובביאור היטב לכן אדפיס כאשר שמעתי מפיו הק׳ ומה שנסתעף מזה אכתוב אח״ז ככתוב בכתבים הנ״ל״. ואחר שהוא הולך ומספר בפרטי פרטים מחיי הבעש״ט והתגלותו על יסוד ששמע בעצמו ״מפיו הקדוש״ ובשמו הוא מסיים: ״ע״כ שמעתי בשם אדמו״ר נבג״מ סדר ההשתלשלות· ומהמעשים והנפלאות שאירעו בינתיים אכתוב ככתוב בכתבים שהגיעו לידי״. ותכף אח״ז מתחיל בגוף הכתבים: ״ראשית דבר שמעתי מפי חותני זלה״ה מ״ו אלכסנדר שוחט״·

והדרישה הרבה לספר „שבחי הבעש״ט״ היתה כל כך גדולה עד שהוציאו אותו מחדש עוד בשנה זו· שנת תקע״ה· מקץ חדשים אחדים אחרי ההוצאה הראשונה בברדיטשוב·

על שער הספר בהוצאה זו כתוב כדברים האלה: ״לכן שמעו ואספרה כל יראי אלהים· ספורי נפלאות ונוראות· מכבוד אור ישראל וקדושו אשר נחה עליו רוח ד׳· רוח חכמה ובינה· רוח ד׳ נוססה בו· אור יפרש כשחר על ההרים· לפני מחנה ישראל להאיר יומם ולילה· העם היושבים בחשך ראו אור גדול· מלך ביופיו עיניהם ראו· דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל· הורה נבוכים מסילה לתורה ולעבודה סלה· מקום וצנור החכמה האלקית נזר תפארת ישראל· הרב מו״ה ישראל· בעש״ט זי״ע ועכ״י· ומתלמידיו הקדושים והטהורים אשר בצלו התלוננו ותחת כנפיו חסיו והתאבקו בעפר רגליו לשתות בצמא את דבריו· ואם אמנם כי הם מעט מזעיר וכטפה מן הים· כי מי יוכל לספר כל שבחיו ולהודיע לבני האדם גבורותיו· ואם יום ליום איש יביע אחת מני אלף לא יוכל להודיע· עכ״ז ותקח אזני שמץ מנהו והכינותי ידי לחזקם בעט ברזל ועופרת· למען היות לימים רבים למשמרת· ורבוי התועלת הנמשכים מספורים אלו· מבוא בהקדמה באריכות· יתעוררו הרעיונים ויתלהטו הלבבות עת כי ישימו עיניהם ולבם להבין ולהשכיל על כל פרטי הדברים· והיו עמם וקראו בם כל ימי חייהם· למען ילמדו ליראה את ד׳ אלהיהם ולעבוד בלב שלם את מלכיהם אז ישוב ד׳ לשוש עלינו לטוב כאשר שש על אבותינו· אמן כן יהי רצון·

כל אלו הספורים נחקקו ונאמרו באמת מאחד קדוש מדבר ה״ה המופלא ומופלג בתורה וביראה החסיד המפורסם מוהר״ר דוב בער במו״ה שמואל זצ״ל שוחט דק׳ לינץ שהיה מקודם חתן המנוח החסיד המפורסם שמו נודע בשערים מו״ה אלכסנדר שוחט נבג״מ שהיה סופר מהיר אצל הבעש״ט כמה שנים קודם בא החסיד המפורסם מו״ה צבי הירש סופר זצ״ל ואח״כ היו שניהם סופרים· ונעשה אח״כ שו״ב בק״ק שדה לבן ואח״כ ברדיטשוב ואח״כ נעשה שו״ב בפקודת הבעש״ט בק׳ נעמרוב יע״א·

בברדיטשוב· לפרט הנמצא כֹזֹה בֹיֹשֹרֹאֹל לפ״ק״·

הוצאה זו בברדיטשוב יצאה כנראה בקיץ תקע״ה· חדשים אחדים אחרי הוצאת קאפוסט ג״כ תקע״ה· כי המסכים הרב הקאפוסטי על הוצאת קאפוסט חותם מרחשון תקע״ה והמסכימים להוצאת ברדיטשוב חותמים בחוה״מ פסח ובחודש סיון·

בו ומדפדפים בו תמיד [1]. הוא אינו מכיל אותיות יבשות, מתות, כי אם הכל חי בו. הוא ספר החיים של הרבה אלפים מישראל שמלהיב הוא את דמיונם ומחזק את רגשותיהם הדתיים. החסיד הקורא בו מרגיש קרבת נפש לגבור החיים שבספר הזה, אל איש האלהים שהוא מכיר מכבר ושהוא קרוב ללבו כל כך זה כבר. הקריאה בספר הזה אינה לחסיד התענינות לחדשות או לדברים נפלאים ונוראים, כל אלה הספורים הכתובים בו אינם חדשים ונפלאים לו יותר מדי, מהם וכדומה להם כבר שמע בילדותו ושומע הוא יום יום; והם נעשו אצלו לדברים טבעיים, הוא קורא וקורא בו מחדש כדי להחיות את כל אלה בזכרונו. והלא הספורים האלה הוא גם "סגולה" לרוחניות ולגשמיות. הספר "שבחי הבעש"ט" הוא אחד מן הספרים שכל חסיד קורא בו ובקי בו. והוא אמנם אחד מספרי החסידים שנתפשט במדה מרובה מאוד, ומהדורות רבות יצאו ממנו מני אז נדפס בפעם הראשונה.

בפעם הראשונה נדפס הספר "שבחי הבעש"ט" בקאפוסט בשנת תקע"ה כחמשים וחמש שנה אחרי מות הבעש"ט.

קאפוסט הליטאית עמדה אז כמו לאח"כ תחת השפעת ר' שניאור זלמן מליאדי, מיסד החב"ד. המדפיס "מ' הרבני הנגיד המופלג ישראל יפה במהור"ר יצחק ז"ל" היה מחסידי ר' שניאור זלמן ואליו כוון בדבריו בהקדמתו: "כאשר שמעתי מפי אדמו"ר נבג"מ דברים מבהילים מגדולתו ותפארתו (של הבעש"ט)" וכמו כן בראש הספר עצמו. גם הרב מקאפוסט ר' משה במהור"ר ישראל שנתן הסכמתו להוצאת הספר הזה היה כנראה מחסידי חב"ד.

שם מחברו או מלקטו של הספר "שבחי הבעש"ט" לא נזכר בהוצאה זו בפרוש, לא על שער הספר אף לא בהקדמת המחבר וגם לא בהסכמת הרב ובהקדמת המדפיס. רק מזה שהוא מזכיר בהקדמתו ובתוך הספר עצמו הרבה פעמים את חמיו ר' אלכסנדר שוחט סופרו של הבעש"ט ידעו אז מי הוא המחבר.

כשקוראים אנו בהסכמת הרב ובהקדמת המדפיס רואים אנו כי לא המחבר אף לא באי כחו מסרו את הספר הזה למו"ל "יפה" להדפיסו, כי אם הכתבים נתגלגלו מיד ליד והלכו ונעתקו פעמים רבות והיו נפוצים בין העם, ובאופן כזה הגיעו גם ליד המו"ל "יפה", ובאשר ראה "גודל ועוצם תשוקת המתאווים להעתיק כתבי קודש האלו" טרח ועמל לתקנם עד כמה שאפשר, כי היו מלאים טעיות, ולהוציאם לאור.

והוא עושה בספר כאדם העושה בתוך שלו: הוא מסדר את הכתבים ככל העולה על רוחו, כי סוף סוף לא ספר שלם וחתום הגיע לידו כי אם כתבים מפורדים. ובהתחלת הספר הוא אומר: "אמר המדפיס, יען שראיתי בכתבים שהעתקתי ממנו כסדר השתלשלות והתגלות הבעש"ט זיע"א דברים שלא כסדרן,

---

1) פעם — מספר רודקינזון בספרו „אור ישראל" בהקדמתו — חלה אחד ממשפחת האדמו"ר מליבאוויטש. ויבא האדמו"ר לבקר את החולה וימצא את בני המשפחה יושבים סביב החולה ומשיחים שיחות חולין, ויגער בהם ואמר „הלא ספר הבעש"ט מונח לפניכם הלא תספרו מעשות ממנו והמה לא דברי בטל ח"ו".

להפוך את התנור לזהב[30]. ישו קלל את הערים שלא האמינו בו: ״אוי לך כורזין אוי לך בית צדה״[31] וכשהיה הבעש״ט בבאלטא ובלבלו אותו מתורתו קלל את העיר: ״מה לך באלטא עדיין תצמח עליך צרה״[32]. ישו השתדל לדברי המסתורין לנטוע את האמונה התמימה בלבותיהם של בני השדרות הנמוכות בעם וישב פעם בפעם במסבה אחת ״עם המוכסים והחטאים״[33]. והבעש״ט גם הוא התקרב אל ״אנשי הכפרים״ ״ואנשים חשודים״[34]. ישו הציל את הנואפת מיד אלה שחפצו לרגמה באבנים והיא שבה אח״כ לאלהים[35]. גם הבעש״ט הציל נואפת מיד אחיה שחפצו להרגה ו״נעשית בעלת תשובה גמורה״[36]. ישו קם מבין המתים והתראה לתלמידיו והורה להם את הדרך לימים הבאים[37]. וגם הבעש״ט קם אחרי מותו לתחיה והתראה לתלמידיו ותלמידי תלמידיו והורה להם את הדרך לאלהים[38]. ישו, מספר המסתורין, נמצא גם בכל דור ודור ומעולם לא נפסקה חיותו. והמסתורין החסידי מספר: ״מרן הבעש״ט הוא עוד הפעם בעולם וגדול יותר באור היהודים ממה שהיה כמה מדרגות״[39] ישו, מספר המסתורין, יתגלה שנית כשיגיע ״הקץ״, והבעש״ט, מספר המסתורין החסידי, יתגלה ״באחרית הימים״ עוד הפעם והוא יהיה ״המשיח״ המקווה[40].

נצוצי המסתורין בנפש האומה הישראלית לא כלו ואבדו מעולם כי אם לפעמים היו עוממים ומתחבאים ולפעמים היו לוחשים ומתגלים בצורה זו או אחרת. ויש שבמשך הזמן הארוך והתקופות השונות שעברו עליהם, היו נראים כזרים או גם כאויבים זה לזה, אבל באמת רוח אחד כוללם ומקיפם יחד ונימים דקות מקשרות ומחברות אותן כאחד.

בפעם האחרונה התלהבו והתגלו נצוצי המסתורין העברי ברבי ישראל בעל שם טוב.

ה.

הספר ״שבחי הבעש״ט״, אינו ספר במובן הרגיל שקוראים בו פעם או פעמים ומניחים אותו הצדה, לעת מצוא. הוא מונח תמיד על השלחן וקוראים

---

30) קבוצת יעקב ג״ב.
31) מתי י״א, כ״א—כ״ד.
32) שבחי הבעש״ט ע״ח.
33) מתי ט, י״ג. מרקוס ב׳, י״ז.
34) שבחי הבעש״ט, צ״ח.
35) יוחנן ח׳, ג׳—י״א.
36) שבחי הבעש״ט, צ״ג.
37) מתי כ״ח, י״ז. מרקוס ט״ז, י״ד. לוקס כ״ד, ל״ו.
38) שבחי הבעש״ט, קט״ו. בית אהרן לפסח. דגל מחנה אפרים, לקוטים. בוצינא דנהורא.
39) עשר קדושות, צ׳.
40) מעשיות ומאמרים יקרים ז׳.

או שיש בו מנשמת המשיח כמו שאמר על עצמו האר״י שנשמתו היא נשמת משיח בן יוסף [21]) אפשר למצוא קוים אחדים מאישיותו אצל שבתי צבי. לא לחנם מצא הבעש״ט בשבתי צבי „ניצוץ קדוש״ ולא לחנם בא הש״צ לבעש״ט „לבקש ממנו תקנה״. ואמנם, הבעש״ט חפץ לתקנו. ובאשר התקון הוא: „להתקשר נפש בנפש רוח ברוח נשמה בנשמה״ התחיל הבעש״ט להתקרב גם אליו. „להתקשר עמו במתון״, אמנם רק „במתון״, בהדרגה. כי גם הבעש״ט שלחם עם השטן ויוכל לו, נזהר להתקרב אליו „כי היה רשע גדול״, ונפל בנופלים „ע״י גדלות וכעס״. ופעם עת ישן הבעש״ט את שנתו בא אליו „ופתה אותו״, אבל הבעש״ט התגבר „והשליך אותו בהשלכה גדולה עד שנפל לשאול תחתית״ [22]).

הרבה מן הדומה לבעש״ט עפ״י „שבחי הבעש״ט״ אפשר למצוא בישו מנצרת עפ״י שבחי ישו, „הברית החדשה״, ואותו המסתורין שספר את האגדות השונות על ישו — מספר כמעט אותן האגדות גופן על הבעש״ט.

ישו נולד לדברי המסתורין ע״י רוח הקדש שמלאך אלהים בשר ליוסף אביו מקודם [23]), ומלאך אלהים, מספר הממתורין החסידי, בשר לאבי הבעש״ט שיולד לו בן שיאיר לעולם, ובהולדו היו הוריו בני מאה שנה. והוא מוסיף לספר בשמו של הבעש״ט: „י״ד שנים הייתי פרוש במטה והירשלי בני נולד עפ״י הדבור״. וכשחלתה ילדה אחת ובקשו את הבעש״ט שיתפלל עליה, ולבסוף נודע „שהקטנה היתה מעוברת וכשילדה הבריאה״ אמר הבעש״ט „שנתעברה מתפלתו״ [24]). ישו, מספר המסתורין, „רפא כל מחלה וכל מדוה בעם״, „עורים רואים ופסחים הולכים, מצורעים נרפאים וחרשים שומעים״. גם החיה את המת [25]) וכאלה ועוד יותר מאלה מספר המסתורין החסידי על אדות הבעש״ט שהחיה איש שמת לפני כמה שנים ויבא לפני הקהל להעיד שצדקו דברי הבעש״ט [26]). כל המופתים שעשה ישו, לדברי המסתורין, לא עשה ע״י שמות כי אם ע״י אמונה תמימה וחזקה ובכח זה היה פעם „דורך על פני המים״ [27]), וגם הבעש״ט, מספר המסתורין החסידי עבר את הנהר דנעסטער בלי שום שם רק היה „מניח חגורו״ ועבר עליו ואמר שב„אמונה גדולה הוא שעבר״ [28]) ישו אמר לתלמידיו: „אם יש בכם אמונה כגרגר חרדל ואמרתם להר זה: העתק מזה שמה, ויעתק ממקומו״ [29]) והבעש״ט אמר שע״י תפלה באמונה יוכל

---

21) שבחי האר״י בכמה מקומות.

22) שבחי הבעש״ט פ״ג.

23) מתי א, כ״א. לוקס א, ל״ה.

24) שבחי הבעש״ט ע״ט.

25) מתי ד׳, כ״ג, שם י״א, ה׳; ט, כ״ה. מרקוס ה׳, מ״ה.

26) שבחי הבעש״ט ע״ב. דברים ערבים א, ל, כ״ג.

27) מתי י״ד, ל״ג—ל״ה. מרקוס ו׳, מ״ח.

28) דגל מחנה אפרים, וישלח.

29) מתי מ״ז, כ׳.

לאט לאט נתקבצ תחת דגלו כל עני ונכה רוח, כל נגש ונענה. והוא חזק את רוחם והחיה את נפשם. הוא הראה להם את הדרך העולה לאלהים, דרך השוה לכל אדם „כלמדן" „וכעם הארץ". כי כולם הם בנים לאלהי הרחמים.

האר"י והבעש"ט! האר"י מת ולאט לאט הלך ונשכח מן החיים, מן העם ונשאר עזוב ובודד בספרים. הבעש"ט מת והוא חי עד היום הזה בין אלפי אלפים מישראל. תמיד הוא נצב כמו חי לפניהם בהדרת קדשו. תמיד שמו נשא על שפתם ביראת ובאהבת הרוממות.

„שבחי האר"י" ו„שבחי הבעש"ט"! שבחי האר"י הן אגדות של בודדים, יחידים, אלה שהיו סמוכים לאר"י וסרים לו יודעים את מקורן ומאין באו. ושבחי הבעש"ט הן אגדות עממיות. העם מספר דבר זה או אחר על הבעש"ט, עפ"י רוב אין יודעים מי ספר ופי מסר אגדה זו או אחרת על אדותיו.

ויש שאני מתבונן לכל אלה גדולי המסתורין שקמו בישראל מני אז ומחפש ביניהם את רוחו, דוגמת נפשו של הבעש"ט, מסתכל הנני בתקופה הנהדרה של המסתורין העברי במאה השלישית לאלף הששי ובמרכזה בארץ ישראל: חבורה גדולה של מקובלים מפורסמים כמו, ר' יוסף קארו, ר' משה קורדיבירו, ר' שלמה אלקביץ ר' יצחק לוריא (אר"י), ר' חיים ויטאל, ר' יוסף סגוס, ר' משה אלשיך, ר' אליהו די וידאש, ר' דוד בן זמרה (רדב"ז), ר' אלישע גלוקו, ועוד ועוד, — כל אלה התקבצו יחד כמעט בזמן אחד במקום אחד, בצפת, זו העיר „המוכנת ומזומנת להשיג בה סוד עומקה של התורה וסודותיה"[19]. אתמוספרה קבלית נבראה אז בצפת ואוירא היה מלא רעיוני המסתורין העברי. בתי מדרשות לקבלה נוסדו בה וגם חברות ואגודות שונות נוסדו ברוחה. חבריה של חברה אחת בשם „סכת שלום" קבלו על עצמם לשוב בתשובה שלמה אל אלהים והקדישו עצמם רק לתורה ולעבודה. ור' יוסף סגוס המקובל יסד בשנת ש"ל תקון כזה שהחסידים ואנשי המעשה היו מתקבצים בכל ערב שבת לבהכ"נ וכל אחד מהם ספר בקהל את אשר עשה במשך ימי השבוע[20]; שוב אני מתבונן למרכז מסתורי עברי גדול אחר, ספרד, במאה הראשונה לאלף הששי, תקופת הפריחה של המסתורין העברי: ר' אברהם אבולפיא, ר' משה די ליאון, ר' יוסף גקטליה ועוד; הזהר, הפליאה והקנה. ואני הולך ומסתכל שוב בתקופות היותר קדומות בתולדות המסתורין העברי, בבעלי המסתורין הבודדים, המפוזרים בתלמוד ובמדרשים — מתבונן אני לכל אלה וחוקר אני בכל אלה ואין אני מוצא בהם דוגמת איש הפלא הזה, רבי ישראל בעל שם טוב, בתמימותו הגדולה, בנפלאותיו אשר עשה, בהשפעתו המתמידה שאינה פוסקת על ההמון והיחס הנפשי הפנימי של ההמון אליו כפי שהוא מתואר בדמותו ובצלמו בכל אותם הספורים שב„שבחי הבעש"ט" וכדומה.

קוים דקים אחדים מצורתו הרוחנית של הבעש"ט אפשר אמנם למצא אצל „המשיחיים" אם כי מעולם לא הכריז הבעש"ט על עצמו שהוא משיח

19) ר' א' אזולאי ב„חסד לאברהם" מעין ג' נהר י"ג.

20) שבחי מהרח"ו ט"ז. עי' ב„תעלומות חכמה" מ'.

הנסיון הראשון של האר״י בדרכו החדשה, דרך הנסתר היה בבואו לא״י. פה בהשתטחו פעם על קבר ר״י ב״ר אילעאי בעין זיתים, פגש בעורב אחד שצעק. בעורב זה נתגלגלה נשמה חוטאת והוא העורב בקש מן האר״י תקון לנשמה. אבל האר״י צעק עליו ואמר: „רשע לך לדרכך ואיני מתפלל עליך". והבעש״ט, בנסיונו הראשון בנסתר פגש בהיותו „במדבר גדול רחוק מאד ממקומו" בצפרדע אחת שנתגלגלה בה נשמת ת״ח. זה ת״ק שנה „שכמעט עבר על התורה כלה". צפרדע זו נדחתה גם מאת האר״י שלא חפץ בזמנו לתקנה, אבל הבעש״ט „עשה תקון לנשמתו" [16]).

והאר״י נשאר בודד גם אחרי התגלותו, הוא לא התקרב אלא לתלמידיו וביחוד לאחד מהם, ר׳ חיים ויטאל. אבל מן העם ברובו התרחק. דעותיו והשקפותיו על החיים הדתיים, על אופן התקרבותו של האדם לאלהים לא היו נוחות לרוב העם. הוא התרחק מן המציאות, התרחק מבני האדם, והיה אוהב להתהלך בין הקברים ולגלות מי מקדושי עליון קבור פה או שם. גם יודע לגלות את הנשמות הנדחות, הנעות ונדות, המתגלגלות ובאות לדומם, הצומח, החי והמדבר. אליו היו באות שיירות של נשמות נדחות כאלו והתחננו לפניו שיבקש עליהן רחמים; כל אותן הנשמות החוטאות „ההולכות מדחי אל דחי ונקלעים בכף הקלע היו באות לאר״י לאלפים ולרבבות כשהוא הולך על השדה, רואה כל האילנות מלאים מהן. וכן בנהר נגרים על אגמי המים לאין מספר. והיה שואל אותן: מה ענינן שם, והיו משיבין, ששמעו רב קדושתו והשגתו מסוף העולם ובאו לתקן אותן, שבידו לתקן אותן, והשיב להן: אם יגזור השם בחיים אתקן אתכן" [17]) והבעש״ט כשהגיע זמנו להגלות התרחק מן הבדידות לגמרי ויבא אל עמו. גם אליו התקבצו תלמידים, אנשי המח והלב. והוא נעשה להם לראש, למורה לכל קדוש, טהור ונעלה. הם הביטו עליו לא כעל ילוד אשה כי אם כעל רוחני נאצל. כל דבור ודבור שיצא מפיו השפיע עליהם השפעה כבירה וחזקה, ויש שדברי המורה לבשו עור ועצמות בעיניהם והיו רואים את מציאותם והויתם. פעם מספר אחד משלהם, אמר הבעש״ט תורה בענין „המשיח" והשפעת תורה זו היתה כה גדולה עליהם עד אשר לכלם נדמה בברור שתיכף יבוא המשיח [18]). וכאב אהוב עם בנו התהלך אתם והיה מסור להם בכל לבו ונפשו, גלה להם סורות נשגבים והראה להם חזיונות רוחניים. אבל הוא לא הסתפק כאר״י להרביץ תורה רק במחיצת תלמידיו. תורתו אינה תורת יחידים, תורת הספר. תורתו היא תורת העם, תורת החיים. ויבא הוא בעצמו אל העם טרם בא העם אליו. וילך מעיר לעיר ומכפר לכפר והטיף את תורתו; וילך מעיר לעיר ומכפר לכפר ואל כלם פנה, אל כל העם, מקטן ועד גדול. ואל החוטאים היה בא וברחמים ובתחנונים עורים לתשובה ולמעשים טובים. ובשפתם דבר אתם וברוחם ובסגנונם. ומחייהם הביא להם משלים ומחייהם היום יומים ספר להם ספורים, המעוררים למוסר ועבודת ד׳.

16) שבחי האר״י ל״ט. ב׳. שבחי הבעש״ט י״ט.

17) שבחי האר״י מ׳. א׳.

18) קבוצת יעקב נ״ב.

שהם רזין וסתרין דאוריתא"· הם ה„כתביס" שהיו מקודם „ביד אברהם אבינו ע"ה וביד יהושע בן נון" [13])·

אחר שלקח האר"י את בת דודו לאשה החל להכין את עצמו לדרך החדשה· דרך הנסתר שהלך בה אח"כ עד סוף ימיו· על זה מספרים „שבחי האר"י" כדברים האלה: „אז פרש א"ע מכל עסקי העוה"ז וישב לו בבית אחד בנוי על נהר נילוס במצרים הישן ומבחוץ היו לו כמו עשרים עבדים של חמיו שהיו עומדים על המכס הגדול של מצרים והוא היה דר במצרים החדש עם אשתו ובניו של מוהרר"י ז"ל ממצרים הישן רחוק כמו תחום שבת ולא הלך לביתו כי אם מע"ש לע"ש סמוך להכנסת כלה והיה נזהר שלא לדבר אפילו עם אשתו דבור של חול אלא לשון הקדש מקצר ועולה· ובמוצאי שבת תיכף· חזר עם העבדים למצרים הישן וישב שם לבדו ואין איש עמו. וכשהגיע זמן התפלה דפקו העבדים על פתחו ויצא והתפלל עמהן בעשרה ותיכף חזר מן העבדים לחדרו ולא דבר עמהם מקטן ועד גדול ושם זכה לרוה"ק ולאליהו ז"ל שנתגלה אליו בכל זמן ועידן וגלה לו רזי התורה" [14]) והבעש"ט אחרי שנשא את אשתו הכין גם הוא את עצמו לדרכו החדשה ולהתעמקותו בעבודתו ובמסירותו לאלהים „וילכו (הוא ואשתו) באשר יתהלכו ויקבע לה מקום לגור שם והוא הלך להתבודד בין הרים גדולים הנקרא גובירג· וזו היתה פרנסתה· כי ב׳ או ג׳ פעמים בשבוע היתה באה אליו על הסוס עם עגלה והיה חופר טיט והוא הוליכה לעיר ומזה היתה פרנסתה· והבעש"ט היה מתענה תמיד בהפסקות גדולות וכאשר רצה לאכול היה חופר גומא בארץ ונותן לשם קמח ומים והיה נאפה מחום החמה· זה היה כל מאכלו אחר תעניתו· וכל ימיו היה בהתבודדות· והנה ההרים היו הרים גדולים עד מאד וביניהם גיא עמוקה ובלי מדרון כ"א ארץ גזרה היה שוה· פעם אחת נכנס בעומק ההתבוננות והיה הולך על ההרים · · · וכשבא סמוך לגיא נתקרב ההר השני לפניו ונעשה מישור והלך למרחוק ונחלקו שני ההרים כמקדם ובחזירתו כשבא סמוך לגיא נתקרב ההר האחד לחברו ונעשה מישור וכך היה כמה פעמים בהליכתו ובחזירתו [15])·

התבודדותו של האר"י והתבודדותו של הבעש"ט! מעבר זה רואים אנו את הצעיר העשיר האר"י פורש את עצמו כל ימי החול מאשתו ובניו היושבים ומתענגים על רב טוב בבית חותנו העשיר, רחוק ממנו רק מהלך „תחום שבת"· והוא מתבודד בבית יפה על יד הנילוס ועשרים עבדים סרים למשמעתו תמיד· והבעש"ט? רחוק מאשתו· הסובלת מחסור ורעב הוא הולך ונע ונד בין הרים וגבעות· עמקים ותהומות· הולך ומתעמק באלהים ומתבונן ביצירותיו· ובאמצע· בתוך ההתעמקות וההסתכלות באלהים „היה חופר טיט"· ומאכלו היה לחם צר ובעצמו הכין את לחמו הדל·

---

13) שם, ט"ו·

14) שבחי האר"י מ׳, ב׳.

15) שבחי הבעש"ט י"ח·

התורה" וישתלם "בחריפות ובפלפול ובסברא, וכשנעשה בן ט"ו שנה גבר בחכמתו ובפלפולו בגמרא על כל חכמי מצרים"[10]. היסוד הפלפולי הרבני הזה הטביע בלי ספק רושם עמוק בנפשו, הוא שהשפיע גם על מהלך המחשבה הקבלית שלו וכמו כן על השקפותיו בחייו הדתיים, המעשיים שהקפיד כ"כ על כל קוץ וקוץ במצוות המעשיות. והבעש"ט, עוד בימי ילדותו בהיותו עוזר למלמד ומוליך את התינוקות של בית רבן לביהכ"נ לאמר אמן יהא שמיה רבא וקדושה, יודעים "שבחי הבעש"ט" לספר עליו: "ובכל עת הליכת התינוקות היה מזמר עמהם בקול נעים ובחשק רב וישמע למרחוק, כי עבודתו עלתה למעלה למעלה, כי היה הנחת גדול למעלה כמו מהשיר שהיו הלוים אומרים בבהמ"ק והיה עת רצון גדול למעלה". והשטן, אותו כביר כח כאלהים, הוא שלחם נגד דוד, נגד יהושע הכהן הגדול, נגד איוב ונגד ישו מנצרת, הוא התחלחל מאד מן הילד ישראל "כי הבין עד היכן הדברים מגיעים ויירא לנפשו פן תגיע העת שיתבלע מן הארץ". מה עשה השטן כדי להפריע את תהלוכות הבעש"ט עם הילדים? נתגלגל במכשף, אותו המכשף "נהפך לחיה הנקראה וואקילאק ויפול עליהם וינוסו כלם מפחדו". אבל לב הנער ישראל לא נפל עליו, "ולקח בידו מקל טוב וחזק, ויהי כאשר הלך עם הילדים בשיר בקול נעים בגיל ורננה, נפלה עליהם החיה הידועה וירץ אליה ויכה על מצחה ותמת ולמחרתו נמצא שהערל המכשף מוטלת נבלתו לארץ"[11]. כך רד הנער ישראל עם השטן ויוכל לו.

והבעש"ט לא למד הרבה בתלמוד ונושאי כליו, פלפולים וחלוקים היו זרים לו. הוא ידע ללמוד משניות וגמרא „פשוטה" ובכלל לא התענין הרבה בלמודים כאלה, אותו ענינו אז, בהיותו בן י"ג שנה בערך, ענינים אחרים לגמרי. בין כתלי ביהמ"ד שהיה אז "שומרו", בתוך אתמוספרה תלמודית, בתוך אויר מלא פלפולים וחלוקים, בתוך סביבה זו, מספרים "שבחי הבעש"ט", התעמק הנער במחשבותיו ויתדבק בכל חום לבו ונפשו באלהים. ועוד בזמן ההוא הכין את עצמו לדרכו, לעתידו השונה לגמרי מכל מה שראה ושמע יום יום בבהמד"ר. וכדי שלא יפריעו אותו ממחשבותיו ומעבודתו לאלהים עשה את מעשהו בסתר. "כל זמן שהיו יושבים בבהמד"ר נעורים, היה ישן, וכשישנו הנעורים אז ניעור הישן ועבד עבודתו עבודה תמה עד שבאה העת שננערו ב"א אז חזר לישון. וכסבורים היו שהוא ישן כל הלילה מרישא לסיפא"[12].

האר"י בהיותו בן חמש עשרה, היו ספרי התלמוד והפוסקים השונים למיניהם פתוחים לפניו והם לקחו את כל לבו ואת כל רעיונותיו. והבעש"ט? כשהגיע לגיל זה בערך היו „הכתבים" בידו שנמסרו לו מר' אדם בעל שם „כתבים

---

10) שבחי האר"י ל"ג—מ'.

11) שבחי הבעש"ט י"ג.

12) שבחי הבעש"ט י"ג.

כאלו מתביש הוא אלהים במעשי ידיו ועל אפו ועל חמתו בראם ויצרם והוא עומד מן הצד ומסתכל בהם [5].

ואותו ההבדל העקרי שבין השקפת הבעש״ט והאר״י על אלהים הוא הוא גם היסוד להבדל העקרי שבין השקפת הבעש״ט והאר״י בנוגע ליחס האדם לאלהים, כי אותו ה״צמצום״ של אלהים והתכוצותו בקרב עצמו מיסודו של האר״י, אותו יחס הרחוק והקרירות מצד אלהים ליצירותיו הביא את האר״י גם לצמצום עבודת האלהים של האדם. עבודה של פחד ויראה, הכנעה ושפלות: עבודה המפרכת את הגוף וממעטת את ששון החיים. זו עבודת העבד לאדוניו, עבודת הנכנע למכניעו. ואותה ההתפשטות של האלהות בכל דבר ודבר, בכל הבריאה כולה של הבעש״ט היתה לו ליסוד גם להתפשטות עבודת האלהים בכל דבר, ״כי השי״ת רוצה שיעבדוהו בכל האופנים״ [6]. עבודה מתוך שמחה, עבודה מתוך אהבה ומסירות, עבודת בן לאביו. עבודת האלהים מיסודו של האר״י לא נעשתה אלא קנינם של אנשים בודדים ״חסידים ואנשי מעשה״, כי אין רוב הצבור יכול לעמוד בה, ועבודת האלהים מיסודו של הבעש״ט השפיעה על חלק גדול מן העם.

וכדי לעמוד על מקור אותו ההבדל העקרי בין היסוד הדתי היחסני של האר״י והיסוד הדתי העממי של הבעש״ט, עלינו לקרוא בשני ספרי ״השבחים״: ״שבחי האר״י״ ו״שבחי הבעש״ט״. ״הספורים הקדושים״ שנקבצו בהם מראים למדי על ההבדל היסודי והעקרי ברוחם ובכל מהלך חייהם של שני קדושי ישראל אלה: בספורים אלה רואים אנו את היסוד היחסני — יסוד הצמצום של האר״י, ואת היסוד העממי ההרחבי של הבעש״ט.

גם לאבי האר״י כמו לאבי הבעש״ט מתגלה אליהו [7]. אבל לאבי האר״י מתגלה הוא אחרי הולדתו של האר״י ולאבי הבעש״ט הוא בא לבשרהו שיולד לו בן ״שיאיר עיני ישראל״. ובעוד ש״שבחי האר״י״ עוברים בשתיקה על זמן הולדת האר״י, הנה ״שבחי הבעש״ט״ יודעים לספר שהבעש״ט נולד בשעה שהיו הוריו ״שניהם סמוך למאה שנה״ [8]. כאר״י כן הבעש״ט היו יתומים עניים עוד בימי ילדותם, אבל כאן מתחיל ההבדל הגדול שבין שני אלה שהלך והתעמק אח״כ. הילד האר״י נלקח למצרים לבית דודו ״שהיה עשיר גדול מאד״, והילד הבעש״ט — כמה דחקות ועניות סבל בימי נעוריו! בראשונה נמנה לעוזר מלמד והיה מוביל את הילדים פעמים ביום לבהכ״נ. ואח״כ היה לשומר ביהמ״ד, למלמד, למוכסן. שלשלת גדולה של דחקות ונדודים, ממקום למקום אלה הם ימי נעוריו [9]. ונעוריו של האר״י עברו עליו במישרים. בשבתו בשלוה בבית דודו העשיר לא עסק ״אלא בתלמוד בלבד ובפשטי

5) עי׳ ספר ראשון במאמר „ר׳ ישראל בעש״ט“ פ״ט.

6) צוואת הריב״ש. ועי׳ „שארית ישראל“ לר׳ ישראל מווילדניק י״א, לט.

7) „שבחי האר״י“ הנצמד לס׳ לקוטי ש״ס להאר״י לוורנו תק״ן, ל״ג, א״.

8) שבחי הבעש״ט, י״ג.

9) שבחי האר״י ל״ג. שבחי הבעש״ט י״ג—י״ח.

הארי והבעש״ט! שני הגבורים של שני הספרים האלה, שני קדושי ישראל, שהאגדה העברית העריצה והקדישה אותם מין קדושה שאין למעלה ממנה. היה מי שמצא קרבת רוח בין שני גדולי המסתורין העברי האלה: ״כל אלה הדברים — מספר בעל סדר הדורות החדש בשם ר׳ וואלף קוציס תלמיד הבעש״ט — כשנזכרו ממרן האר״י ז״ל שהיה יודע בשיחות העופות ודקלים ואילנות ועשבים ושלהובי פחמים ושיחת מלאכים... כלם היו במורי הקדוש הבעש״ט ז״ל״. ותפקיד אחד היה לשניהם: ״ממש ע״ד שזכרו הראשונים וביחוד הגאון הקדוש מהר״י צמח ז״ל על הארי ז״ל, כי התגלות נשמתו היתה מוכרחה מאד בדור ההוא, כדי שתתגלה ותתפרסם חכמת האמת על ידו בדורות הגרועים שיהיה לנו מגן לאחוז בלבב אבינו שבשמים ע״ש, כן ממש היה מן השמים, כי נשמה גדולה מעולם היותר עליון (הבעש״ט) תתגלה בדור ההוא עקבתא דמשיחא כדי להאיר לארץ ולדרים עליה באור תורתו וקדושתו״ [1]. ויש שהיו מראים על ההבדל העקרי שביניהם: ״כל אשר גלה האר״י ז״ל — יאמר בעל סדר הדורות החדש במקום אחר — הוא בשמים ממעל בעולמות העליונים ואורות העליונים ולאו כל מוחא סביל דא להשיג אשר למעלה למעלה. והבעש״ט ז״ל גילה את האלהות פה בארץ, בפרט, באדם התחתון שאין בו שום אבר ושום כח מה שאינו לבוש לכח האלהי אשר טמון וגנוז בקרבו וכן בכל הדברים הנמצאים בעולם ממש לית אתר פנוי מיניה״ [2]; ״להאר״י — אומר ר׳ שלמה דובנא תלמיד ״המגיד״ ממזריטש — נהירין ליה שבילין דרקיע ואזן וחקר תיקון בכתב יושר דברי אמת, והבעש״ט גלה מקור יקר תפארת חכמה זו על כל קוץ וקוץ תלי תלין של הליכות עולם העליון והתאחדותה בעולם התחתון בכל תנועה והילוך ודבור ועובדא״ [3].

האר״י העלה את אלהים למרום, שם הוא שוכן, רחוק מן העולם התחתון, עולם החיים והמעשה. ויבא הבעש״ט ויוריד את אלהים ארצה. הוא השיבו אל העם, אל כל החי והנמצא. אלהיו של הבעש״ט הוא עממי, אמנם ״מסתתר (הוא) בכמה מחיצות וחומות של ברזל, אבל אנשי הדעת יודעים שכל מחיצות וחומות של ברזל וכל לבושיו וכסויו הוא עצם מעצמותו יתברך דלית אתר פנוי מניה״; ״הכל נברא ונעשה כביכול מעצמותו ית׳ כהדין קמצא דלבושיה מיניה וביה״ [4]. לעומת זה אלהיו של האר״י הוא יחסן בשעה שעלה ברצונו כביכול לברוא את העולמות לא רצה לברוא אותם מעצמותיו ״כהדין קמצא דלבושא מיניה וביה״. הוא ״צמצם״ את עצמו, סלק את עצמו לצדדין, ובתוך החלל שנתפנה נבראו ונוצרו רבוא רבבות עולמות,

---

1) סדר הדורות החדש 5—7.

2) שם 7.

3) בהקדמותו לס׳ „מגיד דבריו ליעקב״ למגיד ממיזריטש, ברדיטשוב תקס״ח.

4) צוואת הריב״ש, פורת יוסף, דרוש לשבת הגדול.

כמנהגו הלך לבקר את הארוה ומצא שם סוס יפה· ויבקש הבעש״ט את בעל הסוס שיתן לו סוסו זה במתנה· אבל הלה לא חפץ באמרו כי סוסו זה חביב עליו מאד· כי נושא הוא את משאו בחריצות גדולה· אח״כ פנה אליו הבעש״ט וישאלהו ע״ד עסקיו והוא השיב לו כי עסקיו טובים וגם הראה לבעש״ט שטרות שונים על אנשים שונים· הבעש״ט בקש ממנו שיתן לו שטר אחד במתנה· בעה״ב נתן לו את השטר הזה והעיר כי הוא אינו שוה מאומה יען כי בעל השטר מת זה כבר ולא הניח אחריו מאומה· הבעש״ט לקח את השטר וקרע אותו לגזרים· אחרי זמן מה פנו אל הארוה ומצאו את הסוס מוטל על הארץ מת· והבעש״ט באר לו את כל הענין: בעל השטר הקרוע נתגלגל בסוס היפה הזה ועבד אצל בעל הבית הזה בחובו שלא שלם לו בחייו· עתה לאחר שקרעו את השטר ונמחל החוב ״חזר למקומו ונפסק חיות הסוס״ [19])·

ככה יודע המסתורין העברי לטוות את קויו הדקים מהתחלת התפתחותו עד תקופתו האחרונה· ויסוד מסתורי אחד ל״סוסיו״ של הבעש״ט· חמורו של אברהם· חמורו של ר׳ פנחס בן יאיר ואותו החמור שעתיד משיח לרכוב עליו·

כאלה וכאלה יודע הספר ״שבחי הבעש״ט״ לספר· הוא יודע לקשט ולפאר את הבעש״ט באגדות ובספורים נפלאים ביותר עד שהוא עומד לפנינו בתור אחד מפלאי היצירה שבאומה הישראלית מדור דור שבו נתגלה אלהי המסתורין העברי עם כל הנהדר והנשגב שבו· ואין ביהדות הגלותית דוגמת איש הפלא הזה בהשפעתו הדתית הכבירה והמתמדת ובקסם המסתורי שבו· ר׳ אברהם אבולפיה· ר׳ יצחק לוריא ושבתי צבי לא השאירו אחריהם אותו הרושם העמוק בלב רבבות האומה· אותן האגדות הנפלאות ואותו המסתירין העמוק והנשגב שהשאיר הוא·

וכשאני מתבונן לכל אותן האגדות המסופרות על הבעש״ט מלפני הולדתו ולאחריה· מחייו· ממותו ומאחרי מותו· מגופו ומנשמתו; מסתכל בו ורואה אותו מעוטף סודות ורמזים· אגדות כה נפלאות ונשגבות — אני חושב ואומר: האיש הזה מעולם לא נולד באמת ולא חי באמת; הוא נולד באגדת העם ומת באגדת העם· אגדה היא עד היום הזה· דור לדור יספרנה ואבות לבנים ימסרוה· אגדה מיני קדם·

ד·

יחיד הוא במינו הספר הזה· ״שבחי הבעש״ט״· בספרות הספורית הקדושה שלנו· יחיד הוא ברבוי גוניו· בתמימותו הגדולה ובאמונתו העמוקה ויותר מהן ביסוד הדתי העממי שבו·

עוד ספר אחד ממין זה ובשם זה אנו מוצאים בספרות זו והוא שבחי האר״י·

---

19) שבחי הבעש״ט· ק״ג· הוצאת „עינות״·

ומסתוריות. יודע הספר הזה אמנם לספר, כי הבעש״ט אהב לפעמים לשתות יין, ופעם שתה כוס יין חריף מאד עד ״שנעשו פניו אדומים וכל שערותיו עמדו כמו אש ממש״ אבל גם בזה יודע הספר לספר סוד ומופת: ״הבעש״ט העביר ידו על פניו והפיג יינו כרגע״. ודבר זה היה לפלא בעיני מקורביו. ויודע הספר לספר בשם הבעש״ט שאמר על זה: ״רז״ל אמרו יין קשה פחד מפיגו. וכאשר התבונן בגדולות ית״ש נפל פחד ורעדה מגדלותו ית׳ והפיג את היין מכל וכל״ [15]; הספר ״שבחי הבעש״ט״ יודע לספר שאהב הבעש״ט את הסוסים היפים. וספורים אחדים ישנם בספר הזה המתארים את הבעש״ט בתור ״מבין״ בסוסים, וכשבא לכפר לבקר את אנשי שלומו היה אוהב לבקר בארוה את הסוסים, ולו עצמו היו סוסים טובים ויפים. אבל יחד עם כל זה יודע הספר ״שבחי הבעש״ט״ לתת ל״סוסיו״ של הבעש״ט צביון מסתורי מיוחד במינו, ואלה לא היו סוסים ממש, כשם שלא היה חמורו של ר׳ פנחס בן יאיר חמור ממש [16].

עוד במסתורין העברי הקדמון תופס ה״סוס״ מקום חשוב. ״אתונו של בלעם״ היא הראשונה במסתורין העברי היותר קדמון (במדבר כ״ב, כג—לא). אתונו של בלעם, מתאר המסתורין העברי, חיה על הארץ, רואה את מלאך אלהים ומדברת כבני אדם. ואח״כ אנו מוצאים שירדו „סוסי אש״ מן השמים לאליהו הנביא (מלכים ב׳, ב׳ י״א) ורמז לעתיד הוא מה שנתן לנו המסתורין העברי אח״כ: ״עני ורוכב על החמור ועל עיר בן אתונות״ (זכריה ט׳, ט׳).

המסתורין העברי שלאחר התנ״ך יודע עוד יותר לספר על ״הסוס״ המסתורי התנ״כי, ביחוד טפל זה ב„חמור״ שבתנ״ך. לדעתו ״פי האתון״ של בלעם היה אחד מעשרה דברים ״שנבראו בערב שבת בין השמשות״ [17].

גם אותו ה„חמור״ שרכב עליו אברהם (בראשית כ״ב, ג׳) מוכן היה כבר מששת ימי בראשית והוא הוא החמור שרכב עליו אח״כ משה (שמות ד׳, כ׳). והוא הוא שעתיד המשיח לרכוב עליו, (זכריה ט, ט׳) באחרית הימים ל„עת קץ״ [18].

גם ״סוסיו״ של הבעש״ט היו מעין אותם ה״חמורים״. הם לא היו סוסים פשוטים, סוסים ממש. אתם היה עושה הבעש״ט ״קפיצות הדרך״, נוסע בין רגע מעיר לעיר ומכפר לכפר כשהשעה היתה צריכה לכך; בשעה זו היה מצוה לעגלון הנוצרי שלו, אלעקסיי שישב ופניו למולו ויתן ל„סוסיו״ לנסוע בלי הנהגתו, הם ידעו בעצמם לאן ללכת. ואז עשו נפלאות, טסו בטיסה אחת למרחקים, ״קפצו את הדרך״. פעם, מספר הספר ״שבחי הבעש״ט״, ראה הבעש״ט מרחוק כי שני אחים חפצים להרוג את אחותם הנואפת, ״לקח סוס ורכב עליו במרוצה והציל אותה מידם ונעשית בעלת תשובה״. במקום אחר מספר הספר הנ״ל על אדות בקורו של הבעש״ט את אחד מ״מאנשי שלומו״ שגר בכפר,

---

15) „שבחי הבעש״ט״, ק״ט.

16) עי׳ חולין, ז, א׳ ב׳; שבת קי״ב, ב׳.

17) אבות ה׳, ו׳. עי׳ זהר ח״ג ר״א ע״א וע״ב,

18) בראשית רבה פ״ח.

אדות גבוריו וקדושיו׳ או לא׳ העקר הוא׳ שהעם יודע לספר׳ לברוא אגדות כאלו וספורים כאלה׳ אחת היא אם באמת היו אותם „הגבורים״ ו„הקדושים״ כמו שהם מצוירים בספורי העם ובאגדותיו׳ או לא׳ כי סוף סוף כל גבורי האומה וקדושיה נעשו למה שנעשו רק הודות להשתלשלות ההיסטוריה וע״י מדרגת כח היצירה של אומה זו׳ במדה שכח יצירתה של אומה זו חזק ופורה וכח הפנטסיה שלה עשיר ורב הגוונים בה במדה יתגבר גבוֹרה ויתקדש קדושה׳ ויש שבורא לו העם בדמיונו טפוס כזה „שלא היה ולא נברא אלא משל היה״׳ ובמשך הזמן נעשה הטפוס הדמיוני הזה לחביב האומה׳ היא מספרת ספורים יפים ונפלאים מחיי הטפוס הזה וממעשיו הגדולים׳ וכל הספורים הנפלאים האלה הולכים ונמסרים מדור לדור ומאבות לבנים׳ ובאמת הטפוס הדמיוני הזה חי הוא וכאלו היה במציאות׳ כי הוא חלק מן העם׳ עצם מעצמו ובשר מבשרו׳ העם ברא אותו בצלמו ויפח בו נשמת חיים מנשמתו הוא׳ על ידי הספורים והאגדות שמספר העם על גבוריו וקדושיו יכולים אנו לעמוד על אפיו של העם הזה בעקר׳ יכולים אנו להעריך את ערכו ולעמוד על סוד כח יצירתו׳

את התפקיד הזה מלא הספר „שבחי הבעש״ט״ באופן מוצלח: כשאנו מתבוננים לזה ההוד הקדוש והנהדר׳ זו האמונה התמימה׳ התלהבות החזקה ומסירות הנפש האמתית לבעש״ט הנסוכים על כל אותם „הספורים הקדושים״ — רואים אנו שלא נס ליחו ולא יבש מקור חייו של הרגש הדתי המסתורי החזק מקרב ישראל׳ ועוד כחו אתו לברוא לו טפוס נהדר כזה׳ שכח לו ועוז לו כאלהים ואין דבר׳ לא בשמים ממעל ולא על הארץ מתחת׳ שיהיה לשטן על דרכו׳ ידו מושלת בכל׳ הוא „בן בית״ במרום: מדי ערב שבת אחר הצהרים „היה דורש הבעש״ט חדושים ורזי דאוריתא במתבתא דרקיע״׳ שם במרום התחשבו בכל תנועה ומעשה של הבעש״ט למטה׳ וכשהתפלל פעם „קבלת שבת וערבית במרירות לב״׳ קם למעלה רעש גדול ובת קול יצאה וגזרה „למהר ולהשקיט דמעות הבעש״ט״׳ פעם בפעם היו מלאכי מעלה מבקרים אותו׳ ואליהו הנביא׳ ר׳ שמעון בן יוחאי והאר״י היו מבאי ביתו׳ הוא רפא חולים מסוכנים ופקד עקרות והחיה מתים׳ הוא גם החיה אדם׳ שמת לפני כמה שנים ומת־חי זה בא לפני הקהל להעיד שצדקו דברי הבעש״ט׳ תפלותיו הטילו תמיד רעש גדול בשמים׳ וע״י כח תפלתו היה מתקן הבעש״ט את הנשמות הצריכות תקון והיה מעלה את הנדחות והנכשלות׳ היתה לו „עלית נשמה בתפלת המנחה להעלות נשמות רבות׳ וכפי שכתב עץ חיים בשער השבת פ״ח כי משה רבנו עליו השלום היה זריז בעסק זה בכל עש״ק להעלות כל הנשמות גם של חיים׳ גם של מתים׳ מזה המעשה נראה שהיה הבעש״ט גם בחינת משה רבנו ע״ה״׳ אחרי מותו קם הבעש״ט לתחיה ובא אל בנו ותלמידיו להורתם דרך ד׳[14]׳

אין הספר „שבחי הבעש״ט״ רואה שום צד חלוני חמרי בבעש״ט׳ גם במעשיו ובשאיפותיו הפשוטים של הבעש״ט רואה הספר הזה דברי רוחניות

---

14) „שבחי הבעש״ט״׳ בהקדמה׳ יז׳ כ׳ כה׳ לב׳ לח. עיין שבחי הבעש״ט הוצאת „עינות״ (ברלין תרפ״ב) ס׳—קי״ג׳

לבנים, והרבה, הרבה מאד, נשארו מחוץ לספר זה [11], והמלקט גופו מעיד, כי „הם כטפה מן הים" [12].

המקורות לספורים שבאו ב„ספר שבחי הבעש"ט" הם המספרים: א) תלמידי הבעש"ט ותלמידי תלמידיו: ר' יעקב יוסף הכהן מפולנאה, ר' דוב „המגיד", ר' נחום מטשרנוביל, ר' אלכסנדר סופר, ר' צבי סופר, ר' אריה ליב „המוכיח", ר' נחמן מהורודנקה, ר' פנחס מקוריץ, ר' דוד פירקס, ר' זאב קיציס, ר' גרשון מקוטוב, ר' נחמן קאסוור, ר' מיכאל מזלוטשוב, ר' שמעלקא ור' פנחס, ר' זוסיא ור' אלימלך, הרב משפיטובקה, ר' משה קעדס, ר' משה מקוטוב, ר' יחיאל מיכל מקאוולי, ר' דוד ממיקילאייב, ר' מנדל מויטבסק ר' לוי יצחק מברדיטשוב, ר' אהרן קרלינר, ר' מנדל מבאר. ב) חסידי הבעש"ט: הרב שמעון בן הר' יוסף הכהן מפולנאה, הרב מיכאל מבאר, הרב יונה מקאמינקה, הרב גדליהו, הרב אברהם מדוביסאר, הרב שמואל מוורטובקה, הרב יואל מנמירוב, הרב מדראזניץ, הרב מאיר מאנופולי, הרב פאלק מטשיטשלניק, הרב יעקב מסמילה, הרב זעליג מלאטושוב, הרב אליהו מסוקולובקי, הרב שמואל מוירטובקה, והרב דוד משארגורוד. ג) אנשים שונים, מהם שלהם גופם קרו האותות והמופתים ע"י הבעש"ט והם עומדים ומעידים על הדברים „כמו שהם", ומהם מלקטים ששמעו מפי אחרים והאחרים מפי אלה שלהם קרה מה שקרה ע"י הבעש"ט. ד) מעשיות סתם בלי שם המספר.

המלקט לא התרשל בעבודתו וכמו הרב „משה במהר"ר ישראל" שנתן הסכמתו לספר זה בהוצאה הנ"ל מצא אותו ל„דבר הנצרך מאד בכדי שידעו ויבינו הכל אשר לא עזבנו ד', בכל דור ודור הקים לנו רועים נאמנים" — כן המלקט בעצמו בטוח כי „רבה התועלת הנמשכת מזה להלהיב לבות בני אדם לעבודתו", כי רק זאת היתה מטרת המלקט בספר זה: „לא כתבתי זאת דרך ספורי מעשיות ודברי הימים, רק שישגיח באמיתת בעין השכל בכל מעשה ומעשה נוראות השם ויקחו לעצמו מוסר השכל מזה לקחת לבו ביראת השם ובאמונת חכמים ובכח תורתנו הקדושה היוצא מן המעשה". והיה כשיתבונן האדם בספורים הנפלאים האלה יראה „איך תורתו יתברך מזכך נפש לומדיה ו י כ ו ל א ד ם לבא למדרגות גדולות" [13].

אמנם עלה ביד המלקט ע"י קובץ „הספורים הקדושים" של הבעש"ט להראות, „כי יכול אדם לבוא למדרגות גדולות". סוף סוף אין כאן מקום לשאלה, אם אמתים הם אותם „הספורים הנפלאים" שמספר העם או חלק ידוע מן העם על

---

11) הצדיק ר' גדליהו מלונץ בעמח"ס, „תשואות חן", תלמידו של „המוכיח" אמר בשעה שיצא הספר „שבחי הבעש"ט" לאור: „הגהינום כלה ומחברו אינה כלה, לפי שעשה את הבעש"ט לשיחה בפי הבריות". הוא בעצמו אמנם האמין בספורים האלה, רק ירא פן לא יאמינו אחרים. לעמת זה שמח מאד הרב מאפטא ואמר: „מה שנדפס שמה הוא כטפה מן הים". וכדברים האלה אמר גם „האדמו"ר האמצעי" מליובוויץ ע"פ המכורה. הצדיק מניסביז אמר „שאינו מחשיב שום ספורים שמספרים על הצדיקים, כי הרבה מעשיות בדויים ומעורבים בטעיות; זולת המעשיות ש מ ס פ ר י ם ע ל ה ב ע ש " ט, כי הגם שלא היה המעשה בפועל ממש אבל בכוחו של הבעש"ט ה י ה ל פ ע ו ל ה כ ל" (זכרון טוב 18).

12) בשער הספר.

13) בשער הספר, בהסכמת הרב, בהקדמת המחבר.

מיכאל, אפוטרופסא רבא דישראל, המליץ עבור ישראל שכל חוב שלהם הוא הכל זכות״[4]. ר׳ דוב „המגיד״ מעיד על רבו, „שהיה לו גלוי אליהו ועוד מדרגות גבוהות מאד״, והיה „יודע בכל חדש ניסן (שהוא ר״ה למלכים) איזה ממונים ממנים על העולם בכדי לדעת איך להתנהג עמהם ועל ידם״. התלמודי הגדול הזה, מי שהיה תלמידו של הגאון בעל „פני יהושע״, מעיד על רבו: „כל מאכל ומשקה שהבעש״ט ז״ל מכניס לפי קדשו בא אש מן השמים ומעלה את המאכל לשמים״. הבעש״ט, ספר הוא, ידע הכל והבין הכל, גם ידע „שיחות עופות ושיחות דקלים״[5], הבעש״ט, ספר אחר, היה „בן בית״ במרום ובכל ש״ק אחר צהרים ידרש הבעש״ט חדושים ורזי דאורייתא במתבתא דרקיע, ובעת „שלש סעודות״ דורש „החדושים הללו בפני העולם״[6] ויש שעשה אותו לשליט במרום והוא בעצמו „הושיב כל מלאך על כנו, וכשראה מלאך אחד שלא ישר בעיניו היה ממנה אחר תחתיו״[7]. כל ה„היכלות״ היו פתוחים לפניו; פעם בפעם הוא יוצא ונכנס „בהיכלא דדוד מלכא״ ו„בהיכל קן צפור״, שם במרום ישמעו לדבריו ומלאכי מעלה „יבאו אליו״ „וידברו עמדו״. הגאון ר׳ מאיר מרגליות אב״ד בלבוב, תלמידו החביב של הבעש״ט, העיד על רבו: „דעתי נאמנה שהיו הנהגותיו בקדושה ובטהרה, ברוב חסידות ופרישות, צדיק באמונתו יחיה, דמטמרון גלין ליה, כבוד ד׳ הסתר דבר״[8]. והצעיר שבין תלמידיו ר׳ מנדל מויטבסק, העיד על רבו: „היה היה דבר השם ביד הבעל שם ויגזור אמר ויקם, אחד היה, ומהקדמונים, לא קם כמוהו אחריו לעפר מי יקום״[9] „ידוע ומפרסם, מעיד הגאון ר׳ אהרן שמואל הכהן, מחבר הספר „וצוה הכהן״, אשר דברי האלהי הקדוש הבעש״ט, כל דבריו כגחלי אש ואפילו שיחות חולין שלו היו סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומילין לצד עילאה ימלל״[10].

דברים וספורים כאלה וכאלה על קדושתו והשפעתו הכבירה והבלתי מוגבלת של הבעש״ט, הפיצו ברבים תלמידיו ותלמידי תלמידיו, עד ראיה זה או אחר. הרבה מהם נשתרשו בקרב ההמון וכל אחד ספר לחברו וחברו לחברו על הבעש״ט, והרבה נשארו כמוסים אצל „יחידי סגולה״, ורק „בינם לבין עצמם״ ספרו זה לזה את ה„ספורים הנוראים״ על הבעש״ט וקדושו, הרבה מאלה נלקטו ונצברו יחד בספר זה „שבחי הבעש״ט״, שאמנם אינו קבץ שלם של כל הספרים והאגדות ע״ד הבעש״ט וחייו ההולכים ונמסרים מדור לדור, מאבות

---

4) „תולדות יעקב יוסף״, פרשת בלק ובסוף הכפר; „צפנת פענח״ וירא.
5) „מגיד דבריו ליעקב״, בהקדמה.
6) „דברים ערבים״ ח״א, כ״ח.
7) „עבודת ישראל״, דרוש לשבועות.
8) „סוד יכין ובעז״, פ״ב.
9) פרי הארץ במכתבים.
10) מובאים ב„מזכרת לגדולי אוסטרא״, ע׳ 256.

שאזכה לידע ולהאמין שאין שום דרך הטבע כלל רק הכל בהשגחתך לבד, כי גם הטבע בעצמה מתנהגת בהשגחתך תמיד, ואתה משנה הטבע בכל עת על ידי הצדיקים האמתים שבכל דור ודור, שעושין חדשות ונפלאות בכל דור כאשר שמענו מאבותינו.

ורחם עלי ועל כל ישראל למען שמך. ועזרנו להתדמות אליך יתברך, שנזכה להבדיל בין האור ובין החשך, עד שנדע באמת להבחין ולהבדיל בין ספורי מעשיות של צדיקים אמתים ובין ספורי מעשיות של רשעים. וגם לידע ולהבחין על מי לספר ואיך לספר באופן שאזכה לספר על צדיקים אמתים הגדולים במעלה, אשר הספור והדבור עליהם יהיה לי כח לטהר מחשבתי כי אתה הודעתנו שכנגד כל מעשה של צדיקים יש כנגדו מעשיות של רשעים ושקרנים, ומעשיות מעורבבים של העושים דברים הנראים כמופת על ידי כמה תחבולות, ע"י כשוף או ע"י דבר אחר, ואי אפשר להבחין ולהבדיל ביניהם, כי אם מי שיודע להבדיל בין האור ובין החשך. על כן רחם עלינו עזרנו והושיענו שנזכה על כל פנים לאמונה שלמה ותהיה אמונתנו חזקה כ"כ כאלו אנו רואין בעינינו ממש מה שאנו מאמינים בו באמת. ונזכה להאמין בך ד' אלה־ינו שאתה משגיח בהשגחה פרטית בכל עת, ואתה עושה חדשות ונפלאות בכל עת, בכל דור ודור, על ידי צדיקיך האמתים, שבכל דור. ונזכה להאמין שיש הבדל והפרש גדול בין המופתים והחדושים הנעשים על ידי הצדיקים האמתים ובין המעשיות הנדמים למופתים הנעשים על ידי הרשעים או על ידי המעורבים מטוב ורע אשר עדיין אינם ראויים לזה, לעשות מופתים בעולם, ומתלבשים בטלית שאינה שלהם, אשר יש הבדל והפרש בין מעשיהם של אלו למעשיהם ומופתיהם של הצדיקים האמתים כמו בין האור ובין החשך. באופן שאזכה תמיד לספר ספורי מעשיות של צדיקים אמתים שיש להם כח לטהר את מחשבתי" [3].

הקובץ הראשון ל„ספורים קדושים" בחסידות הוא הספר „שבחי הבעש"ט" שנדפס בפעם הראשונה בשנת תקע"ה בקפוסט (פלך מוהילב). ברובו הוא מוקדש ל„צדיק" הראשון שבחסידות, ר' ישראל בעל שם טוב (בעש"ט).

אגדות נפלאות וספורים קדושים מגדולתו של הבעש"ט ספרו תלמידיו ותלמידי תלמידיו והפיצו בקהל החסידים קודם הופעת הקובץ „שבחי הבעש"ט". ר' יעקב יוסף הכהן מפולנאה הודיע בקהל בראשונה את שם רבו של הבעש"ט: אחיה השלוני. הוא „קבל ממשה רבנו, והיה מיוצאי מצרים, ואח"כ מבית דינו של דוד המלך ע"ה, והיה רבו של אליהו הנביא ורבו של מורי זלה"ה". בהודעה גלויה ומפורשת זו היתה מטרתו כנראה, להחליש את טענות „המתנגדים" שהבעש"ט היה עם הארץ וגס ולא למד תורה משום איש. ר' יעקב יוסף, מי שהיה רבני מפורסם ומתנגד גדול לבעש"ט, כתב אח"כ, כשנעשה לבעש"טני כדברים האלה: „הבעש"ט ראה מרחוק ושמע הכרוזין כאשר נתברר לאמתו", ומעיד עליו "שעשה עליות נשמה וראה איך

3) „לקיטי תפלות" לר' נתן, תלמידו של הר"נ מברצלב, ס' ק"ה, ירושלים תרס"ה.

ויש שאנחה עמוקה יוצאת מתוך לבו הקרוע והפצוע, ואנחה זו חודרת ובאה לתוך לבות השומעים הקרועים והפצועים גם הם. והוא גומר ספור ומתחיל ספור, גומר ספור ומתחיל ספור חדש, ואין קץ לספוריו. והנה דבריו מתחילים לובשים עור ועצמות. ספוריו הקדושים קמים ועומדים, הולכים ומתהוים לעיני רוחם של החסידים השומעים ובחזון לבם יראו את „הצדיק״ שעליו יסופר כאלו הוא עומד ביניהם, ביניהם ממש. הם שומעים את קולו, קול השכינה המדבר מתוך גרונו. וכלם מרגישים את הדרת קדש ורוממות הרוח כאילו הם עצמם ראו את כל אלה האותות והמופתים הגדולים והנוראים, והתלהבותם, להבת אש יה, מתגברת ועולה, ורגשותיהם רגשי קדש, מתחזקים ומעמיקים. בשעת „גדלות מוחין״ זו שוכחים הם החסידים את המציאות הנוראה, ואת חייהם המרים והקשים; שוכחים תבל ומלואה, שוכחים הכל: ב ט ו ל ה י ש.

ותפלה מיוחדת ישנה בחסידות, תפלה לספר „ספורי צדיקים״.

החסיד ה ב ר צ ל ב י מ ת פ ל ל ת פ ל ה ז ו ל א ל ה י ם ש י ז כ ה ל ס פ ר „ס פ ו ר י צ ד י ק י ם״:

„גדולים מעשי ד׳ דרושים לכל חפציהם, מה רבו מעשיך ד׳ כולם בחכמה עשית, מלאה הארץ קנינך, מה גדלו מעשיך ד׳ מאד עמקו מחשבותיך.

רבש״ע, אתה האל עושה פלא ואתה עושה נפלאות בכל דור ודור על ידי הצדיקים האמתים שבכל דור, כאשר אבותינו ספרו לנו את כל הגדולות והנפלאות והנסים הגדולים והמופתים הנוראים אשר עשית בכל דור ודור ע״י צדיקיך האמתים מימות עולם עד היום הזה. וגם בדור זה בודאי נמצאים צדיקים בעלי מופתים אמתים ובכן זכני ברחמיך הרבים ועזרני והושיעני וחזקני ואמצני שאזכה לספר ספורי מעשיות של צדיקים אמתים, מכל מה שעבר עליהם בימיהם, הן מה שעבר עליהם בעצמם והן מה שעבר על בניהם ועל כל הנלוים עליהם, וכל האותות והמופתים הגדולים והנוראים שעשׂו בעולם באתגליא ובאתכסיא, וכל הדברים הקדושים והתגלות אלהות שהמשיכו בעולם, הכל אזכה לשמוע היטב באזני ובלבי ולשיח ולספר בהם תמיד. למלא פי תהלתם כל היום תפארתם, כי תהלתם היא תהלתך ותפארתם היא תפארתך. זכני לעסוק בזה בכל יום ויום לספר ספורי מעשיות צדיקים אמתים באופן שאזכה שאמשך עלי קדושתם העצומה, ועי״ז אזכה לטהר מחשבתי מכל הבלבולים וערבוב הדעת ומכל מיני מחשבות זרות וחיצוניות ומכל מיני הרהורים, ומכל מיני בלבול הדעת שבעולם הנמשכין ממוחין דקטנות ואזכה לצאת ממוחין דקטנות למוחין דגדלות. ועל ידי זה תצילני ותפדני מכל הצרות ומכל היסורין ומכל מיני דינים שבעולם, שכולם נמשכין מבלבול הדעת ממוחין דקטנות. ואתה ברחמיך הרבים תפדני ותצילני מכלם על ידי שתזכני ותסיעני תמיד לעסוק בספורי מעשיות של צדיקים אמתים שהם בבחינות מוחין דגדלות.

ועזרני והושיעני לכסוף ולהשתוקק ולהתגעגע תמיד לבא לארץ ישראל ואזכה להמשיך עלי קדושת ארץ ישראל תמיד, ועל ידי זה אזכה לאמונה בשלמות, להאמין באמונה שלמה בהשגחתך תמיד, ותוציאני מטבעיות לגמרי,

ב„ישיבה של מעלה" והשמיע שם את לקחו. הוא רודה בדרי מעלה ומלאכי השרת נזקקים לו ונכנעים לפניו. הם משכימים לפתחו ואליהו הנביא הוא מבאי ביתו. הוא מחיה מתים, פוקד עקרות, פוקח עורים; מיבש נהרות, עובר את הים בחרבה, עוקר הרים ומעלה בקעות.

בקצרה, אין דבר נבצר ממנו; וכל הדברים האלה מספרת החסידות בתור „דבר המובן מאליו", בלי פקפוק כל שהוא. אמנם „ספורי צדיקים" ספרו מני אז, עוד טרם היות החסידות. האגדה יודעת לספר דברים נפלאים על ר' חנינא בן דוסא, ר' שמעון בן יוחאי ור' אליעזר בנו, ר' פנחס בן יאיר, ר' יונתן בן עוזיאל, ר' ישמעאל בן אלישע, רבא, רב חנינא ורב הושעיא[1]) וכדומה. גם הקבלה ידעה לספר הרבה „דברים נפלאים" על „הצדיק" שלה. אין לנו אלא לקרא בספר „הזהר" לרמז על ר' אברהם אבולפיה, שלמה מולכו ור' יצחק לוריא (אר"י). וגם על הגר"א מוילנא[2]). אבל כל ה„ספורים הקדושים" האלה אינם עקר ותוך לא באגדה ולא בקבלה, הם אינם יסוד ושרש.

מובן הוא שטבע „הצדיק" מחייב שיעמד למעלה מגדר האפשרות ובלתי האפשרות, למעלה מן הטבע וחוץ מן הטבע. לא כך בחסידות. אצלה נעשו ה„ספורים הקדושים" לדוגמה. החסיד אינו מחויב רק להאמין באמתותם ולא לפון בהם כלל וכלל, כי אם לשננם, לדעת אותם ולספר לאחרים. וכל זאת היא „סגולה לנשמה", „סגולה לפרנסה", „סגולה לבנים ישרים". וכל העוסק בספורי צדיקים „כאילו עוסק במעשה מרכבה", אמר הבעש"ט. ואם אינך בר הכי, חסר לך הכשרון הקדוש הזה לספר ספורי צדיקים — מחויב אתה להרכין את ראשך ולהטות את אזניך לשמוע את אשר יספרו האחרים, אלה החסידים הזקנים שראו הרבה ושמעו הרבה ו„נסעו" לצדיקים הרבה. ולא זה בלבד, אלא שחיב הנך גם לחנך את בנך הקטן שיבא אף הוא אתך נשען על זרועך להקשיב סוד שיח קדש הנובע מן „ספורי עליון".

ואמנם כן, החסידים קבלו עליהם את ה„דוגמה" הזאת בכל חם לבם ונפשם, והם היו מתקבצים כפעם בפעם זקנים, צעירים ונערים בבית הכנסת, בשבת יו"ט ובחול, בשעת בין השמשות, בין מנחה למעריב ועמדו צפופים זה בצד זה וסמוכים זה על גבו של זה והטו אזנים קשובות לכל אשר ספר הזקן שביניהם, שזכה לשמש את „הצדיק הזקן בעצמו" ולשמע „ספורי צדיקים" מפיו הקדוש גופו. והוא יודע לספר, יודע הוא לפעול על לב השומעים שמסרו נפשם ועצמם לידו, ורק בספוריו כל הגות רוחם ומחשבותיהם. הוא יספר ובבית הכנסת השלך הס, דומית קדש מסביב, ורק קולו הדק והחלש של אותו החסיד־הזקן המספר נשמע. והוא מספר ומספר בלחש, בלאט, בכונה רצויה

---

1) תענית כ"ד ע"ב, כ"ה ע"א; אבות דר"נ פ"ח; שבת ל"ג ע"ב; סוכה מ"ה ע"ב; ב"מ פ"ד ע"ב: חולין ז' ע"א וע"ב; דברים רבה פ"ג; סוכה כ"ח ע"א; ברכות ז' ע"א; סנהדרין ס"ה, ס"ע"ב; קדושין פ"ב.

2) על אדות האחרון עי' בהקדמת ר' חיים מוואלוזין ל„ספרא דצניעתא" עם פרוש הגר"א, וילנא תרע"ג, ובס' „עליות אליהו".

מעלים עיני מכם אפילו שעה אחת – כותב ר. מנחם מנדל מויטבסק לא״י לחסידיו – כל אחד חקוק על לוח לבי״ [8].

„הצדיק״, הוא הנקודה המרכזית, העמוד התיכוני בחסידות. מצבו בחסידות דומה כמעט לאותו המצב של ישו מנצרת בקרב הנצרות. ואותה הסבה העקרית שהרחיקה את לב הפרושים מישו לשנוא אותו ולרדפו, היא היא גם הסבה לשנאת הרבנות ל„צדיק״. כי הסבה לשנאת הפרושים והתנגדותם לישו לא היתה בעקר בתורתו של האחרון, שביסודה נמצאת היא מכבר אצל הנביאים והאפוקלפסיה הישראלית.

בעקר ראו הפרושים סכנה עצומה להתפתחות תורתם בעתיד, באישיותו של ישו ואופן הרצאתו את תורתו, והוא שהביא את הקרע העמוק בינו ובינם. „כי היה מלמד אותם – מספר מתי (5) – כאיש שלטון ולא כסופרים״. הסופרים הפרושים היו תומכים את יתדותיהם בתורה: כל מה שדברו, פרשו ובארו וחדשו היה מוסב על „התורה״, והנה בא אחד מן העם ומדבר כמחוקק, כמיסד דת: „הלא שמעתם, כי נאמר לראשונים ... ואני אומר לכם ... שמעתם כי נאמר לראשונים ..., ואני אומר לכם״; לפרושים היתה ה„תורה״ המקור ששאבו ממנו את דתם, היא היתה להם האמצעי להסתכל על ידה באלהים, וישו ראה את עצמו כתורה או למעלה ממנה. הכרתו האלהית היתה פנימית, ישרה, בלתי אמצעית. לנצרות אישיותו של ישו היא הנקודה המרכזית, ואשר ליהדות אין לה מרכז אלא התורה [9]. רק ביהדות האחרת, יהדות הרגש והמסתורין וביחוד בחסידות נבראה ונתפתחה אישיות גדולה וחזקה, אישיות דתית, שאינה נכנעת לשום רשות, זו שהיא עצמה התורה והחוקים ולמעלה מהם: ה„צדיק״. הכרתו את אלהים, והתקשרותו בו אינה זקוקה לסמוכים מן התורה והחוקים, כדרך הרבנים. היא ישרה, פנימית, בלתי אמצעית.

ג.

מתחלת צמיחתה השתדלה החסידות לקשט את ה„צדיק״ ולעטרהו באגדות מפליאות וב„ספורים קדושים״. בכל משך זמן קיומו של טפוס מסתורי זה, לא הרבו לספר על אדותיו ספורים נפלאים כל כך כמו בחסידות. היא עשתה אותו לשליט על הכל, בשמים ושמי השמים ממעל ועל הארץ מתחת. לא רק בעיון, בתורה בלבד, כי אם גם במעשה, בהתגלותו בחיים. כל אלה הנפלאות העוברים לפנינו נעשו על ידי הצדיק; „מגידי אמת״ ראו בעיניהם את כל הנפלאות האלה או קִבלו מאבותם ואבות אבותם.

ה„ספורים הקדושים״ האלה הם גלויים ומפורשים; מספרים בפרטי פרטים, איך „צדיק״ זה או אחר עלה השמימה, דבר עם אלהים או התוכח אתו, ישב

---

8) חיי מהר״ן, ח״ב; פרי הארץ, במכתבים.

9) עיין ר. ט. הערפארד, דאס פהאריזאישע יודענטום 92—140.

התקרב אל השר יותר ויותר. ולאט לאט התחילו דברי השר לפעול עליו ולהשיבו מדרכו. ולסוף שב אל אביו כבראשונה [5].

והעם מצדו צריך להתקרב, להתקשר ב„צדיק" ולהאמין בו. כי על ידי זה הוא מתקרב ומתחבר לאלהים. כי ה„צדיק" הוא הממוצע, החוט המקשר בין האדם והאלהים. והאמונה בצדיק צריכה להיות שלמה, תמימה לבלי לנטות מדבריו ימין ושמאל, „ולהשליך מאתו כל החכמות ולסלק דעתו, כאלו אין לו שום שכל בלעדי אשר יקבל מן הצדיק". צריך אדם לבוא אליו פעם בפעם ולראותו, שהרי מתוך ההסתכלות בפניו של הצדיק „באה האורה לנשמת המסתכל בו". וע"י התקרבותו אליו ישמר מכל חטא ונפשו תטהר. ולא רק בחייו של הצדיק, אלא אף לאחר מותו של זה צריך החסיד להיות דבק וקשור בו: גם משם, ממרום, משפיע עליו הצדיק שפע רב. גם שם במרום מגין עליו הצדיק ומבקש עליו רחמים. ואם השאיר הצדיק בן אחריו צריך החסיד להיות קשור ומדובק לבנו, כי כח הבן ככח אביו. „הצדיק" הכל־יכול, איש האלהים, מקדש גם את יוצאי חלציו, שיהיו כמותו. הוא, שאינו עלול לטעות, השלם בתכלית השלמות, הוא „האדם העליון", אי אפשר שיצא ממנו אי קדוש ואי שלם, ובנו הנולד לו הוא „קדוש מרחם אמו שנתקדש ע"י אביו במחשבות קדושות בשעת תשמיש, והוא נקרא בן למקום ברוך הוא" [6].

וכן הגיע „הצדיק" בחסידות למדרגה חשובה כזו שאין למעלה ממנה, למדרגת: ו„תחסרהו מעט מאלהים" שלא כל ילוד אשה זוכה לה. ואם בדרגותיו הראשונות היה הצדיק סמל רוחני טמיר ונעלם העומד למעלה מן העם ורחוק מן העם, הנה בחסידות הוא בא אל העם ומתהלך בתוכו; וגם הוא, אותו הקדוש והנערץ, השלם בתכלית השלמות, זקוק לתמיכה רוחנית לשם השתלמותו המוחלטת מן העם ועל ידיו. כי „כמו שהחומר שהוא הגוף צריך לנשמה, כך צריכה הנשמה אל הגוף". „הצדיק" הנהו אמנם „גבור עריץ" אבל הוא צריך לעם שיעזור לו „לעמוד בקשרי המלחמה גם הוא עמו" [7].

ה„צדיק" החסידי והעם שניהם מחוברים ומקושרים יחד ואין להפריד ביניהם כמו החומר והצורה, הגוף והנשמה. הוא, „הצדיק", הרוח החיה בקרב חסידיו, מורם, מדריכם ומתקנם, הוא דואג לצרכיהם הרוחניים והוא המתקן את מעשיהם שקלקלו. „אני עושה תשובה בשבילכם — אמר ר' נחמן מברצלב לחסידיו — ויש לאל ידי לתקן הכל, כל מה שקלקלתם עד הנה". „מה לכם לחשוב מחשבות — אמר ר"נ מברצלב פעם לחסידיו — אין אתם צריכים כי אם לתת אבנים וסיד ואני בונה מהם ענינים נפלאים ונוראים".

„הצדיק" החסיד דואג תמיד לחסידיו כאלהים הדואג לבריותיו. „איני

5) דגל מחנה אפרים, ויחי, שמות; תולדות יעקב יוסף, יתרו, אמור, תרומה, ויקהל; מגיד דבריו ליעקב, לה„מגיד" ממזיריטץ, עמוד 48; קדושת לוי לר' לוי יצחק מברדיטשוב, שיר השירים.

6) לקוטי מהר"ן, ח"א ע"ח; דגל מחנה אפרים, ויחי; שארית ישראל לר"י מולדניק עמוד 30 חיי מהר"ן ח"ב; נועם אלימלך מר' אלימלך מליזנסק, משפטים; דרך אמת ל"ה ע"ב לר' פייבוש מזבערִיז. עיין על כל זה במאמרי „הצדיק" ב„השלח" כרך כ"ו.

7) כתר שם טוב לבעש"ט; תולדות יעקב יוסף, קדושים.

העולם״ ״לב העולם״ הוא נשמת בני האדם כלם ״ושאר בני העולם. הוא הגוף המלבש את הנשמה״. הוא ״הממוצע בין העם ואלהים״ והוא ״הצנור להמשיך שפע החיים מן חיי החיים אל שאר אבריהם שהם בני דורו״. הוא — תחת אלהים על הארץ, ״ממלא מקום כבודו״ [3].

ה״צדיק״ אינו טועה לעולם. כל אשר יעשה טוב ונכון הוא, ואין מהרהרים אחריו ואחר מעשיו, אין להקשות עליו קושיות ואין לשאול שאלות. ו״אל יבהלוך רעיונותיך — מזהיר ר׳ נחמן מברצלב — כשקשה לך איזו קושיות על הצדיקים האמיתים. כי הצדיקים מתדמים ליוצרם וכמו שקשה קושיות על השי״ת כמו כן בהכרח שיהיה קשה קושיות על הצדיק״. אין לפקפק בצדיק אפילו בשעה ש״נדמה שהוא עושה ח״ו נגד התורה״ יודע הוא את אשר יעשה. ״התורה נמסרה בידו והוא דורשה כפי מה שהוא יודע״ הוא עומד למעלה מכל החוקים והמצוות. ״הוא בעצמו החוקים והמצוות״ [4].

תפקידו של ה״צדיק״ הוא: ״לתקן נשמות ולהחזירן בתשובה״ הצדיק הוא ״הרופא שמרפא נפשות ועושה אותן כבריה חדשה, שנתחדש להן אור חדש שלא היה מעולם״. לתכלית זו עליו לרדת לפעמים ממדרגתו העליונה אל מדרגה העם הנמוכה: ״כדי שיוכל להעלות מדרגה תחתונה אל העליונה, צריך שיתחבר עם מדרגה ההוא, ואז יוכל להעלותה״. למה הדבר דומה? — ״למי שרוצה להעלות את חברו מטיט ורפש, שצריך גם הוא לרדת סמוך להטיט ורפש להעלות אותו״. ובטעות חושבים אז שהצדיק נפל עי״ז ממדרגתו: ״אין זו נפילה, שכל הנפילה שלו איננה אלא בשביל הקימה, שיקים עמו עוד ניצוצות קדושים״. יכול הוא להשתמש לפעמים ״בסמים הממיתים, כגון שקר וכזב, מדות היצה״ר״. ואף על פי כן הוא עומד בעינו: הצדיק אינו עלול לטעות, שלם הוא בתכלית השלמות.

מוכרח הוא לפעמים לעשות דברים הנראים כחטאים וטעיות לשם התכלית הטובה, לשם העם, שלפעמים אי אפשר להתחבר אליו אלא בדרכים אלה. למה הדבר דומה? — למלך, ששלח את בנו לכפר, כדי שיתבונן לחיי הכפר הפשוטים ואז ישתוקק ביותר אל שלחן אביו. הבן חי בכפר חיי האכרים הפשוטים, לבש את בגדיהם, דבר בלשונם ונהג את מנהגיהם ושכח את אביו ואת אשר לו. המלך שלח אליו אחד משריו להשיבו מדרכו, אבל השר לא פעל עליו כלום. ושר אחר מנוסה ביותר לבש גם הוא בגדי האכרים, התישב באותו כפר, שבן המלך דר בו, והתחבר אל בן המלך: דבר כדבריו, חי את חייו, נהג את מנהגיו. בן המלך

---

3) תולדות יעקב יוסף לר״יי מפולנאה נח, אמור, הקדמה, שמיני; פורת יוסף לנ״ל בהקדמה, תולדות, קדושים; פרי הארץ לרמ״מ מוויטבסק, בראשית, וארא, בא, יתרו, ועיין גם לקוטי מהר״ן ח״א ושיחות הר״ן לר״נ מברצלב.

4) שיחות הר״ן. לקוטי מהר״ן ח״ב. דגל מחנה אפרים, בראשית.

האמתיים ולהם נִתַּן אותו הכח הבלתי מוגבל שנתן ל״צדיק״. והם נסו לגלות את הכח הרוחני הגדול הזה בחיים. לא לחנם כנו בעלי הכת של שבתי צבי את רבם בשם „צדיק״ [7]).

ב.

ואעפ״י שרעיון ה״צדיק״־המשיח לא זכה להתגשם — הרעיון המסתורי הגדול של ה״צדיק״ וכחו הבלתי מוגבל לא לקה ולא נפגם על ידי זה במאומה. ה״צדיק״ הוא כמקדם הטפוס השלם בתכלית השלמות העומד למעלה מן הזמן והמקום, מן התורה והחוקים. למדרגה שאין למעלה ממנה הגיע בחסידות הבעש״טית.

בעוד שהאגדה והקבלה מדברות על גדלותו של ה״צדיק״ בכלל והן מתארות אישיות גדולה זו ברשומים כוללים, נותנת החסידות תמונה שלמה ובהירה ורשומים מפורטים של טפוס מסתורי זה; יודעת היא לספר פרטי פרטים על ה״אדם העליון״ והשפעתו הבלתי מוגבלת בעולמות העליונים והתחתונים, על ה״צדיק״.

״הקדוש ברוך הוא נוטל, כביכול, אור מעצמותיו וזורע אותו האור בעולם, וממנו צומח צדיק בעולם״ [1]). כך יודעת החסידות לספר מבריאת ה״צדיק״. הצדיק הוא כלו רוחני. גם גופו הוא רוחני — חומר רוחני. הוא ״מהפך החומר שלו לצורה, שהיא חכמה והשכל, ונעשה כלו חכמה״. ואת הכל, גם את הפחות שבפחותים, גם את הגשמי שבגשמיים יכול הצדיק להפוך לרוחני. אין לפניו בכלל חומר או גשם. הוא ״יכול להמשיך זַכּוּת ובהירות, אור החכמה, לכל הדברים, אפילו למדרגת הפחותים מאד״. אתה יושב לפני הצדיק ומדבר לפניו דברים בטלים, ״והוא חושב ומסתכל בזה דברים רוחניים, דברים קדושים״. הצדיק מתדבק תמיד רק בתוך, בפנימי שבכל גשמי, ברוחני שבו: ״בכל הדברים הגשמיים, כשעוסק בהם, אינו מדבק לגשמיות הדבר, רק לפנימיותו, סוד חלק אלוה ממעל שבתוכו״. אין כל הבדל בין גופו ובין נשמתו. שניהם ביחד הם נשמה גדולה אחת, שניהם ביחד הם קשורים ואחוזים באלהים: ״הגוף של הצדיק מקושר בנשמתו ונשמתו להספירות, והספירות לאין סוף ב״ה שהוא נשמת כל העולמות״ [2]).

הצדיק ואלהים אחד הוא. הצדיק ״הדבוק בהשי״ת נעשה כביכול אחדות אחד״ ויש לו לצדיק אותו הכח, שיש לאלהים: אף הצדיק יכול ״לעשות מופתים בשמים ובארץ״, יכול ״לברוא שמים וארץ חדשים״ וגם הוא יכול כאלהים „לכפר עוונות״. הוא, הצדיק, ״משפיע לכל העולמות״, ״מקשר עליונים עם תחתונים״. הוא — ״יסוד העולם״, ״הפנימי של העולם״, ״הנשמה של

7) עיין תורת הקנאות ליעבץ קמד.

1) דגל מחנה אפרים, לר׳ אפרים מסדילקוב, בראשית.

2) שם, בשלח, לקוטים וירא, תולדות, דרוש לפורים, עירין קדישין.

מצומצמת וכחו מוגבל ביותר· יכול הוא להציל רק עיר אחת או שתים· וגם לא הוא לבדו· יחידי· אלא בצרוף עשרה צדיקים· אין בו אותו הכח· אותה ההשפעה הכבירה· שעל ידה יהא יכול להציל את העולם כלו כשהשעה תהא צריכה לכך· נח היה ״איש צדיק תמים״ ואעפי״כ לא היה יכול להציל את העולם מן המבול [4]· רק באגדה הגיע הצדיק בפעם הראשונה לאותה השלמות האמתית· לאותה ההשפעה הבלתי־מוגבלת· שיש לאיש העתיד של הנביאים· כאן· באגדה· עומד הוא לפנינו בכחו הכביר והגדול; כאן הוא· הצדיק· הכל יכול בשמים ובארץ· ״בשביל צדיק אחד העולם מתקיים״ ו״שקולה נשמה של צדיק אחד כנגד כל העולם כלו״· הוא גדול יותר ממלאכי השרת ואלו היה רוצה ״היה בורא עולם״· יתר על כן: הוא שליט גם על גזרותיו של אלהים: ״הקדוש ברוך הוא גוזר גזרה והצדיק מבטלה״ [5]·

ואותו הרעיון הנעלה של הטפוס ״צדיק״ הלך הלוך והתפתח· הלוך והתעמק במדה זו שהמסתורין העברי· הלך וגדל· הלך וחדר לתוך עומק נפשו של העם הישראלי ועורר בה את כחותיה הדתיים המסתוריים שנרדמו ונתישנו בה במשך הזמן· ע״י סבות פנימיות וחיצוניות· ה״צדיק״ קבל מכאן ולהבא צורה יותר מסתורית· סודית ביותר· הקבלה שירשה את מקומה ורוחה של האגדה· שפכה מרוחה עליו והוא החל לאחר כך לתפס בה מקום בראש· ״הצדיק״ קרוב הוא לאלהים יותר משאר בני האדם· ״בשעתא דאיתייליד גופא דצדיק בהאי עלמא קב״ה קרי ליה לגבריאל ונטיל ההיא נשמתא דצדיק די בגנתא ונחתא ליה להאי גופא דצדיקא דאיתייליד בהאי עלמא ואיהו איתפקד עליה ונטיר לה״· כ״כ הוא יודע את הרזים ואת הסודות של אלהים ויודע ״לאיתדבקו בהו בכל יומא״· אלהים מתפאר בו ועושה אותו עטרה לראשו· הוא שומר את הצדיק ואינו מניחו לבדו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא· ״בכל אתר דצדיקיא אזלי· קב״ה נטיר לון ולא שביק לון״· ״שכינתא אזלן עמהון ולא שביק לון״· כשצדיק נפטר מן העולם יוצאים שלשה מלאכי השרת ביחד עם השכינה לקבל את נשמתו וגם ״יעקב אבינו״ הולך לקראתה· ובמרום משתעשע אלהים תמיד עם נשמת הצדיק· ואף היכל מיוחד נמצא שם שיקרא בשם ״צדיק״ [6]· הקבלה היא שהעמיקה את הטפוס ״צדיק״ יותר וכך עלו כחו והשפעתו בשמים ובארץ מעלה מעלה· ואם כי טפוס מסתורי גדול זה ה״צדיק״ עם כחו הבלתי מוגבל· כשהוא לעצמו· פנה את הדרך למשיחיות· הנה ע״י הקבלה וסודותיה ששפכה עליו· החל אותו הרעיון המשיחי הטבוע בו להתגשם גם בחיים· וכל אלה המשיחיים שקמו בישראל· מן ר׳ אברהם אבולפיה עד ר׳ משה חיים לוצטו· שעמדו כלם תחת השפעת הקבלה· היו הבטוי הגלוי של ה״צדיק״ משיח ההוה· ה״משיחיים״ האלה האמינו באמת שהם הם ה״צדיקים״

4) בראשית יח· לב; שם ו׳ט· כא—כח·

5) יומא לח· ב· סנהדרין קג· ב; שם צג· א; שם סה· ב; מועד קטן טז· ב·

6) זהר ח״א ס״ב· ב. ס״ד· א׳. צו· א. צח· א· קכט· א. קל· ב· קפט· א. ח״ב סב· א. רנו· א. ח״ג ריג· א

האדם ה„קרוץ מחומר" יוכל להשתחרר מהחמר ולהיות לרוחני, רוחני שברוחני, לעלות למדרגת אלהים, אלהים שבאדם — חסר ביהדות החוקית התנ"כית וגם לא יכירנו מקומו בה. כי יהדות שכלית זו אינה מאמינה ואינה יכולה להאמין בשלמות המוחלטת של האדם, ואמנם מוצאה היא אי שלמות גם ביעקב, גם במשה ואהרן, גם בדוד ושלמה[1]. היא אינה רוצה כלל להעלים על החסרונות שבבני האדם הגדולים, גדולי אומה אלה, ומספרת היא על חסרונותיהם לא כלאחר יד אלא לכל פרטי פרטיהם. רק על העתיד הרחוק, על מה שיהיה ב„אחרית הימים" השקיפה היהדות התנ"כית ה א ח ר ת, זו היהדות הנביאית, בעינים אחרות לגמרי. באותם הימים הגדולים שבהם „תמלא הארץ דעה כמים לים מכסים" יקום אדם מיוחד במינו, שיהא שלם בתכלית השלמות — זה „האדם העליון" שקבל אח"כ את השם „משיח".

וגדול מאד מאד יהיה איש העתיד ההוא, לא קם כמוהו לפניו וכמוהו לא יהיה אחריו. הוא יהיה האדם השלם האמתי, תכלית השלמות.

איש העתיד הזה יחולל על ידי השפעתו הרוחנית הגדולה מהפכה גמורה במהלך החיים. הוא יהיה ג ו א ל ה א נ ו ש י ו ת.

הוא יהיה גואל כל החי, גואל כל הנמצא — משיח העולם.

בימיו ישתנה גם הטבע לטוב ונפלאות תבאנה במציאות כולה[2].

וכשנשתנה מצבו המדיני והחברותי של ישראל לרעה, נשתנו גם השקפותיו על איש העתיד. מאיש עתיד כללי, ממשיח העולם, נהפך עתה לאיש עתיד לאומי, מ ש י ח י ש ר א ל.

העם שסבל כל כך הרבה מבית ומחוץ, התחיל עתה לצפות לאיש העתיד הזה, שיבוא ויגאל אותו מעבדות פנימית וחיצונית לחרות.

ישראל נתרחק מעל אדמתו וילך בגולה, הלוך ונע הלוך ונד מעיר לעיר וממדינה למדינה, מפוזר ומפורד בארצות שונות ובין עמים שונים. צרותיו הלכו הלוך וגדול, ואין לך יום שלא היתה קללתו מרובה משל חברו. אז נברא בראשונה אותו הטפוס הקדוש והעליון: ה צ ד י ק. ה א ג ד ה, זו היורשת את כסא הנבואה וממלאה את מקומה, נטלה אותו הרעיון של היהדות הנביאית, אותו הטפוס השלם של „באחרית הימים" ועשתה אותו לדבר ש ב ה ו ו ה, מבלי שכפרה עם זה בעתידו, ברעיון המשיחי, רעיון הנביאים. הרי זה כאלו רצתה האגדה לחזק בזה את לב העם הנדכא המחכה בכל יום לאיש העתיד, למשיח; כאלו התכונה לתת לעם הזה גם ב ה ו ה, עד שיבא איש העתיד לגאול אותו, טפוס מעין זה שילוה אותו על דרכו הנוראה בגלות, זהו „ה צ ד י ק", האישיות הגדולה, הענקית, שבראה ה א ג ד ה.

אמנם, גם בתנ"ך מוצאים אנו את טפוס ה„צדיק" בתור בעל כח כבירי, שהיכלת בידו להציל אחרים, ואף הרשעים בכלל, ממות ואבדון[3], אבל השפעתו

---

1) בראשית כ"ז, יט—כ; ל, לז־ח; במדבר כ"א, י"ב; שמואל ב׳, י"א וי"ב; מלכים א׳, י"א, ג־ו.

2) ישעיה י"א, ב, ד, ו"ה; ל"ה, ו; י"א, ו—ה; ל, כ"ו.

3) בראשית י"ח, כו—ל"ב.

הבעש"ט באגדת העם*)

א.

„תלמיד חכם" ו„צדיק" — אלה הם שני הטפוסים שבראה היהדות הגלותית. שני טפוסים שכל אחד מהם שונה מחברו תכלית שנוי. הראשון מצטין בידיעותיו בתורה, מקיים את החוקים והמצוות כהלכתם ומדקדק בפרטי פרטיהם ובדקדוקי דקדוקיהם. ואולם השני הוא למעלה מכל אלה; אם גדול הוא בתורה או לא, אחת היא — הוא הוא התורה, אם מקיים הוא את המצוות כהלכתן או לא, אחת היא — הוא עצמו החוקים והמצוות. הראשון רואים אותו כמו שהוא, יודעים ומכירים את דרכו, שהוא הולך בה, זו שכבושה היא וידועה לרבים מני אז. יודעים ומכירים את מעשיו שהוא עושה, ומעשיו גלויים וידועים לרבים מני אז. השני הוא כלו סוד, רז ופלא. אמנם רואים אנו אותו מתהלך בתוכנו, רואים את פעולותיו ואת חייו; אבל אין רואים אותו כמו שהוא באמת; אין אנו יודעים ואין אנו יכולים לדעת את מעשיו כמו שהם באמת. הראשון הוא ראש, מח, שכל. השני הוא לב, נפש, נשמה. הראשון עלול הוא לטעות ולשגות. סוף סוף אינו אלא אדם, בשר ודם, אפילו כשהוא אחד מן הגדולים. וזה האחרון אינו שוגה לעולם ואינו יכול כלל לשגות. הוא — „תכלית השלמות" ה„אדם העליון", הוא אינו אדם במובן הפשוט. „לא מעלמא הדין" הוא, „חלק אלוה ממעל".

אותו הטפוס השלם בתכלית השלמות שזכה להערצה מוחלטת זו, הצדיק, הוא כאמור פרי היהדות הגלותית; היהדות העתיקה, התנ"כית, לא ידעה אותו. אמנם גם בה אנו מוצאים שנים מעין אותו הצדיק: חנוך ואליהו; אבל הם לא היו אלא יוצאים מן הכלל. „צדיק" בתור טפוס לא יכלה היהדות התנ"כית לברוא. יהדות זו, ביחוד היהדות החוקית, שכלית היא יותר מדי. חסרה היא אותו הדמיון הדתי הנלהב, שעל ידו מתפתחת ההערצה וההקדשה הבלתי מוגבלת ל„קדושי עליון", אנשי הדת הגדולים. הרעיון הנשגב, שגם

*) בא כמבוא לספר „שבחי הבעש"ט".

הבעש"ט באגדת העם

תוכן:

נדפס בבית הדפוס „יודישער קולטור פארלאג" ברלין.

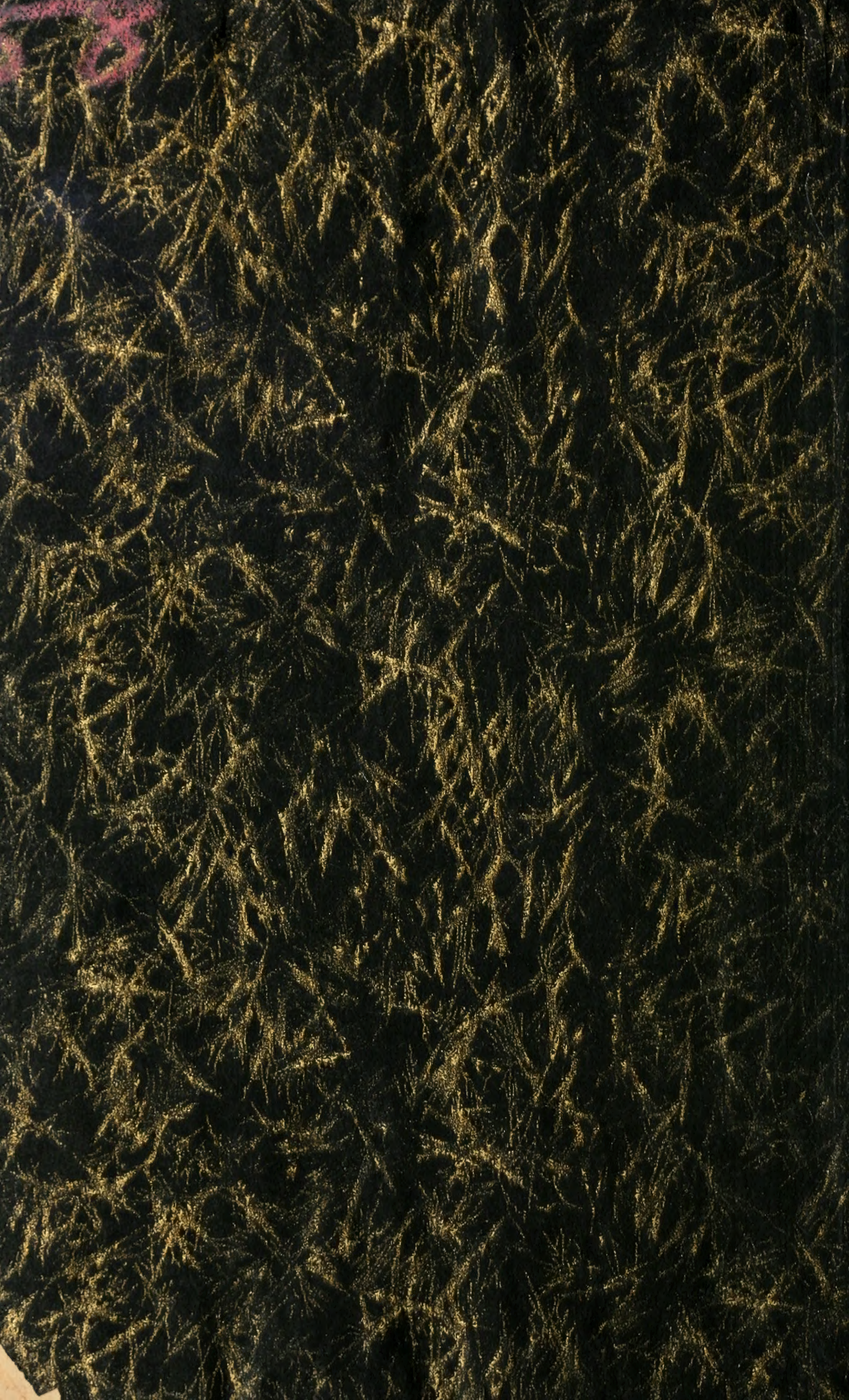
החסידות והחסידים

מאת

ד"ר ש. א. הורודצקי

ספר רביעי

הוצאת "דביר", ירושלים.
ברלין, תרפ"ג.

דר. ש. א. הורודצקי

החסידות והחסידים